Republika Hrvatska
Pravobranitelj za djecu

ZAŠTITA PRAVA I INTERESA DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU

Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu

Zagreb
2012.

Izdavač
Pravobranitelj za djecu, Zagreb, Teslina 10

Za izdavača
Mila Jelavić, dipl. iur.

Urednica
Sanja Vladović

Recenzentica
Prof. dr. sc. Antonija Žižak

Lektorica
Sanda Uzun-Ikić

Grafičko oblikovanje i tisak
Tiskara Velika Gorica, Velika Gorica

Naklada
1000 primjeraka

Tiskano u rujnu 2012.

ISBN 978-953-7790-02-8

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 816681.

SADRŽAJ

Predgovor 5

PREVENCIJA PROBLEMA U PONAŠANJU DJECE 9

Josipa Bašić
Prevencija poremećaja u ponašanju u školi 11

Ružica Pažin-Ilakovac
Školski programi prevencije poremećaja u ponašanju 23

Dejana Bouillet
Pedagoške mjere u kontekstu prevencije problema u ponašanju učenika 35

Arijana Mataga Tintor
Prevencija u zajednici kao odgovor na lokalne specifičnosti 51

PRAVO DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU I NJIHOVIH RODITELJA NA SUDJELOVANJE U PROCESU PROCJENE POTREBA I PLANIRANJA INTERVENCIJA 61

Nivex Koller-Trbović
Sudjelovanje djece u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup 63

Gabrijela Ratkajec Gašević
Spremnost na promjenu kod mladih s problemima u ponašanju 79

Marina Ajduković
Pravo djece s problemima u ponašanju i njihovih roditelja na sudjelovanje u procesu procjene potreba i planiranja intervencija 95

ZAŠTITA PRAVA I INTERESA DJECE U SUSTAVIMA SOCIJALNE SKRBI I ZAŠTITE MENTALNOG ZDRAVLJA 111

Dubravka Marušić
Zaštita dobrobiti djece s poremećajima u ponašanju 113

Ivana Jeđud Borić
Djevojke u riziku: složene, potrebite, a zanemarene 125

Ivana Sekol
Prema sveobuhvatnoj strategiji suzbijanja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu djece i mladih 145

Krunoslav Borovec
Kršenja prava djece s problemima u ponašanju u medijima
(s posebnim osvrtom na odgojne ustanove) 161

Jugoslav Gojković
Dostupnost sustava zaštite mentalnog zdravlja mladima
s poteškoćama u ponašanju 175

ZAŠTITA PRAVA I INTERESA DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM..... 191

Gordana Filipović, Sanja Vladović
Djeca u sukobu sa zakonom – pravosuđe po mjeri djece?..... 193

Renata Odeljan, Marijana Valjan Harambašić
Postupanje policije prema djeci i maloljetnicima počiniteljima
prekršaja i kaznenih djela – problemi i izazovi..... 205

Lana Petö Kujundžić
Novi Zakon o sudovima za mladež 217

Lidija Schauperl, Đurđica Križ, Lidija Čačić
Primjena alternativnih mjera u postupanju prema
maloljetnim počiniteljima kaznenih djela..... 235

Neven Ricijaš
Pravo maloljetnika na primjeren tretman u izvršavanju alternativnih sankcija 245

Ljiljana Vukota
Tretman maloljetnika – stanje i perspektive 257

PRILOZI 275

NA JEZIKU BLISKOM DJECI 282

PREDGOVOR

Brojni međunarodni i nacionalni dokumenti i propisi obvezuju državu, njezine institucije i pojedince na pružanje posebne skrbi i zaštite djeci s problemima u ponašanju. Hrvatski zakoni koji štite prava i interese ove skupine usklađeni su s Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim dokumentima, a kontinuirano osuvremenjivanje i unaprjeđivanje propisa i donošenje nacionalnih strateških dokumenata upućuju na skrb države za njih. No praksa njihova provođenja često je drugačija i pravobraniteljica za djecu u svom radu ima saznanja o nizu teškoća s kojima se suočavaju djeca s problemima u ponašanju i njihove obitelji. Pravobraniteljica za djecu od početka svoga rada prati i promiče zaštitu prava ove iznimno osjetljive skupine. Postupa s pojedinačnim prijavama kršenja njihovih prava, obilazi institucije koje se njima bave ili u kojima su smještena, prati informacije iz medija. Ovako prikupljena saznanja govore da se prava djece s problemima u ponašanju često krše u svim segmentima njihova života, a katkad se ne brine dovoljno ni o njihovim najboljim interesima. Djeca trpe zanemarivanje i nasilje u svojoj obitelji, nasilje vršnjaka u školi ili ustanovi kojoj su povjerena, neprimjerena ponašanja od strane odraslih osoba u susjedstvu, medijima, na internetu, ili pak stručnjaka u školi, policiji, na sudu, ustanovi kojoj su povjerena. Njihova prava ugrožena su i manjkavošću, nepostojanjem ili neprimjenjivanjem adekvatnih intervencija. Zato oni spadaju u posebno ranjivu skupinu društva, rizičnu na brojne oblike kršenja njihovih prava.

Baviti se djecom s problemima u ponašanju često nije lako ni roditeljima ni stručnjacima. Zbog svog nerijetko upadljivog i neprimjerenog ponašanja, ona su često odbačena i neprihvaćena i u svojoj socijalnoj sredini, i od odraslih osoba i od svojih vršnjaka. Osuđuje ih se, etiketira, traži snažnija represija i kažnjavanje. Pritom se djecu prosuđuje po teškoćama koje ona pokazuju, a ne po teškoćama koje imaju, s kojima se suočavaju i s kojima se moraju nositi najčešće od svog najranijeg djetinjstva. Zato pravobraniteljica naglašava kako ne smijemo zaboraviti da je u osnovi riječ o nesretnoj djeci kojima odrasli nisu omogućili da zadovolje svoje potrebe na primjeren način.

Iz godine u godinu pravobraniteljica ističe teškoće s kojima se susreću djeca s problemima u ponašanju, njihovi roditelji i stručnjaci koji se bave njihovom zaštitom. Sudjeluje u izradi propisa i predlaže njihove izmjene, prati provođenje strateških dokumenata i izvršavanje obvezujućih mjera, sudjeluje u rješavanju pojedinačnih slučajeva, nadležnim tijelima upućuje preporuke i prijedloge koji se odnose na poboljšanje sustava cjelovite zaštite prava i njihovih najboljih interesa. Iako se bilježe pomaci, oni se, nažalost, odvijaju sporim koracima.

U procesu napretka i razvoja razine zaštite ove skupine djece iznimno je važno promicanje njihovih prava i interesa. Zbornik *Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju* nastao je upravo kao rezultat ovih aktivnosti Ureda pravobraniteljice za djecu. U njemu se nalaze radovi stručnjaka i znanstvenika - izlagača s tri stručna skupa održana u organizaciji Ureda pravobraniteljice za djecu, 2008. u Rijeci, 2010. u Osijeku i na dvodnevnom skupu 2011. u Zagrebu. Zbog nužnosti multidisciplinarnog pristupa temi problema u ponašanju, na ovim stručnim skupovima i u zborniku zastupljeni su stručnjaci i znanstvenici raznih profila – socijalni pedagozi, psiholozi, socijalni radnici, pedagozi, liječnici, pravnici, a oni potječu iz raznih sustava i institucija kao što su školstvo, socijalna skrb, zdravstvo, policija, pravosuđe, lokalna zajednica, fakulteti, Ured pravobraniteljice za djecu. Na taj način pravobraniteljica naglašava i nužnost suradnje te zajedničkog i koordiniranog djelovanja svih segmenata društva u nošenju s ovom pojavom. Ovakav pristup prioritetno naglašava i *Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju od 2009. do 2012.*, prvi nacionalni strateški dokument koji se bavi ovom pojavom sveobuhvatno i na svim razinama.

Radovi u zborniku pokrivaju različite aspekte zaštite djece s problemima u ponašanju, od davanja stručnih i praktičnih smjernica temeljenih na istraživanjima, do elaboriranja učinkovitosti pojedinih državnih sustava koji se njima bave. Zbog različitosti i specifičnosti autorskog pristupanja tematici problema u ponašanju djece, osamnaest radova razvrstano je u četiri cjeline.

Prva cjelina, *Prevencija problema u ponašanju djece,* obuhvaća radove povezane s prevencijom pojave u odgojno-obrazovnom sustavu i lokalnoj zajednici kao mjestima najvećega preventivnog potencijala i s mogućnošću za širok spektar aktivnosti.

Druga cjelina, *Pravo djece s problemima u ponašanju i njihovih roditelja na sudjelovanje u procesu procjene potreba i planiranja intervencija,* bavi se takozvanom *korisničkom perspektivom,* odnosno sudjelovanjem same djece i njihovih roditelja u planiranju i programiranju tretmana, što je zaokret u odnosu na pristup u kojemu su stručnjaci određivali što je najbolje za dijete, a da se pritom njegove roditelje i samo dijete nije pitalo što oni misle o kapacitetima i ograničenjima za promjene.

U trećoj cjelini, *Zaštita prava i interesa djece u sustavima socijalne skrbi i zaštite mentalnog zdravlja,* radovi su koji govore o zaštiti prava i interesa djece smještene u odgojne ustanove i djece s teškoćama mentalnog zdravlja koja se tretiraju u sustavu zdravstva.

Četvrta cjelina, *Zaštita prava i interesa djece u sukobu sa zakonom,* obuhvaća radove koji se odnose na položaj djece počinitelja kaznenih i prekršajnih djela u policijskom postupanju, pravosuđu te pri izvršenju zakonskih sankcija.

Nadamo se da će održani stručni skupovi i tekstovi objavljeni u ovom zborniku pridonijeti boljoj informiranosti i senzibilizaciji stručnjaka te podići razinu njihovih profesionalnih kompetencija. Želja nam je i da se ovim zbornikom koriste kao svojevrsnim priručnikom s praktičnim smjernicama za postupanje prema djeci tijekom svog rada. Očekujemo i priželjkujemo da će zbornik biti i izvor spoznaja zainteresiranim pojedincima koji nisu profesionalci u radu s djecom s problemima u ponašanju, ali žele ih razumjeti te pomoći svakom djetetu.

Republika Hrvatska
Pravobranitelj za djecu

PREVENCIJA PROBLEMA U PONAŠANJU DJECE

Prof. dr. sc. Josipa Bašić*

PREVENCIJA POREMEĆAJA U PONAŠANJU U ŠKOLI

Sažetak

U radu se predstavlja prevencija i kao znanost i kao praksa u kratkom prikazu povijesnog razvoja i danas. Prevencija se obrazlaže i njezino se mjesto određuje s obzirom na suvremeni intervencijski spektar. Posebno su kratko opisani preventivni pristupi usmjereni na prevenciju u zajednici na lokalnoj, županijskoj i nacionalnoj razini, jer se programe u školi treba sagledati šire i sveobuhvatnije od samoga školskog okruženja.

S obzirom na temu okruglog stola posebno se mjesto daje mogućim odgovorima na pitanje: „Zašto prevencija rizičnih ponašanja djece i mladih u školi?“ Nadalje, navode se pristupi preventivnim programima u školi, programima utemeljenima na dokazima, znanstveno utemeljenim programima. Na kraju rada govori se o perspektivi preventivnih ulaganja u odgojno-obrazovne institucije – školsko okruženje.

Uvod

Iako ljudski život predstavlja neprocjenjivu vrijednost,
mi uvijek postupamo kao da je nešto drugo vrjednije od njega.
Antoine de Saint-Exupéry

Kada se zna da se danas više nego prije vode pregovori i dogovori, postavljaju ili ratificiraju mnoge deklaracije (jedna od njih svakako je i Konvencija o pravima djeteta, 2002.), donose preporuke koje idu u smjeru zaštite djece i obitelji, osiguravaju prava na sretno djetinjstvo i sveopću dobrobit današnjeg djeteta odnosno mladog čovjeka i zaštitu njegova djetinjstva, postavlja se osnovno pitanje: Osjećaju li to današnja djeca? Osjećaju li to u dovoljnoj mjeri i djeca u Hrvatskoj? U kojoj je mjeri njihova dobrobit dosegnula očekivane rezultate, odnosno u kojoj je mjeri dosegnuta dobrobit koja podrazumijeva i emocionalnu i psihološku i socijalnu dobrobit djece i mladih (njihovo mentalno zdravlje). Imajući na umu da je riječ o postignućima za svakoga, posebno ranjive skupine kao što su djeca i mladi, pitanje današnjega konteksta njihova življenja i zadovoljavanja njihovih prava i potreba to je važnija. Kako današnji kontekst može promovirati dobrobit djeci i mladima? Koje osobe tog konteksta

* redovita profesorica na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

daju smisao toj dobrobiti? Jesu li, primjerice, škole kontekst koji dovoljno promovira dječju dobrobit? Jesu li u školama poduzeti odgovarajući napori za pozitivan razvoj, razvoj prema dobrobiti djece? Imaju li odgovarajuće prilike učitelji i stručni suradnici te osoblje škole da kažu i učine nešto konzistentno s orijentacijom na dobrobit djeteta? Ili smo uglavnom usmjereni na konkretno individualno dijete koje je „problem“, jer je agresivno, nemotivirano, povučeno ili u strahu od neuspjeha? Moglo bi se reći da uglavnom popravljamo ono što se popraviti dade. Je li to učinkovito? Odgovor bi vjerojatno trebao biti: Nije!

Danas raspolažemo podacima mnogih istraživanja koja upućuju na postojanje društva u riziku, društva pogodnog za razvoj rizičnih ponašanja djece i mladih te rizične činitelje prisutne u socijalnim okruženjima (Bašić, 2009.). Podaci o prisutnosti različitih oblika poremećaja u ponašanju djece i mladih, ali i odraslih, osnova su za planiranje preventivnih strategija, a pri njihovu planiranju treba svakako imati na umu sljedeće:

- broj obitelji odnosno djece koja žive u siromaštvu
- stope razvoda braka
- broj djece koja žive s jednim roditeljem
- broj djece odnosno mladih koji su zanemareni i zlostavljani
- stope napuštanja škole
- nezavršavanje škole i prognoza za zapošljavanje mladih
- zlouporaba droga/alkohola
- seksualna aktivnost prije 16. godine, nezaštićeni seksualni odnosi, često mijenjanje partnera
- maloljetničke trudnoće, maloljetne obitelji
- djeca žrtve kaznenih djela odraslih
- djeca odnosno mladi počinitelji kaznenih i prekršajnih djela
- nasilje u zajednici
- vršnjačko nasilje
- nasilje u obitelji
- vandalizam u zajednici, školi
- suicidi djece i mladih (Bašić i Ferić, 2004.).

Imajući na umu navedeno, rizici za pozitivan rast i razvoj djece i mladih očiti su, njihovi razmjeri nažalost još nisu u dovoljnoj mjeri ni ispitani ni prezentirani na adekvatan način stručnoj i drugoj javnosti. Uz postojanje određenih znanja i u prevenciji (smanjivanje rizičnih i povećavanje zaštitnih činitelja) i u tretmanu rizičnih ponašanja i poremećaja u ponašanju djece i mladih u Hrvatskoj ne postoji dovoljan broj odgovarajućih programa čija je učinkovitost zasnovana na znanstvenim dokazima.

Prevencija se definira kao proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. U rječniku prevencijskih termina (Prevention Term Golossary, http://preventionpartners.samhsa.gov/resources_glossary_p2.asp)

prevencija se definira kao proaktivni proces koji osnažuje pojedince i sustave da zadovolje izazove životnih događaja i promjena kreirajući i jačajući uvjete kako bi promovirali zdrava ponašanja i životne stilove. Filozofski temelji za prevenciju (prema The Midwest Forum, 1994.) nalaze se u krajnjim ciljevima prevencije kojima se želi razviti intelektualne, osobne i socijalne kompetencije djece i mladih, i to sveukupnim preventivnim naporima, kojima će se pomoći školama i zajednicama promovirati razvojne ciljeve, dispozicije, znanje i kompetencije koje će povećati sposobnost sve djece i mladih da ih vode i zaštićuju u sadašnjem životu i životu u budućnosti.

Prevencija je novčano isplativija, posebno ako ju se usporedi s tretmanom i naknadnom brigom. Isto tako prevencija je humani imperativ, jer različita rizična ponašanja djece i mladih proizvode veliku bol i patnje ne samo djeci i mladima nego i cijeloj zajednici na različite načine.

Prevencija kao znanost i praksa

Prevencijska praksa prema nekim pokazateljima počinje prije više od stotinu godina i uglavnom se vezuje za područje medicine, točnije javno zdravstvo, posebno u području infektivnih bolesti, a kasnije i u području mentalnog zdravlja, socijalne psihijatrije, prevencije ovisnosti, kriminaliteta… Koncept javnog zdravstva postaje i ostaje i do danas jedna od ključnih teorijskih i praktičnih postavki prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Upravo zbog ugroženoga mentalnog zdravlja i bavljenja njegovim posljedicama na širu populaciju stanovništva počinje intenzivnije traženje učinkovitih preventivnih (proaktivnih) aktivnosti. Najprije se započinje s osnivanjem komisija, savjetovališta, a kasnije i mobilnih školskih timova koji poučavaju učitelje kako prevenirati različite poremećaje s područja mentalnih i ponašajnih poremećaja djece i mladih. Sredinom prošlog stoljeća stručnjaci drugih pomagačkih struka i profila, osim medicinskih, dobili su „pravo glasa“ u području prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih.

Ako se promatra prostor Republike Hrvatske, prvi pisani i važan dokument za prevenciju na razini države donesen je sredinom 70-ih godina prošlog stoljeća (Program akcija za sprječavanje i suzbijanje društveno neprihvatljivog ponašanja, 1975., prema Singer, Mikšaj-Todorović, 1989.). Moglo bi se reći da prevencija kao praksa u Hrvatskoj zapravo počinje sredinom 90-ih godina, potpomognuta razvojem civilnog društva i pritiscima problema u društvu koji se značajnije izražavaju i/ili uvažavaju kao posljedica ratnih događanja, traumatskih i stresnih događaja i ugrožavanja svakodnevnog življenja i djece i mladih i odraslog stanovništva. Tome pridonosi i osnivanje različitih povjerenstava i komisija na razini Republike Hrvatske ili posebno nekih ministarstava, ali i na razinama pojedinih gradova i mjesta. Mnogi dokumenti vezani za dobrobit djece i mladih, obitelji

kao i prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih počinju se stvarati, pisati ili tiskati krajem 90-ih godina prošlog stoljeća i to se nastavlja do današnjih dana.

Prevencijska znanost/istraživanja/razvoj znanosti u svjetskim razmjerima pa i u nas datira od ranih 90-ih godine prošlog stoljeća (Coie i sur., 1993.), kada se uočava znatan porast broja programa koji se primjenjuju u preventivne svrhe. U svijetu se sve više evidentira i porast broja preventivnih programa koji dokazuju svoju učinkovitost (*evidence-based* i *science-based* programi/praksa). Za neka prevencijska istraživanja moglo bi se reći da počinju već sredinom 80-ih godina, intenzivnije 90-ih godina prošlog stoljeća jer postaje jasno da je nužno utemeljiti preventivne programe čiji će rezultati biti vidljivi, mjerljivi, ponovljivi, prenosivi iz jedne kulture u drugu, što znači da će biti utemeljeni na dokazima, odnosno da će njihovi učinci dokazati potrebu za njihovom primjenom i korištenjem u širokoj primjeni. Tako počinje vrijeme prevencije utemeljeno na znanstvenim dokazima, za koju su mnogi autori ranije smatrali da njezino vrijeme tek dolazi. U stručnoj i posebno znanstvenoj javnosti postaje potpuno jasno kako su istraživanja učinkovitosti preventivnih programa neophodna. Taj trend se nastavlja te se inaugurira nova znanost – *prevencijska znanost* (Coie i sur., 1993.). Prema Durlaku (1997., str. 1) prevencija je multidisciplinarna znanost koja je koncipirana unutar temeljnih i primijenjenih istraživanja iz najmanje 15 disciplina: obrazovanja, psihologije, medicine, njegovateljstva, javnog zdravlja, sociologije, političkih znanosti, poslovnog sektora, komunikacijskih znanosti, kriminalnog pravosuđa, socijalnog rada, zdravstvene edukacije, inženjerstva i ekonomije. Prevencijska

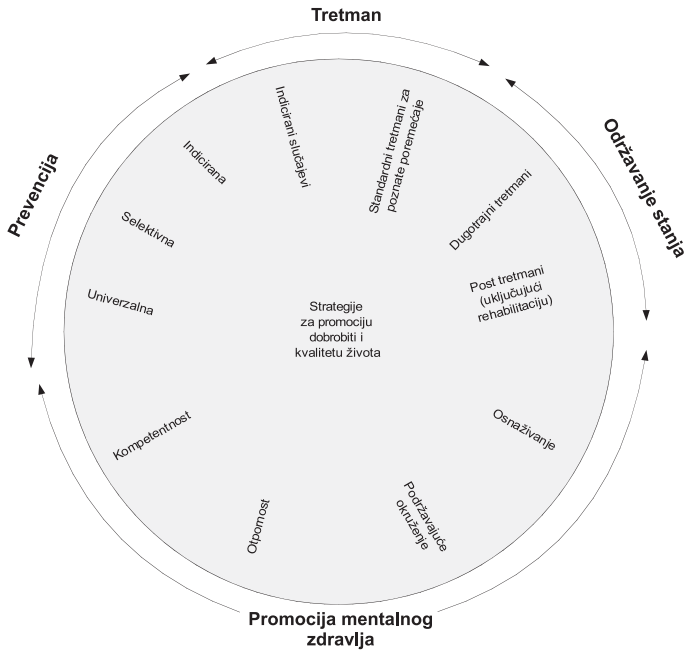

Slika 1. Intervencijski spektar

znanost, odnosno istraživanja, prema Kellamu i Reboku (1992.) ogledaju se u nekoliko tipova istraživanja: epidemiološka istraživanja – prevalencija i incidencija, socijalni kontekst; etiološka istraživanja – rizični i zaštitni činitelji (individualni, obiteljski, školski, činitelji u zajednici – kontekstualni); istraživanja preventivnih programa (učinkovitost – ishodi, implementacija – evaluacija procesa, širenje, institucionalizacija – održivost).

Za razumijevanje intervencijskog spektra u kojemu se različitim razinama prevencije zajedno s promocijom mentalnog zdravlja daje velik „prostor" dobar je njegov prikaz prema Mrazeku i Haggertyju (1994.) te Barryju i Jenkinsu (2007.) (Slika 1.).

Pristupi prevenciji u zajednici

Zašto prevencija u zajednici? Najjednostavniji odgovor nalazi se u postavci: Zajednica (podrazumijeva uže područje života stanovništva počevši od susjedstva, sela, grada do županije i državne razine, ipak u ovom slučaju pod zajednicom se podrazumijeva lokalna zajednica, što znači životno okruženje u kojemu žive određeni ljudi i koje povezuje pripadnosti zajednici) koja je prepoznala svoje probleme, na najboljem je putu za njihovo rješavanje, prevenciju i brigu za dobrobit svojih građana. Imajući na umu da se preventivni programi i pristupi tim intervencijama odvijaju u različitim domenama kao što su programi usmjereni na djecu, mlade, vršnjake; programi usmjereni prema roditeljima/obitelji; programi usmjereni prema školi/školskom okruženju, lako je zaključiti da sve te usmjerenosti zapravo znače ulaganje u dobrobit i funkcioniranje zajednice i njezinih stanovnika ili institucija. Značenje programa u lokalnoj zajednici ogleda se u obuhvatu svih navedenih domena, ulaganja u zajednicu kao poprište svih događanja. Za učinkovitost programa u zajednici nužni su odgovarajuća spremnost i mobiliziranost zajednice, resursi, znanje o problemima i potrebama te preuzimanje odgovornosti za probleme i načine njihova rješavanja (od ključnih ljudi do svih drugih odgovornih u zajednici). Dakle, traži se podrška lokalne zajednice, usmjerenost na procjenu potreba, sposoban, stručan i motiviran tim ljudi, suradnja svih dionika, redovito planiranje, razvijen sustav praćenja provođenja preventivnih intervencija, sustav evaluacije te financijska i tehnička podrška.

Pristupi preventivnim programima u školskom okruženju

Zašto je potrebna prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih u školi? Postoji nekoliko važnih činitelja koji prevenciju u školskom okruženju potenciraju i zbog kojih je ona ključna. Iako navedeno nije nepoznato, ipak je važno naglasiti:

- Sva djeca obvezni su polaznici osnovne škole, a većina njih nastavlja školovanje i u srednjoj školi.

- Vrijeme provedeno u školi mjeri se godinama, a učenje i životno iskustvo u školi veliki su.
- Ta razvojna dob vrlo je važna za formiranje djece, i u odnosu na njih same (njihove osobnosti, ponašanja, stajališta, vrijednosti) i u odnosu na njihov odnos i snalaženje u tom istom ili prema drugim okruženjima.
- U školi su mnoge stručne osobe (više ili manje kompetentne) te mogu prenositi znanja i ulagati u životne odnosno socijalno-emocionalne vještine djece , što čine u odgojnim i socijalizirajućim te posebnim aktivnostima s djecom u okruženju u kojemu za to postoje ili bi trebali postojati svi preduvjeti.

Razlozi za implementiranje preventivnih programa u školsko okruženje i izvan njega nalaze se u "teškim" statistikama (poražavajući podaci o djeci i problemima njihova odrastanja). Svakodnevna preventivna praksa, međutim, čiji su rezultati najčešće nepoznati, implementira velik broj različitih i različito usmjerenih programa u školi i školskim i predškolskim okruženjima. Podaci pokazuju da su implementaciji preventivnih programa unutar školskog okruženja u svjetskim razmjerima danas „izložena" mnoga školska i predškolska djeca. Čak 74% svih objavljenih prevencijskih studija koje su imale za cilj utjecati na ponašanja bile su usmjerene na školu (Durlak, 1995.). Kada govorimo o Hrvatskoj, znamo li koji su to programi, znamo li rezultate, ishode, njihove utjecaje? Nažalost programi nisu prošli znanstvenu evaluaciju te se ne znaju njihova djelovanja, učinci, bili oni pozitivni, negativni ili čak i „ugrožavajući". Treba li tako ostati?

Razlozi za uvođenje preventivnih programa utemeljenih na dokazima nalaze se u ozbiljnom porastu znanja o prevencijskoj znanosti, nedostatku dokaza njihove učinkovitosti odnosno učinkovitosti njezinih programa, odnosno nedostatku evaluacije dostignuća u empirijski evaluiranim programima. Obuhvat djece/učenika tim preventivnim programima upitan je, jer mnoga djeca koja trebaju pomoć nažalost je ne dobivaju ili ne dovoljno rano, i to ne samo u obrazovnim sustavima nego i drugim sustavima kojima je također imanentna briga o djeci, mladima. S druge strane, financijska potpora preventivnim programima velika je, a nema kontrole isplativost preventivnih ulaganja.

Kao što je rečeno, svrha je preventivnih programa utjecati na pozitivan razvoj djece, osnažiti djecu i mlade, razviti potrebne i odgovarajuće socijalne vještine, prevenirati prve manifestacije rizičnih ponašanja. Za to je potrebno više „ulaza", i to:

– programi pozitivnog razvoja
– programi prevencije poremećaja u ponašanju kroz različite sadržaje/ciljeve programa: komunikacijske vještine, socijalno- emocionalne vještine, životne vještine, otpornost, osnaživanje, rješavanje problema, donošenje odluka, vršnjaci za vršnjake, mentorski programi
– specifični programi za određene oblike poremećaja ili rizična ponašanja (npr. agresivnost, nasilje, maloljetničke trudnoće)

– preventivni programi prema razinama prevencije (univerzalna, selektivna ili indicirana prevencija).

Sustavna preventivna ulaganja u škole pretpostavljaju istodobno usmjeravanje u nekoliko područja djelovanja (Hawkins, 1997.;Durlak, 1995.; Kranželić Tavra, 2003.):

1. Vođenje škole
– podržavajuća uprava i kvalitetno vođenje škole
– jasne procedure promatranja i modificiranja programa i školske politike
– podržavajuća atmosfera

2. Akademska postignuća
– akademski naglasak i fokus na učenju
– obostrani osjećaj smisla i vrijednosni sustav koji naglašava akademske standarde, suradnju svih djelatnika i pozitivne odnose učitelja i učenika
– visoka očekivanja, učitelji izražavaju visoka očekivanja i pokazuju predanost akademskom uspjehu svih učenika
– praćenje napretka učenika, napori učitelja i učenika uloženi u učenje prepoznaju se i podržavaju, djelatnici pokazuju brigu i potporu za intelektualno i osobno razvijanje učenika

3. Disciplinski standardi
– jasni disciplinski standardi koji su čvrsto, pravedno i dosljedno postavljani
– nagrađivanje i motiviranje ili jasan sustav nagrađivanja za akademska postignuća
– korištenje zajedničkog planiranja i dosljednog pristupa učenicima (dosljedna očekivanja)

4. Uključivanje svih djelatnika i učenika
– aktivno uključivanje učenika u funkcioniranje škole
– postojanje prilika i motivacije za trajnu uključenost u proces učenja (Za sve učenike i sve djelatnike postoje prilike i motivacija kako bi postali aktivno i trajno uključeni u proces učenja.)
– razvijanje osobne odgovornosti (Među svim djelatnicima i učenicima promiče se razvijanje osobnih odgovornosti te socijalne i emocionalne kompetentnosti.)

5. Suradnja unutar i izvan škole
– suradnja i povezanost u školi i izvan nje
– uključivanje roditelja u funkcioniranje škole
– obitelj i šira zajednica uspješno su uključeni u rad škole i edukaciju djece
– sigurno fizičko okruženje, dobro održavano, koje odiše dobrodošlicom.

Školski preventivni programi vezano za školsko okruženje mogući su na **razini uže i šire zajednice, razine škole, razine razreda i razine učenika/pojedinca**. Promjene **na razini uže i šire zajednice** utječu i na školsko okruženje, odnosno na aktivnosti kojima će se promovirati ili podržavati:

– mjere kako bi zajednica bila podržavajuće i sigurno okruženje za pozitivan razvoj djece i mladih
– akcije razvoja zajednice koje vide djecu i mlade ne kao problem nego kao potencijale zajednice
– razvoj zajednice koja uključuje mlade u prosocijalne aktivnosti i omogućuje korištenje njihovih kognitivnih i socijalnih vještina i kompetencija
– radnje za razvijanje potrebnih (različitih) resursa koji će pomoći njezinim stanovnicima zadovoljiti njihove (različite razine rizika i potreba) potrebe, partnerske odnose i suradnju između obitelji, škole i zajednice, odnose podrške, pomoći i međusobne odgovornosti pri rješavanju postojećih problema
– partnerstva između formalnih (vladinih) i nevladinih organizacija u rješavanju problema djece, obitelji, zajednice…
– kampanje na razini zajednice kako bi se utjecalo na norme u zajednici vezane za različita rizična ponašanja
– strategije zajednice za ograničavanje dostupnosti sredstava ovisnosti i drugih rizičnih iskustava
– strategije zajednice za ograničavanje pristupa mladih sredstvima ovisnosti i oružju.

Programi **na razini škole** najčešće se razrađuju u tri koncepcije:

– programi u školi (programi se odvijaju u školskoj zgradi)
– programi povezani sa školom (programi koji su smješteni u blizini škole, suradnici su često iz škole ili sa školom surađuju) i
– programi u zajednici (programi u zajednici koji su velika podrška i resursi potrebni školi te zadovoljavaju i njezine potrebe)

Nadalje, pristupi na razini škole podrazumijevaju:

– intervencije kojima se nastoji restrukturirati šire školsko okruženje kako bi se na najbolji mogući način zadovoljile razvojne potrebe učenika
– procijenjene potrebe učenika, procijenjen kontekst škole
– ciljeve koji modificiraju, potiču, dodaju ili uklanjaju uvjete koji će promicati socijalne kompetencije svih učenika.

Na **strani škole** programima od utjecaja smatraju se oni koji podržavaju opću klimu u školi (kako se osjećaju ljudi u školi), naglasak na učenju, osjećaj fizičke i psihičke sigurnosti, odgovarajuće financijske uvjete, specifične programe kao primjerice dopunsku

Tablica 1. Ključne komponente programa socijalno-emocionalnog učenja (prema Zins, Weissberg, Wang, Walberg, 2004.)

Samosvjesnost - identificiranje i prepoznavanje emocija - točnost samopercepcije - prepoznavanje snaga, potreba i vrijednosti - samoučinkovitost - duhovnost **Socijalna svjesnost** - perspektivnost - empatija - prihvaćanje različitosti - poštovanje drugih **Odgovorno donošenje odluka** - identifikacija problema i situacijska analiza - rješavanje problema - evaluacija i refleksija - osobna, moralna i etička odgovornost	**Samoupravljanje** - kontrola impulsa i upravljanje stresom - samomotiviranost i disciplina - postavljanje ciljeva i organizacijske vještine **Upravljanje odnosima** - komunikacija, socijalna uključenost i izgradnja odnosa - kooperativni rad - pregovaranje, odbijanje i upravljanje konfliktima - traženje pomoći i „pobrinuti se za“ (brinuti se o)

nastavu i mentorstvo, intervencije povezane sa socijalnim vještinama, savjetovanje, jasnu misiju škole, sveobuhvatan kurikulum, koordinirano djelovanje i slično.

Prema nekim autorima riječ je o postavljanju normi ponašanja, unaprjeđenju vještina vođenja razreda i poučavanja, intervencijama u području upravljanja školom i održavanju discipline te reorganizaciji razreda. Za to je potrebno da učiteljski kadar i stručni suradnici imaju odgovarajuće vještine i znanja, edukaciju, tehnike procjenjivanja, metode i tehnike poučavanja, vještine davanja povratnih informacija o učenju i napredovanju, vjerovanja i stajališta o učenicima i svojem poslu.

Programi **na razini razreda** imaju **za** cilj unaprijediti socijalne i kognitivne vještine rješavanja problema i regulacije emocija kod svakoga pojedinog učenika te posebne programe kojima se pomaže učenicima razvijati nove vještine i primjenjivati ih u stvarnim životnim situacijama.

Programi **na razini učenika** kao najčešće pristupe navode djelovanje na razini promjene ponašanja pojedinca odnosno učenika, korištenje više strategija, poučavanje vještinama

u području kognitivnoga i emocionalno-socijalnog funkcioniranja te vještinama odolijevanja, instrukcijskim programima te sigurne i nadgledane alternativne aktivnosti za učenike u riziku. Među tim programima najčešći su i najučinkovitiji programi socijalno-emocionalnog učenja. Zašto? Misija socijalno-emocionalnog učenja obuhvaća podjednako **programe i na razini škole i na razini razreda i na razini učenika**/**pojedinca**, jer se promatraju kao integralni dio ukupnih napora u školi za postizanje akademskih postignuća te socijalne i emocionalne dobrobiti učenika. Prema Elisu i suradnicima (1997.) škole će biti uspješnije u svojoj misiji obrazovanja kada integriraju napore prema promoviranju dječjega akademskog, socijalnog i emocionalnog učenja. Jedan od najpoznatijih preventivnih programa koji se koristi socijalno-emocionalnim učenjem je program PATHS (Greenberg i sur., 2004.).

Umjesto zaključka

Preporuke perspektivnim ulaganjima u preventivnu praksu i preventivna ulaganja u škole odnose se istodobno na implementiranje programa koji ulaze u redovitu školsku praksu, a koji trebaju biti programi za svu djecu – fakultativni programi (univerzalna prevencija), kao i na programe na selektivnoj i indiciranoj razini. Te programe valja utemeljiti na praćenju potreba i rizika, dokazanim ishodima, povezivanju škole i zajednice, povezivanju znanosti i prakse.

Na kraju ovoga rada navodimo deset načela na kojima se trebaju zasnivati prevencijski napori kako bi bili učinkovitiji:

1. Glavna misija škola i drugih institucija i agencija za mlade jest pomoći mladim ljudima da izbjegnu visokorizična ponašanja. Stajališta, znanja i vještine neophodni za izbjegavanje visokorizičnih ponašanja glavni su sadržaj obrazovanja za 21. stoljeće.
2. Uspješna prevencija najbolja je promocija izbjegavanja visokorizičnih ponašanja, osobito zloporabe alkohola i droga te nasilja.
3. Prevenciju treba adresirati na višestruke razloge (rizike, potrebe, stanja, okolnosti) uključivanja u različita visokorizična ponašanja. Učinkovita prevencija je i strategijski i na rezultat usmjerena prije nego pragmatički i na aktivnost usmjereni napor.
4. Uspješna prevencija mijenja sustave i norme. Prevencija mora biti sustavna i „stvarana u hodu“, a ne fragmentirana i povremena.
5. U prevenciji je kontekst vrlo važan. Kako bi prevencija bila učinkovita, važno je da dosegne sva obilježja okruženja u kojima će biti primijenjena, uključujući strategije za identificiranje i izgradnju snaga i resursa.
6. Prevencijske strategije postavljaju se na ideji „činiti nešto što će reći da“ mladima, primjerice pomoći im da izaberu pozitivne izbore u svim aspektima njihova života, prije nego tražiti od njih ono što mi želimo da oni rade.

7. Uspješna prevencija usmjerena je podjednako i na odrasle i na mlade. Da bi se podržao razvoj mladih, potrebno je usredotočiti se na stajališta, znanja, vještine, ponašanja i vrijednosti odraslih i mladih istodobno u svim socijalnim okruženjima.
8. Prevencija zahtijeva suradnju među mnogim akterima. Prevencijske inicijative uključuju pojedince, škole i zajednice, ali i partnerstvo između škola, drugih institucija, agencija, organizacija i poslovnog sektora.
9. Za prevenciju je ključno učenje i iz istraživanja i iz prakse. Prevencijske strategije i priručni materijali moraju biti temeljeni na najnovijim konceptima, informacijama i strategijama iz istraživanja i prakse.
10. Uspješna prevencija ne postoji bez evaluacije, tj. evaluacija je ključni dio uspješne prevencije. Evaluacija, u ovom slučaju, znači sveobuhvatnu procjenu strategije koja daje okvir za planiranje i implementiranje kao i procjenu u hodu (The Midwest Forum, 1994.).

Literatura

- Barry, M., Jenkins, R. (2007.), Implementing Mental Health Promotion, Churchill Livingstone Elsevier, Edinburgh, London
- Bašić, J., Ferić, M. (2004.), Djeca i mladi u riziku – rizična ponašanja, u: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: Pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 57-72.
- Bašić, J. (2009.), Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih, Školska knjiga, Zagreb
- Coie, J. D., Watt, N. F., West, S. G., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. I., Ramey, S. L., Shure, M. B., Long, B. (1993.), The Science of Prevention, A Conceptual Framework and Some Direction For National Research Program, American Psychologist, 48, 10, str. 1013-1021.
- Durlak, J. A. (1995.), School-Based Prevention Programs for Children and Adolescents, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications
- Durlak, J. A. (1997.), Successful Prevention Programs for Children and Adolescents, Kluwer Academic/Plenum Pulishers, New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow
- Elias, M. J., Zins, J. E., Weisberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Hayness, N. M., Kessler, R., Schwab, :m:e., Shriver, T. P. (1997.), Promoting Social and Enotional learning, Guidelines for Educators,-Alexandria,VA, Association for Supervision and Curriculum Development
- Greenberg, M., Kusche, C. A., Riggs, N. (2004.), The PATHS Curriculum: Theory and Research on Neurocognitive Development and School Success, u: Zins, J. E., We-

issberg, R. P., Wang, M. C., Walberg, H. J. (ur.), Building Academic Success on Social and Emotional Learning, What does the Research Say?, Teacher College Columbia University, New York, London, str. 170-188.

- Hawkins, J. D. (1997.), Academic Performance and School Success: Source and Consequences, u: Weissberg, P. R., Gullotta, P. T., Hampton, L. R., Ryan, A. B., Adams, R. G. (ur.), Enhancing Children's Wellness: Healthy Children 2010, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publication, str. 278-305.
- Kellam, S. G., Rebok, G. W. (1992.), Building Developmental and Etological Theory through Epidemiolgically Based Preventive Intervention Trials, u: McCord, J., Tremblay, R. E. (ur.), Preventing Antisocial Behavior: Intervention from Birth through Adolescence, The Guilford Press, New York, str. 162-195.
- Kranželić Tavra, V. (2003.), Programi prevencije poremećaja u ponašanju i ranih intervencija u školskom okruženju, u: Bašić, J., Janković, J. (ur.), Lokalna zajednica – izvorište Nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih, str. 104-116.
- Mrazek, P. J., Haggerty, R. J. (1994.), Reducing Risk for Mental Disorders: Fronties for Preventive Intervention Research, National Academy Press, Washington
- The Midwest Forum (1994.), MRC Philosophical Foundation for Prevention- Midwest Regional Center for Drug-Free Schools & Communities and North Central Regional educational Laboratory, 4, 1
- Singer, M., Mikšaj-Todorović, Lj. (1989.), Delinkvencija mladih, Udružena samoupravna interesna zajednica socijalne zaštite grada Zagreba, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Globus
- Zins, J. E., Weissberg, R. P., Wang, M. C., Walberg, H. J. (ur.) (2004.), Building Academic Success on Social and Emotional Learning, What does the Research Say?, Teacher College, Columbia University

Ružica Pažin-Ilakovac*

ŠKOLSKI PROGRAMI PREVENCIJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU

Sažetak

Rano uočavanje rizičnih činitelja i oblika poremećaja u ponašanju učenika, kao javnozdravstvenoga izazova, osobito je naglašeno u školi kao jednome od važnih učenikovih okružja. Zbog toga je potrebno stalno promišljati kako strukturirati cjelokupni školski rad kojim bi se poticao zdravi i stvaralački razvoj učenika kao središta razvojnoga kurikuluma i time preveniralo poremećaje u ponašanju. U pedagoškim i humanim funkcijama škole postoje brojne mogućnosti za provedbu programa prevencije kojim bi se objedinile sve razine, područja i strategije prevencijskoga djelovanja. Ovaj je rad orijentiran na naglašavanje svih onih ciljeva i aktivnosti u školi koji mogu pozitivno i zaštitno utjecati na odrastanje učenika i razvoj njihovih kompetencija potrebnih za život zadovoljnih i samoostvarenih osoba. U skladu s navedenim, temeljni je cilj ovoga rada razmotriti strategijske, zakonske i teoretske mogućnosti u izabranim dokumentima i moguća uporišta za praktičnu provedbu školskih programa prevencije, osobito u novim kurikulumskim okvirima. Razmatraju se struktura, provedba i nositelji prevencijskoga rada u suradnji i partnerstvu škole, roditelja i lokalne zajednice. Za unaprjeđivanje ovoga područja naglašava se potreba (samo)vrednovanja školskih prevencijskih programa te na tome utemeljeni mogući pravci istraživanja učinkovitosti i daljnjega razvoja; isto tako i razvoj potrebnih kompetencija još sveobuhvatnijim i refleksivnim stručnim usavršavanjem svih nositelja prevencije.

1. Uvod

Govoreći o školi kao ustanovi organiziranoga pedagoškog djelovanja, gotovo je uvijek poimamo u najširemu smislu kao vrlo važno mjesto na putu do djetetova zdravoga odrastanja u humanu, samostalnu, odgovornu i stvaralačku osobu. Položaj je škole, ako ga razmotrimo iz perspektive danas vrlo prisutne ekološko-sustavne teorije (Bronfenbrenner, 1979., prema Bašić, 2009., str. 161), odmah nakon obitelji u prvome mikrosustavu učenikova života; ona mu snažno daje smjernice za važne odnose u njegovu mezosustavu i kasnije razumijevanje egzosustava i makrosustava te se u skladu s tim prepoznaje njezin utjecaj na temeljne okvire djetetove budućnosti. Razvoj pozitivnih učenikovih kompetencija i samokompetencija (Adl – Amini, 2004.) potrebnih za pripremu za život, kao opću svrhu odgoja i obrazovanja, može se ujedno shvatiti i kao očekivano (su)djelovanje škole u složenome prevencijskom procesu. Danas o prevenciji govorimo kao o novoj multidisciplinarnoj znanosti koja se zasniva na teoriji javnoga zdravlja, o području života u kojemu praktično

* dipl. pedagog, viša savjetnica u Agenciji za odgoj i obrazovanje, podružnici Osijek

participiraju mnoge društvene institucije, pa tako i škola, pri tome pokušavajući slijediti ova načela: najbolji interes djeteta, odgovornost i partnerstvo na svim razinama (individualnim i institucionalnim) te interdisciplinarnost u istraživanju i djelovanju (Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju, str. 9). Unutar ukupnoga školskoga rada i suglasja njegovih temeljnih funkcija odgojenosti i obrazovanosti mladih osoba, tj. humane i pedagoške funkcije škole (Jurić, 2007., str. 260) pojavljuje se i potreba što ranijega otkrivanja i sprječavanja mogućih odstupanja od zdravoga socijalnog razvoja, potreba prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladeži kao povijesnoga, stalnoga socijalnopedagoškog izazova. Pritom poremećajima u ponašanju smatramo sva ona ponašanja koja dijete ili mladoga čovjeka na neki način ometaju u redovitom funkcioniranju, a mogu biti štetna i opasna za tog pojedinca i/ili njegovo okružje; usto, odstupaju od normi uobičajenih ponašanja za tu dob, spol, situaciju i okruženje, mogu biti prisutna na osobnom planu i/ili u socijalnom okruženju i zahtijevaju stručnu pomoć (Bouillet, Uzelac, 2007., str. 130, prema Koller-Trbović i sur., 2001.). U prevenciji poremećaja u ponašanju nije više potrebno govoriti o ulozi škole, nego temeljito analizirati i vrednovati dosad postignuto te tražiti nove mogućnosti njezina unaprjeđivanja u skladu s kurikulumskim smjerovima promjena škole i uloga svih njezinih (su)dionika. U prilog zajedničkome pristupu prevencijskome djelovanju (kao jednome od temeljnih zahtjeva njezine kvalitete i učinkovitosti) svakako idu kurikulumskim pristupom ponovno naglašeni suradni i partnerski odnosi svih njezinih sudionika u školi kao poželjnoj, ugodnoj i prijateljskoj socijalnoj zajednici (Previšić, 2007.). Naravno, o rasvjetljavanju ovih izazova škole danas ne možemo govoriti izvan konteksta Konvencije o pravima djeteta (1989.) i njezine ključne poruke o zajedničkoj skrbi odraslih za, već spomenuti, najbolji interes djeteta (Konvencija o pravima djeteta, str. 4). Nakon što je 1996. Sabor Republike Hrvatske prihvatio prvu Nacionalnu strategiju suzbijanja zlouporabe droga i time neupitnoj važnosti i potrebi prevencije dao nacionalni i zakonski okvir te jasna zaduženja i odgovornost stručnjacima u nekoliko radnih sustava (ministarstva prosvjete i športa, zdravstva, socijalne skrbi, unutarnjih poslova), i škole su svoje ukupno odgojno-obrazovno djelovanje pojmovno i funkcionalno pozorno razmotrile i (pre)strukturirale u još jednome smjeru te iznjedrile prve školske preventivne programe. Do danas ti su se programi intenzivno razvijali i obogaćivali brojnim odgojno-obrazovnim aktivnostima u suradnji s roditeljima i lokalnim okružjem – pokušavajući slijediti znanstvenoteorijska dostignuća ovoga područja i na više načina razmjenjujući i primjenjujući iskustva dobre prakse. Pritome su te programe podupirale i pratile nadležne državne institucije i ministarstva različitim mjerama, među ostalim usklađivanjem i donošenjem potrebne zakonske podloge.

2. Cilj i opća polazišta

U ovome će se radu pokušati obrazložiti strategijske, zakonske i praktične odrednice školskih programa prevencije kao konkretnoga oblika primjene postavki prevencijske

znanosti u školskoj praksi. Pobliže će se opisati stanje i mogućnosti za njegovo ostvarivanje i integraciju u školski rad, tj. školski – humanistički i razvojni – kurikulum. Cilj je rada razmotriti položaj školskih programa prevencije, kao važnih i prepoznatljivih činitelja u ostvarivanju misije suvremene škole, u izabranim zakonskim i nacionalnim strategijskim dokumentima te mogućnosti njihove provedbe i unaprjeđivanja u svjetlu novih kurikulumskih smjernica. Predstavit će se njihovi najčešći sadržaji i aktivnosti. Naglasit će se važnost suradnje i međusobne potpore škole, roditelja i lokalne zajednice u zajedničkom prevencijskome djelovanju. U navedenim će se dokumentima potražiti okviri i uporišta za praktičan rad škola na prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih kao općemu javnozdravstvenome izazovu i predmetu skrbi svake lokalne i šire zajednice. Svojim novim, humaniziranijim i demokratiziranijim procesima i odnosima među sudionicima odgojno-obrazovnoga rada, naglašavanjem vrijednosne komponente, tj. izgradnjom razvojnoga kurikuluma i novoga imidža škole (Sekulić-Majurec, 2005.), škole će više nego dosad pružati i na prevencijskome planu.

2.1. Polazišta školskoga prevencijskoga djelovanja

O prevenciji se najčešće govori kao o piramidi primarne, sekundarne i tercijarne prevencije (Van der Stel, 1998., Resman, 2000., Nacionalna strategija poremećaja u ponašanju, 2009.). Opić i Lozančić (2008., str. 182) govore o pedagoškoj prevenciji kao sinonimu za primarnu prevenciju. Resman (2000.) pod školskom prevencijom podrazumijeva oblik pedagoške i zaštitne intervencije radi pozitivnog usmjeravanja razvoja i odgoja djece i mladeži koja se ostvaruje različitim organiziranim oblicima; razlikuje prevencijsku razinu, koja se odnosi na djelovanje prema cjelokupnoj populaciji u školi, i djelujuću razinu, koja se odnosi na učenike kod kojih su već uočene neke poteškoće u ponašanju. Sakoman (2009., str. 96) navodi da se školsko prevencijsko djelovanje najčešće odnosi na primarnu i dio sekundarne prevencije. Uočavaju se noviji pristupi podjeli prevencijskih intervencija na univerzalne intervencije (primjenjuju se na cijeli razred ili drugu cjelokupnu populaciju bez označavanja rizičnih učenika), selektivne intervencije (usmjerene na visokorizične učenike) i indicirane intervencije koje čine intervencijski programi za učenike kojima ne odgovaraju navedene razine (Bašić, 2009., str. 148, prema Kellam i Rebok, 1992.). U posebnoj se pedagogiji prevencija navodi kao poželjan oblik i načelo njezina djelovanja kojoj bi, uz trenutačno većinom prisutno naglašavanje supstitucije i kompenzacije, trebalo posvećivati više pozornosti kao obliku pospješivanja i pomaganja (Bach, 2004., str. 93 i 106). Prevenciju je moguće odrediti i kao složen sustav mjera, aktivnosti i kontinuiranih napora usmjerenih otklanjanju rizičnih činitelja i/ili posljedica njihova djelovanja, jačanja zaštitnih činitelja na svim razinama, područjima i ključnim točkama radi osiguravanja kvalitetnoga razvoja, prilagodbe i sazrijevanja novih naraštaja u sigurne, prilagođene, uspješne i sretne, a samim tim i zdrave ljude (Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju, 2009., str. 5).

2.2. Zakonski i strategijski okviri školske prevencije

Zakonski i strategijski okvir za školske prevencijske programe nalazimo u više međunarodnih i nacionalnih dokumenata i smjernica, a u ovome će se radu naglasiti navodi u Nacionalnoj strategiji prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012., u Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008.) i u Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010.). U Nacionalnoj strategiji prevencije poremećaja u ponašanju (2009.) definiraju se obveze i zadaće nekoliko ministarstava i njihovih stručnih službi, a izdvajamo neke mjere kojima je nositelj Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (zajedno s Agencijom za odgoj i obrazovanje te drugim prosvjetnim institucijama), za koje se očekuje da se na primjerene načine implementiraju i provode u školama. Navedene su, primjerice, sljedeće mjere: provoditi preventivne školske programe u svrhu prepoznavanja modela dobre prakse; uspostaviti sustav identifikacije rizičnih činitelja i ponašanja učenika uz praćenje i otklanjanje u odgojno-obrazovnom sustavu; osigurati pomoć djeci koja žive u rizičnim uvjetima i djeci i mladima rizičnog ponašanja u njihovoj obitelji s ciljem smanjenja broja izdvojenih iz obitelji i sl. Te su mjere ujedno i okvirna polazišta i ciljevi školama da, u suradnji s roditeljima i lokalnom zajednicom, partnerski grade i razvijaju svoje programe prevencije. Školski su programi prevencije podržani gradskim/županijskim prevencijskim programima te radom imenovanih povjerenstava za prevenciju tih tijela. Također, potpomognuti su i djelovanjem drugih potrebnih ustanova i stručnjaka, osobito onih navedenih u Strategiji (centri za socijalnu skrb, medicinske ustanove, policijske uprave). Uloga je lokalne zajednice da na osnovi specifičnosti i potreba njezine sredine donese procjenu rizičnih i zaštitnih činitelja te odredi prioritete i strategije za njihovo smanjivanje, u čemu uvelike sudjeluju i škole.

U Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008.), u članku 67., navedeno je da su škole dužne stvarati uvjete za zdrav mentalni i fizički razvoj te socijalnu dobrobit učenika, sprječavati neprihvatljive oblike ponašanja, osigurati uvjete za uspješnost svakoga učenika u učenju, brinuti se o sigurnosti i zdravstvenome stanju učenika, pratiti socijalne probleme i pojave kod učenika, poduzimati mjere za otklanjanje njihovih uzroka i posljedica, voditi evidenciju o neprihvatljivim oblicima ponašanja učenika i pružati savjete učenicima, gdje se prepoznaju i prevencijske zadaće. Prethodno je (članak 65. Zakona) navedeno tko su učenici s teškoćama: učenici s teškoćama u razvoju, s teškoćama u učenju, s problemima u ponašanju i emocionalnim problemima te s teškoćama uvjetovanima odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim činiteljima, koji time ostvaruju pravo na primjerene oblike pomoći i programe školovanja. Potrebu partnerskoga djelovanja svih odgojno-obrazovnih činitelja na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini Zakon je potvrdio već u Načelima odgojno-obrazovnoga rada (članak 4.). U članku 70. navodi se za sve odgojno-obrazovne radnike obveza zaštite prava djeteta. Nadalje, članak 58. obvezuje škole da u svojim provedbenim aktima (npr. u kućnome redu)

utvrde pravila i obveze ponašanja u školskoj ustanovi. Posebno je važno u kontekstu prevencijskoga djelovanja škole osvrnuti se na članke 83. do 87. o pedagoškim mjerama, koji navode da učenici koji postižu iznimne rezultate mogu biti usmeno i pisano pohvaljeni, odnosno nagrađeni; zbog povreda dužnosti, neispunjavanja obveza i nasilničkog ponašanja učenicima se u osnovnoj školi izriču pedagoške mjere opomena, ukor, strogi ukor, odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka i preseljenje u drugu školu, pri tome poštujući učenikovu mentalnu i socijalnu zrelost, opće stanje, osjetljivost i druge okolnosti koje utječu na njegov razvoj. Posebnu je pozornost i oprečna stajališta među stručnjacima i u javnosti izazvala pedagoška mjera odgojno-obrazovnog tretmana produženoga stručnog postupka, koja je, nakon dužega vremena, uvedena kao novost u pedagoškim mjerama te se njezina primjena i učinci u praksi još uvijek uhodavaju i pozorno stručno prate.

Tražeći polazišta i okvire koje je dao Nacionalni okvirni kurikulum kao novi krovni dokument hrvatske obrazovne politike, suštinu suvremenoga prevencijskog djelovanja nalazimo odmah u njegovu opisu: to je razvojni dokument koji promiče odgoj i obrazovanje usmjeren na dijete odnosno učenika (2010., str. 11, 17). Također, i u naglašenim vrijednostima (znanje, solidarnost, odgovornost i identitet), osobito u vrijednosti *znanje* (učeniku omogućiti bolje razumijevanje i kritičko promišljanje sebe i okružja) i *odgovornost* (poticati aktivno sudjelovanje djece i mladih u društvenomu životu i njihovu odgovornost prema općem društvenom dobru, prirodi i radu te prema sebi i drugima). Nadalje, vidljivo je to i u odgojno-obrazovnim ciljevima, u kojima se, među ostalim, kao prvi ističe sustavan način poučavanja učenika u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima te samostalnost, samopouzdanje, odgovornost i kreativnost; u suradnji s obiteljima i lokalnom zajednicom (2010., str. 14, 15). Isto tako, prostor za naglašeno prevencijsko djelovanje vidljiv je u međupredmetnim temama *Osobni i socijalni razvoj* te *Zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša* (str. 24), a kao jedan od fakultativnih programa škola može ponuditi i *Prevenciju ovisnosti* (str. 27). Možemo zaključiti da je Nacionalni okvirni kurikulum, iako nije izravno naveo prevencijsko djelovanje, u svojim navodima pružio školama važne i dobre okvire za sukonstrukciju njihovih školskih kurikuluma prevencije.

3. Školski programi prevencije

Kako je opći cilj prevencije poboljšati javno i mentalno zdravlje, a obrazovanje u tome ima presudnu ulogu (Van der Steel, 1998., str. 37), u gotovo svima područjima školskoga kurikuluma postoje mogućnosti za prevencijsko djelovanje. Takvi se sadržaji najčešće objedinjuju u školski preventivni program. U Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006.) navodi se da se preventivni odgojno-obrazovni program treba zasnivati na višedimenzionalnom modelu zdravlja (tjelesnog, emocionalnog, mentalnog, socijalnog, osobnog i duhovnog), pa poučavanje o zdravlju i zdravom življenju treba doticati sva područja

koja na njega utječu (str. 22). Također, škola bi trebala osiguravati zdrav i siguran boravak učenika, kao humana zajednica usmjerena prema učeniku i njegovim kompetencijama. Međutim, u školi se, kao mjestu dnevnoga kretanja većega broja učenika različitoga uzrasta u relativno dužem vremenu, događaju različiti oblici neprihvatljivoga ponašanja učenika, neispunjavanje školskih obveza, izostajanje s nastave, tjelesno ili verbalno nasilje, a posljednjih godina i medijsko nasilje (mobitel, internet), uništavanje ili oštećivanje imovine, prekidanje školovanja, laganje, skitnja, samovolja, uzimanje sredstava ovisnosti i sl. Mogu se događati tijekom svih oblika školskoga rada (nastave, odmora.) i u svima školskim prostorima (učionicama, hodnicima, školskome igralištu). Školski su programi prevencije usmjereni na sprječavanje takvih pojava jačanjem pozitivne osobnosti i stajališta učenika i pružanjem mogućnosti za uspjeh i samoostvarenje, ali i djelovanjem prema takvim pojavama, uz istodobno osiguravanje zaštite i sigurnosti svih učenika u školi.

Cjelokupni je školski rad u funkciji odgojnoga djelovanja (time i preveniranja navedenih problema) i pritom nalazimo gotovo neiscrpne mogućnosti za stalno unaprjeđivanje prevencijskoga djelovanja. Obuhvaćanjem cijele populacije u školama se može naglasiti primarna, odnosno univerzalna prevencija. Škole nastoje tako oblikovati svoje ozračje, razredno i školsko, da je poticajno i ugodno za svrhovit boravak i rad učenika kako bi im se, uz pravilan pedagoški odnos učitelj –učenik i brižnost cjelokupnoga školskoga osoblja, osiguravale pozitivne socijalne veze, kvalitetna ponuda pedagoške strukture te kako bi se poticala privrženost školi. Međutim, različit je pristup škola navedenome, a još uvijek nisu jasno izgrađeni kriteriji vrednovanja, pa se mogu zapaziti razlike u ukupnome ili u pojedinim dijelovima njihova prevencijskoga rada: npr. u školama se može uočiti rad izvrsnoga i entuzijastičnoga nastavnika biologije, koji je u kurikulumu nastave pridonio visokoj obaviještenosti ili znanju učenika o bolestima ovisnosti, a istodobno se u istoj školi npr. tolerantno pristupa pušenju u okružju škole ili se slabije surađuje s roditeljima kada je ta tema u pitanju. Iz sličnih se primjera mogu prepoznati neke „slabije točke“ u školskome radu ili međusobnoj suradnji, što oslabljuje i prevencijski rad. Isto tako, zbog različitog načina prepoznavanja, evidentiranja i praćenja pojavnosti poremećaja u ponašanju, u školama npr. nije moguće pobliže utvrditi prisutnost te pojave, pa onda niti imati približno egzaktne podatke o ostvarenosti postavljenih ciljeva prevencije. Takvo stanje upućuje na potrebu dogovora oko primjerenih načina uočavanja, evidentiranja i praćenja navedenih pojava, poduzimanja potrebnih i primjerenih intervencija te praćenja učinkovitosti programa kojima se na pojavu djeluje (Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012., str. 8). Kako su za koordinaciju i opću brigu o školskim preventivnim programima u osnovnim i srednjim školama imenovani voditelji, ovakvim je primjerima njihova uloga praćenja, poticanja, povezivanja i usmjeravanja školskih prevencijskih aktivnosti još više naglašena. Voditelji školskih prevencijskih programa najčešće su pedagozi ili drugi stručni suradnici koje škola ima ili su to (iako u manjemu broju) učitelji/nastavnici različitih struka, npr. biologije, kemije, tjelesno-zdravstvene kulture i sl.

3.1. Struktura i provedba školskih prevencijskih programa

Školski su programi prevencije sastavni dio školskoga kurikuluma i trebali bi se ostvarivati timskim i partnerskim radom te participacijom svih (su)dionika kurikuluma. Njihovo je strukturiranje u školama najčešće prema općim etapama odgojno-obrazovnoga rada: analiza i utvrđivanje potreba, planiranje ciljeva, sadržaja i strategija rada, izbor subjekata/korisnika i suradnika, utvrđivanje potrebnih resursa te vrednovanje učinjenoga. Škole sve više, u duhu kurikulumskoga povezivanja i sukonstrukcije, integriraju različite sadržaje, projekte i programe (koji su se dosad često zasebno planirali i odvijali) u zajedničke ciljeve podrške i poticanja: znanja, kompetencija i vještina, samopoštovanja i samopouzdanja, vještina nošenja sa životnim situacijama, sustava podrške u okruženju obitelji, školi te zdravog okruženja u zajednici (The Wisconsin Department of Public Instruction, 1995., www.dpi.state.wi.us) te tako šire ostvaruju prevencijske ciljeve. U razmatranju smjerova razvoja škole Resman (2008., str. 11) opetovano naglašava prevencijsko djelovanje prema svima učenicima u školi, pri čemu veliku ulogu imaju stručne razvojne službe; naglašava se razvoj znanja i socijalnih vještina učenika potrebnih za snalaženje u svijetu promjena i različitih pritisaka, a takav širi prevencijski rad na stjecanju općih kompetencija povezuje se sa savjetodavnim radom za razvoj karijere i time usmjerava proces učenikova odgoja i obrazovanja te stjecanja specifičnih kompetencija.

Uvidom u prevencijske programe[1] u školama mogu se uočiti područja rada na koja se usmjeravaju prevencijske aktivnosti. To su nastavni proces (nastava prirode i društva, prirode, biologije, kemije), sat razrednoga odjela (pedagoške radionice o prigodnim temama), izvannastavne aktivnosti (bogaćenje školske ponude i briga o uključivanju što više učenika), školski projekti i priredbe (poticanje kreativnosti i samostalnosti učenika, javni nastupi), obilježavanje važnih nadnevaka (Dan prava djeteta, Mjesec borbe protiv ovisnosti, Dan planeta zemlje i sl.), stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih djelatnika te posebno planirane prevencijske aktivnosti (npr. tema školskoga lista, tribine, gosti predavači i sl.). Naglašava se prevencijska važnost humanizacije školskoga ozračja i unutar toga odnos učenik – učitelj/nastavnik i učenik – učenik. Također, u školama se i na njihovim mrežnim stranicama mogu vidjeti raznovrsne aktivnosti: projektni dan, dan otvorenih vrata, dan zamijenjenih uloga učenik – učitelj, sportski dan, priredbe „pokaži što znaš“, tribine, socijalno-humanitarne i zdravstveno-ekološke akcije i sl.; tako organizirane da se ispreplitanjem više ciljeva, sadržaja, oblika rada, vrlo često u suradnji s roditeljima i lokalnom zajednicom, može vidjeti bogatstvo odgojnoga rada pojedine škole, a tako se osnažuje ponuda odgojno-obrazovne strukture za učenike.

Može se primijetiti da se sve više organiziraju pedagoške radionice s ciljanim prevencijskim temama za učenike i roditelje te projektni rad o ovim temama. U školama se također provode, više ili manje zastupljeni i strukturirani, različiti programi i projekti pokrenuti od

[1] Iskustvo autorice u radu savjetnice za stručne suradnike pedagoge u Agenciji za odgoj i obrazovanje, podružnici Osijek

državnih i stručnih institucija ili nevladinih udruga, npr. Unicefov program „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“, program Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja, CAP program, međunarodni programi Škole koje promiču zdravlje i GLOBE škole itd., a škole sudjeluju i u sličnim lokalnim projektima. Međutim, navedene su aktivnosti u praksi različito prisutne po broju, intenzitetu, razini kvalitete i sudionicima, što ovisi o mnogim činiteljima (npr. školskom menadžmentu, radnim uvjetima, ljudskim i materijalnim resursima), pa se može govoriti o zamjetljivoj razlikovnosti i prepoznatljivosti školskoga kurikuluma i unutar njega prevencijskoga djelovanja. Daljnjim bi se analizama navedenih područja školskoga rada, primjenjujući kvalitativni i kvantitativni pristup, svakako dobila veća informatičnost i analitičnost stanja programa prevencije u našim školama, što može biti jedan od smjerova budućega bavljenja i istraživanja ove teme.

Veliku je pomoć školama pružio Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima, Vlada Republike Hrvatske, 2004.), jer je osim istaknutih ciljeva dao i niz uputa kojima su razjašnjene stručne i etičke dvojbe koje su se pojavljivale kod takvih slučajeva. Kao model strukture jednoga prevencijskog programa može se uzeti npr. školski prevencijski program borbe protiv ovisnosti (Sakoman, 2009., str. 98), koji je najčešće koncipiran u deset djelatnih točaka: stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih djelatnika za humanu i kvalitetnu školu; afirmacija karijere uspješnog roditeljstva; slobodno vrijeme učenika; specifično obrazovanje učenika o ovisnostima; učenje socijalnih vještina; diskretni personalni zaštitni postupak; razred kao terapijska zajednica; pomoć škole u sekundarnoj prevenciji unaprjeđivanjem primarne prevencije; suzbijanje dostupnosti sredstava ovisnosti u školi i oko škole; osposobljavanje prosvjetnih djelatnika za provođenje, unaprjeđivanje i vrednovanje školskih prevencijskih programa. Unutar navedenih smjernica, u skladu sa svojim potrebama i resursima, škole razvijaju programe prevencije, želeći postići poželjan kurikulum prevencije.

3.2. Nositelji školskih programa prevencije

U ostvarivanju programa prevencije, zbog povezanosti zadaća razvojne pedagoške djelatnosti (*Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006*., str. 17) i prevencijskoga djelovanja, najčešće se naglašavaju školski stručni suradnici: kao voditelji školskih prevencijskih programa i kao odgovorni nositelji prevencijskih aktivnosti. Međutim, i učitelji trebaju biti sustavni i aktivni nositelji pedagoške prevencije, naravno u suradnji sa stručnim suradnicima. Razlozi su za to sljedeći: oni najbolje poznaju svoje učenike, njihove navike, potrebe, želje, strahove, a dnevno provode najviše vremena s učenicima (za razliku od stručnih suradnika) itd. (Opić, S., Lozančić, A., 2008., str. 3). Kako se prevencijski rad kvalitetno ostvaruje samo participacijom svih sudionika, važnu ulogu u provođenju različitih preventivnih aktivnosti na razini odgojno-obrazovnih ustanova imaju svi, roditelji i lokalna

zajednica, stručni suradnici, učitelji/nastavnici i koordinatori školskih preventivnih programa, a na razini područne i regionalne samouprave županijski koordinatori i županijsko povjerenstvo. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa imenovalo je za svaku županiju županijskoga koordinatora za provođenje programa prevencije ovisnosti u osnovnim i srednjim školama (www.mzos.hr).

Budući da je prevencijski rad sve važniji u kontekstu suvremenoga društva i škole, za njegovo je ostvarivanje potrebno stalno stručno usavršavanje školskih djelatnika i razvoj njihovih kompetencija u skladu s novim dostignućima prevencijske znanosti. Iako su u školskom stručnom usavršavanju prisutne teme o prevenciji, a Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa i Agencija za odgoj i obrazovanje na međužupanijskoj i državnoj razini višekratno organiziraju seminare i stručne skupove za prosvjetne djelatnike i voditelje školskih preventivnih programa, potreban je i daljnji sustavan rad na ovim temama, uz jačanje svih drugih kompetencija potrebnih za rad u suvremenoj školi.

3.3. Vrednovanje školskih programa prevencije

Vrednovanje učinaka odgojno-obrazovnoga rada u školi još uvijek ne raspolaže postupcima i instrumentima kojima bi se dovoljno precizno pratio i vrednovao pedagoški doprinos pojedinčevu razvoju, a ovo je područje i slabije praćeno pedagogijskim istraživanjima (Mijatović, 2001.); očekuju se bolje znanstveno-teorijske i stručne smjernice za vrednovanje uspješnosti školskoga kurikuluma. Međutim, svjedočimo kao nikad dosad velikoj količini znanja o socijalnim, emocionalnim i ponašajnim problemima djece i mladih nastalih iz brojnih istraživanja, ali također i činjenici da se dobivena saznanja ne primjenjuju niti izdaleka dovoljno za podizanje kvalitete svakodnevne prakse (Kauffman, Brigham i Mock, 2004., prema Bouillet, D., Žižak, A., 2008., str. 22). Ta činjenica posebno ističe važnost i potrebu kvalitetnijega vrednovanja svih programa prevencije.

Uz zakonsku podlogu provođenja vanjskoga vrednovanja i samovrednovanja (članak 88. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 2008.) škole su odnedavno počele s više pozornosti i sustavnije pratiti i unaprjeđivati kvalitetu svoga rada, pa tako i programa prevencije. Za vrednovanje ovakvih programa najčešće se rabe izvješća o ostvarenosti na temelju prikupljenih podataka (ostvarenost plana i programa i predviđenih aktivnosti, broj i vrsta aktivnosti, broj sudionika neke akcije, prisutnost u javnosti i medijima, i sl.); zatim samovrednovanje (samoprocjene, samoizvješće o ostvarenosti programa) te vrednovanja korisnika programa (učenika, roditelja) ispitivanjem npr. zadovoljstva učenika, procjene svrhovitosti od drugih sudionika ili korisnika. Izvješće o ostvarenosti školskoga preventivnoga programa sastavni je dio izvješća o radu škole na kraju svake školske godine i time podložno razmatranju učiteljskoga/nastavničkoga vijeća i prihvaćanju školskoga odbora. Također, izvješća se dostavljaju gradskim ili županijskim

koordinatorima, koji ih analiziraju i objedinjuju u zajednička izvješća. Sustav se ukupnoga vrednovanja rada škola, osobito spram važnosti u kurikulumskome ciklusu, još uvijek razvija. Očekivano je da se pritom razvija i (samo)vrednovanje programa prevencije uz refleksivan pristup, pri čemu bi se sigurno našlo još prostora za razvoj u unutarnjim snagama (resursima) škole. Za evaluaciju programa prevencije važno je da se ona ne treba provoditi samo na kraju nego već od samoga početka procesa (Van der Stel, 1998., str. 142). Također se i nadalje otvaraju pitanja o uspješnosti određenih programa i mogućem postavljanju standarda. Bouillet, D., Žižak, A. (2008.) opisuju praksu zasnovanu na pokazateljima uspješnosti (engl. *evidence-based practice*, prema Chorpita, 2003.) kao jednu od mogućnosti vrednovanja preventivnih programa.

4. Roditelji i lokalna zajednica – podrška u školskim programima prevencije

Suvremeni kurikulum zasnovan na partnerstvu svih njegovih (su)dionika teži otvorenosti i što većemu povezivanju i participaciji u izgradnji humane školske zajednice. Pri tome se i suradnja obitelji i škole, kao vrlo važan pedagoški odnos, također mijenja i produbljuje prema poželjnome partnerstvu. Budući da je jedna od zadaća škole pomoć roditeljima u boljemu i lakšemu roditeljstvu, stalno se razvijaju i inoviraju aktivnosti za što uspješnije ostvarivanje te zadaće. Osim formalnih oblika suradnje (roditeljski sastanci, pojedinačne obavijesti, vijeće roditelja, sudjelovanje u školskom odboru), u školama se organiziraju i različiti neformalni oblici suradnje, npr. škole za roditelje; zajednička okupljanja učenika, roditelja i učitelja oko školskih priredbi, projekata, humanitarnih akcija, dogovora i sl.; uključivanje roditelja u sate razrednika i u voditeljstvo izvannastavnih aktivnosti itd. Kvalitetnim ostvarivanjem svih ovih aktivnosti unaprjeđuje se i prevencijsko djelovanje škole. Hill, N. E. i Taylor, L. C. (2004.) govore o mehanizmu društvene kontrole koji se razvija kad roditelji i škola surađuju i postižu konsenzus oko prihvatljivoga ponašanja koji se prenosi djeci, i u školi i kod kuće. Roditelji surađuju sa školom, kao i jedni s drugima, kako bi usuglasili sličnu poruku djeci o prihvatljivome ponašanju (što smanjuje zbunjenost djece o očekivanome ponašanju). Školski se programi prevencije svakako promatraju kao važni dijelovi programa prevencije neke lokalne zajednice, npr. *Zajednice koje brinu kao model prevencije poremećaja u ponašanju* (Bašić, 2009.). U Nacionalnoj strategiji prevencije poremećaja u ponašanju predviđene su i mjere osnaživanja lokalne zajednice za provedbu prevencije, npr. identificiranje mehanizama djelovanja neophodnih za izgradnju sustava prevencije poremećaja u ponašanju u lokalnoj zajednici; definiranje mreže programa i nositelja preventivnog djelovanja; izrada županijskih i gradskih programa primjerenih posebnostima svake pojedine sredine te osiguravanja uvjeta za njihovu provedbu; stalna evaluacija i nadzor programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. Partnerstvo škole, roditelja i lokalne zajednice, uzajamna podrška i pomoć, pridonose boljem ostvarivanju svih ciljeva prevencije.

5. Zaključak

Prevencijsku praksu čini složeni sustav trajnoga, sveobuhvatnoga, složenoga i umreženoga djelovanja na svim razinama – mikrorazini (pojedinac), mezorazini (obitelj) i makrorazini (lokalna zajednica, županija, država), na svim točkama presudnima za osiguravanje minimalnih uvjeta potrebnih za zdrav rast i razvoj djece i mladih i razinama prevencije – primarne, sekundarne i tercijarne (Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju, 2009., str. 5). Može se zaključiti da su školski programi prevencije od svoga početka različitim aktivnostima naglasili prevencijsko djelovanje škole, obogaćujući time i prevenciju u zajednici. Prisutni su različiti pristupi škola u ostvarivanju prevencijskih ciljeva, u skladu s uvjetima i razvijenosti školskoga kurikuluma, kao i teškoće kvalitetnoga vrednovanja, pa je teško govoriti čak i o procjenama njihova stvarnoga učinka. Očekivano je da bi kvalitetniji i sustavniji pristup vrednovanju učinjenoga pridonio jasnijemu stanju te boljemu budućemu planiranju i uspješnosti ovih programa. Za sveobuhvatno i djelotvorno prevencijsko djelovanje potrebno je stručnim usavršavanjem jačati kompetencije odgojno-obrazovnih djelatnika i njihov refleksivan pristup vlastitoj praksi.

Ne treba zaboraviti da je na području prevencije posebno važno da potraga za uspješnim metodama djelovanja bude trajan proces (Van der Stel, 1998., str. 142). U predstojećim nam istraživanjima novoga humanističkoga kurikuluma usmjerenoga na razvoj (Sekulić-Majurec, 2005.) svakako će jedan od istraživačkih izazova školskim pedagozima i drugim zainteresiranim dionicima biti i kako, u poželjnim otvorenim i partnerskim odnosima, oblikovati djelotvorniji prevencijski kurikulum te kako svrhovito vrednovati njegov učinak kao put prema promjenama, poboljšanju i daljnjemu razvijanju prevencijske prakse. Kako je u otvorenome humanističkome kurikulumu očekivana i poželjna participacija više čimbenika (Previšić, 2007.), ima mjesta za sve zainteresirane i spremne razvijati svoje kompetencije za zajednički odgojno-obrazovni i prevencijski rad na dobrobiti učenika.

Literatura

- Adl – Amini, B. (2004.), Pedagogija kriznih stanja, Pedagogijska istraživanja 1 (2), str. 195-207.
- Bach, H. (2004.), Osnove posebne pedagogije, Educa, Zagreb
- Bašić, J. (2009.), Teorije prevencije, Školska knjiga, Zagreb
- Bouillet, D., Uzelac, S., (2007.), Osnove socijalne pedagogije, Školska knjiga, Zagreb
- Bouillet, D., Žižak, A. (2008.), Standardi u radu s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju, Ljetopis socijalnog rada, 15 (1), str. 21-48.
- Hill, N. E., Taylor, L. C. (2004.), Parental School Involvement and Children's Academic Achievement : Pragmatics and Issues, Current Directions in Psychological Science 4 (13), str. 161-164.

- Konvencija o pravima djeteta (2001.), Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb
- Mijatović, A. (2001.) Svrhovita ili virtualna uspješnost škole, u: Vrgoč, H. (ur.), Uspješna škola, XII. Križevački pedagoški dani, HPKZ, Zagreb, Križevci, str. 64-76.
- Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine (2009.), Vlada Republike Hrvatske, Zagreb
- Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010.), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb
- Nastavni plan i program (2006.), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb
- Opić, S., Jurić-Lozančić, A. (2008.), Kompetencije učitelja za provedbu pedagoške prevencije poremećaja u ponašanju, Odgojne znanosti, 10 (1), str. 181-194.
- Previšić, V. (2007.), Pedagogija i metodologija kurikuluma, u: Previšić, V. (ur.), Kurikulum, Školska knjiga, Zagreb, str. 15-39.
- Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima (2004.), Vlada Republike Hrvatske, Zagreb
- Resman, M. (2000.), Savjetodavni rad u vrtiću i školi, HPKZ, Zagreb
- Resman, M. (2008.), Svetovalno delo v vrticah in šolah, Sodobna pedagogika, (2), str. 6-25.
- Sakoman, S. (2009.), Školski programi prevencije ovisnosti, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb
- Sekulić-Majurec, A. (2005.), Kurikulum nove škole – istraživački izazov školskim pedagozima, Pedagogijska istraživanja, 2 (2), str. 267-277.
- The Wisconsin Department of Public Instruction (1995.), www.dpi.state.wi.us, posjećeno 12. 12. 2010.
- Van der Stel, J. (ur.), (1998.), Europski priručnik za prevenciju pušenja, alkohola i droga, Pompidou grupa Vijeća Europe i Jellinek Consultancy, Udruga za unapređivanje kvalitete života LET
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008.), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb
- www.mzos.hr, posjećeno 12. 12. 2010.

Prof. dr. sc. Dejana Bouillet*

PEDAGOŠKE MJERE U KONTEKSTU PREVENCIJE PROBLEMA U PONAŠANJU UČENIKA

Sažetak

Polazeći od teze da su pedagoške mjere sastavni dio kontinuuma preventivnih školskih aktivnosti koje se učenicima nikako ne bi smjele izricati u svrhu kažnjavanja, već u svrhu poticanja učenika na promjenu nekog svog ponašanja, u ovom je radu prikazan jedan od mogućih modela podizanja kvalitete uklopljenosti prevencije problema u ponašanju u sam školski sustav, što je predviđeno propisima koji uokviruju odgojno-obrazovni sustav (napose Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi te Nacionalnim okvirnim kurikulumom). Predloženi se model zasniva na tezi da je neprihvatljiva ponašanja učenika opravdano tretirati kao indiciju mogućeg razvoja problema u ponašanju učenika, a podrazumijeva četiri preduvjeta sustavnoga preventivnog djelovanja u nekoj školi. To su: konsenzus svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa o neprihvatljivim ponašanjima učenika, definiranje standarda odgojne prakse u slučaju manifestiranja neprihvatljivih ponašanja učenika, širenje školskih odgojnih oblika i sadržaja te podrška zajednice odgojnim nastojanjima škola. Osiguravanje i oživotvorenje navedenih preduvjeta u svakoj školi omogućilo bi tretiranje pedagoških mjera kao jednog od mehanizama preventivnog djelovanja škola, koje bi se izricale tek kad učenik ustraje u neprihvatljivim oblicima ponašanja, unatoč poduzetim odgojnim aktivnostima škola. Pedagoške se mjere, naime, u modelu shvaćaju kao mogućnost discipliniranja i pomoći učenicima, a ne kao sredstvo kažnjavanja učenika.

Autorica upućuje na postojeću praksu u školskim ustanovama, koje oslabljuju njihovu prevencijsku snagu, posebno se osvrćući na nedorečenosti i manjkavosti podzakonskih akata u kojima pozitivne intencije zakonodavca još nisu doživjele stvarnu praktičnu afirmaciju. Zaključno navodi da jačanje prevencijskih potencijala škola, osim propisa, podrazumijeva dodatnu edukaciju školskog osoblja, jaču podršku zajednice i snažniju afirmaciju prakse temeljene na pokazateljima uspješnosti, pri čemu je najvažnije da školsko osoblje istinski prihvati svoju odgojnu i prevencijsku ulogu, da aktivnije sudjeluje u prevencijskim programima te da sustavu pedagoških mjera, mnogo više nego dosad, udahne pravi pedagoški smisao, duh i karakter.

1. Uvod

Odgojem i obrazovanjem izričemo kakvo društvo i kakvog čovjeka želimo.
Nacionalni okvirni kurikulum, 2010.

Ovaj citat iz Nacionalnoga okvirnoga kurikuluma upućuje na najmanje tri nedvojbena obilježja sustava odgoja i obrazovanja koja su ujedno i osnovna polazišta prevencije problema

* izvanredna profesorica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

u ponašanju učenika. Ponajprije, iz citata jasno proizlazi da odgoj i obrazovanje čine jednu nedjeljivu cjelinu. Drugo, vidljivo je da kvaliteta tog sustava za društvo i pojedince ima dugoročne i dalekosežne posljedice. Treća, ali jednako važna, poruka citata jest da se njime naglašava obveza škola da kontinuirano odgajaju sve učenike, uključujući i one koji manifestiraju različite razine problema u ponašanju[1].

Nacionalni okvirni kurikulum jedan je od niza dokumenata kojima se posljednjih godina unaprjeđuju mogućnosti hrvatskoga odgojno-obrazovnog sustava za aktivniju ulogu u prevenciji problema u ponašanju učenika. U tom je smislu najvažniji Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi („Narodne novine“, br. 87/2008.)[2], prema kojemu učenici s problemima u ponašanju i emocionalnim problemima te učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim i drugim činiteljima dobivaju status učenika s teškoćama. Time učenici koji su izloženi riziku razvoja problema u ponašanju ostvaruju pravo na primjerene oblike pomoći, a škole imaju obvezu osiguravanja dostupnosti i kvalitete ostvarivanja toga prava[3]. Godinu dana nakon stupanja na snagu Zakona Vlada Republike Hrvatske donosi Nacionalnu strategiju prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine („Narodne novine“, br. 98/2009.), koja resornom ministarstvu i školama izravno usmjerava obvezu provedbe preventivnih školskih programa te uspostave sustava identifikacije rizičnih činitelja i rizičnih ponašanja učenika, njihova praćenja te otklanjanja u odgojno-obrazovnom sustavu. Iako spomenuta Strategija trpi brojne kritike[4], njezina je vrijednost u činjenici da je riječ o dokumentu u kojemu se prvi put nastoje artikulirati aktivnosti društva usmjerene na zadovoljavanje potreba djece i mladih s problemima u ponašanju. Ujedno, u Strategiji je jasno navedeno da je u sustavu odgoja i obrazovanja područje prevencije problema u ponašanju nedorečeno, pri čemu nije u potpunosti jasno što se konkretno čini, s kojim ciljem, prema kome, kako dugo i s kojim rezultatom.

Prema tome, nedvojbeno je da prevencija problema u ponašanju učenika iziskuje kvalitetnije situiranje u odgojno-obrazovnom sustavu. S time u vezi, u ovom je radu prikazan model koji bi mogao pridonijeti podizanju kvalitete uklopljenosti prevencije problema u ponašanju u sam školski sustav. Model polazi od teze da **su pedagoške mjere sastavni dio kontinuuma preventivnih školskih aktivnosti koje se učenicima nikako ne bi smjele izricati u svrhu kažnjavanja, već u svrhu poticanja učenika na promjenu nekoga svog ponašanja.**

[1] Pojam razine problema u ponašanju učenika, u skladu sa Standardima za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih (Koller-Trbović i sur., 2011.) obuhvaća rizična ponašanja, teškoće u ponašanju i poremećaje ponašanju.

[2] Zakon je od 2008. imao mnoge izmjene („Narodne novine“, br. 86/2009., 92/2010., 105/2010., 90/2011., 5/2012., 16/2012.), ali ova je odredba ostala nepromijenjenom.

[3] Načini na koje škole tu obvezu trebaju realizirati propisani su mnogim člancima tog Zakona, o čemu je više moguće pročitati u objavljenim radovima (Bouillet i Uzelac, 2008.; Bouillet, 2010.)

[4] Mnoge mjere u Strategiji odnose se na donošenje novih planova, analiza i prijedloga, nema obvezujućeg karaktera i posljedica u slučaju izostanka realizacije predviđenih mjera, predškolska dob je potpuno zanemarena i dr.

2. Primarna (univerzalna) prevencija problema u ponašanju učenika – izazov suvremene škole

Suvremeni propisi koji uokviruju odgojno-obrazovni sustav, kako je već rečeno, znatno unaprjeđuju mogućnosti prevencije problema u ponašanju učenika. Primjerice, među načelima Nacionalnoga okvirnog kurikuluma (2010.) nalaze se **načelo jednakosti obrazovnih mogućnosti za sve** te **načelo uključenosti svih učenika u odgojno-obrazovni sustav** koje podrazumijeva uvažavanje odgojno-obrazovnih potreba svakoga djeteta, učenika i odrasle osobe, napose onih koji su izloženi marginalizaciji i isključenosti. U smislu planiranja preventivnih aktivnosti važno je naglasiti i **načelo samostalnosti škole,** koje proširuje stupanj slobode i neovisnosti škole u osmišljavanju aktivnosti, programa te projekata za učenike, roditelje, učitelje i ostale školske djelatnike kao dio školskoga kurikuluma i stvaranja identiteta škole. Na to se nadovezuje **načelo pedagoškog i školskog pluralizma,** koje također proširuje stupanj slobode i neovisnosti škola te omogućuje različitosti pojedinih škola u pedagoškomu i školskomu radu.

Ova su načela osobito važna jer se u literaturi nerijetko nailazi na stajališta da se, povijesno gledajući, učitelje i nastavnike tretira kao *polukvalificirane zanatlije* (Bognar, 2003.) od kojih se očekuje da realiziraju ideje nastale na drugim mjestima. Komentirajući ranija zakonska rješenja, Pregrad (2007., str. 317) s pravom ističe da, premda je cilj školstva razvijati u učenika interes i samostalnost, stvaralaštvo, moralnu svijest, samopouzdanje i odgovornost prema samome sebi i prirodi, društvenu, gospodarsku i političku svijest, sposobnost suradnje, poštovanje ljudskih prava, dostignuća i težnji, ovu zadaću trebaju razvijati oni kojima se ne dopušta samostalnost, stvaralaštvo, do čijih se dostignuća i težnji, a ni samopouzdanja i odgovornosti ne drži osobito, pa im se ne dopušta da sami grade odgojne i obrazovne kurikulume, niti osmisle sadržaje, ciljeve i zadaće svojih programa rada. Oni mogu samo utvrditi „mjesto, vrijeme, način i nositelje“*,* dakle izvršitelji su nečije zamisli.

S druge strane, citirana načela Nacionalnoga okvirnoga kurikuluma, zajedno s odredbama aktualnoga matičnog Zakona, upućuju na obvezu i mogućnost škola da same kreiraju programe prevencije problema u ponašanju učenika te da, u skladu s vlastitim potrebama, osmisle načine na koje će realizirati ciljeve zadane Nacionalnim okvirnim kurikulumom. Među tim ciljevima nalaze se i oni koji se odnose na **prepoznavanje i praćenje učenika s teškoćama u učenju i ponašanju**, na **pružanje pomoći učenicima s teškoćama** te **senzibiliziranje ostalih** učenika **za njihove potrebe, pružanje pomoći i suradnju**.

Važno je uočiti da i tzv. međupredmetne teme, osobito one koje se odnose na **osobni i socijalni razvoj učenika**, imaju izravne veze s prevencijom problema u ponašanju učenika, jer je „svrha poučavanja osobnoga i socijalnoga razvoja osposobiti učenike da prepoznaju i kritički procjenjuju vlastite i društvene vrijednosti kao bitne činitelje koji utječu na njihovo vlastito mišljenje i djelovanje, da razviju odgovornost za vlastito ponašanje i život, pozitivan odnos prema drugima i konstruktivno sudjeluju u društvenomu životu. Odgoj i

obrazovanje za osobni i socijalni razvoj omogućuje učenicima izgrađivanje komunikacijskih, organizacijskih i socijalnih vještina i sposobnosti, jačanje samopoštovanja, stjecanje vještina suradnje u međukulturnim situacijama i izgrađivanje zrelih stavova o drugima i sebi. Također im omogućuje razvoj sposobnosti potrebnih za izražavanje i zadovoljavanje njihovih vlastitih potreba i sklonosti, procjenu vlastitih sposobnosti, donošenje odluka i suradnju s drugima." (Nacionalni okvirni kurikulum, 2010., str. 23). Uspješna realizacija ove međupredmetne teme dovodi do toga da učenici razvijaju:

– samopouzdanje i sigurnost u osobne sposobnosti i identitet
– organizacijske sposobnosti za donošenje odluka, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, planiranje i vođenje
– vještine razvijanja dobrih odnosa s vršnjacima, razumijevanja položaja i mišljenja drugih učenikâ radi šire prihvaćenosti u društvu
– suradničko učenje prihvaćajući uzajamnu komunikaciju, rješavanje problema raspravom, razgovorom i dijalogom
– sposobnost uviđanja posljedica svojih i tuđih stavova i postupaka
– sposobnost prihvaćanja pravila suradničkih odnosa u skupini, solidarnosti, uljudnoga ponašanja, uzajamnoga pomaganja i prihvaćanja različitosti i dr.

Pitanje je, međutim, jesu li škole u danim okolnostima uistinu kompetentne da samostalno provode opisane i druge programe prevencije te da uspješno realiziraju odgojne ciljeve i onda kada je riječ o učenicima koji manifestiraju rizična ponašanja ili teškoće u ponašanju, kao što, uz Nacionalni okvirni kurikulum, predviđaju Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih (Koller-Trbović i sur., 2011.). Još je u Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu iz 2005. godine navedeno da „suvremena škola nastoji nadopuniti ili djelomično preuzeti odgojnu funkciju roditelja koja je ugrožena zbog povećanja broja disfunkcionalnih obitelji*...*", ali još ni danas nije jasno na koji način škole tu funkciju zapravo realiziraju.

Istraživanja, naime, upućuju na zaključak o postojanju pedagoški kompetentnih i pedagoški nekompetentnih učitelja i nastavnika (Kostović-Vranješ i Ljubetić, 2008.; Ljubetić i Kostović Vranješ, 2008.). Učitelji koji sebe percipiraju pedagoški kompetentnima imaju osjećaj zadovoljstva učiteljskim pozivom, sigurnosti u učiteljskom nastupu te doživljaj zadovoljstva i kompetentnosti u različitim područjima rada i s učenicima, i s roditeljima. S druge strane, pedagoški nekompetentni učitelji imaju osjećaj tereta rada s učenicima, nesigurni su u rješavanju disciplinskih problema, rješavanje problema skloni su prepustiti drugima, sumnjaju u izbor odgojnih postupaka, a s učenicima nemaju razvijene kvalitetne odnose. Autorice su utvrdile da se većina učitelja smatra pedagoški kompetentnima, ali ima i onih koji svoju pedagošku kompetenciju ocjenjuju iznimno nisko (do 15%). Istodobno, istraživanja pokazuju da su roditeljske brige povezane s djetetovim obrazovanjem u najvećoj mjeri povezane s psihosocijalnim aspektima školovanja te s razrednom klimom

ili načinom poučavanja njihove djece (prema Maričić i sur., 2009.). Autori zaključuju da se početni problemi često i povećavaju zato što su i roditelji i školsko osoblje skloni pripisivati krivnju za probleme jedni drugima, što stvara zapreke u rješavanju problema. Poznato je i da su različitim aspektima školskog/razrednog ozračja najzadovoljniji učitelji i nastavnici, malo su nezadovoljniji roditelji, a najmanje su zadovoljni učenici (Kantorová, 2009.). Školskim/razrednim ozračjem najmanje su zadovoljni učenici koji manifestiraju probleme u ponašanju (Bouillet i Bijedić, 2007.). Spomenimo ovdje i rezultate istraživanja provedenog na uzorku od 5150 malodobnih počinitelja kaznenih djela, koje je nedvojbeno pokazalo da se poremećaji tijeka školovanja maloljetnih delinkvenata u pravilu pojavljuju već tijekom osnovnoškolskog obrazovanja, da fenomenologija poremećaja tijeka školovanja u osnovnoj i srednjoj školi ima različita obilježja te da s vremenom dolazi do kumuliranja većeg broja poremećaja tijeka školovanja. Na višim stupnjevima obrazovanja poremećaji tijeka školovanja maloljetnih delinkvenata, ako postoje, imaju teže posljedice i manje su postupni nego što je to slučaj tijekom osnovnoškolskog obrazovanja. Pritom vrijedi pravilo da nepovoljni socijalizacijski činitelji, kad se pojave, tijekom školovanja bivaju sve veći i na kraju često rezultiraju preuranjenim napuštanjem škole (Bouillet i Singer, 2008.).

Mnogo je, dakle, iskustvenih i znanstvenih dokaza o potrebi neodgodivoga intenzivnijeg angažiranja škola u odgoju učenika koji su izloženi riziku razvoja poremećaja u ponašanju. Pitanje je, međutim, na koji način i pod kojim je uvjetima školske ustanove moguće osposobiti da one tu ulogu istinski preuzmu i provode, promovirajući praksu zasnovanu na pokazateljima uspješnosti[5] i evidentirajući pozitivna iskustva provedbe takve prakse.

Budući da ovaj rad nema intenciju obuhvatiti i analizirati sve socijalne okolnosti koje bi se trebale dogoditi da se unaprijedi kvaliteta sustava odgoja i obrazovanja (npr. financijske mogućnosti, kvaliteta visokoškolskog obrazovanja učitelja, popunjenost stručnih timova škola svim potrebnim stručnjacima i dr.), ovdje se navode četiri preduvjeta sustavnoga preventivnog djelovanja u nekoj školi, osobito u smislu definiranja standarda kvalitete programa prevencije problema u ponašanju, a koje je moguće postići u postojećim društvenim okolnostima.

Konsenzus svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa o neprihvatljivim ponašanjima učenika

Uobičajena je praksa da se neprihvatljiva ponašanja učenika[6] propisuju kućnim redovima svake škole, a zakonom je predviđeno da ga donosi školski odbor u suradnji s učiteljskim/

[5] Takva je praksa osobito značajna jer je nedvojbeno da sve škole u realizaciju odgojnih ciljeva kontinuirano ulažu mnogo napora. Ipak, učinci tih napora ostaju neevidentirani, pa na kraju nije jasno koje su odgojne strategije pridonijele prevenciji problema u ponašanju i što je propušteno učiniti u slučajevima učenika koji tijekom školovanja razviju rizična ponašanja, teškoće u ponašanju pa potom poremećaje u ponašanju.

[6] Neprihvatljiva ponašanja učenika opravdano je tretirati samo kao indiciju mogućeg razvoja teškoća u ponašanju, koja se u skladu s odredbama matičnog Zakona očituju u povredi dužnosti, neispunjavanju obveza i nasilničkog ponašanja od strane nekog učenika.

nastavničkim vijećem, vijećem učenika i vijećem roditelja. Praksa je mnogih škola da se s njegovim sadržajem roditelji upoznaju na prvom roditeljskom sastanku u školskoj godini, a učenici na prvom satu razrednog odjela. Komunikacija između predstavnika u vijeću roditelja i ostalih roditelja iznimno je slaba[7], a često se događa da se upoznavanje roditelja i učenika s kućnim redom svede na suhoparno čitanje njegovih odredbi. Učenici u procesu izrade kućnog reda, poput roditelja, sudjeluju samo formalno, a među njima ima mnogo onih koji bez dodatnih odgojnih napora neće uspjeti poštivati školska pravila.

Stoga nije moguće očekivati da će njegove odredbe biti istinski prihvaćene i od učenika i od roditelja učenika koji su izloženi riziku razvoja rizičnih ponašanja, teškoća u ponašanju i/ili poremećaja u ponašanju. U tom je smislu iznimno važno osigurati široku dostupnost kućnog reda – i njegovim objavljivanjem na internetskoj stranici škole, i u individualnim razgovorima s učenicima i s roditeljima učenika. Umjesto upoznavanja s definiranim pravilima, roditeljski je sastanak i sat razrednog odjela važnije posvetiti usuglašavanju učenika i roditelja oko neprihvatljivih ponašanja, kako bi se stvorio referentni okvir za odgojna i preventivna djelovanja.

Definiranje standarda odgojne prakse u slučaju manifestiranja neprihvatljivih ponašanja učenika

Iako danas mnoge škole imaju sustav školskih i razrednih pravila, prakse u slučaju njihovih kršenja iznimno su raznolike i neujednačene. Unatoč tome, ako nije riječ o kršenju propisanih normi, najčešće je svakom pojedinom učitelju/nastavniku prepuštena odluka o tome koje će ponašanje tretirati kao neprihvatljivo i što će s time u vezi poduzeti. Tako se događa da mnogi „blaži“ oblici verbalnog ili socijalnog nasilja koji se među učenicima događaju učiteljima/nastavnicima ostaju potpuno nepoznati, a mnogi oblici neizvršavanja učeničkih obveza i dužnosti završavaju pukim evidentiranjem u školskoj dokumentaciji i/ili razgovorima sa školskim stručnim suradnicima.

Budući da u mnogim slučajevima takve aktivnosti ne dovode do željenih promjena u učenikovu ponašanju, važno je da svaka škola na tematskoj sjednici učiteljskih/nastavničkih vijeća (samostalno ili uz pomoć stručnjaka iz zajednice) utvrdi ujednačene standarde i protokole odgojnih postupanja. Neophodno je da ti standardi i protokoli sadržavaju točan opis neprihvatljivog ponašanja (koji je oslobođen proizvoljnih procjena o njihovoj štetnosti), način njihova evidentiranja, uključivanje stručne službe škole, procedure suradnje s roditeljima i način praćenja promjena učenikova ponašanja. Taj će proces vjerojatno otvoriti potrebu dodatne edukacije mnogih učitelja i nastavnika, što je svakom članu učiteljskog/nastavničkog vijeća nužno i osigurati. O samim neprihvatljivim ponašanjima i protokolima više je napisano u *Priručniku za nositelje produženog stručnog tretmana u osnovnim i srednjim školama* (Bouillet i Uzelac, 2008.), pa ovdje o tome neće biti više riječi.

[7] Tome vjerojatno, među ostalim, pridonosi i praksa da se sjednice vijeća roditelja odvijaju nakon roditeljskih sastanaka, a roditeljski su sastanci rijetki.

Širenje školskih odgojnih oblika i sadržaja

Zahtjevne odgojne zadatke koje je zakonodavac povjerio školama nije moguće postići u okolnostima u kojima školskim kurikulumom i dominiraju obrazovni sadržaji. Zakonska obveza o četiri roditeljska sastanka godišnje, termini individualnih razgovora s roditeljima koji često nisu prilagođeni slobodnom vremenu roditelja, prečesto mirenje s činjenicom o postojanju roditelja koji nisu spremni na suradnju, pozivanje roditelja u školu tek kada neki problem eskalira i nedovoljna dostupnost programa koji pridonose osobnom i socijalnom razvoju učenika koji su izloženi riziku razvoja problema u ponašanju samo su neki od činitelja koji oslabljuju potencijale škola u kvalitetnijem doprinosu prevenciji problema u ponašanju učenika, pa i realizaciji međupredmetne teme *osobni i socijalni razvoj učenika* (osobito ako je riječ o učeniku koji već manifestira rizična ponašanja ili teškoće u ponašanju).

Školski je kurikulum (uključujući i suradnju s roditeljima) neophodno, dakle, obogatiti sadržajima koji će biti izravnije usmjereni prema navedenim ciljevima osobnog i socijalnog razvoja učenika koji već manifestiraju rizična ponašanja ili teškoće u ponašanju. Upravo je u tom smislu važno afirmirati načela samostalnosti i pluralizma jer ti sadržaji ne moraju u svakoj školi biti isti. Negdje će ih provoditi stručni suradnici škola, negdje nevladine organizacije, negdje stručnjaci iz obiteljskih centara, centara za socijalnu skrb ili drugih stručnih službi. Katkad će naglasak biti na razvoju socijalizacijskih vještina učenika, katkad na učenju nenasilnih oblika rješavanja sukoba, katkad na stjecanju radnih i drugih navika ili pomoći u učenju. Sve su to pitanja procjena potreba škola i pojedinih učenika. Ono u čemu bi sve škole trebale biti jednake, bez iznimaka, jest da primjereni oblici odgojne pomoći i podrške moraju biti dostupni svim učenicima koji za njima imaju potrebe, da se programi provode u suradnji s relevantnim činiteljima u lokalnoj zajednici te da se njihova provedba evaluira, u skladu sa standardima prakse zasnovane na pokazateljima uspješnosti. Zajedničko svojstvo svih programa svakako je i uključivanje učitelja/nastavnika – i njihovom edukacijom, i njihovom aktivnijom ulogom u provedbi programa.

Podrška zajednice odgojnim nastojanjima škola

Jasno je, navedene preduvjete nemoguće je kvalitetno realizirati bez podrške školama u njihovim nastojanjima da osnaže svoje odgojne/prevencijske potencijale. Nažalost, zasad, osim zahtjeva zakonodavne vlasti, takva podrška uglavnom izostaje. Ponajprije, tjedna opterećenja učitelja/nastavnika i nadalje ne sadržavaju dovoljno prostora za odgojne sadržaje, a provedbeni propisi koji bi pratili intencije zakonodavca ne udovoljavaju profesionalnim standardima. To se osobito odnosi na Pravilnik o pedagoškoj mjeri odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka („Narodne novine“, br. 96/2009.), čije su odredbe neusklađene s potrebama učenika kojima bi se ta mjera trebala izreći, kao ni s elementarnim pravilima struke koja se najviše bavi ovom skupinom

djece i mladih (socijalne pedagogije). Detaljna analiza ove neusklađenosti objavljena je u radu *Pedagoške mjere u sustavu intervencija prema učenicima rizičnog ponašanja: kritička analiza* (Bouillet, 2010.) pa ovdje tome neće biti dano više pozornosti. Nedovoljna podrška školama u ostvarivanju odgojne funkcije u odnosu na učenike izložene riziku razvoja problema u ponašanju vidljiva je i u okolnosti da ni nakon četiri godine od donošenja Zakona ministar nije propisao koji su to primjereni oblici pomoći učenicima s ovom vrstom teškoća.

Osim izostanka formalnopravne podrške, evidentna je i nedostatna stručna podrška nadležnih tijela i ustanova, gdje škole bez supervizije rade najbolje što mogu i znaju, ali ostaje nepoznato je li to i objektivno najbolje moguće. Tu su i problemi povezani s vrednovanjem odgojnog rada (npr. za provedbu spomenute pedagoške mjere nije predviđena naknada, normativi za individualni rad s učenicima te rad s roditeljima iznimno su niski...) te problemi koji proizlaze iz intervencijske praznine između odgojno-obrazovnog i socijalnog sustava.

U tom smislu, želi li zajednica da škola istinski provodi ove zakonske obveze i time pridonese dobrobiti zajednice i pojedinaca, krajnje je vrijeme da snažnije afirmira područje prevencije tako da školama, osim obveza, pruži odgovarajuću stručnu, normativnu i financijsku podršku. Ukratko, tek kada se stvore uvjeti za standardizirano prevencijsko djelovanje škola, učiteljska/nastavnička vijeća moći će izricati pedagoške mjere na način da one budu usmjerene najboljem interesu učenika i prevenciji njihovih problema u ponašanju. U protivnom, pedagoške mjere imaju funkciju kažnjavanja učenika, čime njihova odgojna poruka ostaje nejasna ili pogrešno usmjerena.

3. Pedagoške mjere kao dio sekundarne (indicirane) prevencije problema u ponašanju učenika

Danas je u školama sve prisutnija tzv. nulta tolerancija na neprihvatljiva ponašanja učenika, osobito kada su u pitanju ponašanja koja udovoljavaju kriterijima za utvrđivanje poremećaja u ponašanju. Pristup nulte tolerancije zasniva se na pretpostavci da će većina učenika poštivati pravila ako su škole i učitelji u svojim očekivanjima jasni, odlučni, dosljedni i razumni, što je popraćeno razvijenim sustavom nagrađivanja i kažnjavanja, pa strategije nulte tolerancije često slijede rigidan skup procedura koje propisuju uvjete u kojima će određena ponašanja biti kažnjena ili nagrađena (Cooper, 2006.). Iako jasna i razrađena struktura pravila većini učenika pomaže u razvoju primjerenih oblika ponašanja, za dio učenika koji manifestiraju različite razine problema u ponašanju – nije dovoljna. Tako načelo nulte tolerancije, odnosno kažnjavanja učenika neprihvatljivog ponašanja, pridonosi kumuliranju njihovih teškoća, što se očituje u odustajanju od napora da se prilagode, daljnjem gubljenju povjerenja u odrasle, nastajanju velikih teškoća u

zadovoljavanju potrebe za pripadanjem, razvoju loše slike o sebi i dr. Drugim riječima, u školama postoje učenici koji zahtijevaju dodatne odgojne, obrazovne i intervencijske napore koji će im pomoći u socijalnoj integraciji jer kažnjavajuća praksa koja postoji u mnogim školama potencijalno dodatno pridonosi njihovu socijalnom isključivanju i posredno potiče razvoj problema u ponašanju.

Na okolnost da pedagoške mjere ne bi smjele biti puka kazna koja se izriče nekom učeniku upućuju same zakonske odredbe, gdje se u članku 84. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi izrijekom navodi:

„(1) Pedagoške mjere zbog povreda dužnosti, neispunjavanja obveza i nasilničkog ponašanja u osnovnoj školi su opomena, ukor, strogi ukor, odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka i preseljenje u drugu školu.

(2) Pedagoške mjere zbog povreda dužnosti, neispunjavanja obveza i nasilničkog ponašanja u srednjoj školi su opomena, ukor, odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka, opomena pred isključenje i isključenje iz srednje škole.

(3) Pedagoške mjere zbog povreda dužnosti i neispunjavanja obveza iz stavka 1. i 2. ovog članka izriču se za tekuću nastavnu godinu, osim mjere preseljenja u drugu školu koja se izriče ili za tekuću školsku godinu ili za trajanja osnovnog obrazovanja.

(4) Učenik koji je isključen ima pravo polagati razredni ispit.

(5) Pedagošku mjeru opomene izriče razrednik, ukora razredno vijeće, strogog ukora, opomene pred isključenje i odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka učiteljsko, odnosno nastavničko vijeće, a preseljenja u drugu školu, odnosno isključenja iz škole ravnatelj.

(6) Do okončanja postupka izricanja mjere isključenja iz srednje škole ravnatelj može trenutačno udaljiti učenika iz odgojno-obrazovnog procesa.

(7) Škole su dužne provoditi pedagoške mjere **poštujući učenikovu mentalnu i socijalnu zrelost, opće stanje, osjetljivost i druge okolnosti koje utječu na njegov razvoj**. Pored odlučnih činjenica utvrđuju se sve činjenice učenikovog razvoja, obiteljskih i drugih okolnosti u kojima živi te sve druge važne okolnosti.“

Zanimljivo je da je izmjenama i dopunama Zakona iz 2010. godine („Narodne novine“, br. 92/2010.), u članku 2. došlo do promjene, pri čemu se promijenio poredak pedagoških mjera, pa taj stavak sada glasi: „Pedagoške mjere zbog povreda dužnosti, neispunjavanja obveza i nasilničkog ponašanja u srednjoj školi su opomena, ukor, opomena pred isključenje, odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka i isključenje iz srednje škole.“ Time se implicira da se pedagoške mjere izriču redom kojim su navedene

u zakonskom tekstu, na što upućuje i Pravilnik o pedagoškoj mjeri odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka („Narodne novine“, br. 96/2009.). Ta izmjena također upućuje na zaključak da su potrebe u kontekstu izricanja pedagoških mjera učenika srednjih i osnovnih škola drugačije, pri čemu učenici srednjih škola brzo ispune uvjete za izricanje „blažih“ mjera pa se „prečesto“ dovedu u situaciju da im se izrekne odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka. Posljedica je to okolnosti da se izricanje pedagoških mjera u pravilu vezuje uz broj neopravdanih izostanaka, dok brojni drugi oblici problema u ponašanju učenika ostaju zanemareni.

Upravo ove okolnosti, koje oslikavaju odnos prema pedagoškim mjerama, znatno umanjuju njihovu pedagošku, a time i prevencijsku funkciju. Naime, iako je propisano da se pri izricanju pedagoških mjera poštuju etiološki činitelji razvoja neprihvatljivog ponašanja, striktna procedura u izricanju pedagoških mjera uvelike onemogućuje poštivanje tog načela.

Poštivanje učenikove mentalne i socijalne zrelosti, općeg stanja, osjetljivosti i drugih okolnosti koje utječu na učenikov razvoj podrazumijevaju, naime, sljedeću logiku izricanja pedagoških mjera:

– U slučaju da se utvrdi da je neprihvatljivo ponašanje učenika lakše etiologije koje po svom karakteru upućuje na početne i nefiksirane oblike neprihvatljivog ponašanja, učeniku će se izreći usmena ili pisana opomena, ukor ili strogi ukor (ovisno o intenzitetu iskazivanja konkretnog neprihvatljivog ponašanja).
– U slučaju da se utvrdi da je neprihvatljivo ponašanje posljedica ozbiljnijih etioloških činitelja i upućuje na mogućnost razvoja problema u ponašanju, potrebno je učiteljskom/nastavničkom vijeću predložiti izricanje odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka.
– U slučajevima složene etiologije i iskazivanja poremećaja u ponašanju učenika, nužno je inicirati uključivanje nadležnog centra za socijalnu skrb i u suradnji s centrom predložiti raspoložive intervencije iz spektra indiciranih i selektivnih prevencijskih mjera.

Važno je naglasiti da bi se pedagoška mjera odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka trebala izricati tek nakon što su se sve ostale aktivnosti i poduzete pedagoške mjere škole prema učeniku pokazale nedostatno djelotvornima, odnosno u slučaju kada izostanak dodatne stručne pomoći i podrške učeniku može dovesti do pogoršanja odnosa učenika prema sebi i/ili drugima u okruženju, odnosno do razvoja poremećaja u ponašanju učenika. To znači da je osnovni preduvjet za izricanje ove mjere prethodno poduzimanje aktivnosti opisanih u člancima 67. i 136. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi radi upozoravanja učenika i njegovih roditelja/staratelja na neprihvatljivost učenikova ponašanja i dogovaranja načina na koje će se učeniku pomoći da se ubuduće tako ne ponaša. Te bi mjere trebao poduzimati razrednik

učenika u suradnji sa stručnim suradnikom škole. U protivnom, moguće je da roditelji i/ili učenici srednje škole iskoriste svoje pravo na žalbu na izrečenu pedagošku mjeru, čime se dodatno odgađa uključivanje učenika u odgovarajuće prevencijske aktivnosti.

Budući da sustav pedagoških mjera osmišljava svaka škola svojim statutom, u tom je dokumentu važno predvidjeti postupnost u izricanju pedagoških mjera i, u skladu s načelima spominjanima u prethodnom poglavlju, definirati kriterije koji bi omogućili pravodobno izricanje pedagoških mjera. Ovo je iznimno važno iz razloga što, dok je neizvršavanje obveza u Zakonu relativno jasno definirano, nasilničko ponašanje i povreda dužnosti ostalo je neodređeno. Dužnosti učenika i nasilničko ponašanje jasnije bi trebalo odrediti aktima škola. Nasilničko ponašanje, međutim, uključuje cio spektar od verbalnih preko socijalnih i fizičkih do destruktivnih aktivnosti koje je zahtjevno samo nabrojati, a još zahtjevnije i cjelovito klasificirati. U danoj su situaciji, dakle, razumljive uloga i obveza učiteljskog/nastavničkog vijeća da kao stručno i profesionalno tijelo škole preuzme i odgovornost za izricanje pedagoških mjera. Navedeno podrazumijeva pravodobno prepoznavanje prvih teškoća u ponašanju učenika i prevenciju ozbiljnih problema, pa njihovo izricanje nije opravdano odgađati.

To se, nažalost, u praksi često događa, pa se, primjerice, u osnovnoj školi, pedagoške mjere u pravilu izriču krajem školske godine. U kućnom redu mnogih osnovnih škola nalazi se odredba koja neopravdano izostajanje s nastave tretira na sljedeći način: Učenik koji s nastave neopravdano izostane do deset sati kažnjava se opomenom razrednika, od deset do dvadeset sati ukorom, a od dvadeset do trideset sati strogim ukorom učiteljskog vijeća. Prema toj odredbi, odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka mogao bi se izreći tek nakon što je učenik iz škole neopravdano izostao više od jednog tjedna, što je za učenike mlađe školske dobi, a i mnoge starije učenike, itekako zakašnjela intervencija.

Pravodobno izricanje pedagoških mjera osobito je važno kad je učeniku potrebno izreći mjeru odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka, jer se na temelju Zakona opomena, ukor, strogi ukor i produženi stručni tretman izriču za tekuću nastavnu godinu. Prema tome, ako se *odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka* izriče krajem školske godine, mogućnosti pružanja stvarne pomoći učeniku svedene su na minimum. Drugim riječima, procjene ponašanja učenika potrebno je provoditi mnogo češće (najmanje na mjesečnoj razini) i pedagoške mjere izricati svaki put kada je to potrebno.

Inače, neprihvatljivim oblicima ponašanja smatraju se (Bouillet i Uzelac, 2008.):

– neopravdano izostajanje s nastave (kašnjenje na nastavu, napuštanje nastave, cjelodnevno i višednevno bježanje iz škole)

– nedisciplniranost, nepoštivanje pravila i autoriteta
– poremećaj s prkošenjem i suprotstavljanjem
– nemarnost i/ili lijenost (dolasci u školu bez domaćih zadaća i/ili bez potrebnog pribora, obrazovna postignuća koja su lošija od kognitivnih sposobnosti učenika, akademsko nepoštenje)
– konzumiranje sredstava ovisnosti (pušenje, unošenje i konzumiranje alkohola i/ili narkotičnih sredstava u školi i u krugu škole)
– nošenje oružja i drugih opasnih predmeta
– kockanje
– unošenje tiskovina nepoćudnog sadržaja
– nasilničko ponašanje (fizičko, verbalno i socijalno).

Prvi znakovi manifestacije tih ponašanja u pravilu ne bi trebali dovesti do formalnog izricanja pedagoške mjere, već bi na neprihvatljivost ponašanja nekog učenika razrednik trebao uputiti učenika i njegove roditelje, nastojeći uz pomoć stručnog suradnika dogovoriti načine na koje će se učeniku pomoći da se ubuduće tako ne ponaša. Takvim se pristupom udovoljava odredbama opisanima u članku 67. Zakona koji propisuje potrebu angažmana škole u prevenciji i tretmanu problema u ponašanju i bez izricanja pedagoških mjera, kao i odredbama članka 136. koji opisuje obvezu roditelja učenika da brinu o učenikovu redovitom izvršavanju obveza. Isti članak propisuje da je škola roditelju koji zanemaruje svoje obveze dužna uputiti pisani poziv za razgovor s razrednikom i stručnim suradnicima škole. Ako se roditelj tome pozivu ne odazove, odnosno ako učestalo i kontinuirano zanemaruje svoje obveze, škola je dužna o tome obavijestiti ured državne uprave, odnosno gradski ured i nadležnu ustanovu socijalne skrbi, koji su dužni izvijestiti školu o poduzetim mjerama.

Ako nastojanja stručnih djelatnika škole, roditelja i učenika nisu urodila očekivanim promjenama, a učenik u svom ponašanju ustraje, potrebno je, u skladu sa stavkom 7. članka 84. Zakona, osim odlučnih činjenica, utvrditi sve činjenice učenikova razvoja, obiteljskih i drugih okolnosti u kojima živi te sve druge važne okolnosti. Taj je posao opravdano što je moguće više temeljiti na objektivnim testovima biološko-psihosocijalnih osobina učenika, uključujući psihološka testiranja, skale samoprocjene i procjene, praćenje i bilježenje konkretnih manifestacija učenikova ponašanja i sl. Drugim riječima, u postupak je potrebno uključiti stručnjake različitih profila, iz različitih službi dostupnih u lokalnoj zajednici i šire.

Kada su problemi u ponašanju popraćeni lošim obrazovnim postignućima, u ovoj je fazi katkad potrebno učenika uputiti na opservaciju radi utvrđivanja njegova zdravstvenog stanja i eventualnih posebnih obrazovnih potreba. Roditelje i učenike također je moguće uputiti na korištenje različitih psihosocijalnih intervencija koje pružaju ustanove, organizacije i službe u lokalnoj zajednici. Riječ je o poticanju, olakšavanju i podržavanju osoba

i obitelji kojima se psihosocijalna pomoć pruža da uz podršku pomagača izađu na kraj s tegobama bilo koje prirode, a koju je moguće potražiti u obiteljskim centrima, domovima zdravlja, specijaliziranim nevladinim organizacijama, centrima za socijalnu skrb i drugdje. Ako rezultati procjene odgojnih potreba učenika dovedu do zaključka da je potrebno izreći pedagošku mjeru, kao što je već rečeno, škole su dužne provoditi pedagoške mjere poštujući učenikovu mentalnu i socijalnu zrelost, opće stanje, osjetljivost i druge okolnosti koje utječu na njegov razvoj.

Odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka, mjere koje izriču centri za socijalnu skrb, obiteljski suci i suci za mladež, trebale bi pridonijeti da se preseljenje u drugu školu, opomena pred isključenje i isključenje iz srednje škole izriču izrazito rijetko.

Uglavnom, pedagoške mjere trebale bi biti prve u kontinuumu intervencija u prevenciji i tretmanu problema u ponašanju. Prema tome, uobičajena praksa u školama prema kojima se pedagoške mjere izriču u slučajevima kumuliranih problema učenika, nije u skladu s dobrobiti učenika i kontinuumom intervencija.

4. Zaključna razmatranja

U ovom je radu prikazan model koji bi mogao pridonijeti podizanju kvalitete uklopljenosti prevencije poremećaja u ponašanju u sam školski sustav. Model se zasniva na tezi da je neprihvatljiva ponašanja učenika opravdano tretirati kao indiciju mogućeg razvoja problema u ponašanju, iz čega proizlazi da učenici neprihvatljivog ponašanja ostvaruju pravo na primjerene oblike pomoći. Pritom su pedagoške mjere shvaćene kao samo jedan od mehanizama preventivnog djelovanja škola, a izriču se kad učenik ustraje u neprihvatljivim oblicima ponašanja. Pretpostavka za to je tretiranje pedagoških mjera kao sustava discipliniranja i pomoći učenicima, a ne kao sredstva kažnjavanja učenika.

Model podrazumijeva jasno definiranje i propisivanje odgojnih standarda i procedura, ali i jaču podršku zajednice školama u ostvarivanju svoje preventivne zadaće. Ona proizlazi iz matičnog zakona koji bi trebao biti podržan odgovarajućim podzakonskim aktima. U slučaju učenika koji već manifestiraju probleme u ponašanju (poglavito na razini rizičnih ponašanja i teškoća u ponašanju), ta podrška još uvijek izostaje (primjer: Pravilnik o pedagoškoj mjeri odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka). Ipak, škole imaju dostatnu slobodu u kreiranju kućnog reda i statuta, gdje preciziraju spomenute procedure i standarde, ali je ona u području prevencije problema u ponašanju zasad nedovoljno iskorištena.

Velike nade polažu se u mjeru odgojno-obrazovni tretman produženog stručnog postupka. Važeći pravilnik koji trenutno uređuje provedbu te mjere, nažalost, nije usklađen s potrebama ove skupine učenika, a proceduru je znatno formalizirao i zakomplicirao. Njegov

je najveći nedostatak sadržan u tome da se provedba mjere povjerava osobama koje za to nisu nužno stručno kvalificirane.

U tom smislu, na umu je potrebno imati okolnost da su zakonske odredbe važan, ali samo prvi korak u osiguravanju uvjeta za poštivanje prava učenika koji su izloženi riziku razvoja problema u ponašanju. Kao prvi korak moguće je tumačiti i definiranje Nacionalnoga okvirnoga kurikuluma, koji u praksi tek treba zaživjeti. Da bi očekivane promjene istinski bile usmjerene dobrobiti tih učenika, uz propise, školsko osoblje zahtijeva dodatnu edukaciju i podršku zajednice. Bez suradnje odgojno-obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih i građanskih institucija u zajednici, kao i bez prakticiranja prakse temeljene na pokazateljima uspješnosti, promjena neće biti ili će one ostati formalne. Promjene će ostati na formalnoj razini i ako izostane uključivanje školskog osoblja u planiranje prevencijskih programa.

S time je u vezi najvažnije da školsko osoblje istinski prihvati svoju odgojnu i prevencijsku ulogu, da aktivnije sudjeluje u prevencijskim programima te da sustavu pedagoških mjera, mnogo više nego dosad, udahne pravi pedagoški smisao, duh i karakter.

Literatura

- Bognar, B. (2003.), Škola na prijelazu iz industrijskog u postindustrijsko društvo, Metodički ogledi, 10(2), str. 9-24.
- Bouillet, D., Bijedić, M. (2007.), Rizična ponašanja učenika srednjih škola i doživljaj kvalitete razredno-nastavnog ozračja, Odgojne znanosti, 9(2), str. 271-290.
- Bouillet, D. i Singer, M. (2008.), Kriminologija maloljetničke delinkvencije: pristupna razmatranja, tijek školovanja, pojavni oblici poremećaja u ponašanju i osobnosti, u: Singer, M. (ur.), Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije: Tijek školovanja, poremećaji u ponašanju, obiteljske prilike, Nakladni zavod Globus, Zagreb, str. 89-283.
- Bouillet, D., Uzelac, S. (2008.), Priručnik za nositelje produženog stručnog tretmana u osnovnim i srednjim školama, MZOŠ, Agencija za odgoj i obrazovanje i Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Bouillet D. (2010.), Pedagoške mjere u sustavu intervencija prema učenicima rizičnog ponašanja: kritička analiza, Napredak, 151(2), str. 268-290.
- Cooper, P. (2006.), Promoting Positive Pupil Engagement: Educating Pupils with Social, Emotional and Behavioral Difficulties, Media Centre, Malta
- Kantorová, J. (2009.), School climate – theoretical principles and research from the students, teachers and parents perspective, Odgojne znanosti, 11(1), str. 181-188.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud Borić, I. (2011.), Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih, Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade Republike Hrvatske, Zagreb

- Kostović-Vranješ, V., Ljubetić, M. (2008.), „Kritične točke“ pedagoške kompetencije učitelja, Život i škola, 20(2), str. 147-162.
- Ljubetić, M., Kosorović-Vranješ, V. (2008.), Pedagoška (ne)kompetencija učitelja-ica za učiteljsku ulogu, Odgojne znanosti, 10(1), str. 209-230.
- Maričić, J., Šakić, V., Franc, R. (2009.), Roditeljsko zadovoljstvo školom i stav prema promjenama u školstvu: uloga roditeljskih ulaganja i očekivanih posljedica promjena, Društvena istraživanja, 18(4-5), str. 625-648.
- Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010.), Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, www.mzos.hr
- Pravilnik o pedagoškoj mjeri odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka, „Narodne novine“, br. 96/2009.
- Pregrad, J. (2007.), Iskustva i izazovi uvođenja supervizije u sustav prosvjete, Ljetopis socijalnog rada, 14(2), str. 311-337.
- Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine, „Narodne novine“, br. 8/2009.
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, „Narodne novine“, br. 87/2008., 86/2009., 92/2010., 105/2010., 90/2011., 5/2012., 16/2012.

Dr. sc. Arijana Mataga Tintor*

PREVENCIJA U ZAJEDNICI KAO ODGOVOR NA LOKALNE SPECIFIČNOSTI

Ljudska prava počinju na malim mjestima, u blizini kuće, tako blizu
i na tako malom prostoru da se ono ne može vidjeti ni na jednoj karti svijeta.
Sve dotle dok ta prava nemaju tamo neki smisao, ona ga neće imati ni drugdje.
Eleanor Roosevelt

Sažetak

Lokalna zajednica jest izgrađen sustav koji čine ljudi i institucije. Kontekst lokalne zajednice razlikuje se kao i moguća dinamika razvijanja partnerskih odnosa, što utječe na postavljanje koncepta sustavne socijalne podrške koji čini okvir za prevencijsko djelovanje. U ovome radu predstavljeno je iskustvo i praksa Grada Velike Gorice kao lokalne zajednice u kojoj se razvija i provodi gradski preventivni program. Teoretska ishodišta za postavljanje programa povezuju ostvarivanje i poštivanje prava djeteta s izgradnjom otpornosti lokalne zajednice, a sustav lokalne samouprave omogućuje organiziranje, objedinjavanje i koordiniranje programa djelovanja za djecu i mlade u skladu sa socijalnim i kulturnim identitetom konkretnoga lokalnog prostora.

Uvod

Na razvoj svakog djeteta utječu mnogi činitelji, a stručne i znanstvene spoznaje pokazuju da znanstveno utemeljen pristup djetetu treba uključivati uvažavanje individualnih osobina, obilježja obitelji te utjecaja drugih vanjskih činitelja koji objedinjavaju vrtić, školu, lokalnu zajednicu i društvo u cjelini. Upravo zbog te činjenice, kada se govori o problemima u ponašanju djece i mladih, treba uzeti u obzir da na ponašanje djeteta utječu svi spomenuti činitelji. Iz toga proizlazi da je i pri sprječavanju rizičnih ponašanja potrebno intervenirati na svim područjima: razvijanju osobnih potencijala djeteta i mlade osobe, snaženju obitelji, oblikovanju vrtića i škola kao odgojnih središta i oblikovanju lokalne zajednice kao zdravog i poticajnog okruženja. Lokalna zajednica koja potiče i podržava zdravo odrastanje djece utječe i na obitelj i na odgojno-obrazovne ustanove. Takva lokalna zajednica podrazumijeva organiziranje sustavne socijalne podrške u zajednici koja se

* savjetnica za djecu i mlade u Upravnom odjelu za društvene djelatnosti, školstvo i predškolski odgoj Grada Velike Gorice

temelji na snažnoj kulturi poticanja pozitivnih vrijednosti, razvoju odgovornoga građanstva, individualnih i kolektivnih resursa zajednice te primjeni interdisciplinarnog pristupa i rada. U takvoj zajednici dominiraju prevencijski programi i aktivnosti, a posebna se briga posvećuje najmlađim stanovnicima zajednice, jer postoji čvrsto uvjerenje da su upravo oni najsnažniji potencijal o kojemu ovisi budućnost društva. Zato zajednica ulaže u razvijanje i provedbu specifičnih programa koji operacionaliziraju zakonsku obvezu države prema djeci i mladima.

Lokalna zajednica u kontekstu prevencije problema u ponašanju djece i mladih

Prema Chaskinu (2008.) potrebno je definirati na što se misli pod pojmom „zajednica". Postoje četiri različita pristupa pojmu zajednice.

Prvi pristup definira zajednicu kao cjelinu koju odlikuje pripadanje, identitet, cjelinu obilježenu bliskim međuljudskim odnosima, normama i zajedničkim okolnostima. Odnosi među njezinim članovima oslanjaju se na prijateljstvo i sličnosti, a interakcije se baziraju na zajedničkom identitetu i privrženosti svakidašnjem životu i običajima.

Drugi način razmišljanja o lokalnoj zajednici odnosi se na zajednicu kao funkcionalnu cjelinu proizvodnje i promjena, aktivnog prostora u kojemu je koncentriran asortiman društvenih funkcija. To uključuje proizvodnju i upotrebu društvenih dobara i servisa, procese socijalizacije, mehanizme društvene kontrole, mogućnosti društvene participacije, razvoja civilnog sektora te dostupnost opće društvene podrške (Warren, 1978.; prema Chaskinu, 2008.). Iz ove perspektive stanovnici osjećaju čvrstu povezanost sa svojom lokalnom zajednicom.

Treći pogled na lokalnu zajednicu promatra ju kao mrežu odnosa – strukturu unutarnjih promjena među pojedincima. Dva su aspekta mreže koja je važno istaknuti. Jedan se odnosi na stupanj mrežnog zatvaranja – opseg uzajamnog poznavanja ljudi u zajednici. To je posebno važno u podržavajućim neformalnim mehanizmima društvene kontrole i podrške (Coleman, 1988.; Sampson, 2001.; prema Chaskinu, 2008.). Drugi se odnosi na tzv. premošćivanje odnosa – povezivanje pojedinaca s mrežom organizacija izvan lokalne zajednice te osiguravanje pristupa informacijama, resursima i mogućnostima izvan njihove mreže bliskih organizacija (Granovetter, 1974.; Putnam, 2000.; Warren, 2001.; prema Chaskinu, 2008.).

Četvrti način razmišljanja o zajednici definira ju kao cjelinu koja je obilježena zajedničkim aktivnostima. Zbog sveprisutnosti stanovnika i njihove blizine mnogim aktivnostima svakidašnjeg života, lokalna se zajednica promatra kao mjesto u kojemu većina ljudi ima političku volju. Na taj način zajednica nije samo socijalna nego i politička cjelina koja je

povezana idejom demokracije i načinom na koji se ona provodi ili bi se trebala provoditi.

Uzimajući u obzir ove pristupe pojmu zajednice, može se zaključiti da je riječ o prostoru koji obilježavaju odnosi, aktivnosti i međusobna povezanost njezinih članova. Budući da je lokalna zajednica i institucija koja raspolaže javnom vlašću, razumljivo je da ona kao institucija definira javne potrebe i javni interes.

Veza prava djeteta i prevencije u zajednici

Zbog snažnog utjecaja socijalne okoline na pojedinca, moguće je kreirati lokalne politike za djecu i mlade te njima izravno utjecati na sprječavanje problema u ponašanju. Pri tome treba uzeti u obzir da su u osnovi svakoga ciljanog djelovanja prema djeci i mladima, potreba i zahtjev za ostvarivanje i poštivanje najosjetljivijih ljudskih prava – prava djeteta. Dijete treba biti u potpunosti pripremljeno za samostalan život u društvu i odgojeno u duhu ideala iz Povelje UN, posebice u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti (Konvencija UN o pravima djeteta). Kada bi obitelji, vrtići, škole i okruženja zajedničkim djelovanjem uspjeli implementirati ove vrijednosti u svakidašnji život zajednice, a tako i u osobne vrijednosne sustave djece i mladih, uspjeli bi utjecati na sprječavanje i smanjivanje pojave problema u ponašanju kod djece i mladih.

Načela zapisana u Konvenciji o pravima djeteta jedinstvena su i apstraktna. U lokalnoj zajednici ona se trebaju pretvoriti u konkretne programe, mjere i aktivnosti koji će izravno utjecati na primjenu prava djeteta. Drugim riječima, općenita i apstraktna načela o pravima djeteta u lokalnoj zajednici dobivaju specifično i konkretno značenje.

Sva su prava usko povezana s odgovornostima. To znači da uživanje svojih prava podrazumijeva poštivanje prava drugih. Upravo je zbog toga ostvarivanje prava djeteta, ali i općenito ljudskih prava, povezano s problemima u ponašanju, jer problemi u ponašanju ugrožavaju i ljudska prava, pa tako i prava djeteta. Poznato je da su problemi u ponašanju višestruko uvjetovani, što znači da ih nalazimo u činiteljima biopsihosocijalnog prostora. Dok neki autori veću važnost za razumijevanje problema u ponašanju daju utjecaju genetskih ili okolinskih činitelja, drugi su usmjereni na ekološki prostor djeteta, osobito obitelj, školu i lokalnu zajednicu. Upravo u tim prostorima nalaze se najveće mogućnosti za prevenciju problema u ponašanju (Koller-Trbović, Žižak i Bašić, 2001.) ili za zdrav razvoj djece, koji u svojoj biti podrazumijeva ostvarivanje i poštivanje njihovih prava.

Razine i mogućnosti djelovanja

Lokalna samouprava ima obvezu financirati i organizirati djelatnost predškolskog odgoja, dio djelatnosti školstva, kulture, sporta, socijalne skrbi i zdravstva, no taj, zakonom utvrđeni, dio samo je dio sustavne brige za djecu i mlade.

Zajednicu koja je zdrava, podržavajuća i jaka Pratt i Hernandez (2003., prema Kranželić, Ferić Šlehan, 2010.) opisuju kao onu koja stvara pozitivno fizičko i socijalno okruženje u kojemu svaki čovjek može napredovati. On povratno pozitivno utječe na svoje okruženje, pa ono u takvoj zajednici može trajno biti „brižno“. U takvom okruženju lokalna samouprava, odnosno lokalna vlast utvrđuje potrebe i odlučuje o javnom interesu.

O važnosti zajednice u sklopu širih modela prevencije problema u ponašanju djece i mladih, moguće je, prema Ajduković (2003.) razlikovati nekoliko pristupa. Tako se može govoriti o:

- Prevenciji orijentiranoj na zajednicu – usmjerena je na akcije čija je svrha promjena socijalnih uvjeta za koje se smatra da pridonose pojavljivanju i razvoju problema u ponašanju. To može biti cio niz aktivnosti, od izgradnje sportskih terena, senzibilizacija članova zajednice o ulozi preventivnog rada, podizanja malog poduzetništva s ciljem smanjivanja nezaposlenosti i slično.
- Participaciji predstavnika zajednice u planiranju i provođenju preventivnih aktivnosti usmjerenih na djecu i mlade.
- Jačanju veza mladih sa zajednicom pomoću programa koji imaju za cilj bolje upoznavanje mladih s obilježjima i važnošću zajednice te poticanje različitih akcija u zajednici koje bi planirali i provodili mladi.

Ovim pristupima zajedničko je da podrazumijevaju socijalnu akciju i zasnivaju se na modelu participacije.

Iz navedenoga slijedi da, uz tzv. opće mjere djelovanja za djecu, mlade i obitelji, zajednica može provoditi i posebne mjere koje su za svaku pojedinu zajednicu specifične jer su odraz specifičnih potreba i problema konkretnoga lokalnog prostora i okruženja. Važno je da na nacionalnim razinama postoji okvir za djelovanje, no unutar toga okvira mora postojati prostor otvoren za osmišljavanje, postavljanje i provedbu lokalnih programa koji su temeljeni na ostvarivanju prava djeteta i preventivnom djelovanju u odnosu na probleme u ponašanju djece i mladih.

Osnovni preduvjeti koje je potrebno zadovoljiti kako bi se mogao osmisliti poseban lokalni program mogu se promatrati iz dviju perspektiva – političke i stručne. Politička perspektiva podrazumijeva donošenje odluke o utvrđivanju programa kao javne potrebe i osiguranje uvjeta za provedbu programa, što je povezano i s financijskim sredstvima. S druge strane, stručna perspektiva odnosi se na okupljanje stručnjaka u zajednici i izvan nje, kao i utvrđivanje svih raspoloživih resursa u zajednici.

Važno je istaknuti da su obje perspektive međusobno povezane i uzajamno uvjetovane. Inicijativu mogu pokrenuti i stručnjaci i političari, no nijedna od tih skupina ne može u lokalnoj zajednici djelovati samostalno i neovisno. Pritom, kod stručnjaka treba postojati

ideja i želja da je svojim znanjem i iskustvom potrebno pridonositi širem društvenom okruženju u kojemu žive, rade i djeluju. U tom smislu, stručnjaci „izlaze“ iz uskoga profesionalnog prostora u veći i raznolikiji prostor lokalnog okruženja, u kojemu stvaraju novu stručnu mrežu znanja i odnosa, čime donose zajednici vrijedan socijalni kapital. Političari, osim opće ideje podizanja kvalitete življenja stanovnika zajednice, trebaju razumjeti koncept djelovanja za djecu kao poseban lokalni program koji odgovara na specifične potrebe i probleme. Razumijevanje takvoga koncepta temelj je za osiguranje uvjeta za osmišljavanje i implementaciju programa.

Proces stvaranja sveobuhvatnog programa prolazi sljedeće faze:

1. okupljanje stručnjaka
2. definiranje svrhe i ciljeva na općenitoj razini
3. ispitivanje potreba
4. definiranje specifičnih ciljeva na osnovi ispitanih potreba
5. oblikovanje programa i provedba.

Grad Velika Gorica – iskustvo i praksa u stvaranju specifičnih preventivnih programa

Moglo bi se reći da lokalna zajednica koja stvara prijateljsko okruženje za djecu postaje otporna zajednica sigurnog i zdravog okruženja. Grad Velika Gorica lokalna je zajednica koja je postala samostalna jedinica lokalne samouprave 1995. godine. U smislu zemljopisnog određenja riječ je o teritorijalnom područje Grada Velike Gorice koji čini naselje Velika Gorica i 59 manjih prigradskih naselja.

Krajem 90-ih godina u Velikoj Gorici počeo se graditi lokalni sustav podrške djeci i mladima oblikovan u programima javnih potreba koje svake godini donosi predstavničko tijelo uz proračun. Tih prvih godina nekoliko je programa udruga činilo novost u intervencijama u vezi s djecom i mladima koje su se provodile izvan postojećih ustanova i institucija. Informacije o nekom problemu koji se odnosi na djecu i mlade rezultirale su pronalaženjem rješenja problema. Na taj se način počelo stvarati okruženje suradnje, koje je rezultiralo međusobnim upoznavanjem predstavnika različitih ustanova, udruga i institucija u Velikoj Gorici.

Grad Velika Gorica ima razvijen program djelovanja za djecu i mlade koji se mijenja, nadopunjuje i usklađuje s potrebama djece, mladih i njihovih obitelji. Svake ga godine donosi predstavničko tijelo zajedno s proračunom, što znači da su za provedbu programa osigurani organizacijski i materijalni uvjeti. Specifičnosti lokalne zajednice i promjene koje se u njoj događaju utječu na program koji se razvija i prilagođuje potrebama djece i roditelja.

Budući da je djelovanje za djecu, mlade i obitelji općim mjerama potrebno, ali ne i dovoljno, Upravni odjel za društvene djelatnosti, školstvo i predškolski odgoj inicira posebne programe. Kako bi takvi programi udovoljili zahtjevima multidisciplinarnog i multiinstitucionalnog pristupa, osmišljava se i provodi cjelovit program – Program djelovanja za djecu i mlade.

Temeljni cilj postavljanja i provođenja Programa djelovanja za djecu i mlade jest stvaranje otporne i zdrave lokalne zajednice koja može svladavati teškoće unatoč problemima koji prate društvo u cjelini, a posebni ciljevi usmjereni su na pozitivan razvoj djece i mladih, što podrazumijeva:

1. osmišljavanje programa za djecu od rane predškolske dobi do adolescencije
2. edukaciju i informiranje roditelja – rješavanje problema roditeljske uloge
3. potporu i edukaciju djelatnika u sustavu predškolskog odgoja, obrazovanja i socijalne skrbi
4. promociju i razvoj zajednice orijentirane na dijete, mladu osobu i obitelj zajedno s jačanjem društvene svijesti o potrebama
5. razmjenu iskustava s drugim lokalnim zajednicama
6. koordinaciju programa na gradskom području s cjelovitim pristupom.

U osmišljavanju i provedbi ciljeva sudjeluju svi sustavi iz područja skrbi za djecu i mlade, sve lokalne institucije i sve zainteresirane skupine. Osim dječjih vrtića, škola, ustanova socijalne skrbi i udruga koje se bave djecom i mladima, važnu ulogu u organizaciji i provedbi programa imaju Povjerenstvo za prevenciju društveno neprihvatljivih ponašanja djece i mladih, Koordinacijski odbor Akcije Velika Gorica – prijatelj djece, Povjerenstvo za mlade, Vijeće za prevenciju kriminaliteta, Gradsko vijeće djece te posebna ustanova koju je Grad Velika Gorica osnovao – Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica.

Sve navedene ustanove i tijela imaju svoju ulogu i odgovornost u programima djelovanja za djecu. Uloga grada kao jedinice lokalne samouprave koji dobro poznaje probleme i posebnosti svoga područja zasniva se, prije svega, na koordinaciji, organizaciji i stručnoj potpori programima, projektima i aktivnostima namijenjenima djeci i njihovim obiteljima.

U nastavku su opisane dvije važne točke gradskog preventivnog programa – Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica te znanstveno istraživanje o procjeni rizičnih i zaštitnih činitelja za pojavu rizičnih ponašanja kao temelja za preventivno djelovanje.

Uloga gradske ustanove – Centra za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica

Da bi se postigla ozbiljnost, kontinuitet i kvaliteta programa te da bi većina programa bila strukturirana i objedinjena u okviru jedne ustanove, bilo je potrebno razmotriti mogućnost institucionalizacije aktivnosti namijenjenih djeci, mladima i obiteljima.

Ideja o osnivanju posebne gradske ustanove koja će odgovoriti na spomenute potrebe sazrijevala je i mijenjala se te je nakon trogodišnjeg procesa ta ideja realizirana 2003. godine kada je Centar započeo s radom. Važno je naglasiti da su svi programi za korisnike besplatni – djelatnost se financira u potpunosti iz gradskog proračuna, a povećanje opsega djelatnosti sufinancira se iz županijskog i državnog proračuna.

Centar za djecu, mlade i obitelj ima višestruku ulogu. Osim ispitivanja potreba, planiranja i osmišljavanja programa za djecu, mlade i roditelje, pokretanja i sudjelovanja u akcijama za sve članove lokalne zajednice, Centar koordinira programe koji se odvijaju u drugim prostorima te im pruža potporu i stručnu pomoć radi međusobnog usklađivanja i nadopunjavanja. Djelatnost Centra jest pružanje psihosocijalne pomoći djeci, mladima, roditeljima i članovima njihovih obitelji te osposobljavanje i edukacija stručnjaka koji rade s djecom, mladima i roditeljima. Centar ne djeluje odvojeno od drugih ustanova na području Grada, već njegova djelatnost zapravo nadopunjuje postojeće djelatnosti u Gradu. Programi se dijele na programe pozitivnog razvoja, preventivne programe i programe poticanja govorno-jezičnog razvoja. U proces savjetovanja mogu se uključiti djeca, mladi, odrasli i obitelji. **Programi pozitivnog razvoja** usmjereni su na jačanje vještina, stjecanje znanja i formiranje stavova koji pomažu djeci i mladima u pozitivnom razvoju. To su: tematske tribine za mlade, tematska predavanja za roditelje, proljetni i zimski kutak, ljetna igraonica, likovna grupa, plesna, lutkarska te dramska grupa, grupa za izradu nakita, rad u drvu, novinarska grupa, hobby art, ljetni engleski, obiteljska kreativna radionica te baby fitness.

Preventivni programi imaju za cilj jačanje zaštitnih i smanjivanje rizičnih činitelja za uključivanje u rizična ponašanja i/ili poremećaje u ponašanju. Preventivni programi imaju vrlo jasno identificirana područja na koja ciljaju (rizične i zaštitne činitelje), odnosno na koja žele djelovati. Evaluacijom se utvrđuje učinak preventivnog programa na korisnike. U Centru se provode preventivni programi na sve tri razine: ***univerzalna razina:*** Grupa za buduće prvašiće, Grupa za buduće roditelje, Roditeljstvo na drugačiji način, Topli kutak, Igraonica za predškolce, Kutići za igru, Sat razrednog odjela, Program *Rastimo zajedno – Prve 3!*, Program *Stresite stres* i Klub 3+. ***Selektivna razina:*** Neke nove fore u učenju, i Neke nove fore u učenju II – Vježbaonica, Učionica, Program podrške roditeljima čijoj je djeci dijagnosticiran ADHD sindrom (Roditelji Brzića), Kreativno-socijalizacijska grupa te Program *To sam ja*. ***Indicirana razina:*** Grupa za djecu s ADHD sindromom (Brzići) te program za maloljetnike koji su upućeni od općinskog državnog odvjetništva ili općinskog suda radi izvršenja posebne obveze uključivanja u individualni ili skupni rad pri savjetovalištu za mlade na temelju Zakona o sudovima za mladež.

Programi poticanja govorno-jezičnoga razvoja jesu programi čiji je cilj pozitivno poticanje komunikacijskih, jezičnih i govornih sposobnosti i vještina. Uvažavajući činjenicu

da u postojećim ustanovama nedostaje stručnjaka koji se bave govorno-jezičnim razvojem djece, ovim programom znatno se poboljšava kvaliteta intervencije prema djeci koja trebaju poticaj ili pomoć u razvoju govorno-jezičnih vještina.

Savjetovanje: Ciljevi savjetovanja su promjene stavova i ponašanja, rad na međuljudskim odnosima, rad na odnosu prema sebi te razvoj vještina za kvalitetniji život djece, mladih ljudi i članova obitelji kako bi se uspješno savladali problemi na koje se nailazi. Područja rada su problemi u ponašanju, osobni rast i razvoj, obiteljska problematika (odnosi, komunikacija, odgojne vještine).

Programi stručnog usavršavanja: Da bi zaposlenici i vanjski suradnici (honorarni suradnici i volonteri) mogli kvalitetno raditi, organizira se profesionalna podrška u obliku supervizija, konzultacija, mentorstva i edukacija, koje provode vanjski supervizori i zaposlenici, a koja se planira odvijati kontinuirano. Cilj je programa unaprjeđivanje profesionalnog rada.

Centar provodi projekt „Planiranje i postavljanje evaluacije rada Centra za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica". U sklopu projekta radi se na evaluaciji Centra i na evaluaciji pojedinih programa koji se u njemu provode.

Važnost znanstvene podloge programa

Radi procjene činitelja rizika i zaštite te procjene opsega pojave rizičnih ponašanja, odnosno problema u ponašanju djece i mladih, u suradnji s Edukacijsko-rehabilitacijskim fakultetom, Odsjekom za poremećaje u ponašanju, provedeno je istraživanje u kojemu su ispitani učenici svih sedmih razreda osnovnih škola i svih prvih razreda srednjih škola u Gradu Velikoj Gorici. U istraživanju je korišten CTC upitnik (*Community that Care Survey*, 2006.), a ukupni uzorak činilo je 1018 učenika. Dobivanje vjerodostojnih pokazatelja o rizičnim i zaštitnim činiteljima koji utječu na pojavu problema u ponašanju među djecom i mladima omogućuje postavljanje prioriteta u gradskom preventivnom programu što rezultira primjenom stručnih i znanstvenih spoznaja u preventivnoj praksi.

Kao primjer reakcije na rezultate istraživanja osmišljena je kampanja *Cuga je tuga* jer je jedan od problema proizašlih iz istraživanja – problem konzumiranja alkohola među mladima te dostupnost alkohola. Tijek provedbe kampanje:

1. Fokus-grupa s učenicima osmih razreda – sagledavanje problema iz perspektive mladih i davanje naziva Kampanji
2. Vijeće za prevenciju kriminaliteta Grada Velike Gorice podržalo je ideju o provedbi Kampanje te je održana konferencija za medije na kojoj je predstavljena kampanja i promotivni materijal (majice za ugostitelje, plakati, naljepnice).

3. Svi ugostitelji trgovci dobili su pisma u kojima ih se poziva na suradnju i podsjeća na važnost poštivanja zakona (zabrana točenja i prodaje alkohola maloljetnicima).
4. Distribucija plakata (plakati su postavljeni u ustanovama i na javnim gradskim površinama)
5. Ugostitelji i trgovci dobili su naljepnice na kojima je jasno istaknuto da se alkohol ne prodaje maloljetnicima kao i majice za konobare koje promoviraju kampanju.
6. Policija obilazi ugostiteljske i trgovačke objekte i provjerava jesu li se odazvali pozivu i poštuju li zakon.
7. Web-stranica www.cugajetuga.net i Facebook grupa
8. Promocija kampanje tijekom Dječjeg tjedna u listopadu – koncert uz bezalkoholne koktele
9. Prezentacija rezultata istraživanja o rizičnim i zaštitnim činiteljima predstavnicima osnovnih i srednjih škola
10. Snimanje spota Dan poslije u partnerstvu s udrugom Kultura Nova
11. Postavljanje predstave „Mamurluk“ u partnerstvu s udrugom Kultura Nova i igranje predstave u svim školama
12. Suradnja sa školama u provedbi preventivnih programa
13. Podrška programu udruge Ti si OK „Zašto je cuga tuga“
14. Ponovna provedba istraživanja.

Zaključno

Koliko lokalna zajednica putem lokalne samouprave pridonosi djelovanju za djecu i mlade ovisi još uvijek o pojedinačnim stajalištima različitih lokalnih samouprava jer ne postoji formalnopravna definirana obveza koja bi utjecala na poduzimanje aktivnosti i mjera koje bi nadilazile okvire sadašnjih zakonskih obveza.

Upravu lokalne zajednice treba promatrati kao mjesto objedinjavanja, organiziranja i koordiniranja programa djelovanja za djecu i mlade. Za postavljanje takvih programa važno je da su proizašli iz ispitanih potreba, dakle da postoji njihova znanstvena utemeljenost. Nacionalni su programi i strategije okvir, a lokalni programi moraju uvažavati sva obilježja konkretnoga lokalnog prostora sa svojim specifičnim socijalnim i kulturnim identitetom.

Literatura

• Ajduković, M. (2003.), Sudjelovanje mladih i mogućnosti grupa za socijalnu akciju u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici, u: Janković, J., Bašić, J. (ur.), Lokalna zajednica – izvorište Nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, str. 84-104.

- Chaskin, R. J. (2008.); Resilience, Community and Resilient Communities: Conditioning Contexts and Collecitive Action, Child Care in Practice, 14, 1, str. 65-74.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., Bašić, J. (2001.), Određenje, prevencija i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih, Dijete i društvo, 3, 3, str. 319-342.
- Konvencija o pravima djeteta (2001.), Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb
- Kranželić, V., Ferić Šlehan, M. (2010.), Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica – Raditi s djecom, mladima i obitelji, u: Puljiz, S. (ur.), Zajednica usmjerena na djecu, mlade i obitelji, Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica, Velika Gorica, str. 13-24.
- Mataga Tintor, A. (2010.), Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica – Raditi s djecom, mladima i obitelji, u: Puljiz, S. (ur.), Centar za djecu, mlade i obitelj iz perspektive lokalne zajednice – od ideje do provedbe, Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica, Velika Gorica, str. 13-24.
- Program djelovanja za djecu i mlade Grada Velike Gorice za 2011. godinu, Službeni glasnik Grada Velike Gorice, br. 9/10.
- Puljiz, S. (2010.), Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica – Raditi s djecom, mladima i obitelji, u: Puljiz, S. (ur.), O programima Centra za djecu, mlade i obitelj, Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica, Velika Gorica, str. 13-24.

PRAVO DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU I NJIHOVIH RODITELJA NA SUDJELOVANJE U PROCESU PROCJENE POTREBA I PLANIRANJA INTERVENCIJA

Prof. dr. sc. Nivex Koller-Trbović*

SUDJELOVANJE DJECE U PROCESU PROCJENE POTREBA I PLANIRANJA INTERVENCIJA: SOCIJALNOPEDAGOŠKI PRISTUP

Sažetak

U ovom je radu problematizirana tema participacije korisnika, djece i mladih s problemima u ponašanju i njihovih roditelja u procesu procjene rizika, snaga i tretmanskih potreba te mogućnosti okruženja i programiranja konkretnih intervencija. Riječ je o vrlo složenoj i zahtjevnoj proceduri, s promijenjenim pristupima i odnosima uključenih osoba, što cijeli proces čini vrlo složenim. Stoga je razumijevanje teoretske perspektive od posebne važnosti, o čemu se raspravlja u uvodnim dijelovima rada. O tome kako takav konkretan pristup izgleda u praksi, u ovom slučaju socijalnopedagoškoj, naglasak je drugog dijela rada. Budući da se u cijelom tekstu osvješćuju složenost i zahtjevnost participativnog pristupa, ali i njegove brojne prednosti u odnosu na klasični, rad upućuje na potrebu stalnog ulaganja u razvoj kompetencija stručnjaka za participaciju s korisnicima.

Uvod

Dva desetljeća nakon donošenja Konvencije o pravima djeteta (1989.), u kojoj su prvi put uvrštena i participativna prava, a ne samo prava zaštite i sigurnosti djece (posebno u članku 12.), prošle je godine stupio na snagu novi Zakon o socijalnoj skrbi u Hrvatskoj („Narodne novine“, br. 57/2011,), koji na temelju članka 33. propisuje sljedeće:

(1) Korisnik socijalne skrbi ima pravo sudjelovati u procjeni svog stanja i potreba te odlučivanju o primanju potrebnih usluga te pravodobno dobiti sve informacije koje su mu potrebne za donošenje odluke i pristanak na uslugu, uključujući i rizik od povrede ili štete, opis, cilj i korist od predložene usluge, kao i informacije o drugim raspoloživim uslugama i druge informacije od značenja za pružanje usluge.

(2) Korisnik socijalne skrbi ima pravo dobiti svu potporu koja mu je potrebna za donošenje odluke iz stavka 1. ovoga članka.

* izvanredna profesorica na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

(3) Bez pristanka korisnika, odnosno njegovog skrbnika ili zakonskog zastupnika ne smije se pružiti bilo kakva usluga, osim u slučajevima propisanim zakonom.

(4) Dijete, sukladno svojoj dobi i zrelosti, i odrasla osoba lišena poslovne sposobnosti, sukladno svojim mogućnostima, imaju pravo sudjelovati i dati mišljenje u svim postupcima u kojima se odlučuje o njihovim pravima. Navedene postupke provode službene osobe osposobljene za rad s ovom grupom korisnika, u prisutnosti roditelja, skrbnika ili zakonskog zastupnika korisnika.

Iz prethodnog proizlazi da participativna prava djece nisu novost, ali su još uvijek novina kad je riječ o njihovoj primjeni i operacionalizaciji u svakidašnjem životu, a poglavito u RH. Posebno je to slučaj kada je riječ o korisnicima usluga, u ovom slučaju djeci i mladima s problemima u ponašanju, koji se zbog rizika u okruženju ili u vlastitom ponašanju dovode u situacije opasne po njih same ili druge osobe i društvo. Iz tog razloga društvo je dužno poduzimati određene intervencije kako bi se spriječio odnosno ublažio negativan utjecaj rizičnih činitelja, odnosno potaknuo pozitivan razvoj djece. U tu svrhu neizbježno je provesti procjenu rizika i potreba djece odnosno mladih, kao i njihova okruženja te provjeru tretmanskih mogućnosti. U skladu s tim treba predložiti najprimjereniji plan i program daljnjeg postupanja. Dosadašnja praksa u svijetu, pa tako i Hrvatskoj, kad je riječ o procesu procjene potreba i planiranja intervencija s djecom odnosno mladima s problemima u ponašanju i/ili rizicima u okruženju, bila je, a najčešće je još i sada, usmjerena na procjenu stručnjaka i donošenje odluka od strane stručnjaka odnosno odraslih. Posebno je to slučaj kad je riječ o mladima u sukobu sa zakonom. Posljednjih desetak godina i u Hrvatskoj se raspravlja i istražuje zajedno s korisnicima spremnost i mogućnost djece i mladih na participaciju u svim pitanjima koja se tiču njihova života, pa tako i u procjeni rizika i potreba i planiranju intervencija.

Proces implementacije participativnog pristupa u praksi teče sporo jer je riječ o iznimnoj složenosti i promjeni paradigme prema korisnicima usluga ili intervencija, pri čemu se od pasivnog sudionika njihova pozicija mijenja u aktivnu i suradničku. U Hrvatskoj se dosad već dosta pisalo o toj temi, posebno o nužnosti promjena koje su zahtjevne za sve, no čini se najviše za stručnjake odnosno odrasle (Žižak i Koller-Trbović, 2003.; Žižak, 2005.). Stručnjaci su dosad imali i naviku, ali i zadatak, donositi odluke o drugima u skladu sa stručnim znanjima i profesionalnom odgovornošću te u skladu s načelom najboljeg interesa korisnika i stajalištem da kao stručnjaci najbolje znaju što je nekome potrebno. Problem je, naravno, u odnosu prema korisnicima kao pasivnim primateljima usluga, koji bi trebali imati neograničeno povjerenje u stručnjake, sustav i njegove institucije. Stoga, iako orijentacija na participaciju korisnika nedvojbeno jest važna promjena u odnosu stručnjaka i korisnika, pri čemu je od koristi za obje strane, njezina primjena u praksi sporo nalazi sljedbenike.

Činjenica je da brze, a kvalitetne rezultate sigurno nije realno očekivati jer se promjene trebaju događati na više područja i razina. Zakonska razina samo je nešto što otvara prostor, mogućnost, ali ne nužno i dobru praksu. U ovom kontekstu mnogo je važniji vrijednosni, etički, pa i filozofski aspekt jer, kako je već rečeno, riječ je o promjeni paradigme. Stajališta i sklonost stručnjaka da prepoznaju prednosti takvog pristupa te ih počnu primjenjivati u svom radu, od posebne su važnosti. U tom smislu, raspravljajući o socijalnopedagoškoj procjeni i orijentaciji samo na objektivne podatke, Rapuš-Pavel i Kobolt (2008., str. 105) kažu: „Vjerujemo da je samoprezentacija mladih osnovni i temeljni okvir na kojem možemo oblikovati dijagnostičko razumijevanje i participativno oblikovanje individualnih odgojnih ciljeva. Samo takvo ishodište osigurava procesnost i interaktivnost razumijevanja individualnih životnih položaja mladih."

No, također, često susrećemo stručnjake koji su nedovoljno informirani o participativnom pristupu, njegovu teoretskom i filozofskom utemeljenju, mogućnostima primjene i dosadašnjim spoznajama o rezultatima takvog pristupa. Postoje i drugi razlozi. Upravo zbog dobre upoznatosti s načelima i konceptom participacije korisnika, neki se stručnjaci ne odlučuju na takav pristup zbog njegove složenosti, zahtjevnosti ili nedostatka kompetencija za prakticiranje takvog pristupa. Problem mogu biti i različite vrijednosne orijentacije, koje su često povijesno, društveno i kulturno uvjetovane te stoga i teže promjenjive. Drugim riječima, participacija korisnika zahtijeva pomnu pripremu i stručnjaka i korisnika, a i šire zajednice. Jer, kako stoji u izvješću o poštivanju participativnih prava mladih u Finskoj, participacija je pitanje stajališta, a ne zakona (*Child and youth participation in Finland*, 2011.).

O participaciji djece/korisnika

O participaciji djece i mladih s problemima u ponašanju i/ili rizicima u okruženju, u nas se već dosta pisalo posljednjih godina (Koller-Trbović i Žižak, 1997.; Žižak i Koller-Trbović, 1998.; Koller-Trbović, 2001.; Žižak i Vizek-Vidović, 2004.; Koller-Trbović i Žižak, 2005.; Koller-Trbović i Žižak, 2008.), no ta je tema kontinuirano prisutna u stručnoj javnosti i literaturi, što nedvojbeno govori o njezinoj važnosti i aktualnosti (Jeđud, 2011.; Ajduković i Urbanc, 2009.; Sladović Franz, 2011.).

Participirati znači biti uključen u nešto, aktivno sudjelovati, surađivati (Honold, 2003.). Ili, kako navodi Pfaffenberger (1997., prema Blandow i sur., 1999., str. 18), riječ je o skupnom pojmu za različite načine i forme sudjelovanja, uključivanja, odnosno imanja udjela ili uzimanja udjela, suradnje i zajedničkog djelovanja. Međutim, mnogi autori drže da je riječ o nedovoljno preciznom terminu koji stoga često, ovisno o vlastitom pogledu, istraživačkim pitanjima i mogućnostima definiraju za vlastite potrebe. Tako, primjerice, Bassell (2011.) za potrebe vlastitog istraživanja o participaciji djece i mladih u donošenju odluka o izvanobiteljskoj skrbi definira participaciju u tri dimenzije: ima li dijete odnosno mlada

osoba dovoljno prikladnih informacija za sudjelovanje u procesu donošenja odluka; ima li priliku slobodno iskazati vlastito viđenje i hoće li njegov pogled odnosno mišljenje utjecati na odluku.

Rečeno je već da je najvažnija inicijativa za participaciju djece i mladih pokrenuta UN-ovom Konvencijom o pravima djeteta, i to u prvom redu člankom 12. Zanimljivo je kako Povjerenstvo Ujedinjenih naroda za Prava djeteta danas komentira članak 12. Konvencije o pravima djeteta (2009., prema Jeđud, 2011.) „… rasprostranjena praksa koja se pojavila posljednjih godina, a koja se široko konceptualizirala kao participacija, iako se sam izraz ne pojavljuje u tekstu članka 12. Izraz je evoluirao i sada se široko koristi kako bi se opisao kontinuirani proces koji uključuje dijeljenje informacija i dijalog između djece i odraslih temeljen na obostranom povjerenju, te u kojem djeca mogu naučiti kako se njihovo viđenje i viđenje odraslih uzima u obzir i oblikuje ishod tog procesa**“.** Iz tog komentara proizlazi nerazdvojan utjecaj zakonske regulative i realiteta na kreiranje prakse i razumijevanje zakona. Jer, katkad su, kao i u ovom slučaju, zakonska rješenja ispred vremena, prakse, mogućnosti. No operacionalizacija tih rješenja u praksi često dovodi do pojašnjavanja i boljeg razumijevanja namjera zakonodavca, jer su zakonski propisi pisani dosta šturo i uniformno za sve. Unošenje tih smjernica u vlastitu sredinu te prilagođavanje i koncipiranje prakse mogućnostima konkretne zajednice zadatak je, u ovom slučaju, svih zemalja potpisnica Konvencije.

Iz tih razloga participaciju djece moguće je definirati na različitim razinama sudjelovanja, ovisno o prilikama i mogućnostima, pa i zrelosti našeg društva, koristeći se pritom iskustvima iz svijeta. Participacija stoga nije jedinstven fenomen jer uvelike ovisi o društvenom, kulturnom, religijskom, pa i ekonomskom razvoju i usmjerenju pojedinog društva. No, ona ovisi i o tome na kojemu se području prakticira, o kojim je „ulogama“ participanata riječ te o brojnim činiteljima na strani participanata. Kod djece je najčešće riječ o njihovoj zrelosti i razumijevanju vlastite situacije te motivaciji i spremnosti na sudjelovanje, o nekim komunikacijskim kompetencijama itd. Kad je riječ o odraslima, možda je moguće govoriti o identičnim činiteljima usmjerenima na razumijevanje i prihvaćanje participacije djece jer ovdje je riječ o sudjelovanju u odlukama koje su neraskidivo povezane sa svakidašnjim životom djeteta. Stoga su s pitanjima participacije djece u odlukama koje se tiču njihova života najuže povezana i etička pitanja i načela etičkog postupanja. To samo potvrđuje opisanu složenost i senzibilitet kada je riječ o poštivanju i oživotvorenju participativnih prava djece u praksi.

Participacija korisnika usmjerena je na poštivanje subjektivnih potreba pojedinca uz uvažavanje standarda moralnog postupanja koji korisnicima omogućuje i osigurava dobivanje kvalitetnih usluga, odnosno usluga koje će u potpunosti uvažavati njihova prava i biti utemeljene na pravilima i vrijednostima koje proizlaze iz praktične i teoretske utemeljenosti

određene struke. Odnosno, participacija je usmjerena na uvažavanje korisnika, njegovih prava i potreba, prilagođavanje procesa tim potrebama, osiguravanje privatnosti, traženje pristanka i sl. te stoga zahtijeva pomne pripreme, stalno provjeravanje perspektive i stručnjaka i korisnika, međusobno uvažavanje i usuglašavanje. Naglasak je na procesu, jer, kako navodi Honold (2003.), o procesu participacije ovisi kvaliteta rezultata.

Iako se u praksi procjene potreba i planiranja intervencija ne odričemo i tzv. stručnjačke, objektivne perspektive, ipak je postalo očito da ona sama nije dovoljna da bi se donijela najbolja odluka u vezi s konkretnim pojedincem kojemu je potrebna određena pomoć odnosno intervencija. Zagovaranje stajališta da na osnovi reflektiranja vlastitih iskustava konstruiramo svoje razumijevanje svijeta u kojem živimo i da svatko od nas generira svoja pravila i mentalne modele kako bismo dali smisao svojim iskustvima, najbolje opisuje pristup koji može biti dobra vodilja u razumijevanju korisnika. Ili, kako navodi Žižak (2004.), postmoderna orijentacija usmjerena je na pojedinca – korisnika i obraća mu se s pitanjima kao što su: koji je tvoj problem, kako ga ti vidiš, kako se s njim nosiš i kako ga planiraš rješavati, što misliš o tome kakva ti je pomoć potrebna, a koju si spreman prihvatiti i slično. Takva orijentacija slijedi i uvažava suvremena prava i potrebe ljudi, ali uočava i njihovu veću spremnost na sudjelovanje i partnerstvo.

Može se očekivati da takav pristup korisnicima poručuje da su stručnjaci zainteresirani za njih, da imaju povjerenje u njih, da žele da su u potpunosti aktivno uključeni u odluke i intervencije koje bi trebale dovesti do pozitivnih promjena u njihovu životu, da su time usmjereni na traženje, ali i poticanje upravo njihovih snaga, prednosti, ali i da računaju na preuzimanje dijela odgovornosti.

Procjena potreba djece i mladih s problemima u ponašanju[1]

Procjena rizika i potreba djece i mladih s problemima u ponašanju ima jedinstven cilj, a to je pronalaženje smjernica u skladu s utvrđenim potrebama, što je potrebno činiti da se problemi riješe, odnosno riječ je o sustavnom pristupu razumijevanju životnog položaja pojedinca ili skupine s namjerom da to razumijevanje omogući planiranje, prognozu i poboljšanje životnog položaja pojedinca (Bundschu, 1996.; Koller-Trbović, 1997.). U svakom slučaju, temeljni cilj jest uskladiti rizike, potrebe i snage korisnika i njegova okruženja s vrstom, razinom i elementima intervencija. Više je načina kako je to moguće provesti. No, svima njima zajedničko je što procjenu povezuju s više ili manje objektivnim pristupom, pri čemu je onaj koji se koristi standardiziranim instrumentima objektivan, a onaj koji se koristi kliničkim pristupom subjektivan. Posljednja dva desetljeća prednost se

[1] Više o pojmu problema u ponašanju djece i mladih može se vidjeti u: Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Jeđud Borić, I. (2011.), Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih, Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade Republike Hrvatske, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.

daje pristupu koji kombinira oba spomenuta pristupa jer je potpuno jasno da niti jedan od njih samostalno ne može dati kvalitetne pokazatelje potrebne za procjenu potreba i programiranje tretmana za konkretnog pojedinca. Međutim, uvažavajući suvremene pristupe u planiranju i interveniranju društva, kao i prava korisnika tih intervencija, jasno je da se suvremeni pristup procjeni potreba korisnika i planiranju intervencija zasniva na načelima koja u prvi plan stavljaju upravo perspektivu i participaciju korisnika. U tom kontekstu procjena je:

- proces približavanja i razumijevanja druge osobe radi planiranja pomoći odnosno intervencije (ne smije biti proces koji stigmatizira i etiketira)
- pretpostavka učinkovitog djelovanja jer se svaka procjena treba transformirati u individualizirani program intervencije (nakon procjene slijedi intervencija, tretman, pa ponovna procjena jer je riječ o procesu)
- zaštita prava djeteta na primjereno postupanje u svim odlukama i intervencijama društva
- intervencija, i to obično rana
- proces suradnje korisnika i stručnjaka (stručnjak treba osvijestiti vlastitu uključenost i biti svjestan da ne odlučuje sam, već da zajedno s korisnikom traži rješenja i načine djelovanja, odnosno korisnike smatra jednakovrijednim partnerima s vlastitom odgovornošću).

U tom kontekstu, socijalnopedagoška procjena putem samotumačenja pojedinca pridonosi boljem rasvjetljavanju i razumijevanju korisničke perspektive te se zajedno s njim dogovaraju tretmanska rješenja. Stručnjačkoj perspektivi dodaje se korisnička – samo kao komplementarna, nikako ne isključiva i jedina opcija. Upravo obilježja socijalnopedagoške procjene dobro korespondiraju s načelima participativnog pristupa. Socijalnopedagoška procjena je tretmanska, idiografska, “mekana”, sudionička, životna, odnosna. Jednom riječju, participativna.

Urban (2005.), govoreći o kritici ranije tzv. psihosocijalne dijagnoze u području pomoći mladima u Njemačkoj, navodi obrat kada dolazi do uključivanja korisnika u odlučivanje o vlastitom životu, čime se potiče razvoj i jačanje preventivnih, životno orijentiranih kompetencija. Tako, prema ovoj autorici, participacija i pomoć za samopomoć stoje u središtu moderne pomoći mladima.

Participacija djece u procesu procjene potreba i planiranja intervencija

Korisnička perspektiva u procesu procjene i planiranja intervencija treba dovesti do boljeg razumijevanja životnog položaja djeteta i obitelji, i za stručnjake, i za same korisnike. Integracija procjena i prijedloga stručnjaka s onima korisnika otvara realne mogućnosti za pozitivne promjene koje se u takvim situacijama očekuju. Pritom program intervencije

treba biti usuglašen s korisnikom, biti za njega razumljiv i prihvatljiv.

Razumjeti nekoga znači razumjeti njegovu sliku svijeta i temelje na kojima ta slika stoji, bez unošenja vlastitog razumijevanja svijeta (Peček, 1999.). Cilj je takvog pristupa poboljšati učinkovitost tretmana samotumačenjem mladih (kako sami tumače svoju prošlost, koja su njihova iskustva, želje, planovi) jer kao i svi mladi, tako bi i ovi mladi ljudi trebali načiniti smislen životni plan u kojemu će dovesti u ravnotežu očekivanja odraslih odnosno stručnjaka s vlastitim stajalištima. Takav je pristup posebno naglašen u socijalnopedagoškokoj procjeni i programiranju tretmana, koje je najneposrednije uključeno u svakidašnji život djeteta i obitelji. U tom smislu socijalnopedagoška procjena i programiranje jest proces u kojemu stručnjak djeluje zajedno s korisnikom i nastoji ga razumjeti te zajedno s njim donositi odluke.

Tako korisnik postaje partner, suradnik stručnjaku, a time tzv. početna procjena već čini intervenciju, odnosno tretmanski je usmjerena. Socijalni pedagog djeluje neposredno, interaktivno, što često dovodi do reduciranja problema, razvoja odgovornosti korisnika, pozitivne promjene ponašanja. Na taj se način povećava odgovornost korisnika, smanjuje se konfrontacija sa stručnjakom, povećava se usmjerenost na vlastito ponašanje i posljedice koje iz njega proizlaze.

Za definiranje konceptualnog okvira, ali i operacionalizaciju intervencije, treba uzeti u obzir i perspektivu korisnika (mišljenje, doživljaj, iskustva, prijedloge), odnosno u ovom slučaju djece i mladih prema kojima se intervencija poduzima (procjena, programiranje, tretman).

Prema Muelleru (1994.) proces programiranja treba:

- omogućiti partnerski odnos djeteta i roditelja sa stručnim timom
- razlučiti činjenice, procjene i samoprocjene
- pojasniti što je za kojeg sudionika problem
- pojasniti tko ima kakva očekivanja
- utvrditi tko ima određene resurse i izvore pomoći
- pojasniti rješenja i u svjetlu kontraindikacija
- pojasniti što je neodgodivo
- pojasniti tko što treba učiniti, kako i do kada.

Navedeni ciljevi i načela neraskidivo su vezani uz participaciju korisnika te su bez takvog pristupa neizvedivi, odnosno, kako se obično kaže, oni su „mrtvo slovo na papiru“. Poštivanje samoprezentacije korisnika produbljuje i proširuje njihovu odgovornost za vlastiti život jer je bez toga socijalnopedagoško planiranje neprimjereno, nedovoljno, ostaje na površini i ne može biti individualizirano. Riječ je o razvoju vještina i kompetencija djeteta, uvida, odgovornosti, samokontrole, pozitivnih izbora. Naglasak je na snagama, jakim stranama pojedinca.

Osim spomenutih pretpostavki za participaciju korisnika koje upućuju, prije svega, na nužnost senzibilizacije i edukacije stručnjaka odnosno odraslih za takav pristup, nužne su i pretpostavke za participaciju korisnika koje se odnose na djecu i mlade, a usko su povezane s poštivanjem etičkih načela rada s djecom. U tom kontekstu potrebno je dobro informirati korisnika, definirati uloge i očekivanja, tražiti dobrovoljan pristanak na sudjelovanje, jamčiti privatnost, upućivati na realne i zakonske preduvjete te eventualna ograničenja.

Govoreći o participativnoj procjeni i programiranju intervencija Kluge (1999.) definira četiri koraka pri oblikovanju plana pomoći:

1. **korak** su uspostavljanje odnosa i prvi razgovori, rezultat kojih je oblikovanje izvješća. To se odvija u službi za mlade, gdje socijalni pedagozi koji tamo rade upoznaju djecu i roditelje s njihovim pravima i mogućnostima koje im stoje na raspolaganju za rješavanje problema (o tome govori članak 36. KJHG, *Kinder-und Jugendhilfegesetz* 1990.). Rezultate prvih razgovora sažima stručni radnik (socijalni pedagog ili socijalni radnik) te ih u obliku izvješća predstavlja timu, čiji je i sam član. Izvješće se, u pravilu, usredotočuje na sljedeća područja: nužnost potpore i pomoći, mišljenje roditelja i mišljenje djeteta, očekivanja i strahovi, očekivanja škole i drugih ustanova s kojima je dijete u odnosu i koje poznaju njegovu problematiku. Ako je moguće, već se u ovim prvim razgovorima odgovara na pitanja poput: Što želi i očekuje dijete odnosno maloljetnik? Kakvi su njegovi planovi i konkretni ciljevi?

2. **korak** jest prva stručna procjena. Pokušava se odgovoriti na prije postavljena pitanja. Pri traženju odgovora potrebno je poći od trenutačne situacije, utvrditi koji su uzroci djelovali i još djeluju u djetetovu odnosno maloljetnikovu životnom okruženju, odgovoriti na pitanje koji se činitelji smatraju važnima u sadašnjoj situaciji. Usmjerava se i na prethodne i sadašnje zaštitne činitelje ili potporne mehanizme koji su djelovali ili još djeluju u okruženju korisnika i koje bi trebalo uključiti u pomoć. Usredotočuje se na osobe ili odnose koje dijete ima ili je imalo i koji su za njega bili ili su još važni.

3. **korak** jest faza savjetovanja i odlučivanja o individualno prilagođenoj vrsti i obliku pomoći. U ovoj fazi sudjeluju različiti sudionici i stručnjaci. Organizira se drugi timski susret koji je namijenjen isključivo traženju adekvatnog oblika pomoći. „Pretresaju“ se svi oblici pomoći koji su dostupni, osvijetle se svi, za dijete važni odnosi, činitelji potpore i važne „socijalne mreže“ koje bi trebalo aktivirati i uključiti u pomoć. Analiziraju se opseg, vrsta, kvaliteta i važnost postojećih ponuda/usluga u okruženju. Odlučuje se o vremenskom trajanju intervencije.

4. **korak** jest oblikovanje plana pomoći uz sudjelovanje i suglasnost djeteta odnosno maloljetnika i njegovih roditelja odnosno skrbnika. U toj fazi započinje oblikovanje individualiziranog plana pomoći uz sudjelovanje roditelja i, prilagođeno dobi djeteta,

njegovo sudjelovanje. Zakon zahtijeva da plan pomoći mora sadržavati dogovore o potrebnosti odgojne pomoći, mora definirati vrstu, oblik i trajanje predložene pomoći uz navođenje konkretnih ciljeva koje bi na osnovi provedbe individualiziranog plana pomoći trebalo ostvariti. Mora sadržavati i odluku o tome gdje će se, kako i na koji način pomoć odvijati. Precizno se moraju navesti razlozi ako želje djeteta i roditelja nije moguće poštivati.

Autor navodi da je važno da se sudionici slažu u svim važnim elementima plana. Ako su neslaganja na manje važnim područjima koja ne mijenjaju temeljne odluke o prirodi i tijeku pomoći, ta različita mišljenja trebaju biti dokumentirana. Ako se ne mogu dogovoriti oko važnih točaka pomoći, potrebna su daljnja usklađivanja i uvođenje takvih postupaka koji će prikupiti nove produbljene informacije. Očekuje se da će to pomoći u odlučivanju o novim strategijama pomoći.

Sličan pristup participacije korisnika u procesu planiranja intervencija predlaže Seithe (2001.). I ova autorica govori o četiri faze procesa programiranja tretmana te o nužnosti i omogućavanju participacije korisnika u svakoj od njih. Riječ je o fazi motivacije, fazi pojašnjavanja, fazi izrade i fazi stalne provjere plana. Prva faza traje od početka susreta s korisnicima do trenutka kada su obje strane suglasne da je pomoć potrebna. Druga faza služi za pojašnjavanje problema, mogućih vrsta pomoći i ciljeva intervencije te se o tom prijedlogu raspravlja s korisnikom. U trećoj fazi svi uključeni razgovaraju i dogovaraju potrebnu i moguću pomoć, definiraju i dogovaraju sve što je potrebno, a navode se i suprotstavljene želje i mišljenja svih uključenih. U četvrtoj fazi nastavlja se s izradom plana, njegovom konkretizacijom, promjenama, nakon što je provođenje plana započelo. Rad na stalnoj provjeri, doradi i provedbi plana odvija se redovito. Za tu fazu važno je da se svi sudionici ravnopravno uključe sa svojim mišljenjima, željama, brigama i kritikama. Pritom je važno da svi zaista sudjeluju, a ne samo da su fizički i formalno prisutni.

U ovom smo projektu (Koller-Trbović i Žižak, 2005.) nastojali još specifičnije participativno uključiti korisnike, tj. djecu odnosno mlade u procesu procjene potreba i planiranja intervencija u zajednički rad sa stručnjacima, s obzirom na to da su neke starije studije pokazale da mladi upravo tijekom tog procesa imaju najmanje mogućnosti za aktivno sudjelovanje i participaciju (Armstrong, 1995.; Cooper, 1996.; prema Peček, 1999.; Elcuaz, 2003.), premda o tome još uvijek govore i novije studije (Bessell, 2011.). Željeli smo uputiti na važnost korisničke perspektive već u procesu procjene potreba poticanjem samoiskaza i samotumačenja korisnika na drugačiji način od dosadašnjeg (potaknuti i iskustvima kolega iz Njemačke i Slovenije). U tu svrhu primijenili smo razgovor s korisnicima (polustrukturirani socijalnopedagoški intervju) koji je bio sniman i potom doslovno prepisan. Prije provođenja intervjua sa svakim sugovornikom proveden je informativni razgovor u kojem mu je precizno pojašnjena svrha i cilj takvog razgovora, objašnjeno da je njegovo sudjelovanje u potpunosti dobrovoljno te da može odustati u bilo kojoj fazi, da

mu je potpuno zajamčena privatnost, informiran je o čemu će se razgovor voditi, zašto ga je potrebno snimati i kako će se proces rada dalje odvijati. Nakon toga i eventualnih sugovornikovih pitanja zatražena je njegova suglasnost za sudjelovanje. Tada bi, najčešće u drugom susretu, bio proveden intervju sa sugovornikom, koji se snimao.

Intervju je doslovno prepisan te je sugovorniku ponuđen transkript intervjua na čitanje i eventualne korekcije. Neka djeca odnosno mladi pročitali su i komentirali svoj intervju, dok su neki drugi odustali nakon nekoliko stranica (transkript intervjua obično ima 10-15 stranica teksta). Tijekom čitanja korisnici mogu postavljati pitanja, davati komentare, eventualno unijeti neke ispravke, dopune i sl. Općenito govoreći, primijećeno je zadovoljstvo sudionika time što su im intervjui vraćeni na čitanje i često su imali potrebu reći da su se osjećali važnima ili ponosnima kada se s njima vodio razgovor koji je sniman, pa potom i prepisan. Navode da su doživjeli da ih se zaista uzima ozbiljno i da je nekome zaista stalo čuti što oni govore. Ovakva pozitivna reakcija djece čini dobru osnovu za daljnji participativni rad.

Međutim, način i forme participacije djece u daljnjem radu nisu nimalo jednostavan zadatak i, ovisno o motivaciji korisnika, zrelosti, stupnju kognitivnog i emocionalnog razvoja, ali i nekim akademskim vještinama, potrebno je promišljati o različitim mogućnostima i načinima participacije. Mladi koji su zreliji i više motivirani za sudjelovanje u odlukama o tome kako će se njihov život odvijati u budućnosti, dobro participiraju putem tzv. *vremenskih mapa* (koncept preuzet i modificiran prema Mollenhauer i Uhlendorff, 1995.). Riječ je o podjeli teksta intervjua prema područjima socijalnopedagoškog intervjua (primjerice moje djetinjstvo, obitelj, škola, vršnjaci, problemi u ponašanju, budućnost itd.) te prema vremenskoj perspektivi na prošlost, sadašnjost i budućnost. Te se mape, ponovno ovisno o motivaciji korisnika, u potpunosti ili po pojedinim fazama rade zajedno s djetetom. Tekst koji se unosi u mape već je sažet tekst intervjua i sadržajno obuhvaća one dijelove intervjua koje i korisnik i stručnjak smatraju važnim za daljnju odluku i rad. Na taj način korisnicima je omogućeno sagledati svoj dosadašnji život, ali i budućnost u jasnom vremenskom slijedu i događajima, te stvoriti cjelovitu i strukturiranu sliku svoje prošlosti, onoga što se sada događa u njihovim životima i što bi se, prema njihovu mišljenju, moglo ili trebalo dogoditi.

Čitanjem, podcrtavanjem, promišljanjem pri radu na tekstu usmjerava ih se na izdvajanje ključnih tema te u skladu s tim potiče na kreiranje određenog plana ili smjernica koje se tiču odvijanja njihova života ubuduće kroz ključna područja koja su sami izdvojili. Daljnji se postupak može kombinirati s „postupkom kodiranja, kao i procjene rizika i snaga“[2] (no to mogu biti i zasebni pristupi s naglaskom na izradi mapa prema rizicima odnosno po-

[2] Riječ je o tehnikama razvijenima u projektu Socijalnopedagoška procjena. Više o tome vidjeti u: Koller-Trbović i Žižak (2005.), *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

trebama ili područjima traženjem važnih tema) te se procjenjuje i dogovara o područjima i pojedinim zadacima na kojima bi bilo potrebno planirati pozitivne promjene, odnosno potaknuti daljnji razvoj. Zajednički se razgovara o dobicima, mogućnostima, sadržajima, načinima, rokovima i sličnom.

Za mlađu djecu ili one korisnike koji svoj život doživljavaju konfuzno i fragmentirano, bez jasnog i logičnog vremenskog slijeda, vrlo je korisno raditi uz pomoć „vremenske osi" (Kobolt, 1999.). Zajedno s djetetom nacrta se pravac na čijem početku se označi nulta točka (ovisno o tome što samo dijete doživljava kao početak važan za njegov život, primjerice rođenje djeteta ili neki raniji događaji, kao npr. upoznavanje roditelja). Potom se zajedno s djetetom na osi označuju ključni događaji u životu djeteta. Tako na vrlo jednostavan način djeca mogu sagledati vremenski slijed svog života, kao i provjeriti i istaknuti važne događaje u svom životu. Vremenska mapa omogućuje djeci označavanje, odnosno „viđenje" sebe i u budućnosti pomoću određenih vremenskih točaka, koje, ujedno, mogu služiti i kao točke provjere uspješnosti dogovorenog plana. I ova se tehnika može primjenjivati zajedno s drugima, kao dopuna ili poseban dio rada na tekstu. Računalni program za kvalitativnu analizu teksta (u projektu je bila riječ o programu **NVivo**, koji su istraživači rabili kao bazu podataka i niz alata za njihovu obradu) nije se dovoljno rabio u radu s korisnicima, pa postoje samo općenita iskustva. No, pokazalo se, kao što to već dobro znamo, da djeca rado sudjeluju u aktivnostima u kojima se služi računalom i da je riječ o mediju koji može na drugačiji, djeci zanimljiviji način oblikovati rad te time podići i razinu motivacije djece za participativan rad sa stručnjacima, ali i potaknuti njihovu kreativnost. U tom pristupu uzima se tekst koji su stručnjaci već kodirali i dijete može na zoran način uočiti određene sheme u svom životu, događaje, njihovu povezanost, pa i ishode.

Budući da su ovi procesi neposrednog rada s korisnicima vremenski vrlo zahtjevni, jedan od kreatora ovakvog pristupa participaciji korisnika u socijalnopedagoškoj dijagnozi (procjeni), Uwe Uhlendorff, razvio je postupak procjene potreba i planiranja intervencija s korisnikom koji skraćuje potrebno vrijeme (otprilike je potrebno 10-12 sati), no zahtijeva dobru pripremu stručnjaka. Proces se odvija u pet faza (2009.):

1. provođenje strukturiranog intervjua s korisnikom uz snimanje
2. najmanje dva procjenjivača nakon pomnog preslušavanja snimke intervjua izabiru ključne izjave i razvrstavaju ih prema 8 dimenzija u protokolu
3. protokol služi za izdvajanje središnjih životnih tema u svladavanju razvojnih zadaća korisnika
4. pronalaženje mogućnosti za potporu djece odnosno mladih u svladavanju životnih tema i razvojnih zadaća
5. prijedlozi potpore ili brige ili skrbi analiziraju se s korisnicima, prilagođavaju i mijenjaju te ih se uključuje u proces pomoći.

Takav pristup zahtijeva određene promjene u razmišljanju i djelovanju većine stručnjaka koji rade na ovom području. Potrebno je usmjeriti se na ono što korisnici osjećaju i određuju kao svoj problem, ali i moguća rješenja. Kako navodi Uhlendorff, postupak oblikovanja individualnih odgojnih pomoći i po zakonu je drugačiji od nekadašnjeg. Stručnjak mora sudjelovanjem i pregovaranjem s korisnikom (klijenti, roditelji, mladi) definirati problem koji obje strane tako razumiju (kao problem) i potom zajednički tražiti načine njegova rješavanja.

Ovo su neki od načina uvažavanja korisničke perspektive i poticanja korisnika na suradnju sa stručnjacima kako bi se ne samo izašlo ususret pravima korisnika već kako bi se potakao interes korisnika za vlastiti život i motivaciju za promjenu, podjelu odgovornosti i, vjerujemo, veću efikasnost poduzetih intervencija. Bez sudjelovanja, suodlučivanja i suglasnosti korisnika, zasigurno ne može doći do stvarnog uključivanja djeteta u neki program intervencije.

Međutim, riječ je o procesu koji zahtijeva koordinaciju i usuglašeno djelovanje i promišljanje svih sustava koji su važni i neophodni ne samo u procesu procjene potreba i planiranja intervencija već potom i u primjeni intervencija. Da to nije jednostavno, pokazalo se i u našem, već spomenutom istraživanju, zbog čega proces participacije korisnika može ostati nezavršen ili nerealiziran. Upravo stoga, promjene o kojima je ovdje bilo riječi trebaju biti stajalište i odluka svih, a ne samo pojedinih stručnjaka i institucija.

Zaključno

Sve dosad rečeno pojednostavljeno je moguće prikazati u usporedbi tzv. klasičnog, neparticipativnog i participativnog pristupa u procesu socijalnopedagoške[3] procjene potreba i planiranja intervencija u Tablici 1.

Nije potrebno mnogo truda da bi se prepoznale prednosti i dobici od prikazanog participativnog pristupa korisnicima za:

- **Korisnike (djecu i roditelje**): mogućnost izražavanja vlastitih misli i stajališta, doživljaj važnosti i mogućnost sudjelovanja u donošenju odluka, motivacija za rad na vlastitim problemima, razvoj odgovornosti i samostalnosti...
- **Stručnjake**: partnerstvo i podjela odgovornosti, učenje o perspektivi korisnika, uvid i razumijevanje korisnika, razvoj odnosa s korisnicima...
- **Zajednicu**: podloga za očekivanje boljih tretmanskih rezultata, poštivanje i razvoj demokratskih načela i prakse...

[3] Potrebno je naglasiti da je proces procjene potreba i planiranja intervencija interdisciplinarna i timska djelatnost te da je participacija korisnika potrebna i moguća i u drugima a ne samo u dijelu socijalnopedagoškog pristupa.

Tablica 1. Usporedba participativnog i neparticipativnog pristupa u procesu procjene potreba i planiranja intervencija (Koller-Trbović, 2005., str. 31)

Participativni pristup	**Neparticipativni pristup**
Poštivanje prava korisnika na iznošenje vlastitog mišljenja	Zanimanje za ono što stručnjaci procjenjuju važnim
Zanimanje za korisnika Bolje razumijevanje korisnika	Stajalište da stručnjaci najbolje znaju što je nekome potrebno
Korisnik može bolje upoznati sebe	Stručnjaci upoznaju korisnika
Mogućnost sudjelovanja korisnika u odlučivanju	Stručnjaci odnosno odrasli donose odluke
Povećavanje motivacije korisnika	Povećava se otpor korisnika
Preuzimanje odgovornosti korisnika za sebe	Odgovornost je u rukama stručnjaka odnosno odraslih
Dobrovoljnost	Nedobrovoljnost ili ravnodušnost korisnika
Poboljšava se odnos korisnika i stručnjaka	Odnos stručnjaka i korisnika je služben i bez povjerenja

Namjera je ovog teksta bila prikazati obilježja participacije korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija i svu složenost njezine primjene (općenito, kao i u prikazu jednog od modela suradnje korisnika i stručnjaka). Danas nema dvojbe da je participacija djece proces koji ima smisla i može dati dobre rezultate, ali u koji treba najprije ulagati, osobito u pripremu stručnjaka. Participacija je nešto što se ne događa samo od sebe bez razumijevanja tog procesa i osvješćivanja razloga takvog pristupa, pa stoga niti bez pomne pripreme, prije svega stručnjaka, odnosno odraslih koji imaju zadatak i odgovornost poticati participaciju, motivirati korisnike i ustrajavati u poboljšavanju kvalitete takvog pristupa. U njemačkom zakonodavstvu na području brige za djecu i mlade već je 1991. godine donesen zakon koji je prekretnica u odnosu stručnjaka i korisnika intervencija i potiče participaciju korisnika (KJHG, *Kinder-und Jugendhilfegesetz*), premda se još i danas vode brojne stručne rasprave i traže prikladni načini njezine primjene. U Hrvatskoj, unatoč prije spomenutom zakonu, takva praksa sigurno neće zaživjeti ako je ne prati priprema stručnjaka koji bez adekvatne edukacije neće moći primijeniti participaciju korisnika na način kako ju je zakonodavac zamislio (ili preuzeo iz stranih zakona), odnosno kakva bi ona u pravom smislu riječi trebala biti.

Literatura

- Ajduković, M., Urban, K. (2009.), Integrirajući pristup u socijalnom radu kao kontekst razumijevanja individualnog plana skrbi, Ljetopis socijalnog rada, 16 (3), str. 505-535.
- Bessell, S. (2011.), Participation in decision-making in out-of-home care in Australia: What do young people say?, Children and Youth Services Review, 33, str. 496-501.
- Blandow, J., Gintzel, U., Hansbauer, P. (1999.), Partizipation als Qualitaetsmerkmal in der Heimerziehnung, Muenster, VOZUM
- Bundschuh, K. (1996.), Einfuerung in die sonderpaedagogische Diagnostik,E. Reinhard, GmbH & Co. Verlag, München
- Child and youth participation in Finland (2011.), A Council of Europe policy review
- Elcuaz, A. I. (2003.), Soskinderdorforum, SOS-Kinderdorf Forum, 27(3), str. 21-24.
- Honold, C. (2003.), Soskinderdorforum, SOS-Kinderdorf Forum, 27 (3)
- Jeđud, I. (2011.), Modeli participacije i njihova refleksija u hrvatskoj praksi, Dijete i društvo, 13 (1-2), str. 31-45.
- Kinder-und Jugendhilfegesetz, BGBl. I S. 1163, 26. lipnja 1990.
- Kluge, C. (1999.), Načrtovanje individualne pomoči, Socialna pedagogika 3 (1), str. 35-46.
- Kobolt, A. (1999.), Mladostnikova samorazlaga in individualno vzgojno načrtovanje, Socialna pedagogika, 3 (4), str. 323-357.
- Koller-Trbović, N. (1997.), Socijalnopedagoški pristup dijagnosticiranju i programiranju tretmana za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju, Kriminologija i socijalna integracija, 5 (1-2),str. 121-129.
- Koller-Trbović, N. (1999.), Programiranje tretmana za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju, u: Odgoj u domovima – kako dalje, Zbornik radova, Ministarstvo rada i socijalne skrbi RH, str. 49-59.
- Koller-Trbović, N. (2001.), Sodelovanje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja (oz. tistih, pri katerih obstaja povečano tveganje za tako vedenje) na različnih nivojih procesa odločanja ter interveniranja, Socialna pedagogika, 5 (2), str. 213-226.
- Koller-Trbović, N. (2005.), Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija, u: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.), Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 28-37.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1997.), Prava djeteta – kako ih vide djeca u odgojnim ustanovama, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 33 (1), str. 91-104.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1999.), Prava djeteta – kako ih vide djeca i njihovi odgojitelji u odgojnim ustanovama, u: Odgoj u domovima – kako dalje, Zbornik radova, Ministarstvo rada i socijalne skrbi RH, str. 91-101.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., (ur.) (2005.), Participacija korisnika u procesu procjene pot-

reba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2006.), Samoiskaz djece i mladih s rizikom u obitelji i/ili ponašanju o doživljaju društvenih intervencija, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 13 (2), str. 231-271.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.) (2008.), Kvalitativni pristup u društvenim istraživanjima, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud Borić, I. (2011.), Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih, Povjerenstvo za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih Vlade Republike Hrvatske, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb
- Konvencija o pravima djeteta (2004.), Dijete i društvo, 6 (1), str. 27-49.
- Mollenhauer, K., Uhlendorff, U. (1995.), Sozialpaedagogische Diagnosen II, Weinheim und Muenchen, Juventa
- Mueller, B. (1994.), Sozialpaedagogisches Koennen. Ein lehrbuch zur multiperspektivischen Fallarbeit, Freiburg im Breisgau, Lambertus
- Peček, M. (1999.), Od odvisnosti do odgovornosti – vključevanje učencev s posebnimi potrebami v procese odločanja, Socialna pedagogika, 4 (4), str. 357-376.
- Rapuš-Pavel, J., Kobolt, A. (2008.), Iskustva s kvalitativnom analizom na području socijalnopedagoškog istraživanja, u: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.), Kvalitativni pristupi u društvenim znanostima, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 97-119.
- Seithe, M. (2001.), Hilfe zu Erziehnung, Opladen, Praxisfeld
- Sladović Franz, B. (2011.), Značajke procesa odlučivanja u socijalnoj skrbi za djecu, Ljetopis socijalnog rada, 18 (3), str. 439-467.
- Uhlendorff, U. (2005.), Sozialpaedagogische Diagnosen: Traditionslinien und aktuelle Herausforderung, NeuePraxis, 5.
- Urban, U. (2004.), Professionelles Handeln zwischen Hilfe und Kontrolle, Sozialpaedagogische Entscheidungsfindung in der Hilfeplanung, Weinheim und Muenchen, Juventa
- Zakon o socijalnoj skrbi, "Narodne novine", br. 57/2011.
- Žižak, A. (2004.), Poremećaji u ponašanju: između moderne i postmoderne konceptualizacije, u: Bašić, Koller-Trbović, Uzelac (ur.), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 45-57.
- Žižak, A. (2005.), Etička pitanja socijalnopedagoške dijagnoze, u: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.), Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 121-135.

- Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (1998.), Child s Participation – Rights in the Institutional Care: The Research Results, European Training on the UN Convention on the Rights of the Child, Final Report, Raedda Barnen Swedish Save the Children, Centre for Social Policy Initiatives, Zagreb, str. 29-43.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2003.), Sudjelovanje djeteta u procesu procjene potreba i planiranja intervencija, Dijete i društvo, 5 (1), str. 119-139.
- Žižak, A., Vidović-Vizek, V. (2004.), Participacija djece u procesu odgoja – ostvarenje prava djece smještene u domovima za djecu u Republici Hrvatskoj (model malih participativnih programa), Prikaz projekta, Udruga za inicijative u socijalnoj politici, Zagreb

Gabrijela Ratkajec Gašević*

SPREMNOST NA PROMJENU KOD MLADIH S PROBLEMIMA U PONAŠANJU

Sažetak

Cilj ovog rada usmjeren je na stjecanje uvida u promišljanja i razumijevanje mladih o promjeni ponašanja te u doživljaj intervencije kao potencijalnog oblika pomoći u toj promjeni. Za postizanje cilja odabrana je kvalitativna metodologija. Spoznaje se temelje na sedam polustrukturiranih intervjua s mladima koji su nakon počinjenoga kaznenog djela bili uključeni u tretman, točnije u posebnu obavezu uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade.

Na prvoj razini analize određeno je sedam tema: doživljaj promjene, obrasci ponašanja koje bi mladi željeli promijeniti, postupak kao pokretač promjene, misli koje prate promjenu, aspekti važni za promjenu, značaj osoba pri promjeni te posebna obaveza kao pokretač promjene. No, u radu je prikazana druga razina analize kroz ključne poruke sudionika istraživanja povezane s promjenom ponašanja. Mladi doživljavaju promjenu složeno i višerazinski uzimajući u obzir i razvojnu dimenziju. Nadalje, naglašavaju važnost vremenske dimenzije, i pri postizanju i pri održavanju promjene. Zastupljena je prožetost internih i eksternih činitelja koje je moguće vidjeti na razini utjecaja koji potiču i podržavaju promjenu, okolnosti koje su važne za promjenu, razvoja spoznaje o nužnosti promjene, poticaja za ustrajanje u promjeni te na razini dobitaka od promjene. Na osnovi intervjua moguće je zaključiti da promjena ponašanja nije lagana te mladi najčešće nisu svjesni samog procesa promjene. Općenito, postoji teškoća u introspekciji i opisu tijeka promjene te u prepoznavanju novih obrazaca ponašanja. U zaključnim razmatranjima pojašnjava se važnost dobivenih spoznaja.

Uvod

Tretmansko postupanje prema mladima s problemima u ponašanju podrazumijeva primjenu planiranih postupaka radi identifikacije i promjene antisocijalnih ponašanja te povećanja razine psihosocijalnog funkcioniranja. Znajući da su mladi s problemima u ponašanju izloženi većem kršenju prava i težem zadovoljavanju vlastitih interesa, ponajprije zbog nedostatka vještina samozastupanja i nedostatka adekvatne podrške iz primarnog okruženja maloljetnika, osiguranje adekvatne intervencije kao načina pomoći, podrške,

* soc. pedagog, znanstvena novakinja na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

zaštite prava i interesa nameće se kao nužnost.

U skladu s tim, intervencije bi trebale biti kreirane u skladu s općim načelima adekvatnog postupanja, što podrazumijeva individualizaciju u skladu s potrebama korisnika, odvijanje u prirodnoj sredini korisnika, stalnu evaluaciju, dok bi se odlučivanje i provođenje tretmana trebali zasnivati na suradnji maloljetnika, roditelja, voditelja intervencije i stručnih suradnika te na međuresornoj suradnji (Koller-Trbović, 1999.a, 1999.b).

I Konvencija o pravima djeteta (2011.) ističe nužnost postupanja u najboljem interesu djeteta (članak 3.) te osiguravanje djeci (i mladima) različitih modaliteta skrbi, usmjeravanja i savjetovanja, odnosno tretmanskog postupanja, u skladu s okolnostima u kojima se nalazi te s počinjenim prekršajem ili kaznenim djelom (članak 40.). Kao jedan od osnovnih ciljeva Nacionalnog plana aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine (Vlada Republike Hrvatske, 2006.) navodi se potreba uključivanja djece u donošenje odluka povezanih s ostvarenjem njihovih prava i interesa. Kada razmišljamo o mladima s problemima u ponašanju, jedan od specifičnih ciljeva vezanih uz to područje jest osiguranje primjene i provedba alternativnih mjera u postupku prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela.

Osim zakona i stručna literatura daje smjernice za kreiranje učinkovitih intervencija, stručnih postupaka, principa i metoda koje ujedno štite prava i interese djece (Kazdin, 1997.; Weizs, Jensen, 2001.; Lipsey i sur., 2010.; Henggeler i Schoenwald, 2011.). Uvažavanje takvih spoznaja nužno je za ispunjenje svrhe odgojnih mjera – da se izvrši povoljan utjecaj na cjelokupni razvoj maloljetnika (Zakon o sudovima za mladež, 2011.). No princip koji se rijetko uzima u obzir tiče se dobrovoljnosti i motiviranosti mladih na ponašajne promjene. Pri pojavi otpora najčešće se tretman proglašava neprimjerenim, dok se rijetko primjenjuju metode i aktivnosti usmjerene na povećanje spremnosti na promjenu mladih. Postavlja se pitanje: možemo li onda govoriti o intervenciji koja je u najboljem interesu mlade osobe, koja je kreirana u skladu s općim načelima i preporukama adekvatnih intervencija? Sa svrhom boljeg razumijevanja spremnosti na promjenu i mogućnosti kreiranja aktivnosti usmjerenih na povećanje razine spremnosti, ovaj rad ponudit će perspektivu mladih o motivaciji za uključivanjem u tretman i radu na osobnoj promjeni.

Prije toga, potrebno je pojasniti spomenute pojmove: otpor, motivaciju, promjenu, spremnost na promjenu i spremnost na tretman. Pod **otporom** najčešće se podrazumijeva da ne postoji želja da se poduzme neka „akcija“ radi promjene ponašanja. Tada je primarni zadatak tretmana rad na otporu. Iako je otpor nefunkcionalan za stručnjaka/pomagača, on je funkcionalan i potreban za osobu u tretmanu. Cilj mu je izbjegavanje neugodnih osjećaja poput anksioznosti i krivnje, dok se istraživanje novih mogućnosti i promjena doživljava teškom, bolnom i opasnom.

U tretmanskom smislu više se promišlja o povećanju **motivacije** za promjenu nego o

smanjenju prisutnih otpora. Drieschner (2004.) navodi kako je u literaturi o motiviranosti za tretman zanemarena nerazdvojna veza između ponašanja i motivacije. Polazeći od toga, ostaje nejasno što točno znači pojam *motivacija za tretman* i *motivacija za promjenu.* Interakcionalističko gledište smatra da na promjenu razine motivacije utječu interni i eksterni činitelji, te je motivacija interpersonalni proces na koji stručnjak može utjecati intervencijom (Miller i Rollnick, 1991., prema Kennedy, 2000.). U skladu s tim, na stručnjacima je odgovornost u povećanju razine motivacije korisnika za odabiranje adekvatnijih/zdravijih izbora (Joe, Simpson, Broome, 1998.).

Termin *spremnost* definiran je kao prisutnost određenih obilježja (stanja ili dispozicija) koji omogućuju i stvaraju uvjete da se osoba uključi u tretman, a time i započne promjenu (Howells i Day, 2002.). Riječ je o dva različita, ali povezana aspekta spremnosti: spremnosti na promjenu i spremnosti na tretman. ***Spremnost na promjenu*** konceptualizirana je kroz kombinaciju percipirane važnosti problema i uvjerenosti osobe da se može promijeniti (Miller, Rollnick, 2002.). Kod spremnosti na promjenu važno je odrediti ponašanje koje se želi promijeniti. Iako je to kod nekih problema vrlo lagano, kod djece i mladih s antisocijalnim obilježjima ponašanja (nasilničko ponašanje, krađa) izravnu je vezu malo teže definirati.

Spremnost na tretman fokusira se na motivaciju za traženje pomoći ili na spremnost za uključivanje u tretmanske aktivnosti. *Biti spreman na tretman* označuje stadij u kojemu je osoba motivirana za promjenu, u mogućnosti je sudjelovati u tretmanu, ima kapacitet za uključivanje, percipira da može odgovoriti na potrebe tretmana te smatra da je to za nju važno i svrhovito (Ward i sur., 2004.).

Objašnjenju **promjene** možemo pristupiti početno, procesno i ishodišno (Žižak, 2010.). Ako promjenu gledamo kao proces, ona traži motivaciju da se postojeće obilježje (ponašanje, stavovi, emocije, stanje, stil života) razumije, percipira kao nepoželjno, nefunkcionalno i neučinkovito te da se krene u proces mijenjanja, da se u njemu ustraje, što rezultira novim ponašanjem, vještinom ili obilježjem. Iz perspektive ishoda odgojnih mjera, na promjenu se može gledati kao na stupanj do kojega se osoba odlučila promijeniti. Pritom promjene prvog stupnja označuju promjene koje se postižu uz pomoć postojećih kompetencija i potencijala. Pod promjenama drugog stupnja podrazumijeva se prekid s postojećim načinom rješavanja problema te učenje novih načina rješavanja dosadašnjih problema. Spremnost na promjenu početno je stanje promjene. Ono se može smatrati motivacijskim stanjem koje utječe na kognitivne, emocionalne i interpersonalne događaje (DiClemente, Schlundt, Gemmell, 2004.). Spremnost na promjenu ponašanja govori o voljnosti ili otvorenosti uključivanja u proces promjene.

Najrasprostranjeniji model objašnjenja promjene ponašanja, odnosno učenja i preuzimanja novih ponašajnih obrazaca, jest **transteorijski model promjene**, autora Prochaske i DiClementea (1983.; 1986.). Model se temelji na spoznajama iz kognitivne i motivacijske teorije, teorije socijalnog učenja, prevencije povrata simptoma (Morera i sur., 1998., prema DiClemente, Schlundt, Gemmell, 2004.) te teorije planiranog ponašanja (Armitage, Sherann, Conner i Arden, 2004., prema DiClemente, Schlundt, Gemmell, 2004.). Osnovu modela čine stupnjevi promjene (pretkontemplacija, kontemplacija, priprema, akcija i održavanje), ponašajni obrasci tijekom procesa promjene (stabilan, progresivan ili linearan, regresivan i povratnički), procesi te razine promjene. Ukratko, riječ je o integrativnom modelu namjerne promjene ponašanja koji predviđa kako će i na koji način osoba promijeniti svoje ponašanje.

Spremnost za prihvaćanje zdravijeg ponašanja zasniva se na prosudbi prednosti i nedostataka koje određeno ponašanje donosi. Iako autori transteorijskog modela navode da proces obilježava dobrovoljnu, a ne uvjetovanu promjenu, počinjenje kaznenog djela i uvjetovanje uključivanja u tretmanski postupak može utjecati na povećanje spremnosti za promjenu ponašanja. Model je moguće primijeniti i kod osoba koje same odluče promijeniti svoje ponašanje, odnosno bez pomoći stručnjaka ili, pak, putem formalnog tretmana uz pomoć stručnjaka. Još jedna važna postavka modela ističe da je za promjenu, odnosno za pomak iz jednog stadija promjene u drugi, potrebno vrijeme, pri čemu kao pomoć mogu poslužiti specifične tehnike.

Cilj rada

Ovim radom žele se dati odgovori na sljedeća istraživačka pitanja: Kako mladi razumiju promjenu ponašanja? Koja su njihova promišljanja o promjeni ponašanja? Na koji način mladi doživljavaju izrečenu/naloženu intervenciju?

U skladu s tim, rad ima za cilj:

- steći uvid u razmišljanja mladih o promjeni ponašanja
- steći uvid u razumijevanje promjene ponašanja
- steći uvid u doživljaj intervencije kao potencijalnog oblika pomoći u toj promjeni.

Rad će prikazati na koji se način promjena ponašanja nakon počinjenoga kaznenog djela zbiva, koja su promišljanja o toj promjeni, koji se obrasci ponašanja doživljavaju kao nužni za mijenjanje. Drugim riječima, rad će dati informacije o kognitivnim i motivacijskim mehanizmima koji prate donošenje odluke o promjeni ponašanja. Jednako tako, prikazat će se doživljaj intervencije u odnosu na povećanje spremnosti na promjenu te kako ona pridonosi promjeni ponašanja. Analiza će ponuditi promišljanja o adekvatnim intervencijama/aktivnostima s ciljem povećanja razine spremnosti na promjenu koje bi pravodobno odgovarale potrebama mladih.

Metodologija

Sudionici istraživanja i postupak prikupljanja podataka

Sudionici istraživanju bili su mladi koji su nakon počinjenoga kaznenog djela uključeni u tretman, točnije u posebnu obavezu uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade. Njih sedam (šest mladića i jedna djevojka) pristali su sudjelovati u pilot istraživanju[1] kojemu je primarna svrha bila provjera razumijevanja i primjerenosti pitanja predloška za polustrukturirani intervju. Nakon što su im pojašnjeni svrha i cilj intervjua, sudionici su pristali da se intervju snimi, prepiše i koristi u istraživačke svrhe usmjerene na razumijevanje promjene ponašanja i procesa promjene.

Njih pet maloljetne su osobe (16 ili 17 godina) i uključeni su u srednjoškolsko obrazovanje, dok su njih dvoje mlađi punoljetnici (20 godina), od kojih je jedan u trenutku provedbe intervjua bio zaposlen, a drugi u procesu traženja zaposlenja. Posebna obaveza uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade izrečena/naložena im je zbog kaznenih djela, uglavnom s elementima nasilja, ali neka počinjena kaznena djela odnose se na uništavanje ili otuđivanje imovine.

U prikupljanju podataka korištena je metoda razgovora, tehnika polustrukturiranog intervjua. Teme obuhvaćene intervjuom bile su: odnos prema promjeni ponašanja, odnos prema kaznenopravnom postupku odnosno procesu izricanja ili nalaganja posebne obaveze, odnos prema mjeri, interni i eksterni činitelji važni za odluku o promjeni ponašanja, procjena poticaja za promjenu, procjena samoučinkovitosti u promjeni te iskušenja tijekom promjene. Iako su pitanja bila unaprijed određena, ostavljena je mogućnost da sudionici sami uvedu i problematiziraju nove teme i područja koja nisu bila predviđena nacrtom intervjua.

Analiza podataka

Kako bi se odgovorilo na istraživačka pitanja i ostvarili ciljevi rada, primijenjena je tematska analiza teksta. Za tu analizu korišteni su snimljeni i doslovno prepisani intervjui. Prvi korak analize sastojao se od upoznavanja sadržaja intervjua čitanjem. Zatim su određene teme koje će se promatrati radi tumačenja podataka. Riječ je o sljedećim temama, premda je važno naglasiti da neke posljedično nastaju zbog postavljenih pitanja tijekom intervjua:

- odnos prema promjeni ponašanja
- odnos prema postupku

[1] Spremnost mladih osoba na promjenu tijekom posebne obveze uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade

- odnos prema mjeri
- interni činitelji – osobine, misli i osjećaji koji pridonose ili odmažu u promjeni ponašanja
- eksterni činitelji – okolnosti u okruženju (obitelj, prijatelji, škola, vršnjaci) koji pridonose ili odmažu u promjeni ponašanja i
- poticaji za promjenu.

Iako su teme unaprijed određene, iz analize nije isključena mogućnost pronalaska novih tema. Nakon što je građa tematizirana, pristupilo se otvorenom kodiranju unutar određenih tema, odnosno određivanju logičnih cjelina koje mogu dati objašnjenje pojedine teme.

Rezultati

Tematskom analizom građe, na prvoj razini, generirano je sedam **tema**, koje je sadržajno moguće podijeliti u tri osnovna područja. Najprije se stječe uvid u **značenje promjene** putem sljedećih tema: doživljaj promjene te obrasci ponašanja koje bi mladi željeli promijeniti. Nadalje, uvid u **kognitivne i emocionalne aspekte promjene** stječemo putem sljedećih tema: postupak kao pokretač promjene, misli koje prate promjenu te aspekti važni za promjenu. Treće područje su **motivacijski mehanizmi**, a mladi ih predstavljaju putem sljedećih tema: značaj osoba pri promjeni te posebna obaveza kao pokretač promjene.

Zbog nemogućnosti sveobuhvatnog prikaza rezultata, a i zbog fokusa na ciljevima ovog rada, u daljnjem tekstu bit će opisana druga razina analize sedam predstavljenih tema, odnosno ključne poruke sudionika istraživanja o promjeni ponašanja.

Rezultati analize tema

1. Promjena ponašanja složen je i višerazinski konstrukt

Prema promišljanjima mladih da se zaključiti kako promjenu doživljavaju kao **složenu pojavu**. Pri tome pojašnjavaju nekoliko vrsta promjene, od fizičke, psihičke, promjene stila, društva..., a uzimaju u obzir i razvojnu dimenziju („Psihička, fizička, kaj, ima svakakvih promjena, promijeniš stil igranja igrica, stil oblačenja; Promjena, ne znam to točno definirati, al opet promjene možemo svrstati ... to je neki proces preobrazbe, sazrijevanja, mislim ne mora sam sazrijevanja, ali ja sve više baziram na odrastanje, znači promjena iz djeteta u mladog čovjeka, i stalna prilagodba na nešto novo.“).

Razmišljajući o promjeni mladi nastoje dati vlastitu definiciju promjene ponašanja i/ili objašnjavaju što bi oni kod sebe željeli promijeniti. Iz tih definicija vidljivo je da razmišljaju o promjeni kao o **višerazinskom konstruktu**. Primjerice, zastupljeno je uže shvaćanje promjene kroz opise ponašanja izbjegavanja činjenja kaznenih djela, što možemo

nazvati **pristupom promjeni s ciljem izbjegavanja ponovnog procesuiranja/kažnjavanja** („Pozovem ja dečke ako je neka frka, ali kažem ja njima nećemo se mi odmah potući, prvo ćemo popričati.“). Šire shvaćanje odnosi se na promjenu ponašanja prema osobama i prema aktivnostima (npr. promjena odnosa prema roditeljima, posvećenost školskim obavezama) – odnosno preuzimanje novog životnog stila, koji možemo opisati kao **sveobuhvatni pristup promjeni**. Primjer sveobuhvatne promjene možemo očitati u primjeru jednog sudionika u kojem opisuje promjenu svog prijatelja: „On je shvatio u sebi da se treba promijeniti, da treba početi drugačije razmišljati, da se treba ostaviti toga i krenuti dalje, drugačiji život, drugačije navike, znači kompletno, skroz, skroz. – O kome promjena ovisi? – Pa u biti i o njemu i o okolini, ako on sam bez okoline, naravno da on sam neće imati snage, ja sada više neću, meni dosta, ako ima rodbinu koji će ga podržati, sigurno će mu biti lakše izaći iz tog društva, izaći iz takvog dijela života i nastaviti drugačije živjeti.“

Opisujući ponašanja koja bi željeli promijeniti, vidljivo je kako ona najčešće nisu izravno povezana s kaznenim djelom (primjerice promjena ponašanja u odnosu na roditelje, veća posvećenost školi i učenju, promjena načina izlazaka). Kod svih mladih koji su sudjelovali u intervjuima prisutna je **nesvjesnost samog procesa promjene**. Iako prevladava osjećaj da su oni jedini koji mogu načiniti promjene kod sebe samih, rijetko mogu verbalizirati kako se promjena zbiva („Kada u nekom životnom trenutku moraš baš totalno promijeniti neke životne stvari, koje idu nabolje. Može promjena biti i nagore, ali treba se usmjeriti da promjene idu zgoreg nabolje. Dođe samo od sebe, možda te nešto navede na promjenu. Pa da kada se čovjek počne mijenjati, nije niti svjestan i onda ti uđe u naviku ta promjena oko koje si se trudio i onda ti samo dođe.“).

Vremenska dimenzija promjene naglašena je u nekoliko aspekata. Ponajprije, potrebno je vrijeme da se promjena započne („Pa ne možda odmah, ali nakon nekog vremena, razmišljao sam o dijelu i o svemu i o nekim drugim stvarima i prije sam imao tako i onda sam zaključio da mi to stvarno ne treba, da treba neka prekretnica i još utjecaj društva.“) te je potrebno vrijeme da se promjena održi („Uvijek moraš držati, to je neograničeno vrijeme, uvijek se moraš fokusirati da se mijenjaš nabolje, da zadržiš tu promjenu, kloniti se negativnog, uvijek se držati pozitivno, misliti pozitivno. Najvažnije je misliti pozitivno.“). Paralelno s tim, vremenska je dimenzija vidljiva i u sagledavanju posljedica („Pa sada na to gledam drugačije nego što sam prije gledao. Prije ne vidiš neke posljedice takvog ponašanja, a sada vidim. Dok shvatiš i kroz zakon i kroz druge ljude i kroz sebe, onda se promijeniš.“).

Još jedna dimenzija koja potkrjepljuje složenost promjene vidljiva je u **prožetosti internih i eksternih činitelja koji pridonose promjeni** u opisima mladih („A teško je, na početku ne vidiš sve te promjene, ali kada se stisneš, prisiliš, ostali te stisnu, zakon te prisili, onda nema drugog izbora nego se promijeniti.“). Tu kombinaciju i međuodnos internih

i eksternih činitelja moguće je vidjeti na razini poticaja promjene, tijeka i promišljanja o nužnim aspektima potrebnima za promjenu.

- Na razini **utjecaja** koji potiču ili podržavaju promjenu mladi ističu **vanjske pritiske** (suđenja, ukore, ljutnju ili ulogu odnosa s roditeljima), **posljedice koje su nastale činom kaznenog djela** (gubitak posla, pogoršanje odnosa s roditeljima), **viziju sebe u budućnosti ili, pak, sliku koju imaju o sebi** (ne vide se kao počinitelji kaznenih djela).
- Na razini **okolnosti** koje su važne za promjenu navode: važnost i nužnost **želje** („Ljudi se ne žele promijeniti, a neki se žele, pa ne mogu.; Dok ne dođe samom u glavu, nebu nikaj bilo od promjene."), **predmeta promjene** („Ali bitno je imati stav oko čega se želim promijeniti.") i **dobi** („Ljudi što su stariji, teže se mijenjaju. Mlađi se lakše mijenjaju. Stariji se jako teško mijenjaju, oni kako su naučili tako se ponašaju, a mi mladi još učimo.").
- Na razini **opisivanja trenutka kada su spoznali da je promjena nužna**, kontinuum se kreće od izvanjskih zahtjeva/posljedica („Dobio sam ukor pred isključenje. Prestao sam. Meni je važna škola, neću zbog takve idiotarije prestati ići u školu. Bilo me strah, da ako napravim još kaj da će me izbaciti iz škole, da će stara vrištati doma tri dana; Najviše mi je bilo što sam izgubio dobar posao gdje sam stvarno ful puno zarađivao...") do uvida u posljedice vlastitog ponašanja („Kada sam shvatio da to što sam radio nije ispravno, da ću zbog toga jednog dana, a možda i drugi sa mnom, nastradati.").
- Na razini **dobitaka od promjene** ponajprije ističu eksterne činitelje (bolji prijatelji, više druženja, bolje cure, povjerenje roditelja, zasluge, novo iskustvo), a razini gubitaka uglavnom ističu interne činitelje (gubitak problema, manje uspjeha u računalnim igricama, manje zabave, manje novca).
- Na razini **poticaja za ustrajavanje u mijenjanju** ističu iskustva drugih („Pa ako ja nastavim, može se i meni dogoditi. Nitko se više s njim ne želi družiti."), podršku bliskih osoba („Mama, tata, sestra, frendovi, frendovi najviše, oni su rekli nemoj to raditi, uništit ćeš se, sada je gotovo, imaš dosje."), dok je jednako tako poticajno viđenje sebe u budućnosti. Tijekom intervjua mladi su navodili vlastite vrijednosti koje su preispitali te ističu da im je važno uspjeti u životu, postati netko, završiti školu, upisati fakultet („Bez fakulteta danas nitko nije ništa.").

2. Promjena ponašanja je teška

Nekoliko je razloga zbog kojih je moguće zaključiti da je mladima promjena teška. Čitajući izjave postavlja se pitanje koliko je promjena integrirana. Općenito, moglo bi se reći da su mladi u procesu procjene gubitaka i dobitaka od promjene, ali još ne postoji jasna

strategija na koji bi se način trebalo pristupiti promjeni.

Mladi mogu opisati što je to promjena, koje su ih okolnosti potaknule na promjenu ili za koje smatraju da potiču promjenu, mogu procijeniti dobitke i gubitke od promjene, dok postoji **teškoća u introspekciji i opisu tijeka promjene.** Primjerice: „Treba volje i treba strpljenja (za promjenu). Kada se počinje, teško je i kada se želiš promijeniti, nije lako. Treba neka volja, neka želja, strpljenja, znači postaviti si neki cilj, ili nagradit se s nečim, ne znam, onako bit će ti bolje, bit ćeš sretniji...; Imam snagu volje, u bitnim situacijama se to pojavi, inače nema, tu i tamo dođe."

Pritom se ponajprije misli da mladi **teško opisuju nove obrasce ponašanja** koje biraju ako ne biraju nedopuštene (antisocijalne/nasilne) („Ne tučem se, ne izazivam, nema da me sada netko krivo pogleda pa da kažem kaj hoćeš, ne kradem.").

Nadalje, i kada postoji želja za promjenom ponašanja, postoji **nedostatak vještina i znanja za postizanje željene promjene** („Pomislim da bi se trebao promijeniti, i to si mislim, ali onda to ne mogu provesti; Osjećao sam se nespreman, zato jer nisam znao u kojem smjeru da se mijenjam, što da radim.").

Neki mladi ističu načine na koji su se mijenjali: „Probao sam pomalo sve jednako, a onda kada sam vidio u čemu je problem, krenuo sam raditi na tome. Najveći problem mi je bio neslušanje i svađanje, pa sam to riješio tako da sam odmah čim sam se vratio iz škole sjeo za knjigu, što je bilo bolje za mene i probao sam manje razgovarati na relaciji dijete – roditelj. Jer ja ne mogu puno razgovarati o kući."

3. Važnost osoba u promjeni ponašanja i svijest o vlastitoj odgovornosti za promjenu

Većina mladih može imenovati jednu ili više osoba za koje procjenjuju da su bitne u promjeni (bilo kao podrška, pomoć...), a one najčešće pripadaju u krug „važnih drugih"/ bliskih osoba): majka, otac, prijatelji, prijateljice, razrednica („Mama najviše, najviše mi je vremena posvećivala; Prvo ide mama, tata, sestre su nešto malo, pa frendovi; Pa ova prijateljica s kojom sam si i sada dobra. Ali ona mi nikada nije rekla nemoj tako, već više kroz razgovor, ako to tebe čini sretnom ti radi tako, ali ja ti savjetujem da probaš napraviti nešto drugačije; Od malog Z. (prijatelj), Z. isto, nemoj raditi gluposti, više sam bio s njim; Raska mi je najviše pomogla. Znao sam zakasniti u školu, a ono raska, bila dobra, kaj da velim. Nije mi pisala toliko neopravdanih.").

S druge strane, postoji svijest da drugi mogu biti samo podrška, ali da su oni sami najvažniji za promjenu, odnosno da promjena ovisi o njima. Primjeri koji potkrjepljuju takvo razmišljanje su sljedeći: („Ne, zato što, smatram, ja se pouzdam u samog sebe, sam odgovaram za svoje postupke, i ako nešto iskrsne, a u to sam uvjeren da neće, odgovarat

ću za svoje postupke. Nastojat ću uvijek izbjegavati svaki konflikt koji me može dovesti u neugodnu situaciju. Samokontrola je najbitnija; Ja sam sama sebe, sama sebi sam željela nešto bolje, željela sam biti sretna, jer ovako sigurno nisam sretna ako sama sebi činim štetu. Mislim i dosta mi je bilo krivo kada vidim mamu da je shrvana, da ne može spavati zbog mene; Pomagala je i mama, ali dosta sam ja sama sebi, pa daj ajde, pogledam kasnije, nije u redu to što radiš; Tko bi mi mogao pomoći. Sam si mogu pomoći. Kaj ja znam. Puno ljudi. Najbolje da si sam pomogneš.“).

Koliko god mladi tijekom ovih intervjua verbaliziraju odgovornost za promjenu ponašanja koja im predstoji ili koja je u tijeku, teško se izoliraju od utjecaja u njihovoj bliskoj okolini. Pri tome ističu i pozitivan utjecaj bliskih osoba (podrška), ali i negativan (povodljivost): „Mogu ti biti podrška, pogotovo prijatelji, ako su vandali, onda ti ne mogu biti podrška, ali ako su normalni i ako se zajedno klonite i dogovarate, onda to ti je podrška. Nije ti podrška ako ti netko kaže joj daj nemoj to više, a onda sutra idete to raditi. Nego, s kim si takav ti – tako to ide.“

Kao posebna kategorija ističu se roditelji, odnosno, mladi ih najčešće navode kao najvažnije osobe pri odlučivanju i postizanju promjene ponašanja. No, način na koji opisuju taj utjecaj je vrlo širok. Ponajprije opisuju kako su se roditelji **osjećali** nakon što su saznali za počinjeno kazneno djelo i početkom kazneno-pravnog procesuiranja: razočaranje, ljutnja, zabrinutost („Moju majku je jako naljutilo što ja to shvaćam kao zabavu, što ne shvaćam posljedice tog kaznenog djela; Oni su bili šokirani, nisu znali što da rade s nama, više su bili razočarani.“). Zatim opisuju **postupke roditelja** s kojima su nastojali potaknuti promjenu ponašanja:

- razgovor („Bilo je dosta razgovora zašto sam ja to napravio, da nije potrebno, a tata isto.“)
- zabrane („I onda bez kompjutora, neko vrijeme, par tjedana i onda više nisam smio raditi gluposti u školi, nisam smio markirati, ništa.“)
- zahtjevi („Oni meni stalno vrište da se moram mijenjati. Moraš smanjiti vrijeme na kompu, raditi kućanske poslove, ranije krenuti u školu, moraš, moraš, moraš.“)
- kontrola („Svaki puta me pitaju s kim idem, gdje ću biti, koliko ću biti i točno da znaju, a prije, samo doklen ćeš biti i sve ok.“)
- dodatne povlastice (promjena roditeljskog postupanja) („Kada se to desilo, oni su meni počeli davati veći džeparac jer ja sam to radio zbog love. Sada ja ne znam na što da to potrošim.“)
- permisivnost („S mamom ne pričam o tome, ja to sve sam. Može ona meni reći, ali ako ja to sam ne zaključim... Ne pričam baš puno s mamom o tome, više kažem ma daj pusti me, skrećem temu.“).

Ovaj repertoar ponašanja koji opisuju mladi upućuje na to da je i roditeljima potrebna podrška u stjecanju znanja o adekvatnim načinima usmjeravanja promjene ponašanja nakon počinjenog kaznenog djela.

4. Važnost sustava intervencija (postupka i izrečene/naložene mjere)

Susret s policijom nakon počinjenoga kaznenog djela, odlazak na općinsko državno odvjetništvo i/ili u centar za socijalnu skrb za maloljetnike ima raznoliko značenje. Općenito bi se moglo reći da potiče mlade da razmisle o posljedicama i eventualno o drugačijem postupanju. Paralelno s postupkom, katkad je riječ o nastupanju i drugih društvenih posljedica, koje u jednakoj mjeri utječu na promišljanja o eventualnoj promjeni („Dobio sam ukor pred isključenje.“). Upravo takve okolnosti, odnosno posljedice iz izravnog okruženja, mladi često prepoznaju kao poticaj za promjenu ili bar odustajanje od nekih ponašajnih obrazaca. Tu se najčešće spominju opomene, sudovi i odnosi („Pa imam suđenja. Još koliko, dva komada, za motor i sada za ovo će sto posto doći i pogledao sam malo bolje i to će me koštati, već me sada košta, odvjetnica soma eura i još ako nastavim to raditi još više ću starcima nabiti račun i neće mi vjerovati više. Reko sam više nema toga.“).

Nakon pokretanja postupka mladi spominju dijapazon emocija, poput straha od posljedica koje bi mogle nastupiti, kajanja, krivnje, neizvjesnosti („Bio sam tužan i nisam znao što će mi se dogoditi; Bilo je pitanje da li ću ići u popravni dom; Bilo mi je frka da me ne budu sada slali na sud; Mislio sam da ću otići u dom i odležati tamo godinu dvije. Kako će me susjedi gledati, hoće li me ikada pustiti u svoju kuću, kad bi me pustili, gledali bi samo što bi radio. Mislio sam da se frendovi više neće htjeti družiti sa mnom.“).

Kao što je već spomenuto, početkom procesuiranja nastaje vremenski prostor za samoprocjenu i početak razmišljanja o promjeni („Možda i jesam (bila u otporu) do kada nisam uvidjela da sama sebi štetim, nisam vidjela kako to izvana djeluje drugačije nego što je to meni djelovalo; Pa ne možda odmah, ali nakon nekog vremena, razmišljao sam o djelu i o svemu i o nekim drugim stvarima i prije sam imao tako i onda sam zaključio da mi to stvarno ne treba, da treba neka prekretnica i još utjecaj društva.“).

Iz rečenog moguće je zaključiti kako se procesuiranjem u mladih pojavljuju promišljanja koja bi usmjerenom intervencijom mogla podržati promjenu ponašanja. Iako je hitnost postupka jedno od temeljnih načela postupanja prema maloljetnicima, mladi navode kako je najčešće prošlo do šest mjeseci od počinjenja kaznenog djela do dobivanja neke vrste pomoći („Trebalo je pet mjeseci da dođem do razgovora.“). Pritom je logično da mladi rijetko mjeru doživljavaju kao pomoć, imaju osjećaj da su već mnogo napravili na promjeni ponašanja prije samog uključenja u mjeru, ponajviše ako u svom okruženju imaju podršku.

Na kraju, valja predstaviti viđenje i doživljaj posebne obaveze. Prije početka mjere, mladi su posebnu obavezu doživljavali kao obvezu, no uključivanjem i sustavnim sudjelovanjem doživljavaju je kao podršku i pomoć („Više sam smatrala da je to gnjavaža, a kasnije kroz razgovor, kroz teme, pomaže, mogu vidjeti svoje greške, na čemu još trebam

raditi, ciljeve koje se trebam ispuniti, dovršiti i tako.“). Tome posebno pridonose teme koje su važne za njihov problem („Pomaže mi. Ja nemam dobar odnos s tatom, nije tip osobe koji voli puno pričati objašnjavati, a ja tražim objašnjenja. Sada smo zadnja dva puta imali zajednički razgovor, pa je priznao da je to kod njega problem i da na tome trebamo poraditi i on i ja. U tome mi je rad na savjetovanju pomagao. Razgovaramo o mom odnosu prema drugima, roditeljima, prijateljima, curi.“), nadalje, samoprocjenjuju se i opisuju promjene u svom ponašanju („Više nisam tak ljut, ne svađam se s burazom, s roditeljima već nekako bude to došlo, skoro redovan sam u školi.“) i opisuju koja ponašanja stručnih osoba smatraju važnima za promjenu, poput usmjeravanja i stjecanja uvida („Usmjeravanjem; Pa pomoglo mi je da vidim koliko mi znači familija, frendovi, što mi se može dogovoriti, kako se mogu promijeniti, posao, kako mogu živjeti od toga, znači mogu ja naletiti na krivog čovjeka, on mene može lupiti, doživotno mogu ostati u kolicima.“).

Pritome posebnu obavezu vide kao priliku za pomoć, ali samo ako se oni sami odluče promijeniti („Može ti obaveza pomoći, može ti, pogledaš neke stvari dublje o kojima nisi razmišljao. Ali i ne mora ti pomoći. Ja smatram da meni ne treba pomoć ali kada već moram dolaziti, onda da nešto pričamo, neka mogu samo ovdje doći i sjediti; Uopće ne doživljavam ugrožavajućim (što mi je ODO naredio obvezu), više kao drugu šansu za neku promjenu; Ne može meni netko reći da se ja promijenim, ako ja to sam ne odlučim.“).

Rasprava i zaključna razmatranja

Objašnjavajući nekoliko vrsta promjene, mladi doživljavaju promjenu složeno i višerazinski uzimajući u obzir i razvojnu dimenziju. Tako je promjenu moguće objasniti na više načina, od promjene ponašanja koja ima za cilj izbjegavanje ponovnog procesuiranja i kažnjavanja do sveobuhvatne promjene. Mladi naglašavaju važnost vremenske dimenzije, i kod postizanja promjene, i kod održavanja promjene. Jednako tako zastupljena je prožetost internih i eksternih činitelja koje je moguće vidjeti na razini utjecaja koji potiču i podržavaju promjenu, okolnosti koje su važne za promjenu, razvoja spoznaje o nužnosti promjene, poticaja za ustrajavanje u promjeni pa do dobitaka od promjene. Nadalje, analizom intervjua moguće je zaključiti da promjena ponašanja nije lagana i da najčešće mladi nisu svjesni samog procesa promjene. Općenito, postoji teškoća u introspekciji i opisu tijeka promjene te u prepoznavanju novih obrazaca ponašanja.

Većina mladih može imenovati jednu ili više osoba koje su važne u promjeni. Riječ je o bliskim osobama s kojima mladi svakodnevno komuniciraju. Ipak, najčešće mladi spominju roditelje, a njihov utjecaj opisuju iznoseći osjećaje koji su se javljali kod roditelja te postupke roditelja nakon počinjenoga kaznenog djela ili nakon pokretanja procesuiranja. Naposljetku, moguće je prepoznati ulogu kaznenopravnog postupka ili izrečene/nalože-

ne posebne obaveze. Ponajviše je on djelovalo kao motivacijski mehanizam, u kombinaciji s ostalim društvenim posljedicama i kao pokretač emocionalnih reakcija. Uključivanjem i sustavnim sudjelovanjem u tretmanu posebna obaveza postaje mjesto podrške i pomoći. Taj utjecaj vidljiv je ponajprije u temama koje se obrađuju tijekom savjetovanja, u davanju prostora za samoprocjenu i stručnim postupcima savjetovatelja koje mladi procjenjuju važnima. No, valja naglasiti da mladi ističu da su jedino oni odgovorni za promjenu, odnosno da promjena ovisi o njima.

Promatrajući rezultate, vidljivo je da postoji razlika između verbalne i ponašajne razine promjene, odnosno da je promjenu ponašanja teško konkretizirati.

Zaključno, neke je rezultate potrebno naglasiti i o njima prodiskutirati.

Često se postavlja pitanje jesu li osobe u tretmanu uistinu spremne promijeniti vlastito ponašanje. Svi sudionici istraživanja govore da jesu razmišljali o promjeni ponašanja nakon počinjenja kaznenog djela (mogu definirati trenutak/situaciju/osobe, opisuju što ih je navelo na promjenu), ili nastupanja posljedice (društvena ili pod utjecajem bliskih osoba), što naposljetku prepoznaju kao važne aspekte za razvoj spremnosti na promjenu. No, rijetki mogu definirati tijek promjene i konkretne akcije. Sve to upućuje na nužnost pomoći, podrške i pojašnjavanja procesa promjene ponašanja. Kad je riječ o intervencijama koje zahtijevaju promjenu ponašanja preko kognitivne i emocionalne promjene, rad na spremnosti za tu promjenu treba biti prvi cilj tretmana. Pritom se nameće pitanje koliko tretman služi u svrhu davanja jasnih uputa mladima koji će im pomoći u lakšoj promjeni, odnosno u preuzimanju i učenju novih obrazaca ponašanja ili pak u razumijevanju procesa promjene.

Na početku svakog intervjua mladi su u vremenskim okvirima pojasnili tijek procesuiranja. Najčešće prođe oko šest mjeseci do uključivanja u psihosocijalni tretman u savjetovalištu. U tih, prosječno, šest mjeseci mladi sami sa sobom i s osobama iz okruženja rade na povećanju motivacije za promjenu. U tom razdoblju potaknu se emocionalne reakcije i jave se promišljanja koja pridonose povećanju razine spremnosti. No, jednako tako razina spremnosti može stagnirati zbog iščekivanja i odgođenog nastupanja posljedica zbog učinjenoga kaznenog djela. Imamo li na umu da je jedno od osnovnih načela intervencija pravodobnost, nužno je omogućiti mladima pomoć u povećavanju spremnosti na promjenu, a ne ostaviti ih prepuštene sebi i vlastitim kapacitetima povećavanja spremnosti. Takva intencija je valjana ako u okruženju osobe postoje važni drugi koji mogu dati podršku i pomoć u tome, no ako takvih osoba nema, zanemarivanje je dvostruko – i od važnih drugih i od sustava.

Sve to ide u prilog uvođenju intervencija usmjerenih na povećanje spremnosti na promjenu, što označuje bilo koju aktivnost koja povećava vjerojatnost započinjanja, nastavka i

pristanka na poduzimanje aktivnih strategija promjene. Jedna je od takvih intervencija motivacijsko intervjuiranje, koje uključuje davanje savjeta, smanjenje prepreka, povećanje uvida u izbore, vježbanje empatije, definiranje ciljeva i pružanje aktivne pomoći (Miller, Rollnick, 2002.).

Služeći se transteorijskim modelom promjene ponašanja, nespremnost za promjenu može se pojaviti u stadijima pretkontemplacije, kontemplacije i akcije (Prochaska, Prochaska, Johnson, 2006.; DiClemente, Schlundt, Gemmell, 2004.). Prohaska, DiClemente i Norcross (1992.) navode mehanizme promjene koji pomažu u promjeni:

- povećanje svjesnosti (povećanje informacija o sebi i o vlastitom problemu u opservacijama, konfrontacijama, interpretaciji ili biblioterapiji)
- emocionalno olakšanje (iskustvo povećanoga negativnog pritiska zbog postojećeg problema, odabiranje i obvezivanje za promjenu)
- reevaluacija okolnosti u okruženju (sagledavanje kako prisutno ponašanje ili problem utječe na okolinu i njemu/njoj važne osobe)
- samoprocjena (procjena što osoba misli i osjeća u odnosu na problem putem ponovne procjene vlastitih vrijednosti i uvjerenja).

Sve to govori da je nužno razlikovati tretmanski i akcijski dio individualnog plana postupanja prema maloljetnom počinitelju kaznenog djela. Primjerice, plan tretmana trebao bi obuhvaćati rad na motiviranju za ponašajne promjene, odnosno na povećanju spremnosti na promjenu, a akcijski plan treba sadržavati specifične akcije u cilju modifikacije ponašanja. Plan treba obuhvatiti i bliske osobe koje mogu pomoći u postizanju ciljeva. Jednako tako, postoje primjeri programa koji kombiniraju motivacijske pristupe s psihoedukativnim intervencijama i intervencijama samopomoći (Project COMBINE, O'Malley, 2000., prema Connors, Donovan, DiClemente, 2001.). Izravan skok i rad na akcijskim planovima može biti kontraproduktivan, posebno kod kratkotrajnih intervencija.

Uzimajući u obzir svrhu odgojnih mjera, tretmansko postupanje podrazumijeva rad na sveobuhvatnoj promjeni. Analiza ovih odgovora upućuje na to da promjena nije laka i iziskuje vrijeme, ako osoba ima za cilj postići trajniju promjenu, ne samo na razini ponašanja već i na razini stajališta, uvjerenja i vrijednosti. To potkrepljuje i činjenica da mladi govore o složenosti problema u kojima se nalaze te da rad na problemu najčešće obuhvaća rad na nekoliko životnih područja. Pod tim se mislim na razumijevanje i osnaživanje u činjenju malih i progresivnih napredaka pri ostvarivanju postavljenih ciljeva. Takav pristup omogućit će postizanje malih svrhovitih uspjeha, odnosno međuciljeva u postizanju željenog stanja. To je posebno važno kada osobe nisu u potpunosti uvjerene da je moguće promijeniti ponašanje te da će u tome uspjeti (Connors, Donovan, DiClemente, 2001.). Analiza ovih intervjua govori u prilog toj činjenici – mladi najčešće ne znaju kako napraviti promjenu, što je razumljivo s obzirom na njihovo ograničeno životno iskustvo i zasigurno malo dosadašnjeg rada na promjeni ponašajnih obrazaca.

Literatura

- Connors, G. J., Donovan, D. M., DiClemente, C. C. (2001.), Substance Abuse Treatment and the Stages of Change, The Guilford Press, New York, London
- DiClemente, C. C., Schlundt, D. B. S., Gemmell, L. (2004.), Readiness and Stages of Change in Addiction Treatment, The American Journal on Addictions, (13), str. 103-119.
- Drieschner, K. (2004.), Measuring treatment motivation and treatment engagement in forensic psychiatric outpatient treatment: Dewelopment of two scales, Doctoral thesis, Universtity of Nijmegen
- Henggeler, S. W., Schoenwald, S. K. (2011.), Evidence – based interventions for juvenile offenders and juvenile justice policies that support them – social policy report, Sharing child and youth development knowledge, 25 (1), str. 1-28.
- Howells, K., Day, A. (2007.), Readiness for treatment in high risk offenders with personality disorders, Psychology, Crime and Law, 13 (1), str. 47-56.
- Joe, G. W., Simpson, D. D, Broome, K. M. (1998.), Effects of readiness for drug treatment on client retention and assessment of process, Addiction, 93 (8), str. 1177-1190.
- Koller-Trbović, N. (1999a), Mjesto i uloga socijalne pedagogije danas, Kriminologija i socijalna integracija, 7 (1), str. 21-25.
- Koller-Trbović, N. (1999b), Nove forme i područja djelovanja socijalnih pedagoga, Kriminologija i socijalna integracija, 7 (1), str. 93-105.
- Konvencija o pravima djeteta (2011.), Pravobranitelj za djecu, Zagreb
- Kennedy, S. M. (2000.), Treatment responsivity: Reducing recidivism by enhancing treatment effectiveness, Forum on Corrections Research, 12 (2), str. 19-23.
- Lipsey, M. W., Howell, J. C., Kelly, M. R., Chapman, G., Carver, D. (2010.), Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs, A New Perspective on Evidence – Based Practice, Center for Juvenile Justice Reform
- Miller, W. R., Rollnick, S. (2002.), Motivational Interviewing, Guilford Press, New York
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C. (1986.), Toward a comprehensive model of change, u: Miller, W. R., Heather, N. (ur.), Treating addictive behaviors: Processes of change, Plenum Press, New York, str. 3-27.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C. (1983.), Stages and Processes of Self-Change of Smoking, Toward An Integrative Model of Change, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 51 (3), str. 390-395.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., Norcross, J. C. (1992.), In Search of How People Change, Applications to Addictive Bahavior, American Psychologist, 47(9), str. 1102-1114.
- Prochaska, J. M., Prochaska, J. O**.,** Johnson, S. S. (2006.), Assessing readiness for adherence to treatment, u: O'Donohue, W. T., Levensky, E. R. (ur.), Promoting Treatment Adherence, Thousand Oaks, Sage, str. 35-46.

- Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine (2006.), Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.
- Žižak, A. (2010.), Teorijske osnove intervencija; socijalnopedagoška perspektiva, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Ward, T., Day, A., Howells, K., Birgden, A. (2004.), The multifactor offender readiness model, Aggression and Violent Behavior, 9, str. 645-673.

Prof. dr. sc. Marina Ajduković*

PRAVO DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU I NJIHOVIH RODITELJA NA SUDJELOVANJE U PROCESU PROCJENE POTREBA I PLANIRANJA INTERVENCIJA

Sažetak

U radu je naglašena uloga roditelja u planiranju i provođenju psihosocijalnih intervencija i zakonskih mjera čiji je cilj promjena rizičnog ponašanja i ponašanja kojima djeca i mladi krše društvene i zakonske norme. I kada su u fokusu stručnjaka djeca i mladi koji imaju probleme u ponašanju, naglašavanje uloge roditelja utemeljeno je na (1) njihovoj ključnoj socijalizacijskoj ulozi u razvoju djece od rođenja do odrasle dobi te na (2) odredbama Konvencije o pravima djeteta, posebice članka 3., koji se odnosi na pravo djeteta na zaštitu njegova najboljeg interesa, te članka 5., koji se odnosi na pravo i dužnost roditelja da djetetu osiguraju odgovarajuće usmjeravanje i vođenje.

Polazeći od postojećih teorijskih modela objašnjavanja uloge roditelja u pojavi problema u ponašanju djece mlađe od 14 godina (tzv. skupina s ranim javljanjem problema) i starije od 14 godina (tzv. skupina s kasnim javljanjem problema) te prikaza konkretnih slučajeva iz prakse centra za socijalnu skrb, u tekstu se zastupa promjena paradigme rada s roditeljima djece koja očituju probleme u ponašanju te uvođenje sveobuhvatnih programa koji će paralelno osiguravati promjenu i osnaživanje obitelji odnosno roditelja i njihove djece. Pritom je posebna pozornost posvećena osnaživanju roditelja za preuzimanje uloge aktivnog aktera pri promjeni ponašanja djece.

Određenje ključnih pojmova

1.1. Dijete/mlada osoba

Polazeći od Konvencije o pravima djeteta (članak 1.), u ovom se tekstu pojam dijete odnosi na sve osobe stare do 18 godina. No, s obzirom na to da se primarni sadržaj ovog teksta odnosi i na probleme ponašanja djece koja su regulirana Zakonom o sudovima za

* redovita profesorica i predstojnica Zavoda za socijalni rad na Studijskom centru socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

mladež, u kojemu se pojam maloljetnici rabi za djecu u dobi od 14 do 18 godina, koristit ćemo se i pojmom mladi.

1.2. Problemi u ponašanju

1.3. Konvencija o pravima djeteta i tzv. Rijadske smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije (UN, 1990.)[1] dodatno su potaknuli stručnjake na osjetljivost u definiranju različitih razvojnih poteškoća i izazova s kojima se suočavaju djeca. Kada je riječ o ponašanjima koja čine kršenje društvenih normi uključujući kršenje zakona te ponašanja koja su prepreka usklađenom razvoju i dobrobiti djeteta, možemo uočiti promjenu pojmova od:

- maloljetni delinkventi prema djeca i mladi u sukobu sa zakonom
- poremećaji u ponašanju prema problemi u ponašanju.

Ove su promjene odraz i konstruktivističkoga i humanističkoga i razvojnoga pristupa koji problematizira potencijalno stigmatizirajuće imenovanje određenih ponašanja djece i mladih kao devijantnih, te olakoga korištenja pojma poremećeno ponašanje. Taj je oprez posebno važan jer mnoga istraživanja pokazuju da su odstupanja od društveno očekivanog ponašanja djece i mladih sastavni dio odrastanja (Ajduković, Ručević, Šincek, 2008.). To ne umanjuje rizik takvih ponašanja za dobrobit djece i mladih koji ih čine ili za sigurnost njihova okruženja, niti umanjuje potrebu djelovanja da takva ponašanja prestanu, da se smanje ili razvojno odgode.

U procesu međuprofesionalnog dijaloga u Hrvatskoj je prihvaćen suvremeni pristup određenju ovih ponašanja (Koller-Trbović, Žižak, Jeđud, 2010.). Krovni pojam za kontinuum ponašanja od jednostavnijih ponašanja, manje težine i opasnosti/štetnosti za sebe ili druge, do onih propisima definiranih i/ili sankcioniranih, i često težih po posljedicama i potrebama za tretmanom, jest pojam **problemi u ponašanju**. Pojam problemi u ponašanju djece i mladih podrazumijeva pojmove rizično ponašanje, teškoće u ponašanju i poremećaje u ponašanju. Autorice ih opisuju na sljedeći način:

- **Rizična ponašanja** su ona kojima osoba dovodi u opasnost ponajprije svoje, ali i tuđe, zdravlje, fizički i psihički integritet, imovinu. Posljedice tog ponašanja niskog su intenziteta u sadašnjosti, ali čine podlogu za loše ishode u budućnosti. Neposredne posljedice i prijetnje veće su za samo dijete nego za druge pojedince i skupine. Riječ je o ponašanjima koja zahtijevaju reakciju, prije svega obitelji i drugih osoba iz djetetovih redovitih životnih sredina, odnosno profesionalaca iz nekoga specifičnog područja. To su, primjerice, bježanje iz škole, izbjegavanje učenja, kršenje pravila u školi i kući,

[1] U Rijadskim mjernicama naglašava se da obilježavanje mlade osobe pridjevima kao što su devijantan, delinkventan ili gotovo delinkventan, često pridonosi razvijanju dosljednog uzorka nepoželjnog ponašanja mladih osoba.

eksperimentiranje s cigaretama, drogom, povremeno konzumiranje alkohola, suprotstavljanje autoritetu, nedopušteni kasni izlasci i slično.

- **Teškoće u ponašanju** su ponašanja kojima osoba krši društvene i/ili zakonske norme i koja se pojavljuju u više različitih sredina tijekom određenog razdoblja ili iznenada. Posljedice tog ponašanja traže stručnu intervenciju, iako, katkad, za sredinu, a i za osobu, razina opasnosti u sadašnjosti ne mora biti visokog intenziteta, ali može predstavljati ozbiljnu prijetnju za budući razvoj. To su, primjerice, krađa, bježanje, skitnja, napuštanje škole, vožnja bez dozvole, pojedinačni nasilni ispadi, veći disciplinski prekršaji u školi i slično.

- **Poremećaji u ponašanju** su ponašanja kojima osoba tijekom dužeg razdoblja i intenzivno ugrožava svoje svakodnevno funkcioniranje na više životnih područja i /ili ugrožava druge, odnosno imovinu. Posljedice su tog ponašanja brojne i izrazito negativne i u sadašnjosti i u budućnosti, i to i za samo dijete, i za druge pojedince i skupine. Riječ je o ponašanjima koja zahtijevaju reakciju specijaliziranih stručnjaka i institucija, u pravilu iz više sektora istodobno. Primjerice, to su teža kaznena djela i prekršaji (npr. provale, razbojništva, nasilje, preprodaja droge, silovanja), ovisnosti, nerad i skitnja udruženi.

Prediktori problema u ponašanju

Brojni se istraživači i teoretičari (npr. Lösel, 2002.; Farrington, 2003.) slažu u tome da je rizično i društveno neprihvatljivo ponašanje djece i mladih, uključujući kršenje zakonskih normi, povezano s brojnim, uzajamno isprepletenim činiteljima rizika. Pritom možemo razlikovati dvije veće skupine rizičnih činitelja:

1. Individualni činitelji odnosno rizične osobine i predispozicije, kao što su:
   - biološke predispozicije (npr. spol), psihofiziološki i neurološki činitelji koji uključuju i dio genskog nasljeđa
   - kognitivne poteškoće, kao što je npr. niža inteligencija, slabija koncentracija i pozornost, slabije apstraktno rasuđivanje, slabije predviđanje i planiranje, lošije samoopažanje i samokontrola
   - hiperaktivnost, impulzivnost, niska tolerancija na frustraciju.

2. Obilježja okruženja koja imaju neposredan i posredan učinak na razvoj i ukupnu količinu rizika kojemu je dijete izloženo. To su:
   - obiteljski činitelji kao, recimo, slab roditeljski nadzor, grubosti u odgoju uključujući tjelesno zlostavljanje djece, nekonzistentni odgojni postupci, emocionalna hladnoća roditelja, zanemarivanje djece, slaba uključenost roditelja u život djece, sukobi među roditeljima, razvod odnosno odvojeni život roditelja, kriminalitet roditelja, rizična ponašanja braće i sestara

- socioekonomski činitelji, poput malih prihoda obitelji, obitelji s mnogo članova
- vršnjački činitelji, poput rizičnih ponašanja vršnjaka, odbacivanja i nepopularnosti među vršnjacima, izloženosti i uključenosti u vršnjačko nasilje
- činitelji povezani sa školom, kao što je škola s visokom razinom društveno neprihvatljivog ponašanja i vršnjačkog nasilja
- činitelji povezani sa susjedstvom, kao što je npr. visoka razina kriminaliteta u susjedstvu, pozitivna stajališta o nasilju u lokalnoj zajednici i slično.

Istraživanja su pokazala da su navedene skupine činitelja rizika u interakciji. Tako će hiperaktivni dječak koji odrasta uz roditelje koji imaju slabo razvijene roditeljske vještine i često pribjegavaju tjelesnom kažnjavanju u odgoju te ne vode dovoljno računa u tome s kime se dječak druži biti visokorizičan za razvoj teškoća ili poremećaja u ponašanju. Siromašan roditelj, bez jake socijalne mreže, koji ostaje bez posla vjerojatno će pod utjecajem socijalnih stresora postati depresivan ili/i agresivan i kao takav slabije tolerantan na frustraciju te skloniji nasilnim postupcima u odgoju, što pridonosi problemima u ponašanju djece. Dakle, niti jedna pojedinačna nepovoljna okolnost sama po sebi ne dovodi do negativnog ishoda, već proces interakcije oblikuje ponašanja i stvara probleme tijekom vremena. Odnos između činitelja rizika dječjeg razvoja i problema u njihovu razvoju je očit, ali to je vrlo složen lanac s gotovo neograničenim brojem povezanih činitelja, koje je nekad teško identificirati. Pritom sastavni dio tog lanca nisu samo činitelji rizika već i činitelji zaštite (Bliesener, Lösel, 1992.; Ajduković, 2000.).

Između navedenih činitelja rizika ne samo da postoji interakcija već i tzv. lančana reakcija. Tako će jedan činitelj rizika pridonijeti nastanku ili pojačavanju drugih činitelja rizika i rizičnih ponašanja. Pritom, kad govorimo o djeci mladima, što je ranija dob i dulje vrijeme njihove izloženosti određenim činiteljima rizika te što su ranije počeli očitovati neko rizično ponašanje, to je rizik za teže i dugotrajnije probleme u ponašanju veći.

Dob pojave problema u ponašanju kao "putokaz" intervencija

Polazeći od dobi javljanja rizičnog ponašanja, relevantni autori u ovom području (npr. Patterson, Reid, Dishion, 1992.; Moffitt, 1993.; Thornberry, 2005.) razlikuju dvije skupine mladih: skupinu s ranim javljanjem problema u ponašanju i skupinu s kasnim javljanjem problema u ponašanju. Iako među ovim autorima postoje neke manje razlike[2], rezultate njihovih istraživanja možemo kratko prikazati na sljedeći način.

Kod **skupine s ranim javljanjem problema u ponašanju** činitelji rizika povezani su s obitelji i odgojnim postupcima. Ovi su mladi već tijekom djetinjstva pokazivali otvorena

[2] Više o tim razlikama može se naći u tekstu Šincek i Ajduković (2012.).

rizična ponašanja[3], kao npr. prkosno ponašanje, agresivno ponašanje i ispade bijesa. Odrastanjem njihovi problemi postajali su sve složenijima, a prikriveni oblici rizičnog ponašanja (npr. krađe) počinju se događati već pred kraj djetinjstva, tj. prije četrnaeste godine života. Kako navode Patterson i sur. (1992.), ovakav nepovoljan razvojni slijed kod mladih s ranim javljanjem problema u ponašanju započinje neodgovarajućim odgojnim postupcima koji nenamjerno potkrjepljuju u djeteta razvoj otvorenih rizičnih ponašanja kao načina da se postigne određeni cilj. Kako izgleda taj proces "učenja" neodgovarajućeg ponašanja koji je poznat kao "mehanizam prisile", u nas je, na osnovi relevantne literature, opisala Šincek (2006.). Na početku roditelj iznosi svoj zahtjev ili očekivanje od djeteta u obliku prigovora ili ograničenja. Dijete na to reagira protunapadom – vikanjem, raspravljanjem, optuživanjem roditelja i slično. Da bi smirio dijete, roditelj odustaje od svoga zahtjeva, što dovodi do toga da dijete prestaje s agresivnim ponašanjem. Iz učestalog ponavljanja ovakvog obrasca interakcije proizlaze dvije stvari – dijete uči da se agresivnim ponašanjem može postići željeni cilj te takav obrazac ponašanja počinje iskazivati i izvan obiteljskog okruženja. Posljedice su toga dvojake. S jedne strane, ta djeca ne razvijaju odgovarajuće socijalne vještine. S druge strane, zbog obilježja njihova ponašanja odbacuju ih nerizični vršnjaci, a prihvaćaju rizični vršnjaci, čije društvo podržava održavanje „starih" u djetinjstvu stečenih otvorenih rizičnih ponašanja, ali i prihvaćanje novih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja.

Skupina s kasnim javljanjem problema u ponašanja tijekom djetinjstva se nije razlikovala od vršnjaka, niti je bila evidentirana prije 14 godina zbog kršenja zakona. Tijekom adolescencije počinju se iskazivati prikrivena ponašanja kao što su bježanje iz škole, uzimanje lakih droga te manje krađe. Dok neki autori smatraju da neprihvatljivo ponašanje ovih mladih možemo povezati s istim činiteljima rizika kao kod mladih s ranim javljanjem problema u ponašanju, samo su ti činitelji manje izraženi, neki drugi autori, kao što je npr. Moffittova (1993.), smatraju da su činitelji rizika različiti, odnosno da je skupina s kasnim javljanjem sličnija mladima koji ne krše zakon te da su kod njih ključni činitelji rizika oni povezani s osobinama vršnjaka. Thornberry (2005.) navodi da su mladi kod kojih se problemi u ponašanju javljaju u kasnoj adolescenciji po svojim osobinama rizični, ali su imali jake činitelje zaštite (npr. brižne roditelje), koji su ih tijekom ranijeg razvoja „štitili" od društveno neprihvatljivog ponašanja. Za ovu je skupinu karakteristično vrijeme koje ti mladi provode bez odgovarajućeg nadzora odrasle osobe, zbog čega je mogućnost druženja s vršnjacima rizičnog ponašanja veća.

Dakle, s obzirom na interakciju "roditeljskih varijabli", "varijabli okruženja" i osobina djeteta, dob javljanja problema u ponašanju važan je pokazatelj smjera intervencija. Pritom možemo razlikovati:

[3] Pojmovi otvorena i prikrivena rizična ponašanja odnose se na razlikovanje ponašanja na osnovi toga koliko su ona vidljiva roditeljima. Roditelji lako vide da im se djeca suprotstavljaju, dok se npr. krađe u društvu vršnjaka obično odvijaju u razdobljima kad roditelji ne nadziru dijete/adolescenta.

1. Rane počinitelje kršenja normi i propisa
   - Njihovi su problemi počeli prije adolescencije. Uglavnom je riječ o djeci koja dolaze iz nasilnih, rizičnih obitelji u kojima je ponašanje roditelja dugo ugrožavalo razvoj djece. Kod njih su ključni odnosi u obitelji.
   - Za ovu skupinu je važna i povijest agresivnog i nasilnog ponašanja u djetinjstvu, hiperaktivnost, odnosno ADHD sindrom (poremećaji pozornosti, impulzivnost), niže postignuće na testovima kognitivnih sposobnosti.

2. Kasne počinitelje kršenja normi i propisa
   - Problemi u ponašanju prvi se put javljaju u razdoblju adolescencije, tj. nakon četrnaeste godine. Nisu dotad očitovali znakove psihosocijalnih poteškoća i nisu zamijećeni ozbiljni problemi u funkcioniranju obitelji. U pravilu ne ulaze u ozbiljne sukobe sa zakonom.
   - Najčešće su počinitelji lakših, nenasilnih delikata, koje čine u skupini vršnjaka.
   - Istraživanja su pokazala da je najčešće riječ o onim mladima koje roditelji u razdoblju adolescencije nisu dovoljno nadzirali i čiji roditelji nisu djelotvorni u disciplíniranju.
   - Razvoj ovih mladih tijekom djetinjstva nije određen mehanizmom prisile. Njihovi roditelji imaju primjerenije oblike roditeljskih ponašanja – manje su agresivni u komunikaciji s djecom, više potkrjepljuju i razvijaju socijalne vještine svoje djece.
   - Ovi mladi postižu bolji akademski uspjeh i imaju razvijenije socijalne vještine. To povećava vjerojatnost prilagodbe radnim obavezama u mladoj odrasloj dobi kao i vjerojatnost okončavanja društveno neprihvatljivog ponašanja takvih mladih po svršetku adolescencije.
   - U ranoj adolescenciji smanjuje se nadzor roditelja u ovoj skupini mladih (bilo zbog negativnih životnih događaja, koje dožive njihovi roditelji, kao što su razvod, nezaposlenost, ovisnost ili bolest ili zbog stajališta roditelja da više nije potreban toliki nadzor).
   - Tada se ovi mladi počinju više družiti s vršnjacima društveno neprihvatljivog ponašanja, što omogućuje da činitelji rizika povezani s rizičnim vršnjacima djeluju.

Cilj ovih i sličnih modela objašnjenja problema u ponašanju djece i mladih jest planiranje djelotvorne prevencije i uspješnog tretmana. I u jednom i u drugom aspektu ključno je osigurati stručne intervencije koje će na pravi način voditi računa o potrebama i resursima djeteta odnosno mlade osobe, ali i njihovih roditelja odnosno obiteljskog okruženja, koje je neposredni kontekst razvoja mlade osobe.

Intervencije namijenjene promjeni ponašanja roditelja

Polazeći od prethodnog odlomka neupitno je da je, što je dob u kojoj dijete očituje probleme u ponašanju niža i što je tih problema više, to je potreba promjene roditeljskog

ponašanja nužnija i uloga obitelji u tretmanu veća. S obzirom na to da je među činiteljima okruženja obitelj najvažnija i najbliža djetetu, u svijetu su razvijeni različiti modeli intervencija koje su usmjerene na cijelu obitelj, a u žarištu imaju djecu i mlade u riziku ili s razvijenim poremećajima u ponašanju[4]. Intervencije koje uključuju cijelu obitelj učinkovitije su od onih koje se poduzimaju isključivo s djecom odnosno mladima ili roditeljima. No još je važnije da intervencije koje u središte stavljaju isključivo dijete, bez uključivanja roditelja ili obitelji, mogu imati i negativan učinak na obiteljsko funkcioniranje (Ferić, 2002.).

O podudarnosti i povezanosti razine rizika obitelji i razine rizika djeteta pisala sam u tekstovima posvećenima **nadzoru nad izvršavanjem roditeljske skrbi** (NIRS), koji je najsloženija obiteljskopravna intervencija u obitelji prije izdvajanja djeteta iz obitelji (Ajduković, 2006.; Ajduković, 2008.). Pritom su kao karakteristike visokorizičnih obitelji analizirani nepovoljna sociodemografska obilježja, slabe roditeljske kompetencije, slabe socijalne interakcije u zajednici, kronični psihosocijalni stresori, psihosocijalni rizici koji nadilaze resurse obitelji, npr. ovisnost nekog člana obitelji, stalna nezaposlenost, nasilje u obitelji, kronične teškoće u odgoju djece te djeca koja očituju poremećaje u ponašanju, zbog čega je moguće izdvajanje iz obitelji.

Iako nije primarno planirana kao intervencija u obitelji u kojoj djeca očituju probleme u ponašanju, zbog nedostatka šireg raspona intervencija, NIRS se na temelju Obiteljskog zakona izriče roditeljima u slučajevima kada je dijete mlađe od 14 godina počinitelj kaznenih djela ili slučajevima kada dijete u dobi do 18 godina očituje ozbiljnije probleme u ponašanju koji ne predstavljaju kršenje zakona. Kada je riječ o djeci starijoj od 14 godina odnosno maloljetnicima koji su prekršili zakonske norme na temelju Zakona o sudovima za mladež, izriče se PBIN (pojačana briga i nadzor), koji je po kriterijima izricanja i strukturi provođenja svojevrstan ekvivalent NIRS-u.

Polazeći od intervencijskog spektra, NIRS je s jedne strane i tzv. rana intervencija, ali je s druge strane i najintenzivnija obiteljskopravna mjera prije izdvajanja djece i mladih iz obitelji koji očituju ozbiljnije probleme u ponašanju. Opravdano je pitanje koliko se stručnjaci u sustavu socijalne skrbi snalaze u tom širokom rasponu poteškoća i problema djece i roditelja koje bi trebala "pokriti" ova mjera? Jelavić (2008., str. 144) navodi kako ova mjera, iako ima dobar potencijal, ne osigurava učinkovitu zaštitu i pomoć u situacijama kada su propusti roditelja takvi da se učinak ne može postići uobičajenom provedbom

[4] Izvrstan prikaz četiriju pristupa koji se primjenjuju u svijetu u radu s visokorizičnim obiteljima u obiteljskom domu dala je I. Maurović (2010.). To su programi Obitelji na prvom mjestu, Multisistemski tretman, Integrativni tretman obitelji i drugih sustava i Tretman usmjeren na obitelj. Odabrala ih je na osnovi dokazane učinkovitosti, primjene u različitim sredinama, dugogodišnjeg provođenja i potencijalne važnosti. Bez obzira na određene razlike, ovim programima zajedničko je (1) da su korisnici visokorizične obitelji s visokorizičnom djecom/mladima, odnosno djecom i mladima s problemima u ponašanju, (2) da su usmjereni na osnaživanje i osposobljavanje obitelji za adekvatno funkcioniranje i poboljšavanje ponašanja djece/mladih, (3) da su vremenski ograničenog trajanja, pretpostavljaju vrlo aktivno uključivanje djeteta, obitelj i zajednicu te neprestano evaluiraju svoj učinak, te (4) da su utemeljeni na vrlo dobrim teorijama, u pravilu na općoj teoriji sustava, teoriji socijalne ekologije, teoriji socijalnog učenja i spoznajama modela kriznih intervencija (Maurović, 2010., str. 433).

nadzora, tj. obilascima i provjerom. Te su poteškoće posebno uočljive u slučajevima kad se nadzor izriče roditeljima djece s teškoćama u ponašanju i kad je potrebno osigurati intenzivniji tretman. No pokazalo se da postoje i brojne poteškoće u provođenju PBIN-a na koje je uputio Kovačić (2004.). To su izostanak multidisciplinarnog pristupa zbog nedostatka stručnih djelatnika, nepoštivanje zakonskih rokova, nedovoljna individualizacija programa rada, neprovođenje kontinuirane edukacije voditelja. Također se pokazao upitnim način uključivanja obitelji u planiranje i provođenje ove mjere.

Roditelji dobrovoljni ili nedobrovoljni akteri procesa promjene problema u ponašanju djeteta

Kada je riječ o djeci i mladima s problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom, otvoreno je pitanje u kojoj su mjeri roditelji dobrovoljni, poludobrovoljni ili nedobrovoljni korisnici usluga koje bi im sustav socijalne skrbi trebao omogućiti kao dio intervencija namijenjenih promjeni ponašanja djece i mladih, NIRS ili PBN. Polazeći od transteorijskog modela promjene (Prochaska, DiClemente, 1983.; 1986.)[5] te uloge roditelja u životu djece, pa tako i one adolescentske dobi, ključno je procijeniti u kojoj su fazi spremnosti na promjenu i roditelji[6], a ne samo dijete odnosno mlada osoba. Naime, iskustvo pokazuje da se roditelji koji dolaze u centar za socijalnu skrb zbog problema u ponašanju i sukoba sa zakonom svog djeteta, neovisno o tome je li okvir suradnje PBIN ili NIRS, često kreću od pozicije da su za probleme "krivi drugi", očekuju da stručnjaci "srede" situaciju i ne razmišljaju ozbiljno o svojoj promjeni. S druge strane, pristup sustava socijalne skrbi je takav da se u pravilu obraćaju roditeljima kao osobama koje su spremne na suradnju i na osobnu promjenu koja je potrebna za promjenu obiteljskih odnosa nužnih za promjenu ponašanja djeteta te koje za to imaju potrebne osobne i okolinske resurse (primjer 1. u tekstu koji slijedi). Kada je riječ o PBIN-u, često se čuje i stajalište stručnjaka da je PBIN mjera izrečena maloljetniku te da on/ona trebaju biti u središtu, a ne roditelji (primjer 3. u tekstu koji slijedi). Niti jedna od ovih pozicija ne osigurava uspješan rad te je odgovarajuće motiviranje i uključivanje roditelja u intervencije nužno.

Ovisno o tome je li riječ o mladima s tzv. ranim ili kasnim početkom problema u ponašanju, nužno je procijeniti područje u kojemu je promjena roditelja nužna te da se uz individualizirani plan promjene ponašanja djeteta odnosno mlade osobe (ili kao njegov sastavni dio) provede procjena i plan promjene ponašanja roditelja. Pritom treba najprije procijeniti u kojoj se fazi spremnosti na promjenu nalazi svaki od roditelja te tome prilagoditi intervencije usmjerene roditeljima. Za to je važno da stručnjaci u sustavu socijalne

[5] Transteorijski model promjene danas se u svijetu mnogo primjenjuje u radu s nasilnim mladima, počiniteljima nasilja u obitelji, mladim počiniteljima kaznenih djela i roditeljima koji su nasilni prema djeci.

[6] Više o stupnjevima promjene roditelja u skrbi za djecu pogledati u Sladović Franz (2008.)

skrbi, osim što poznaju transteorijski model promjene, ovladaju i nekim novim komunikacijskim vještinama koje će olakšati taj proces. Jedan od takvih pristupa je tzv. motivirajući razgovor[7].

Bez obzira na to kako se atribuiraju problemi u ponašanju djece i mladih, obitelji u kojima djeca očituju rizična ponašanja, teškoće i poremećaje u ponašanju jesu rizične. Ponovo napominjem da je aktivna uloga roditelja važna u svim djelotvornim pristupima u radu, o čemu piše I. Maurović (2010.). Tako se npr. od devet načela Multisistemskog tretmana čak četiri neposredno odnose na rad s obitelji. Konkretno, navodi se da je (1) u tretmanu naglasak na pozitivnom i uporabi snaga svakog sustava kojemu dijete/mlada osoba pripada (obiteljski, školski, vršnjački) kao pokretača promjene, (2) da se intervencijama nastoji potaknuti odgovorno ponašanje članova obitelji, (3) da intervencije zahtijevaju dnevni i tjedni angažman članova obitelji, (4) da su intervencije usmjerene na aspekte obiteljskih odnosa/socijalne ekologije koji su povezani s identificiranim problemima i pridonose problemima u ponašanju.

Polazeći od koncepta individualnog planiranja promjene (Ajduković, Urbanc, 2009.), za uspjeh ovakvoga tretmanskog programa važan je pomak uloge roditelja od nedobrovoljnoga ili poludobrovoljnoga ka dobrovoljnom sudioniku. Uloga je stručnjaka da potaknu taj proces i grade suradnički odnos[8].

Primjeri iz prakse

1. Počinitelj kaznenog djela (13 godina)

Učenik 7. razreda; tjedan dana nakon što se opio u prostorijama škole, počinio je kazneno djelo krađe. Obitelj živi u lošoj financijskoj i prosječnoj stambenoj situaciji. Suradnja roditelja sa školom je minimalna, iako je dijete već dulje vrijeme sklono problematičnom ponašanju. Majka navodi da je nakon situacije opijanja u školi bila ljuta i da je dječaku opalila šamar.

Na temelju, članka 108. stavka 2. i članka 109. Obiteljskog zakona Centar za socijalnu skrb upozorio je na pogreške i propuste u skrbi i odgoju maloljetnog djeteta. Kako bi ispravili pogreške i propuste, od roditelja se očekuje da "surađuju sa školom i redovito prate odgojno obrazovni proces, redovito odlaze na informacije u školu, potiču dijete u savladavanju školskoga gradiva, svojim odgojnim postupcima djeluju na uspostavu samokontrole ponašanja sina u školi i izvan nje, potiču na nenasilno rješavanje sukoba s vršnjacima i poštivanje autoriteta".

[7] Više o motivirajućem razgovoru može se naći u knjizi Žižak, A., Vizek Vidović, V., Ajduković, M. (2012.). Interpersonalna komunikacija u profesionalnom kontekstu, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

[8] O načelima uspostave suradničkog odnosa može se pročitati u knjizi G. Čačinovič Vogrinčić i sur. (2007.).

2. Počinitelj kaznenog djela (16 godina)

Izrečena odgojna mjera PBIN-a nakon počinjenih šest kaznenih djela u sudioništvu s mlađim punoljetnikom.

Program mjere uključuje: "jačanje obiteljske komunikacije i zajedništva, razvijanje i održavanje snaga u obitelji, mijenjanje nekih odgojnih stavova i postupaka roditelja u odnosu na maloljetnika, suradnju maloljetnika i roditelja s voditeljem odgojne mjere redovitim kontaktima jednom tjedno (maloljetnika) i jednom mjesečno (roditelji), razvijanje i održavanje pozitivne obiteljske atmosfere".

3. Počinitelj KD (18 godina)

Nanio teške tjelesne ozljede drugoj osobi nekoliko dana prije 18. rođendana. Izrečena odgojna mjera PBIN-a.

U programu mjere se navodi da:
- treba uspostaviti zadovoljavajuću suradnju s voditeljem mjere radi izvršavanja zadatka programa mjere
- treba tjedno izrađivati plan provođenja slobodnog vremena u korisnim aktivnostima
- treba ostvarivati pozitivne socijalne kontakte i izbjegavati sukobe ili konzumiranje alkohola uz rad
- ne smije izbjegavati kontakt s ocem, iako se u njemu razočarao, već nastojati postupno izgraditi novi odnos obostranog prihvaćanja i barem djelomičnog povjerenja, jer će to u daljnjem životu utjecati i na njega samog
- treba kontaktirati sa sestrom koja živi s ocem te ne smije propustiti da u tjednu s njom ne stupi u kontakt.

Polazeći od načela **izrade individualnog plana promjene** (IPP) koji čine općenite smjernice za rad s korisnicima sustava socijalne skrbi neovisno o specifičnim potrebama i problema koje imaju (Ajduković, Urbanc, 2009.), ovi primjeri potiču niz pitanja. Neka od njih su sljedeća:

- Kako su doneseni navedeni planovi rada? Na koji je način bilo uključeno dijete odnosno mlada osoba kao korisnik? Gdje se vidi njegov "glas"? A "glas" njegove obitelj odnosno roditelja?
- Za koga sve treba raditi IPP? Za dijete? Za roditelje? Za obitelj? Kako uskladiti proces promjene roditelja i djece?
- Kako ciljano pristupati roditeljima djece s tzv. ranim i kasnim javljanjem problema u ponašanju?

- Na osnovi načela IPP-a za što bi u ovim primjerima trebao biti na odnosnoj i sadržajnoj razini odgovoran stručnjak, a za što dijete odnosno mlada osoba kao korisnik odnosno njegova obitelj/roditelji?
- Je li odgovornost samo mlade osobe kao korisnika (u slučajevima PBIN-a) ili obitelji odnosno roditelja (u slučajevima NIRS-a) da uspostave suradnju s voditeljem mjere ili/i školom ili je to odgovornosti i jednih i drugih?
- Kako se nositi i s djecom i roditeljima kao nedobrovoljnim ili pseudodobrovoljnim korisnicima usluga socijalne skrbi?

Što možemo još uočiti iz primjera? Kao prvo, neovisno o dobi počinitelja kaznenog djela roditelji/obitelj imaju važnu ulogu u očekivanoj promjeni ponašanja. Usto možemo uočiti da, kada je riječ o NIRS-u, uopće se ne navodi što je to što bi dijete trebalo promijeniti. S druge strane, kada je riječ o PBIN-u, znatno je veće težište na promjeni ponašanja mlade osobe, a promjena ponašanja roditelja koji trebaju podržavati tu promjenu podrazumijeva se. Ovakav pristup, koji ne uključuje cijeli obiteljski sistem, jednostavno nije ni empirijski i teorijski održiv.

Rad na osnaživanju obitelji

Kako pokazuju brojna međunarodna (npr. Resnick, 2000.; Reese i sur., 2000.), ali i domaća istraživanja (Ferić Šlehan, 2008.), rad na osnaživanju roditelja ključan je u djelotvornoj prevenciji i tretmanu problema u ponašanju djece i mladih. *Academy for Children and Families* (2011.) navodi da je potrebno razvijati i osnaživati sljedećih pet zaštitnih činitelja obitelji. To su:

1. Privrženost. Razvoj bliskih veza pomaže roditeljima da bolje razumiju djecu i komuniciraju s njima te da bolje reagiraju.
2. Znanje o roditeljstvu. Roditelji znaju što je primjereno ponašanje u određenoj dobi djeteta i u skladu s tim imaju očekivanja prema djetetu koja će mu pomoći da ostvari svoje pune potencijale.
3. Otpornost roditelja. Prepoznavanje znakova stresa i unaprjeđivanje vještina rješavanja problema može povećati kapacitet suočavanja s nedaćama.
4. Socijalne veze. Roditelji sa širokom mrežom obitelji, prijatelja i susjeda imaju bolju podršku.
5. Konkretna podrška i pomoć. Osiguravanje pristupa financijskim oblicima pomoći i drugim resursima i uslugama koje mogu pomoći obitelji da se bolje zadovolje osnovne potrebe obitelji i njihova uloga kao roditelja.

No kako bismo ova područja mogli operacionalizirati kao ciljeve rada s roditeljima, potrebno je najprije uspostaviti suradnički odnos s roditeljima (Čačinovič Vogrinčič i sur., 2007.). Pritom je suštinska zainteresiranosti stručnjaka za roditelja važna i u postupku

procjenjivanja i u postupku planiranja intervencija. Tu suštinsku zainteresiranost stručnjaka i uspostavu odnosa mogu olakšati pitanja kao npr.:

- Što vam je važno kao roditelju? Pomozite mi da razumijem zbog čega vam je to važno?
- Što vas brine u ovoj situaciji? Ima li nešto što drugi ne razumiju o vašoj situaciji?
- Kako se snalazite u aktualnim životnim okolnostima?
- Kolika se količina stresnih događaja nagomilala u obitelji u proteklih 12 ili 24 mjeseca? Živi li dijete u vrlo teškim uvjetima?
- Kako vi doživljavate i objašnjavate djetetove poteškoće?
- Koje odgojne postupke primjenjujete? Kad ste posljednji put kaznili ili nagradili dijete i zbog čega? Što ste promijenili u odgoju s odrastanjem djeteta?

S obzirom na to da su u već spomenutoj knjizi "Pravo djeteta na život u obitelji" (Ajduković, Radočaj, 2008.) detaljno opisane smjernice za izradu programa i plana rada s roditeljima koje se mogu primjenjivati ne samo u NIRS-u već i u PBIN-u, u ovom ću tekstu ilustrirali kako odgovore na prethodno navedena pitanja možemo upotrijebiti za neposredne intervencije u području stresa. Empirijski je utvrđeno da višestruki životni stresori i povremene krize kao npr. povijest nasilja u obitelji, zdravstveni problemi, partnerski problemi, financijski stresori kao nezaposlenost, siromaštvo, stambeni problemi mogu smanjiti kapacitet roditelja da se nosi djelotvorno s tipičnim svakodnevnim stresorima vezanima uz odgoj djece (npr. Lee, Lee, August, 2011.). U neposrednom radu roditelje treba najprije upoznati s uzrocima i učincima stresa. Konkretno, treba ih psihoedukacijom upoznati (1) s načinom na koji dolazi do stresa i kriza, uključujući učinak „malih stvari" koje se kumuliraju, (2) s načinima prepoznavanja stresa i njegove okidače, (3) s tim kako stres utječe na zdravlje i suočavanje, (4) s tim kako stres utječe na roditeljstvo, brak i obiteljski život. No to nije dovoljno. Potrebno je pomoći im da pronađu za sebe realistične i održive načine razvijanja otpornosti na stres. To uključuje rad s roditeljima na sljedećim pitanjima: (1) kako prevenirati stres planirajući unaprijed, anticipirajući teškoće i osiguravajući resurse, (2) kako postupati i minimalizirati svakodnevni stres, (3) kako prepoznati i uključiti resurse i moguće izvore podrške iz šire obitelji, prijatelja i drugih usluga u zajednici uključujući vjerske zajednice, (4) kako voditi obitelj, (5) kako olakšati djelotvorno komuniciranje o potrebama i brigama, podjeli odgovornosti, upravljanju sredstvima i slično? No pritom je važno imati na umu da, ako sustavi pomoći ne osiguraju konkretnu podršku i pomoć, pristupom financijskim oblicima pomoći i drugim resursima i uslugama koje mogu pomoći obitelji da se bolje zadovolje osnovne potrebe obitelji i njihova uloga kao roditelja, rad na upravljanju stresom neće biti dovoljan.

Zaključak

Roditelji i tijekom adolescencije imaju važnu ulogu u životu djece. Iako je uloga vršnjaka sve veća, o roditeljima još uvijek u velikoj mjeri ovisi zadovoljavanje niza važnih potreba

adolescenata i odnos s roditeljima još uvijek je najduže i najvažnije adolescentovo životno iskustvo. No, ako je proces socijalizacije bio manjkav i ako u djetinjstvu nije bila uspostavljena čvrsta veza između roditelja i djece, adolescentova povećana neovisnost, umjesto da dovede do veće odgovornosti i samopouzdanja, može dovesti do niza problema u ponašanju, pa i kršenja zakonskih normi.

Mjerama socijalne politike i različitim programima društvo je dužno pomagati obitelji u pružanju skrbi i osiguranju dobrobiti djece ovisno o njihovim specifičnim potrebama i predispozicijama. No, ako djeca počnu očitovati probleme u ponašanju, potrebno je osigurati stručne intervencije u kojima se tretman usmjeren djeci isprepliće s podrškom i planiranom promjenom načina roditeljstva. Takve intervencije usmjerene na roditelje djece koja očituju probleme u ponašanju tim su važnije jer se velik dio tih roditelja zbog nedostatka osobnih i okolinskih resursa te visoke izloženosti životnom stresu povukao ili/i odustao od svoje roditeljske uloge. Stoga je iz niza razloga (ekonomskih, socijalnih, no prije svega onih koji se odnose na dobrobit djeteta) nužno što prije uvesti promjenu paradigme rada s roditeljima djece koja očituju probleme u ponašanju i uvesti sveobuhvatne programe koji će paralelno osiguravati promjenu i osnaživanje obitelji/roditelja i njihove djece.

Literatura

- Academy for Children and Families (2011.), Strengthening families and communities, Resource Guide, Washington, DC. www.childwelfare.gov/pubs/guide 2011/guide.pdf;
- Posjećeno 20. travnja 2012.
- Ajduković, M. (2000.), Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, u: Bašić, J., Janković, J. (ur.), "Rizični i zaštitni čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju djece i mladeži", Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb
- Ajduković, M. (2006.), Rane intervencije kao podrška roditeljima pod socijalnim rizicima, Dijete i društvo, 8 (1), str. 35-61.
- Ajduković, M. (2008.), Rane intervencije i ostale intervencije u zajednici kao podrška roditeljima pod rizicima, u: Ajduković, M., Radočaj, T. (ur.), Pravo djeteta na život u obitelji, Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb, str. 55-91.
- Ajduković, M., Ručević, S., Šincek, D. (2008.), Istraživanje rasprostranjenosti rizičnog i delinkventnog ponašanja djece i mladih u urbanim sredinama – dodatni poticaj za prevenciju, Dijete i društvo, 10 (1/2), str. 27-47.
- Ajduković, M., Urbanc, K. (2009.), Integrirajući pristup u socijalnom radu kao kontekst razumijevanja individualnog plana skrbi, Ljetopis socijalnog rada, 16 (3), str. 505-535.

- Ajduković, M. Radočaj, T. (ur.), Pravo djeteta na život u obitelji, Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb
- Bliesener, T., Lösel, F. (1992.), Resilience in juveniles with high risk of delinquency, u: Loesel, F., Bender, D., Bliesner, T. (ur.), Psychology and law: International perspective, De Gruyter, Berlin, New York, str. 62-75.
- Čačinović Vogrinčić, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2007.), Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu, Pravni fakultet, Biblioteka socijalnog rada, Zagreb
- Ferić, M. (2002.), Preventivne intervencije usmjerene prema obitelji – pregled programa, Kriminologija i socijalna integracija, 10 (1), str. 1-11.
- Ferić Šlehan, M. (2008.), Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju: razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44(1), str. 15-26.
- Farrington, D. P. (2003.), Developmental and life-course criminology: Key theoretical and empirical issues – The 2002 Sutherland award address, Criminology, 41 (2), str. 221-255.
- Jelavić, M. (2008.), Regulativa i praksa u provođenju nadzora nad izvršavanjem roditeljske skrbi, u: Ajduković, M., Radočaj, T. (ur.), Pravo djeteta na život u obitelji, UNICEF, Zagreb, str. 125-145.
- Kovačić, Z. (2004.), Uvjeti, okolnosti i mogućnosti unaprjeđenja provođenja odgojne mjere pojačane brige i nadzora u sustavu socijalne skrbi, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 11 (1), str. 63-85.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud, I. (2010.), Prijedlog standarda definiranja, utvrđivanja i praćenja poremećaja u ponašanju djece i mladih
- Lee, C. Y., S., Lee, J., August, G. J. (2011.), Family stress, parental depressive symptoms, parenting practice, and children's externalizing problem behaviors: Underlying processes, Family Relationship, 60, str. 476-490.
- Lösel, F. (2002.), Risk/need assesment and prevention of antisocial development in young peope: Basic issues from perspective of cautionary optimism, u: Corrado, R. R., Roesch, R., Hart, S. D., Gierowski, J. K. (ur.), Multi-problem violent youth, IOS Press, Amsterdam, str. 35-56.
- Maurović, I. (2010.), Intervencije u obiteljskom okruženju: mogućnost prevencije izdvajanja djece i mladih rizičnog ponašanja iz obitelji, Ljetopis socijalnog rada, 17 (3).
- Moffitt, T. E. (1993.), Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, Psychological Review, 100 (4), str. 674-701.
- Patterson, G. R., Reid, J. B, Dishion, T. J. (1992.), Antisocial Boys, Oregon Social Learning Center, Eugene, Oregon
- Prochaska, J. Q., DiClemente, C. C. (1983.), Stages and Processes of Self-Change of Smoking: Toward An Integrative Model of Change, Journal of Consulting and Clinical

Psychology, 51 (3), str. 390-395.
- Prochaska, J. Q., DiClemente, C. C. (1986.), Toward a comprehensive model of change. (U): Miller W. R., Heather N. (ur.), Treating addictive behaviors: Processes of change. New York: Plenum Press. pp. 3-27
- Reese, L. E., Vera, E. M., Simon, T. R., Ikeda, R. M. (2000.), The role of families and care givers as risk and protective factors in preventing youth violence, Clinical Child and Family Psychology Review , 3 (1), str. 61-77.
- Resnick, M. (2000.), Resilience and protective factors in the lives of adolescents, Journal of Adolescent Health, 27, str. 1-2.
- Sladović Franz, B. (2008.), Sveobuhvatno obiteljsko procjenjivanja u socijalnoj skrbi za djecu, u: Ajduković, M., Radočaj, T. (ur.), Pravo djeteta na život u obitelji,Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Zagreb, str. 93-121.
- Šincek, D. (2007.), Doprinos teorije prisile razumijevanju delinkventnog ponašanja mladih, Ljetopis socijalnog rada, 14 (1), str. 119-141.
- Šincek, D. i Ajduković, M. (2012.), Doprinos činitelja rizika različitim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja mladića, Psihologijske teme, 21 (1), str. 1-28.
- Thornberry, T. P. (2005.), Explaining multiple patterns of offending across the life-course and across generations, The ANNALS of American Academy of Political and Social Science, 602, str. 156-195.
- UN (1990.), Smjernice za prevenciju maloljetničke delinkvencije („Rijadske smjernice“), Glavna skupština UN-a A/RES/45/112; 64. plenarna sjednica, 14. prosinca 1990.
- Žižak, A., Vizek Vidović, V., Ajduković, M. (2012.), Interpersonalna komunikacija u profesionalnom kontekstu,Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Republika Hrvatska
Pravobranitelj za djecu

ZAŠTITA PRAVA I INTERESA DJECE U SUSTAVIMA SOCIJALNE SKRBI I ZAŠTITE MENTALNOG ZDRAVLJA

Dubravka Marušić*

ZAŠTITA DOBROBITI DJECE S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU

Sažetak

Sustav socijalne skrbi unazad desetak godina opterećen je brojnim teškoćama, koje se osobito odnose na izostanak jasnoga konceptualnog okvira zaštite i unaprjeđenja prakse u radu s pojedinom skupinom korisnika. To se u velikoj mjeri odrazilo i na područje zaštite djece s poremećajima u ponašanju u domovima za odgoj djece i mladeži i odgojnim domovima. Važno je naglasiti da su stručnjaci s neposrednim iskustvom u radu s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju bezbroj puta upućivali na nužnost razvoja obuhvatne prevencijske strategije u području zaštite djece i mladeži s poremećajima u ponašanju te na potrebu provođenja sustavnih analiza i istraživanja povezanih s karakteristikama i potrebama populacije i obilježjima intervencija prema djeci i mladima s poremećajima u ponašanju (kao i međusobnu usklađenost potreba i vrste intervencija), a sve to radi ostvarenja uvjeta za unaprjeđenje tretmana djece i mladih s poremećajima u ponašanju, kao i izvršenja sudskih odgojnih mjera.

Cilj je ovog rada dati pregled postojeće prakse, odnosno profesionalnog pristupa prema djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju s aspekta stručnjaka doma za odgoj djece i mladeži te naznačiti mogući smjer razvoja različito ciljanih prevencijskih aktivnosti kao i provedbe diferencijacije tretmana djece i mladih s poremećajima u ponašanju.

Zaključna razmatranja afirmiraju obuhvatni pristup vidljiv u konceptu intervencijskoga kontinuuma (kontinuuma rizika/potreba, kontinuuma populacije, kontinuuma intervencija i kontinuuma programa), kao temeljnu orijentaciju u procesu unaprjeđenja funkcioniranja domova za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju te zaštite dobrobiti ove populacije.

1. Uvod

U razdoblju od prethodnih desetak godina sustav socijalne skrbi općenito bilježi niz teškoća. Unutar tog sustava, iz kuta stručnjaka domova za djecu s poremećajima u ponašanju, kvaliteta skrbi i poduzimanja primjerenih intervencija prema djeci u stanju je koje implicira zabrinutost. Uzroci i mogući načini prevladavanja takvog stanja vrlo su složeni i odnose se na sve sastavnice zbrinjavanja djece. Do unazad dvije godine, nije bilo moguće nedvojbeno odgovoriti na pitanje postoji li na razini Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi analiza prilika u domovima i shodno tome precizno strukturirana strategija za osmišljavanje i implementaciju intervencija i reforme sustava

* dipl. defektolog soc. pedagog., voditeljica Odjela dijagnostike, prihvata i tretmana, Dom za odgoj djece i mladeži u Zagrebu

skrbi u domovima za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju. Do stručnih radnika u samim ustanovama dopirale su informacije o pojavljivanju određenih aktivnosti, kao npr. promicanje decentralizacije i deinstitucionalizacije, jačanje sustava udomiteljstva, nekoliko paralelnih projekata utvrđivanja potreba korisnika s ciljem osmišljavanja tretmana, osnivanje metodoloških centara itd. Ove teme same po sebi izvrsne su i dobrodošle. Međutim, neuvezane u strukturu, odnosno u zaokruženu, cjelovitu politiku skrbi o djeci s poremećajima u ponašanju, najblaže rečeno, djeluju nerazumljivo.

Stručnjaci iz domova nebrojeno puta poticali su i upućivali na nužnost razvoja obuhvatne prevencijske strategije u području zaštite djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Dugotrajni izostanak smislenog sustava na nacionalnoj razini, rezultirao je nesređenom, nepovezanom praksom na svim razinama djelovanja (od škola, centara za socijalnu skrb, sudova za mladež pa do samih domova za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju).

O sličnim zapažanjima upozoravaju različita istraživanja. Primjerice, Koller-Trbović i Žižak (2001.) ističu neadekvatnost postojeće profesionalne paradigme koja se prepoznaje na kontinuumu od neizgrađenoga profesionalnog pristupa preko nekonzistentnosti, pa do neefikasnosti u današnjim promijenjenim uvjetima života i rada.

No, u posljednje dvije godine izdvaja se nekoliko pozitivnih aktivnosti koje su nagovijestile otvaranje mogućnosti za unaprjeđenje zaštite dobrobiti djece s poremećajima u ponašanju, kao što su:

– donošenje Nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine
– primjena Master plana deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne skrbi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, djecu s teškoćama u razvoju, odrasle osobe s invaliditetom, djecu i mladež s poremećajima u ponašanju i psihički bolesne odrasle osobe u sustavu socijalne skrbi u RH od 2010. do 2016. godine
– započinjanje proceca uvođenja minimalnih standarda kvalitete u ustanovama socijalne skrbi
– započeto je provođenje supervizije za manji broj stručnih radnika u domovima
– donošenje nekolicine novih zakonskih i podzakonskih akata
– napredovanje u informatizaciji centara za socijalnu skrb i domova.

Međutim, iz perspektive stručnjaka iz domova, procesi promjena vrlo su tromi i nadalje ostavljaju dojam nepovezanosti i nesustavnosti, bez jasnoga i razumljivoga konceptualnog okvira.

Na osnovi prethodnih napomena, cilj je ovog rada dati pregled postojeće prakse, odnosno profesionalnog pristupa prema djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju kroz prizmu doma za odgoj djece i mladeži te naznačiti mogući smjer razvoja različito ciljanih prevencijskih aktivnosti.

2. Neki pokazatelji kvalitete intervencija prema djeci s poremećajima u ponašanju

Podržavanje pozitivnoga dječjeg razvoja (Bašić, Ferić, Kranželić, 2001.), odnosno dobrobit djece okosnica je (ili bi trebala biti) svakidašnjih napora stručnjaka koji se bave djecom i mladima, tim više što je rizičnija ili ugroženija populacija u pitanju. Konflikt neupitnog kriterija dječje dobrobiti sa stvarnošću, nažalost, u dnevnoj je praksi sve vidljiviji u različitim aspektima. U ovom kratkom osvrtu bit će obuhvaćeni ključni aspekti koji u najvećoj mjeri čine i određuju aktualnu skrb o djeci i mladima s poremećajima u ponašanju.

2.1. Zakonska uporišta

Teško je išta reći o kvaliteti realizacije potreba i prava djece s poremećajima u ponašanju u okvirima domova bez sagledavanja formalno-pravnih uporišta za njihovo funkcioniranje, kao i svih elemenata strukture doma.

Ako se krene od hijerarhije zakonskih propisa od općih prema specifičnima, može se reći da postoje uglavnom dobri opći propisi. Praksa dosljedno rukovođena Konvencijom o pravima djeteta („Narodne novine“, br. 12/1993.), Obiteljskim zakonom („Narodne novine“, br. 116/2003., 17/2004., 136/2004., 107/2007., 61/2011.) i Zakonom o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 111/1997. i 84/2011.), mogla bi zavrijediti ocjenu dobre, kvalitetne prakse. Izuzetak je nedavno donesen Zakon o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, br. 57/2011.), koji je izazvao burne reakcije stručne javnosti, kao i najavljena nužnost njegove promjene. Međutim, velike nedorečenosti i neusklađenosti, a time i golem prostor za nesnalaženje i improvizaciju od strane provoditelja propisa, nalazio se u podzakonskim aktima i/ili naputcima koji su nerijetko u neskladu s hijerarhijski višim propisima. Primjerice, u Pravilniku o vrsti doma za djecu i doma za odrasle osobe i njihovoj djelatnosti, te uvjetima glede prostora, opreme i potrebnih stručnih i drugih djelatnika doma socijalne skrbi („Narodne novine“, br. 101/1999.), (nadalje: Pravilnik o vrsti doma), navedeno je da se sudska odgojna mjera upućivanja u odgojnu ustanovu izvršava u domovima za odgoj djece i mladeži i odgojnim domovima, a naputkom MZSS iz 2003. određuje se razdvajanje „sudskih“ i „nesudskih“ maloljetnika, odnosno onih kojima je izrečena sudska odgojna mjera upućivanja u odgojnu ustanovu i onih za koje to nije slučaj. Rezultat: nastaje *ad hoc* nova „mreža ustanova“, koja je u stručnom smislu najblaže rečeno dvojbena, potpuna pomutnja na svim razinama (CZSS, sudovi, domovi), „dezorijentirana“ domska praksa i udar na kvalitetu tretmana korisnika.

Deset godina kasnije donesen je novi Pravilnik o vrsti doma („Narodne novine“, br. 64/2009.), u kojemu je također precizno navedeno u kojim se ustanovama izvršavaju sudske odgojne mjere i postupno, ali ne u cijelosti, u ustanovama se primjereno primjenjuju odredbe ovog Pravilnika.

Bašić i Žižak (1992.) ističu da definiranje konceptualne razine interventnih mjera zahtijeva istodobno i usklađeno djelovanje na planu definiranja obilježja i potreba populacije i na planu definiranja obilježja i mogućnosti zajednice (stručne i društvene) da na te potrebe odgovori. S tim povezano, naglašava se, među ostalim, nužnost definiranja mreže ustanova, službi, programa i postupaka, definiranje skupina korisnika te metoda i pristupa korisnicima (Žižak, Koller-Trbović, Lebedina-Manzoni, 2001.). Međutim, situacija pokazuje da znanstveno utemeljene preporuke nisu do danas pronašle put i odjek u mjerodavnim institucijama.

U ovom je području osim brojnih primjera koji se odnose na postojeću zakonsku infrastrukturu, od prijeke potrebe naglasiti propise, osobito na razini različitih pravilnika, na čije se donošenje čekalo i dvadesetak godina. Tako je primjerice, nakon brojnih apela od strane stručnjaka iz prakse, donesen Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje („Narodne novine“, br. 153/2009.). Tek nakon dvije godine ovaj zakon prati odgovarajući podzakonski akt, odnosno Pravilnik o načinu izvršavanja odgojnih mjera posebne obveze, upućivanje u disciplinski centar, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u odgojnu ustanovu i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu („Narodne novine“, br. 141/2011.). Dakle, nakon pravilnika o izvršenju odgojnih mjera iz 1988. i 1989. godine, čekali smo pune 23 godine na ovaj nedavno doneseni Pravilnik.

2.2. Unutarnji ustroj domova

Nakon zakonskih osnova, radi dobivanja uvida u stanje u domovima, potrebno je sagledati prostorne i kadrovske resurse, karakteristike populacije te suradnju međusobno i s drugim nadležnim institucijama.

Sve češće se ističe da su domovi prekapacitirani, da se dugo čeka na slobodno mjesto u gotovo svim oblicima tretmana i da samih domova nema dovoljno. Dobri poznavatelji prilika, a to su prije svega sami stručni radnici, često se neće prikloniti takvim ocjenama, već uzroke problemima nalaze dublje, slojevitije, suptilnije.

Ako pobrojimo domove za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju na nacionalnoj razini, lako ćemo zaključiti da je svaka regija zastupljena sa po jednim ovakvim domom (Osijek, Zagreb, Karlovac, Pula, Rijeka, Zadar, Split, M. Lošinj, Bedekovčina, Ivanec, Cres, Lug). Ono što se u dnevnoj praksi uočava problematičnim jest organizacijska struktura pojedinih domova ili pojedinog tipa doma, razlike u raspoloživim stručnim kadrovima i nemogućnost zapošljavanja potrebnog broja stručnih radnika, stvarno stanje popunjenosti kapaciteta i diferenciranje populacije prema potrebama, odnosno prema dobi, spolu te obliku i intenzitetu poremećaja u ponašanju i drugih teškoća. Svojedobno su svi domovi za odgoj djece i mladeži (Osijek, Karlovac, Zagreb, Pula, Rijeka, Zadar, Split)

raspolagali istim tipom organizacijskog ustrojstva, odnosno bili su podijeljeni na odjele: dijagnostika, produženi stručni tretman, prihvatna stanica, domski tretman za žensku i mušku populaciju, disciplinski centar.

Dom za odgoj djece i mladeži Zagreb izdvaja se od ostalih domova s razvijenom gotovo dvadesetpetogodišnjom praksom provođenja programa produženog stručnog postupka u osnovnim školama, koji ima preventivni karakter. Isti su model prije nekoliko godina preuzeli domovi u Splitu, Rijeci i Puli. S terena, odnosno iz brojnih osnovnih škola postoje zamolbe za otvaranje grupa poludnevnog boravka u njihovim školama. No, već nekoliko godina naše molbe za proširenje ovog programa Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (dalje: MZSS) redovito odbija.

U posljednjih desetak godina vidljive su promjene u navedenim ustrojstvima domova na način da su neki odjeli u pojedinim domovima jednostavno ukinuti, bez jasnog i razumljivog razloga. Treba reći da ukidanje određenih odjela ni u kojem slučaju ne znači izostanak potrebe za oblikom tretmana koji su se u njima provodili. Jasno je, kad se jednom nešto ukine, potrebno je ulaganje silnih napora i sredstava da se to ili reaktivira ili da se osmisli dostojan zamjenski oblik usluge. Ovakve promjene uglavnom nisu popraćene transparentnom argumentacijom od strane nadležnih instanci, a reperkusije su dalekosežne. Prije svega čine izravno ugrožavanje prava djece i njihove dobrobiti. Ostvarenje prava na pomoć i primjeren tretman, i to pravodoban, stručno kompetentan, trebalo bi se kao podrazumijevajuća kategorija vezivati za domove specijalizirane za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju. A s ciljem zaštite prava i osiguranja dobrobiti djece s poremećajima u ponašanju, ovi su domovi i osnovani!

Budući da nemamo pisanih izvora o stanju u drugim domovima, informacije dobivamo komunikacijom u dnevnoj praksi, najčešće usmeno ili posredno, pisanim putem od suradnika iz centara za socijalnu skrb. Primjerice, prema uputi iz MZSS-a dijagnostičku obradu i smještaj domovi provode prema načelu regionalne pripadnosti. Međutim, posljednjih nekoliko godina povećan je broj zahtjeva prema dijagnostici u Domu u Zagrebu ili Domu u Rijeci, pa i prema Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež u Zagrebu, kojima, pak, te ustanove u pravilu ne mogu udovoljiti zbog potkapacitiranosti u prostoru i/ili u broju raspoloživih stručnjaka odnosno timova. Naravno, navedeni problem je „plodno tlo“ za intenziviranje poremećaja u ponašanju i brojnih pratećih rizika u vremenu čekanja na potrebnu intervenciju.

2.3. Djeca s poremećajima u ponašanju

Pravodobnost intervencija – Ovdje je nužno spomenuti neke karakteristike djece i maloljetnika koje se upućuje na dijagnostičku obradu. Analizom dokumentacije koja se prilaže uz zahtjeve za dijagnostičku obradu moguće je izdvojiti grupu djece, u pravilu od

11 do 16 godina, kod koje su sve izrazitiji problemi u funkcioniranju prisutni od 3 pa do čak 5 godina. Kod te skupine djece zapaža se poduzimanje različitih intervencija koje se, pak, mogu razvrstati u različite kategorije kvalitete i primjerenosti: od višestrukog i neučinkovitog izricanja mjere nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi, preko višestrukih, opetovanih pokušaja uključivanja u savjetovališne ili psihoterapijske tretmane, izricanje različitih izvaninstitucionalnih odgojnih mjera ili posebnih obveza, do nekolicine provođenih ambulantnih ili stacionarnih ispitivanja u različitim ustanovama, nakon kojih ne uslijede preporučeni tretmani. Do prije dvije godine na realizaciju zaprimljenog zahtijeva za dijagnostičku obradu čekalo se prosječno dva do tri mjeseca. No, zahvaljujujući pozitivnoj reakciji nadležnog MZSS-a nakon dugotrajnih inicijativa osnovan je i drugi tim te je dvostruko skraćeno vrijeme čekanja na realizaciju zahtjeva i primanje djeteta na dijagnostičku obradu te je gotovo udvostručen broj obrađene djece u Domu u Zagrebu u jednoj godini. Ali nadalje ostaje problem koji djeluje sve teže rješiv. Naime, kada se i okonča dijagnostička obrada, poseban su problem nemogućnost realizacije prijedloga ili očito neuvažavanje prijedloga proizašlih iz obrade.

Osim toga, za određeni broj djece provodi se smještaj u dom bez prethodne dijagnostičke obrade.

Kumulativni efekt izloženosti rizicima – Osim što su, dakle, u te djece prisutni različiti oblici i intenzitet poremećaja u ponašanju, dugotrajno nepoduzimanje ili poduzimanje različitih mjera bez valjane procjene ili dijagnostičke obrade; ili obuhvaćanje uzastopnim dijagnostičkim obradama; okolnosti su koje pogoduju razvoju prethodno prisutnih rizika ili poremećaja u ponašanju. Takvo djelovanje može se označiti kao zaseban, dodatni rizični činitelj, čime se naposljetku postiže kumulativni efekt izloženosti različitim rizicima. Navedeno je opisano među najvažnijim rizičnim činiteljima u knjizi *A Conceptual Framework and Some Directions for a National Research Program* (Coie, J. D. i sur., 1993.).

Djevojčice i maloljetnice – Poseban je problem tretman populacije djevojčica i maloljetnica. U Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb, kao najvećem ovog tipa u RH, već više od 20 godina ne postoji odjel institucionalnog tretmana za djevojke, a potrebe su s vremenom sve izrazitije. Prije gotovo pet godina zatraženo je od MZSS-a odobrenje za osnivanje odjela za žensku populaciju, još uvijek bez ikakvog odgovora. Odgojni dom Bedekovčina bremenit je problemima već dulje vrijeme, a bilo je i razmišljanja da taj Dom preraste u jedino i središnje mjesto za tretman i skrb o ženskoj populaciji s poremećajima u ponašanju. Takva razmišljanja zaslužuju ozbiljnu stručnu analizu.

S obzirom na sve to potrebno je istaknuti da u već spomenutom istraživanju Žižak, Koller-Trbović, Lebedina-Manzoni (2001.) naglašavaju nužnost osnaživanja mjesta i uloge detekcije i dijagnosticiranja u sustavu interventnih mjera, što uključuje i potrebu za diferencijacijom institucija i programa za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju ili u riziku

i za njihove roditelje.

Nasilno ponašanje korisnika – U suradnji i kontaktima s kolegama saznajemo za znatan porast broja korisnika agresivnog i nasilnog ponašanja. Navedeno se odnosi i na međuvršnjačko nasilje, ali i nasilje djece prema odgajateljima. Ova saznanja iziskuju složene intervencije nadležnog ministarstva, ali i drugih nadležnih institucija.

Odgajatelji ne raspolažu mehanizmima usmjerenima na samozaštitu, kao i na zaštitu maloljetnika od njih samih i mogućih posljedica nasilnog ponašanja. Stoga je nužno osmišljavanje ciljanih edukacija i odgovarajućih mjera zaštite sigurnosti, reduciranja rizika i posljedica napada.

Romska populacija – U prihvatnim stanicama, osobito u zagrebačkom domu, godinama je isticana nužnost rješavanja specifičnih problema skrbi o romskoj populaciji. Primjerice, u srpnju 2005. napravljena je analiza za petneastero romske djece s područja izvanzagrebačkog centra za socijalnu skrb, koja godinama nisu obuhvaćana nikakvom intervencijom, a u prihvatnoj stanici bili su i više od 50 puta! Zahtjev je 2005. upućen nadležnom CZSS-u (na znanje Uredu pravobraniteljice za djecu, nadležnoj policijskoj postaji i MZSS-u), potkrijepljen brojčanim podacima, za poduzimanjem mjera iz njihove nadležnosti. Isti je zahtjev ponovljen u kolovozu 2006., s obzirom na to da je prethodni prošao nezapaženo i bez ikakvog odgovora. Nakon zahtjeva iz 2006. organiziran je sastanak na kojemu su prisustvovali predstavnici nadležnog CZSS-a i PP Đurđevac, MZSS-a, pravobraniteljica za djecu i ravnatelj Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb. Kao rezultat sastanka uslijedili su zahtjevi te su početkom 2007. na dijagnostičku obradu primljena tri dječaka. Od ta tri dječaka samo je jedan smješten oko godinu dana nakon provedene obrade, a dvojica tek nakon godinu i pol od obrade, a u međuvremenu su više puta dovođeni na smještaj u prihvatnu stanicu (jedan od njih ukupno čak 85 puta!). U međuvremenu razlozi dovođenja na privremeni smještaj u prihvatnu stanicu postajali su sve složenije prirode. Prijašnja skitnja, prosjačenje i sitne krađe sada su dopunjeni činjenjem razbojstava i vršenjem kaznenih djela protiv života i tijela (teške tjelesne ozljede).

Djeca bez pratnje – strani državljani – U nekolicini domova (Osijek, Rijeka, Split, Zagreb i PS CZSS-a Varaždin) posebnu populaciju čine djeca bez pratnje – strani državljani. Nebrojeno puta, na različitim sastancima i stručnim skupovima, isticani su osnovni problemi: izostanak inicijalnoga zdravstvenog pregleda, jezična barijera, nedostupnost ikakvih anamnestičkih podataka (pitanja jesu li žrtve zlostavljanja, trgovanja ljudima i sl., imaju li i sami delinkventnu prošlost), problem utvrđivanja dobi (često je riječ o mlađim punoljetnim osobama). Isticana je potreba sustavnog rješavanja i donošenja međuresorskog naputka o postupanju (MZSS i MUP), kao i potreba primjerenijega smještajnog zbrinjavanja. Učinjeni su određeni napori, donesen je Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje (2009.) između MZSS-a i MUP-a, ali bez zadovoljavajućih efekata u praksi.

Djeca s udruženim teškoćama (poremećaji u ponašanju i psihičke teškoće)

Posebnu pozornost nužno je obratiti ovoj populaciji djece. Dominantno je riječ o djeci iz odgojnih domova koja imaju poremećaje u ponašanju i psihičke teškoće. Primjerice, u Domu u Zagrebu od ukupnog broja maloljetnika, njih oko trećinu uzima medikamentoznu terapiju. Često je u njihovu funkcioniranju primjetljiva nasilnost prema drugim štićenicima i odgajateljima, izostanak sposobnosti prilagodbe oblicima stručnih intervencija kojima dom raspolaže, nemogućnost praćenja i udovoljenja obrazovnim zahtjevima i kao krajnji efekti, njihova vlastita nemoć i bespomoćnost odgajatelja da se suoče s problemima koji nadilaze postojeće prostorne, kadrovske i stručne potencijale. Problemi u funkcioniranju djece s udruženim teškoćama intenziviraju se već dulji niz godina. Stoga je nužno, s posebnim naglaskom na hitnost i neodgodivost, sustavno i multidisciplinarno pristupanje rješavanju ovog problema. Jedna od potreba u tom je smislu uspostava posebne socijalno-zdravstvene ustanove ili odjela u okviru neke od postojećih ustanova, s ciljem što veće razine zaštite dobrobiti ove populacije djece.

2.4. Stručni resursi – broj, profil i motivacija stručnih radnika

Stručni resursi (broj i profil stručnih radnika) u domovima već su dulje vrijeme nezadovoljavajući i ne odgovaraju stvarnim potrebama. Donošenjem novog Pravilnika o vrsti doma za djecu i doma za odrasle osobe i njihovoj djelatnosti te uvjetima glede prostora, opreme i potrebnih stručnih i drugih djelatnika doma socijalne skrbi („Narodne novine“, br. 64/2009.), situacija je u manjoj mjeri korigirana nabolje.

Osim broja stručnih radnika, vrijedno je osvrnuti se i na stručni profil, kao i na motivaciju stručnjaka za zaposlenje u domovima za djecu s poremećajima u ponašanju. Nerijetko, a osobito u manjim sredinama, na mjestu odgajatelja zaposleni su nestručnjaci, odnosno ne-socijalni pedagozi, ne-socijalni radnici i ne-psiholozi. Mladi stručnjaci pak, često su demotivirani i neovisno o mjestu gdje se dom nalazi, sve rjeđe se odlučuju započeti svoje karijere u domu (evidentno iz provođenih natječaja za primanje stručnih radnika). Moguće je bilo čuti i od stručnih autoriteta izjave da nije važna struka nego kompetencije. Međutim, apsurdno je uopće objašnjavati da se kompetencije za određenu struku, kao što je u našem slučaju tretman djece i mladeži s poremećajima u ponašanju, stječu na visokoobrazovnim institucijama namijenjenima obrazovanju stručnjaka upravo ove specijalnosti. Desetljećima prisutna fraza, ali i praksa, da „odgajatelj može biti bilo tko“ društvenog smjera tko ima odgovarajuće karakteristike ličnosti ili „nagnuća“ za posao odgajatelja djece s poremećajima u ponašanju, napokon bi se trebala pretvoriti u povijest. Posao odgajatelja djece s poremećajima u ponašanju, znanja i vještine ne mogu se učiti „u hodu“ („učenje u hodu“ i cjeloživotno obrazovanje nisu sinonimi!). I dok će se eventualno, ili nažalost vjerojatno, i nadalje polemizirati o ovoj temi, i dok će zastupnici

„heterogene grupe odgajatelja (šarolikih, nespecijaliziranih struka)“ i zastupnici odgovarajućih struka (socijalni pedagozi, socijalni radnici, psiholozi) „vući“ priču svatko na svoju stranu, u nekom procjepu, u vakuumu ostaju i dalje djeca. Problem s odgovarajućim stručnim profilom potrebno je razmotriti i s aspekta dodatnih mogućnosti, na način da se provede uključivanje u dodatno educiranje za rad s djecom s problemima u ponašanju.

2.5. Edukacija i supervizija

Godinama ne postoji osmišljeno i plansko stručno usavršavanje stručnih radnika u sustavu socijalne skrbi, a nisu osigurani ni uvjeti za to. Osim propisane obveze postoji permanentno izražavanje potreba stručnih radnika, iniciranih višestruko i od triju strukovnih udruga (socijalnih pedagoga, socijalnih radnika i psihologa), za osiguranjem uvjeta i sadržaja stručnog usavršavanja. Zakonom je predviđen sustav stručnog napredovanja stručnih radnika po modelu mentor-savjetnik-viši savjetnik, međutim rijetki su primjeri primjene ovakve mogućnosti motiviranja i nagrađivanja stručnjaka. Supervizija za stručne radnike kao oblik prevencije „izgaranja na poslu“ je osigurana prije oko godinu dana za manji broj stručnjaka. Poznato je koliko je napora i sredstava, znanja, vještina, emocionalne snage i dobronamjernosti, čovječnosti, tolerancije i fleksibilnosti potrebno za osiguranje zdravoga psihosocijalnog razvoja svakog djeteta. A koliko je tek svega spomenutog i nespomenutog potrebno u ličnosti svakog odgajatelja koji radi s populacijom djece i mladih s poremećajima u ponašanju? Bez ulaganja u humane potencijale ne treba niti pomišljati na napredak u području skrbi o ovoj populaciji.

2.6. „Zatvorenost“ u komunikaciji

Općenito rečeno, domovi su „zatvoreni“ prema vanjskom svijetu. Rijetko kada se ističu primjeri pozitivne prakse. Uglavnom, ako se u javnosti ili u medijima govori o domovima, onda je to u slučaju ekscesa, nakon čega se, komunikacijski gledano, domovi još više „zatvaraju“, „uvlače u sebe“. U takvim uvjetima u javnost teško prodiru informacije o većini korisnika, o onima koji su završili škole, osposobili se za zanimanje i samostalan život. Uspješni preventivni programi najčešće su nepoznati izvan uskih stručnih krugova.

Komunikacija domova, međusobno i s drugim nadležnim institucijama, također je nezadovoljavajuća. Izostaje potrebna razina povezanosti, komunikacije i suradnje istovrsnih timova između domova, domova s pripadajućim sudovima i odvjetništvima, a komunikacija između domova s resornim ministarstvom dugo se svodila na susrete pri inspekcijskim nadzorima. U već spomenutom prethodnom dvogodišnjem razdoblju započete su promjene i na ovom području, u smislu nešto učestalijeg uključivanja stručnjaka iz prakse u različite procese (primjerice, donošenje zakona i pravilnika), što je pozitivno utjecalo

i na dinamiku komunikacije među kolegama.

Ovo područje kvalitete i kontinuiteta međuresorske suradnje i komunikacije također je istaknuto u okviru promjena na konceptualnoj razini (Žižak, Koller-Trbović, Lebedina-Manzoni, 2001.).

2.7. Uvjeti rada

Osim različitih neadekvatnosti u smislu prostora i opreme u domovima, poseban je problem informatizacija domova. Izostanak godinama najavljivanog rješenja tog problema uvjetuje nazadovanje u komunikacijskom, praktičnom i edukacijskom smislu i u neskladu je sa stoljećem u kojemu živimo. Praćenje skrbi o korisnicima, evidencije, programiranje intervencija, odobravanje različitih socijalnih prava i usluga, istraživanja i slično, neizvedivi su i nezamislivi bez adekvatne informatičke opreme.

U ovom su području uspostavljeni osnovni uvjeti te je u određenom obujmu provedena informatizacija sustava. No, ostaje uspostaviti sustave evidencija i praćenja (*software)*, što bi omogućilo efikasniji i ekonomičniji (i stručni i financijski) pristup korisnicima.

3. Zaključna razmatranja

Prethodno opisano samo su isječci, okvirna zapažanja o intervencijama prema djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju, koja nameću zaključak o hitnoj potrebi osmišljavanja i primjene cijeloga niza mjera na nacionalnoj razini, od područja prevencije do različitih stupnjeva diferencijacije intervencije prema ovoj populaciji.

Smjer poduzimanja mjera nužno bi se trebao kretati od nacionalne prema lokalnoj razini, shodno preporukama i provjerenim stajalištima iz svjetske i domaće literature (Bašić, 2003.). Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih donesena je za razdoblje od 2009. do 2012. godine. Međutim, ostaju nepoznati njezini učinci, odnosno mjere koje su dosad realizirane i u kojem obujmu.

U hrvatskim uvjetima, kako pokazuju istraživanja (Bašić, Ferić, Kranželić, 2001.) i (Žižak, Koller-Trbović, Lebedina-Manzoni, 2001.) i dosadašnji tekst ovog članka, intervencije prema ovoj populaciji pretežno se provode u institucijama socijalne skrbi, i to prema djeci i mladima sa složenijim oblicima poremećaja u ponašanju, odnosno visokorizičnoj populaciji. Izostaje prijeko potrebna diferencijacija programa koja bi uvažavala već postojeći prijedlog netradicionalnog pristupa ovoj populaciji od strane znanstvenika (Bašić, Žižak, Koller-Trbović, 2004.), a koji obuhvaća sve rizične skupine i razine intervencija od preventivne preko ranointerventne do tretmanske. Riječ je o sveobuhvatnom pristupu koji promovira koncepciju intervencijskoga kontinuuma, a sastoji se od kontinuuma rizika/potreba, kontinuuma

populacije, kontinuuma intervencija i kontinuuma programa. Stoga je obuhvatni pristup preporučljiv temelj aktivnosti u procesu unaprjeđenja funkcioniranja domova.

Za početak takve incijative nužno je istaknuti postojeće resurse:

1. Stručnjaci u ustanovama – u dnevnoj praksi brojna su zapažanja stručnjaka o potrebnim i mogućim promjenama, i na planu unaprjeđenja postojećih programa, i na planu poduzimanja preventivnih aktivnosti. Prisutna je svijest o neodrživosti sadašnjeg stanja, kritički stav, ali nerijetko i motivacija za promjene, osobito u mlađih stručnjaka (što je i očekivano).
2. Podaci o djeci i maloljetnicima – u ustanovama socijalne skrbi za tretman djece s poremećajima u ponašanju provodi se nekoliko različitih programa i postoji velika količina podataka, odnosno evidencija i dokumentacije, koji bi mogli poslužiti kao temelj za analize stanja, ali i za izradu daljnjih prijedloga istraživanja usmjerenih na osmišljavanje djelotvornih programa prevencije i intervencija.
3. Postojeći programi intervencija – uz redovito i valjano provođenje evaluacije programa (procesne i završne) dobit ćemo odgovor na pitanje o efikasnosti i kvaliteti kao i o potrebnim korekcijama i unaprjeđenju aktualnih programa.
4. Prostorni kapaciteti – nužan uvjet za provođenje različitih aktivnosti. Prostora u ustanovama ne manjka, samo je otvoreno pitanje u kakvoj je funkciji, zadovoljava li potrebe pojedinih domova ili je potrebna reorganizacija i adaptiranje prostora.

Za mobilizaciju i unaprjeđenje prisutnih i stvaranje novih resursa nužno je, ali ne i neizvedivo, osiguranje nekolicine temeljnih preduvjeta:

1. reorganizacija stručne politike u samim ustanovama, koja bi se primarno odnosila na opredjeljenje stručnog vodstva ustanova prema prihvaćanju promjena u smislu upotpunjavanja načina i sadržaja vođenja ustanove
2. izmjene i dopune u godišnjem planu ustanove kojima se razrađuju i osiguravaju uvjeti za uvođenje novog područja/programa ustanove: analiza i kreiranje programa ustanove
3. iz prethodnog bi proizašlo uvođenje: stručnog voditelja ustanove i stručnog tima, preraspodijeljeno radno vrijeme, tehničke mogućnosti (računala, pristup internetu, prostor)
4. ideja otvaranja mogućnosti u ustanovama za novi pristup programskim aktivnostima, osobito osmišljavanju preventivnih programa, teško je zamisliva bez suradnje sa znanstvenicima, uključivanja subjekata iz lokalne zajednice, vježbenika i volontera odgovarajućega stručnog profila.

Iz svega navedenog nužno bi trebalo slijediti provođenje istraživanja koja ciljaju na utvrđivanje prisutnosti različitih oblika poremećaja u ponašanju u djece i mladih (epidemiološka istraživanja) s ciljem izrade prijedloga za suzbijanje takvih problema (preventivne

intervencije), Bašić (2003.). Na taj način, uz postupno povećavanje participacije stručnih radnika iz svih dijelova sustava, osigurao bi se temelj za provođenje diferencijacije populacije i programa usklađenih sa stupnjem rizika djece i mladih za razvoj poremećaja u ponašanju.

Literatura

- Bašić, J. i Žižak, A. (1992.), Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju, Zavod grada Zagreba za socijalni rad i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb
- Bašić, J. (2003.), Epidemiološka istraživanja i prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici, u: Bašić, J, Janković, J., Lokalna zajednica – Izvorište nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih, str. 18-30.
- Bašić, J., Ferić, M., Kranželić, V. (2001.), Od primarne prevencije do ranih intervencija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Bašić, J., Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2004.), Prijedlog pristupa rizičnim ponašanjima i poremećajima u ponašanju djece i mladih, u: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.), Poremećaji u ponašanju: pristupi i pojmovna određenja, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 147-156.
- Coie, J. D., Watt, N. F., West, S. G., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. J., Ramey, S. L., Shure, M. B., Long, B. (1993.), The Science of Prevention, A Conceptual Framework and Some Directions for a National Research Program, American Psychologist Association, 48(10), str. 1013-1022.
- Konvencija o pravima djeteta**,** „Narodne novine - Međunarodni ugovori“, br. 12/1993.
- Obiteljski zakon, „Narodne novine“, br. 116/2003.
- Pravilnik o vrsti doma za djecu i doma za odrasle osobe i njihovoj djelatnosti, te uvjetima glede prostora, opreme i potrebnih stručnih i drugih djelatnika doma socijalne skrbi, „Narodne novine“, br. 101/1999.
- Pravilnik o vrsti doma za djecu i doma za odrasle osobe i njihovoj djelatnosti, te uvjetima glede prostora, opreme i potrebnih stručnih i drugih djelatnika doma socijalne skrbi, „Narodne novine“, br. 64/2009.
- Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, „Narodne novine“, br. 153/2009.
- Zakon o socijalnoj skrbi**,** „Narodne novine“, br. 57/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 111/1997., 84/2011.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Lebedina-Manzoni, M. (2001.), Od rizika do intervencije, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Dr. sc. Ivana Jeđud Borić*

DJEVOJKE U RIZIKU: SLOŽENE, POTREBITE, A ZANEMARENE[1]

Sažetak

Područje rizičnosti djevojaka relativno je zanemareno u istraživačkom i teorijskom smislu. U nastojanju da se stekne šire shvaćanje ovoga društvenog fenomena i tzv. uporabno znanje, provedeno je istraživanje u kojemu se na osnovi višestrukih perspektiva (znanstvenoteorijske, stručnjačke i korisničke) kreirala nova, utemeljena teorija o rizičnosti djevojaka. Istraživanjem je utvrđeno da različite perspektive daju specifičan doprinos razumijevanju rizičnosti kod djevojaka, ali da postoji konsenzus perspektiva oko nekih, ključnih područja rizičnosti: obitelj, škola, vršnjaci i društvo, partneri, ličnost i normativne orijentacije te problemi u ponašanju. Analizom podataka izdvojena je tzv. središnja kategorija, koja ima najveću važnost u objašnjavanju fenomena rizičnosti djevojaka. Na taj je način kreirana sintagma koja opisuje djevojke u riziku kao „složene, potrebite, a zanemarene". Usporedba perspektiva i njihovi specifični doprinosi upućuju na to da su pri bavljenju određenim društvenim problemom (fenomenom) sve perspektive važne kako bi se omogućio potpuniji uvid i razumijevanje određenog problema.

1. Uvod

Ženska delinkvencija u širem smislu, kao i specifičniji problemi u ponašanju kod djevojaka, rijetko je istraživana i uglavnom zanemarivana tema, i na teorijskoj i istraživačkoj razini, i na razini praktičnog rada. Kada je riječ o teorijskom aspektu, počeci bavljenja ženskim kriminalitetom vežu se uz kraj 19. i početak 20. stoljeća te se iz današnje perspektive ove teorije ocjenjuju kao uglavnom neadekvatne jer razloge ženskog kriminaliteta vide u moralnoj inferiornosti žene te njezinoj fizički slabijoj tjelesnoj konstituciji (Singer, Kovčo Vukadin, Cajner Mraović, 2002.). Kanduč (2001.) smatra kako je moderna kriminologija zanemarivala ženu kao počiniteljicu kaznenih djela, ali i kao žrtvu, te se veći naglasak stavljao na ženu kao na (anti)kriminogeni činitelj, vezujući je uz tradicionalnu ulogu žene i majke – one koja skrbi, posvećena je obitelji i stabilizira obitelj. Appignanensi (2008.), pak, govori o u prošlosti prevladavajućem stajalištu znanstvenika i stručnjaka

* asistentica na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

[1] Istraživanje prikazano u radu zasniva se na doktorskom istraživanju autorice rada. Naslov rada odnosi se na naziv utemeljene teorije nastale u istraživanju. Doktorska disertacija pod nazivom „Doprinos perspektive korisnica Odgojnog doma Bedekovčina u razumijevanju rizičnosti kod djevojaka" obranjena je 10. ožujka 2011. na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu (Jeđud, 2011.).

o „ženskoj sklonosti mentalnim bolestima“, pri čemu su žene percipirane kao „lude, loše (zločeste) ili tužne[2]“, dok se neznatna pozornost obraćala na njihove stvarne probleme povezane s društvenim položajem i pravima. U odnosu na razvoj teorija ženske delinkvencije pratimo tijek od tzv. tradicionalnih (malestream) teorija (Kanduč, 2001.; Agnew, 2009.; Brennan, Breitenbach i Dieterich, 2010.) koje su bile zasnovane i orijentirane na muškarce, preko feminističkih teorija koje se pojavljuju kao odgovor na tradicionalne teorije i usmjerene su na specifična iskustva i živote žena (Miller i Mullins, 2009.) do novijih, integriranih teorija koja uzimaju u obzir i muškarce i žene (Steffensmeiera i Allan, 1996.; Moffit i sur., 2001.; Agnew, 2009.). U istraživačkom smislu i u stranoj (Loper, 1999.; Keenan, Loeber i Green, 1999.; Chesey-Lind i Shelden, 2004.; Wong, Slotboom i Bijleveld, 2008.). i domaćoj literaturi (npr. Jeđud, 2010., 2011.) spominje se nedostatak istraživanja koja u središte stavljaju djevojke s problemima u ponašanju. U tom smislu Chesney-Lind i Shelden (2004.) navode da su dosadašnja znanja o rizičnosti djevojaka još uvijek samo „skica“ te da je potrebno mnogo više istraživanja. Nadalje, iste autorice napominju kako postoji vrlo mali broj istraživanja koja su omogućavala djevojkama da govore same o svojim životima, a još manje onih koja su se provodila s djevojkama u sustavu pravosuđa. Autori u području kriminologije (Žakman-Ban, 1993.; Owen i Bloom, 1997.; Kanduč, 2001.) navode neke od razloga manje istraženosti problema u ponašanju djevojaka, odnosno kriminaliteta ženske populacije: mali broj žena koje se uključuju u rizična (delinkventna) ponašanja, percipirana manja društvena opasnost njihovih djela, manje spektakularnost i senzacionalnost (uz iznimku prostitucije) kaznenih djela žena. Unatoč manjem brojčanom udjelu[3] i manjoj percipiranoj društvenoj opasnosti rizičnog ponašanja i kriminaliteta djevojaka i žena (dakle, „lakšoj“ fenomenologiji), u literaturi se navodi kako žene znatno negativnije odstupaju na nizu psiholoških, socioekonomskih i drugih varijabli nego muškarci, odnosno da se ističu po težini etiologije (Jansma i van de Voorde, 1992., prema Rapuš Pavel, 1999.; Singer, Kovčo Vukadin i Cajner Mraović, 2002.; Doležal, 2009.).

Govoreći specifično o rizičnom i delinkventnom ponašanju djevojaka, Zahn, Agnew i Brown (2009.) naglašavaju kako su, iako su se istraživači i znanstvenici u posljednje vrijeme počeli više baviti temom ženske delinkvencije, djevojke i nadalje relativno zanemarene. Batchelor i Burman (2004.) djevojke promatraju kao „očiglednu manjinu“ u sustavu maloljetničkog pravosuđa (i inače u sustavu intervencija, op. a.). Iako je medijska pozornost usmjerena na delinkvenciju djevojaka porasla, istraživanja o djevojkama u riziku i nadalje su manjkava (Bloom i Covington, 2001.; Chesney-Lind i Irwin, 2008.).

[2] *Mad, bad, and sad* (engl.)

[3] I domaći i strani autori navode da je udio djevojaka i žena u ukupnom kriminalitetu stabilan u posljednjih 30-ak godina te da se kreće od 10 do 20%, ovisno o zemlji i kulturi (Ajduković, 1998.; Jeđud, 2011.; Chesney-Lind i Shelden, 2004.).

Gledano iz aspekta praktičnog rada s djevojkama, spomenuta „zanemarenost“ u teoriji i istraživanjima može dovesti do velikih propusta kada je riječ o specifičnim rizicima i potrebama ženske populacije te do nedostatka odgovarajućih resursa usmjerenih na potrebe djevojaka, kao i teorijski utemeljenih tretmanskih modela koji uzimaju u obzir (ženski) rod. U tom smislu autori spominju neadekvatnost instrumenata procjene koji su zasnovani na činiteljima rizika karakterističnima za muškarce odnosno mladiće (Mejovšek i Žakman-Ban, 1986.; Pejović Milovančević, Popović Deušić i Aleksić, 2002., prema Lokas i Bouillet, 2006.; Van Voorhis i sur., 2008.; Emeka i Sorensen, 2009.) te nedovoljno rodno osjetljivom programiranju intevrencija kada je riječ o djevojakama (Bloom i Covington, 2001.; Chesney-Lind i Shelden, 2004.; Goodkind, 2005.; Maschi i sur., 2009.).

Važno je spomenuti i još jednu, uvjetno rečenu, posljedicu, teorijske i istraživačke zanemarenosti rizičnosti kod djevojaka, a to su prevladavajuća, uglavnom negativna stajališta opće, ali često i stručne javnosti prema djevojkama u riziku. Brown i Gilligan (1998., prema Chesney-Lind i Irwin, 2008.) govore o tzv. „tiraniji dobrote“ te kao primjer navode javne medijske kampanje u kojima se govori o „opakim djevojkama“ te se smatra kako su problemi koje djevojke imaju, osobito u ranoj adolescenciji, samo njihova krivnja. Ovakav pristup autorice nazivaju rodnim okrivljavanjem. Slično govore i Batchelor i Burman (2004.) te spominju ustrajavanje stručnjaka na percepciji djevojaka kao tvrdoglavih i zlonamjernih te onih „s kojima je teško raditi“.

Upravo zbog spomenute zanemarenosti rizičnosti kod djevojaka, čini se važnim usmjeriti znanstveni i stručni interes prema otkrivanju novih perspektiva i novog, uporabnog znanja (Vogrinčič, Mešl, 2007.; Mešl, 2010.) kada je riječ o djevojkama u riziku. Izgradnja novih teorija i novog znanja u današnje vrijeme počiva ponajprije na, kako to Čović (2006., str. 8) navodi, različitim razvrstavanjima i grupiranjima perspektiva i na njihovom međuodnosu na osnovi kojega se generira „duh vremena i konstituira specifični karakter“ određene situacije/društvenog fenomena. Stoga je svrha ovog rada, kombinirajući znanstvenoteorijsku, stručnjačku i korisničku perspektivu, prikazati utemeljenu teoriju o rizičnosti kod djevojaka koja „pristaje te može biti djelotvorna i relevantna za praksu“ (Glaser, 1978., prema Anglin, 2008.).

2. Cilj rada i metode

Cilj je ovog rada prikazati teoriju o obilježjima rizičnosti kod djevojaka zasnovanu na višestrukim perspektivama. U tom smislu razmatrat će se i kombinirati tri relevantne perspektive: znanstvenoteorijska, stručnjačka i korisnička. Od spomenute tri perspektive, kada je riječ o rizičnosti kod djevojaka, neke su istraženije i poznatije, a neke su nedovoljno poznate i nedostatno istražene (Slika 1.).

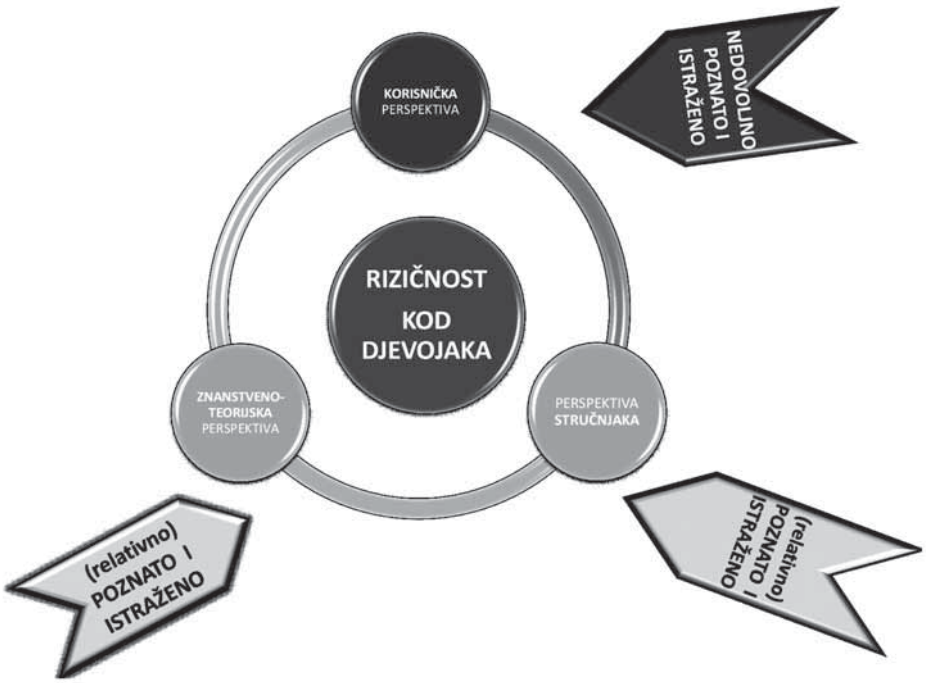

Slika 1. Rizičnost kod djevojaka s obzirom na istraženost iz različitih perspektiva

Istraživanje koje je u podlozi ovog rada provedeno je tijekom 2010. godine. Riječ je o svojevrsnom dvoetapnom istraživanju: prva etapa odnosila se na terensko istraživanje u Odgojnom domu Bedekovčina, a druga etapa istraživanja odnosila se na proučavanje literature koje je uslijedilo nakon terenskog istraživanja. Važno je napomenuti da se relevantnom literaturom koristilo kao izvorom podataka u kreiranju teorije u okviru tzv. znanstvenoteorijske perspektive, slijedeći Glaserov princip da se sve može tretirati kao podatak („*all is data*“) u izgradnji teorije (Mason, 1996.).

Sudionici terenskog dijela istraživanja

U terenskom dijelu istraživanja, kojim se istraživala perspektiva stručnjaka i djevojaka (korisnička perspektiva), sudjelovale su korisnice i stručnjaci Odgojnog doma Bedekovčina (detaljniji prikaz u Tablici 1.). Riječ je o namjerno odabranom, relativno malom broju sudionika, što je jedno od obilježja kvalitativnog istraživanja (Ajduković, 2008.). Odgojni dom u Bedekovčini izabran je stoga što je riječ o jedinoj instituciji ovakvoga tipa u Hrvatskoj, u koju je s područja cijele Hrvatske smještena (otprilike) trećina djevojaka s problemima u ponašanju, koje zahtijevaju institucionalni smještaj. S obzirom na tu činjenicu, moglo se očekivati da će, kada je riječ o boljem i potpunijem razumijevanju rizičnosti kod djevojaka, korisnice i stručnjaci Odgojnog doma Bedekovčina biti relevantan uzorak.

Tablica 1. Neka obilježja sudionika istraživanja

Djevojke korisnice OD Bedekovčina	Stručnjaci zaposleni u OD Bedekovčina
• Ukupno je u intervjuima sudjelovalo, u skladu s načelima Etičkoga kodeksa istraživanja s djecom (2003.), odnosno vlastitim dragovoljnim pristankom, **25 djevojaka** (od ukupno 26 koje su se u trenutku istraživanja nalazile u ustanovi). • U obradu su uključena **23 intervjua**. Dva su intervjua isključena iz obrade jer je u njima tijek razgovora opterećen zaokupljenošću djevojaka određenim temama (npr. mržnja prema ustanovi) koja su dominirale razgovorom i doživljajima te potpuno zaokupile pozornost djevojke u intervjuu. • **Prosječna dob** djevojaka u vrijeme intervjua iznosila je **16,2 godine**. Raspon dobi kretao se od 15 do 19 godina. • Djevojke su u ustanovi, u vrijeme intervjua, **boravile prosječno deset mjeseci** (raspon od jednog mjeseca do dvije godine).	Uključeno je ukupno **deset sudionika**[4] (osam žena i dva muškarca), od kojih: • dvije osobe koje su cijeli radni vijek provele radeći u Odgojnom domu Bedekovčina (30 i više godina radnog staža) • dvije osobe koje su radile u Odgojnom domu Bedekovčina, promijenile radno mjesto te se ponovno vratile raditi u Odgojni dom Bedekovčina • dvije osobe s deset i više godina radnog staža u Odgojnom domu Bedekovčina na poslovima tretmana • jedna osoba koje ne radi izravno u tretmanu već na poslovima stručnog osposobljavanja • dva muška odgajatelja koja rade u Odgojnom domu Bedekovčina; • Ravnateljica Odgojnog doma Bedekovčina.

Metoda obrade podataka

U analizi i interpretaciji podataka korištena je kvalitativna analiza gradiva odnosno metoda utemeljene teorije (Glaser, 1978., prema Anglin, 2008.; Mesec, 1998.). Pod pojmom „gradivo“ podrazumijevaju se svi podaci dobiveni na osnovi uvida u osobnu dokumentaciju (točnije nalaza i mišljenja), intervjua s djevojkama i stručnjacima Odgojnog doma Bedekovčina, pismenih radova djevojaka te relevantne literature. Specifičnije, navedene perspektive zasnivaju se na sljedećim izvorima podataka:

– **Znanstvenoteorijska perspektiva** prikazuje se u odnosu na pregled domaće i strane relevantne literature.

[4] Na poslovima skrbi i tretmana ukupno je zaposleno 16 djelatnika

– **Perspektiva stručnjaka** prikazuje se na osnovi analize dokumentacije (tzv. nalaza i mišljenja) djevojaka korisnica Odgojnog doma Bedekovčina te na osnovi intervjua sa stručnjacima zaposlenima na poslovima odgoja i skrbi u Odgojnom domu Bedekovčina.
– **Perspektiva korisnica** prikazuje se u odnosu na intervjue s djevojkama korisnicama Odgojnog doma Bedekovčina te analize dostupnih pismenih radova djevojaka.

Kreiranje utemeljene teorije slijedilo je opća načela metode utemeljene teorije, što je moguće vidjeti na Slici 2. Nakon početnog uređivanja gradiva, najprije su se postupkom ***otvorenog kodiranja*** definirali kodovi i kategorije[5] unutar svake pojedine perspektive. Zatim je slijedilo ***osno kodiranje,*** također na razini pojedinih perspektiva, kojim su uspostavljeni odnosi unutar određenih kategorija te između kategorija i njihovih potkategorija. Time su dobivena obilježja svake od navedenih perspektiva koje su se promatrale kao konstrukti teorije u nastajanju. Dakle, u okviru pojedinih perspektiva podaci su obrađivani do razine osnoga kodiranja, kako bi se utvrdila i protumačila pojedina perspektiva, nakon čega se na osnovi tako definiranih, pojedinačnih perspektiva, metodom ***odnosnoga kodiranja*** kreirao prijedlog utemeljene teorije.

Slika 2. Prikaz kreiranja utemeljene teorije

3. Prijedlog utemeljene teorije – *Djevojke u riziku: složene, potrebite, a zanemarene*

Utemeljena teorija o rizičnosti djevojaka proizašla iz ovog istraživanja zasniva se na tri konstrukta[6]: utemeljenosti na više perspektiva, zajedničkim rizicima (s obzirom na sve perspektive obuhvaćene istraživanjem) te specifičnim rizicima (s obzirom na pojedine

[5] Kategorije nastaju grupiranjem kodova te čine još apstraktniju razinu zaključivanja od samih kodova.

[6] Teorija se opisuje kao sustav međusobno povezanih i logično organiziranih ideja, odnosno konstrukata kojima se objašnjava neki fenomen (Žižak, 2010.).

perspektive) (Slika 3.). Važno je napomenuti kako je riječ o „otvorenoj" teoriji, koja se i nadalje može (i treba) smatrati teorijom u nastajanju, odnosno prijedlogom teorije koji je potrebno dalje propitivati u novim istraživanjima.

1. **Konstrukt utemeljenosti na više perspektiva** govori o tome kako je predložena teorija nastala usporedbom i integracijom triju perspektiva: znanstvenoteorijske, stručnjačke i korisničke.
2. **Konstrukt zajednički prepoznatih rizika** oslanja se na činjenicu da je moguće izdvojiti područja rizika za djevojke oko kojih su suglasni i teorija i istraživanja i stručnjaci i djevojke korisnice Odgojnog doma Bedekovčina. Riječ je o rizičnosti na području obitelji, škole, vršnjaka i društva, partnera, ličnosti, stajališta i normativnih orijentacija te problema u ponašanju.
3. **Konstrukt specifičnih rizika i tema** podrazumijeva, uvjetno rečeno, paralelne, tematske (pot)konstrukte predložene teorije u odnosu na pojedine perspektive:
   - **3.1. Znanstvenoteorijska perspektiva** sadržava sljedeće tematske (pot)konstrukte: ***manje, kasnije, stabilno, složeno i zanemareno*. Manje,** u smislu da su problemi u ponašanju rjeđi u populaciji djevojaka nego kod mladića[7] te je percipirana društvena opasnost rizičnih i neprihvatljivih ponašanja kod djevojaka manja. Jednako tako izraz **manje** može se primijeniti i na teorijsku perspektivu, jer se znanstvenici (kriminolozi) manje bave ženskom populacijom. **Kasnije,** u smislu da se problemi kod djevojaka pojavljuju u kasnijoj dobi nego kod mladića te se najčešće povezuju s ulaskom u adolescenciju (u razdoblju od 12 do 15 godina). Ovo se razdoblje smatra kritičnim u razvoju delinkvencije kod djevojaka. Kada je riječ o teorijskom razvoju, specifična usmjerenost znanstvenika na žene i djevojke pojavljuje se kasnije u vremenu, odnosno s jačanjem feminističkog pristupa. U odnosu na (pot)konstrukt **stabilnosti** zamjetljiva je stabilnost u odnosu na udio djevojaka u manifestiranju rizičnih i neprihvatljivih ponašanja, neovisno o vremenu i kulturi. Činitelji rizika kod djevojaka često su **međusobno povezani i uzrokuju jedni druge,** što pridonosi **složenosti** problema kod djevojaka. **Složenost** se očituje na određeni način i u činjenici da je teško pronaći teorijski okvir koji bi na dobar način pojašnjavao rizičnost ženske populacije. Ključni izraz **zanemareno** relativno se često provlači u literaturi kada je riječ o populaciji djevojaka i žena, podjednako kada je riječ o teorijama ili istraživanjima.
   - **3.2. Perspektiva stručnjaka** tematizira kao (pot)konstrukte: ***međugeneracijski prijenos problema, nedjelotvorne društvene intervencije, negativne promjene u težini i intenzitetu problema kod djevojaka*** te ***rizičnost mjesta u kojemu se nalazi odgojna ustanova.***
   - **3.3. Korisnička perspektiva** problematizira kao specifične (pot)konstrukte: ***„teške"***

[7] Podaci pokazuju da je udio djevojka u odnosu na zastupljenost neprihvatljivog ponašanja (bilo da je riječ o delinkvenciji ili širem spektru rizičnih ponašanja), znatno manji neovisno o zemlji, kulturi ili razdoblju.

***osjećaje s kojima se djevojke suočavaju, neprihvaćenost i odbijanje u obitelji i školi, siromaštvo pozitivnih odnosa i utjecaja, neprihvatljivo ponašanje kao strategiju nošenja s teškim osjećajima i situacijama u životu, rizičnost koja proizlazi iz boravka u odgojnim ustanovama te rizičnost koja proizlazi iz boravka u Odgojnom domu Bedekovčina*.**

Legenda: KONSTRUKT UTEMELJENOSTI NA VIŠE PERSPEKTIVA

Konstrukt zajednički prepoznatih rizika

Konstrukt specifičnih rizika i tema

Slika 3. Grafički model utemeljene teorije o rizičnosti djevojaka

Kao što je i rečeno, kategorije koje opisuju i pomoću kojih se tumače pojedine perspektive promatraju se kao (pot)konstrukti teorije u nastajanju. Promatrajući te konstrukte u međusobnom odnosu na razini odnosnoga kodiranja doprinosa (kategorija) iz pojedinih perspektiva, daje se prijedlog utemeljene teorije (Slika 3.). Imajući na umu krajnji cilj metode utemeljene teorije, a to je izdvajanje (pronalazak, prepoznavanje) tzv. **središnje kategorije** koja ima najveću važnost u objašnjavanju nekog fenomena te koja ima veću frekventnost i povezanija je s ostalim kategorijama (Dick, 2005.) i može integrirati teoriju (Glaser i Holton, 2004.), kreirana je svojevrsna sintagma koja može zadovoljiti navedene kriterije vezane uz središnju kategoriju. Dakle, djevojke u riziku (u najširem smislu te riječi) možemo opisati kao **„složene, potrebite, a zanemarene"**. Izrazi navedeni u sintagmi

mogu se prepoznati i povezati s ostalim kategorijama unutar pojedinih perspektiva kao i na zajedničkoj razini temeljnih konstrukata teorije. Slijedi podrobnije razlaganje prijedloga zasnovane teorije.

Gledanje „iznad brojeva“ – složenost rizika i potreba

Ženski se rod u literaturi često označuje kao najvažniji zaštitni činitelj u odnosu na probleme u ponašanju (Bašić, 2001.), odnosno govori se kako je rod najjači demografski korelat maloljetničke delinkvencije (Ajduković, 1988.; Leeper Piquero i sur., 2005.). Statistički pokazatelji, neovisno o zemlji i razdoblju, pokazuju kako su djevojke manje zastupljene kada je riječ o problemima u ponašanju u najširem smislu ovog izraza. Ova, brojčano mala zastupljenost djevojaka pokazala se stabilnom tijekom vremena i u odnosu na različite zemlje i regije. Zbog male zastupljenosti područje rizičnosti kod ženske populacije općenito, pa tako i kod djevojaka specifično, ostalo je zanemareno u teorijskom, istraživačkom i spoznajnom smislu. Problemi u ponašanju kod djevojaka na neki se način doživljavaju kao manje opasni za društvo. No, kada se dublje i specifičnije razmatra rizičnost kod djevojaka, pokazuje se kako je riječ o vrlo složenoj slici rizika te da je važno gledati „iznad (ili izvan) brojeva“. Činitelji rizika kod djevojaka čine međusobno isprepletenu mrežu uzajamno povezanih rizika koji uvjetuju (uzrokuju) jedni druge. Tako se, primjerice, iskustva zlostavljanja u djetinjstvu vežu uz bježanje od kuće, konzumiranje sredstava ovisnosti koji dovode do novih rizika poput prostitucije, delinkvencije i sl. Usto, pojavljuje se i složenost posljedica problema u ponašanju koje se očituju kao problemi u braku, majčinstvu, zapošljavanju i zdravlju.

Prije svega, u kontekstu složenosti, zamjetljiva je složenost obiteljskih prilika, od uvjeta stanovanja do odnosa među članovima obitelji, stila odgoja i sl., čemu pridonosi i izražena rizičnost roditelja i članova uže i šire obitelji. Osim složenosti rizika u odnosu na obitelj, primjetljiva je i složenost rizika u odnosu na same djevojke. Složenost se očituje u istodobnoj prisutnosti eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju te problema s fizičkim i mentalnim zdravljem. Zatim se ističe i izrazita emocionalna složenost (labilnost, nagle promjene raspoloženja i dr.) te nošenje s mnogim teškim osjećajima poput tuge, odbačenosti i neprihvaćenosti. S tim povezano, pojavljuje se i određeno siromaštvo pozitivnih odnosa i utjecaja u životu djevojaka. Naime, u većini slučajeva odnosi i ključne osobe u njihovim životima modeliraju neprihvatljiva i rizična ponašanja te time dodatno ugrožavaju djevojke u prošlosti, sadašnjosti, ali i u budućnosti (npr. majka koja je napustila obitelj, otac alkoholičar, sestra koja je u odgojnom domu, partner koji je u zatvoru).

U kontekstu složenosti rizičnosti kod djevojaka važno je sagledati i činjenicu da djevojke, unatoč tome što prepoznaju negativan utjecaj rizika u okruženju (obitelj, društvo, partner), izražavaju kritičnost prema vlastitom ponašanju te preuzimaju, najvećim dijelom,

odgovornost za vlastito neprihvatljivo ponašanje na sebe i svoje izbore. Iako, na osnovi prikupljenih podataka, ne možemo sa sigurnošću zaključiti, možemo govoriti s određenim indicijama i pod pretpostavkom daljnjeg i dubljeg istraživanja, da postoji mogućnost da djevojke, uz ovu izrečenu odgovornost, nose i (u ovom istraživanju) neizrečenu krivnju, što je zasigurno osjećaj koji bi trebalo imati na umu, i tretmanski (iz pozicije pojedine djevojke), i sustavno, iz pozicije intervencija, ali i teorija o problemima u ponašanju i rizičnosti kod ženske populacije.

Visokopotrebite i slabo zaštićene

Slika i razumijevanje rizičnosti nastali na osnovi pročitane literature, analize nalaza i mišljenja te intervjua sa stručnjacima i djevojkama, upućuje, osim na složenost rizika, i na to da su djevojke zapravo, visokopotrebite i slabo zaštićene. Od ranog djetinjstva izložene su negativnim utjecajima, separacijama, gubicima i traumama, i to najčešće bez adekvatnih intervencija koje bi im pomogle u nošenju s tim negativnim situacijama, utjecajima i odnosima. Njihova se potrebitost očituje na odgojnoj, obrazovnoj, socijalnoj i, prije svega, na emocionalnoj razini.

Pokazatelji ovog istraživanja upućuju na to da rizičnost kod djevojaka promatramo kontekstualno, u odnosu na sve rizike i potrebe prisutne u životu određene djevojke, a ne samo u odnosu na određena neprihvatljiva ponašanja. Naime, podaci pokazuju kako se visoka rizičnost kod djevojaka u odnosu na njihovu obitelj i školovanje, do određene mjere, zanemaruje sve do trenutka kad same djevojke svojim ponašanjem ne počinju negativno iskakati i kršiti određene društvene norme (npr. odbijanje poslušnosti, bježanje od kuće i škole, nasilna ponašanja prema drugima). Ovakva ponašanja ne promatraju se kao simptomi drugačijih i dubljih problema (odnosno potreba), nego se promatraju zasebno, pa su intervencije usmjerene primarno na rješavanje tih problema. Bazični problemi u obitelji, odnosima, osjećajima i sl., nedostatno su pokriveni sustavom intervencija, što zapravo pridonosi međugeneracijskom prijenosu problema i rizičnosti na nove generacije. Možda je dovoljno samo usporediti životne prilike i tijek života kod majki i kod kćeri da se uvjerimo u to kako djevojke svojim ponašanjem i životnim odabirima dobro zrcale „put nasljeđivanja“. Promatrajući njihove majke, možemo vidjeti kakva budućnost „prijeti“ djevojkama ako se ne poduzmu odgovarajuće, promišljene i dobro ciljane intervencije: nezaposlenost, loš brak, partner zlostavljač koji manifestira niz socijalnopatoloških ponašanja, među kojima prednjači alkoholizam, više djece iz različitih veza, promiskuitet, ovisnost, napuštanje obitelji, psihička bolest i dr.

Zanemarenost iz novoga kuta – društvene intervencije kao „novi“ činitelj rizika

Podaci, prikupljeni ovim istraživanjem, govore i u prilog svojevrsnoj slaboj zaštićenosti, odnosno zanemarenosti djevojaka u mnogim kontekstima: teorijskom, istraživačkom i

onom najvažnijem, životnom kontekstu. Zanemarenost se odnosi, ponajprije, na vlastitu obitelj, a zatim i na druge sustave kao što su škola i sustav društvenih intervencija. Unutar vlastite obitelji djevojke su izložene neadekvatnom odgoju, neadekvatnim modelima ponašanja i stilu života te ugrožavajućim okolnostima u odnosu na njihovo fizičko i mentalno zdravlje. Takva obitelj ne može se adekvatno brinuti o potrebama djevojaka niti ih može štiti i zastupati u odnosu na rizike izvan obitelji, kao što su rizično društvo, neadekvatna veza te neadekvatne društvene intervencije. S druge strane, društvo i sustav društvenih intervencija, kojima je namjera prevenirati, korigirati, tretirati, odgajati, obrazovati i štititi (među ostalim), kao da su razvili toleranciju prema visokoj izloženosti djevojaka rizicima u vlastitim obiteljima što dovodi do zakašnjeloga, nepravodobnoga i neadekvatnoga interveniranja koje pridonosi već ionako visokoj rizičnosti. U tom smislu Killen (2001.) navodi kako se može steći dojam da u društvenoj skrbi za djecu nije ponajprije riječ o djeci. S tim u vezi, autorica navodi nedostatak dječje perspektive i u intervencijama društva, i u istraživanju o djeci. Odrasli se usredotočuju na vlastitu vremensku perspektivu, što dokazuje činjenica da se primjerice „odgađaju“ neke intervencije (npr. izdvajanje iz obitelji, smještaj u odgojnu ustanovu). U očima odraslih nekoliko mjeseci i ne mora značiti mnogo vremena, no u razvoju djeteta i vremenskoj perspektivi djeteta nekoliko mjeseci može činiti veliku razliku. Autorica, također, navodi kako su stručnjaci zbog raznih razloga kao što su, među ostalim, nedostatak spoznaje o zahtjevnosti roditeljske uloge, poricanje teškoća u obitelji kao oblik zaštite sebe od djetetove boli, preplavljenost problemima u obitelji, skloni tzv. „sanjarskim planovima“ o pronalasku intervencija koje će spriječiti izdvajanje djeteta. Riječ je, zapravo, o nerealističnim tretmanskim planovima gdje se izabire neka od „preventivnih mjera“ koja u najboljem slučaju pomaže djetetovu fizičkom preživljavanju, a koja često prikriva ozbiljnost problema.

U sustavu školovanja zanemarenost se očituje u činjenici da djevojke, iako su u višim razredima osnovne škole, pa čak i srednje, nisu svladale u zadovoljavajućoj mjeri čitanje i pisanje te osnovne računske operacije te da pokazuju mnogo nižu obrazovnu dob od kronološke. U odnosu na školu zanemarenost se pojavljuje i u kontekstu nepridavanja važnosti osjećajima poput neprihvaćenosti i nepripadanja kod djevojaka. U sustavu društvenih intervencija zanemaruje se pravo djevojaka na sudjelovanje u procesu odlučivanja o intervenciji, djevojke govore o odluci o izdvajanju iz obitelji i smještaju u odgojni dom kao nečemu što se odvija „izvan i pokraj“ njih („strpali su me, stavili su me u dom“), katkad su lažno informirane o tome gdje će biti smještene i sl.

Zanemarenost se može prepoznati i na razini ponude intervencija i mjera, unutar sustava socijalne skrbi i školstva. Promotrivši poduzete intervencije, opaža se da postojeće intervencije koje nalazimo u sustavu socijalne skrbi (poput nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi) nisu u dovoljnoj mjeri adekvatne za visokorizične obitelji, kao što ni intervencije i mjere koje su na raspolaganju u sustavu školstva (opomene, ukori) nisu u dovoljnoj

mjeri adekvatne da bi se odgovorilo na potrebe djevojaka. Tako dolazimo i do intervencija usmjerenih ka institucionalnom tretmanu djevojaka. Kroz perspektivu stručnjaka, ali i samih djevojaka u ovom istraživanju, društvene intervencije pokazale su se kao jedan od činitelja rizika u okruženju. Stručnjaci govore o rizičnosti društvenih intervencija u širem i općenitijem smislu, dok se kroz perspektivu djevojaka fokus specifičnije usmjerava na Odgojni dom Bedekovčina, jer su trenutačno tamo i smještene. I ovdje se pokazuje kako, umjesto da zaštite, društvene intervencije katkad izlažu djevojke novim rizicima koji su vezani uz mjesto u kojemu se ustanova nalazi te rizičnost koja proizlazi iz negativnoga međuvršnjačkog utjecaja tijekom intervencije. Čini se kako intervencije nisu u mogućnosti zaštititi djevojke od seksualnog iskorištavanja od strane muškaraca, neadekvatnih odnosa i veza, ranog stupanja u brak, nezaposlenosti, teškoća nakon izlaska iz doma te velike vjerojatnosti da nastave „začarani krug generacija“ i razviju sličan životni stil kao njihove majke, odnosno njihovi roditelji. Imamo li na umu kako su obitelji djevojaka već generacijski opterećene socijalnom i psihopatologijom, možemo čak govoriti i o postojanju zasebne, očito marginalizirane i društveno neuključene supkulture u kojoj živi i odrasta velik broj djevojaka, iz koje dolaze i njihovi partneri i u kojoj se rađaju njihova djeca. Stoga, možda ne bi trebala ni čuditi procjena stručnjaka kako su nove generacije djevojaka sve rizičnije: odrastanje, življenje i osnivanje obitelji unutar tako rizičnih društvenih grupa zasigurno dovodi do gomilanja i taloženja rizika i problema koji, ako se na njih ne utječe na adekvatan i promišljen način, u generacijama mogu samo napredovati. Intervenirajući u sadašnjem trenutku ne utječemo isključivo na određenu djevojku, odnosno na nju utječemo korektivno, tretmantski i terapijski, ali preventivno utječemo i na njezinu buduću djecu i obitelj. Svaka (ne)intervencija koju učinimo izravno utječe na buduće naraštaje.

U literaturi ne nalazimo ovakav pogled na društvene intervencije, gdje se one izričito definiraju kao činitelj rizika, no nailazimo na određeno nezadovoljstvo i kritičnost autora prema postojećem sustavu intervencija. Tako Killen (2001.) govori o odgovornosti stručnjaka u odnosu na intervencije prema zlostavljanoj djeci te zaključuje kako djecu koja su izložena najtežem zlostavljanju i zanemarivanju u vlastitoj obitelji podjednako zanemaruje i zlostavlja i društvo, što dodatno može potvrđivati loše mišljenje djece o odraslima. U našoj zemlji u radovima stručnjaka i znanstvenika koji se bave područjem izvanobiteljske skrbi i tretmana za djecu i mlade može se, unazad deset i više godina, pratiti nezadovoljstvo i kritičnost prema tome (Žižak i Koller-Trbović, 1997., 1999.; Koller-Trbović, Žižak i Bašić, 2001.; Žižak, 2001.a; Žižak, 2001.b; Sladović Franz, 2004.; Ajduković, Sladović Franz i Kamenov, 2005.; Jaman, 2008.). U odnosu na stajališta i mišljenja različitih grupa sudionika u vezi s problemom u ponašanju kod djece i mladih, Koller-Trbović i Žižak (2011., str. 23-24) izdvajaju tri ključne poruke zasnovane na tri različite perspektive (korisnička – djeca i roditelji; stručnjačka i perspektiva donositelja odluka):

- Djeca i roditelji iskazuju svijest o vlastitoj odgovornosti za problem, ali i doživljaj da od strane sustava nisu dovoljno uključeni u njegovo rješavanje te se osjećaju nemoćno.
- Specijalizirani stručnjaci i učitelji iskazuju nemoć i nesnalaženje sa sve složenijim problemima djece i mladih. Nezadovoljstvo načinima njihova rješavanja pokazuju prebacivanjem odgovornosti na stručnjake iz drugih sustava i na organizacijske propuste i nedorečenosti. Više su okrenuti sebi nego problemu. Za vlastiti stručni rad nemaju podršku sustava.
- Donositelji odluka poručuju da su udaljeni od problema, iako ga vide i razumiju njegovu složenost. Ne sagledavaju mogućnosti svoga djelovanja, svoju odgovornost i moć utjecanja na rješavanje te problem odgovornosti za ovaj društveni problem delegiraju drugima.

Zaključno, autorice naglašavaju ključne poruke koje upućuju na udaljavanje od problema, nemoć i nesnalaženje ključnih sudionika u društvu te vrijednosnu konfuziju i besperspektivnost.

Vidljivo je, dakle, da postoje radovi i kritička promišljanja stručnjaka i znanstvenika koja upućuju na određeno nezadovoljstvo i potrebu za promjenom unutar sustava društvenih intervencija prema djeci i mladima s problemima u ponašanju u našoj zemlji. No, čini se isto tako da, unatoč ovim kritikama i prijedlozima, ne dolazi do potrebnih promjena u svrhu zaštite najboljeg interesa djeteta.

4. Umjesto zaključka – Kako povećati društvenu odgovornost u skrbi o djeci s problemima u ponašanju

Ključni kriterij za mjerenje integriteta društva je način na koji se ono odnosi prema djeci, posebno onoj koja su najsiromašnija i najranjivija .
UNICEF, 2000.
Priželjkujem jaku socijalnu pedagogiju (znanost i struku, op. a.) koja će biti jako neugodna prema aktualnom društvenom sustavu.
Muršič, 2011.

Iako i sam naslov rada, kao i teme obrađene i prikazane u njemu, ponajprije govore o djevojkama u riziku, neki od zaključaka imaju, prema našem viđenju, i šire, rodno neutralno značenje. Riječ je u prvom redu o zaključcima povezanima s identificiranjem i poimanjem društvenih intervencija kao „novoga“ rizičnog činitelja, s obzirom na to da su rezultati i zaključci ovog istraživanja uputili na to kako, neintervenirajući na adekvatan način, društvo pridonosi međugeneracijskom prijenosu problema i time, zapravo, postaje dodatni, ali znatan rizični činitelj.

Raspravljajući o problemu nasilja u društvu, Matić i Matić (2010., str. 650) govore o pojmu institucionalne neodgovornosti koju označuju kao „…normativno zapušteni prostor u

društvenim institucijama: u državi kao zajedničkoj društvenoj instituciji koja je zadužena osigurati normativno uređen prostor u kojemu se odvija društveni život kao i život u specijaliziranim društvenim institucijama kojima je povjerena formalna socijalizacija djece i mladih". Nadalje, Matić (2010.) problematizira nekritičko prihvaćanje izgovora o zakazivanju institucija, čime se osiguravaju daljnja ponavljanja neadekvatnih i štetnih praksi. Ovakva razmišljanja čine nam se adekvatna i u ovoj prilici, kada je riječ o svojevrsnom osvješćivanju rizičnosti neadekvatnih i nepravodobnih intervencija prema djeci s problemima u ponašanju. Polazeći najprije od pozicije znanstvenice, ali i stručnjakinje – socijalne pedagoginje i vodeći se razmišljanjem o povećanju društvene odgovornosti i mogućnosti činjenja iz pojedinačne pozicije i vlastite moći (kao opozicija čestim stajalištima da se „ništa ne može učiniti" ili da „bi promjene trebao napraviti netko drugi") te činjenice da smo društvo svi mi i da je zapravo odgovornost (ili neodgovornost) svačija, pa i naša, slijedeći pluriperspektivističku narav ovog rada i istraživanja, moguće je pronaći neke smjernice za povećavanje društvene odgovornosti (Slika 4.).

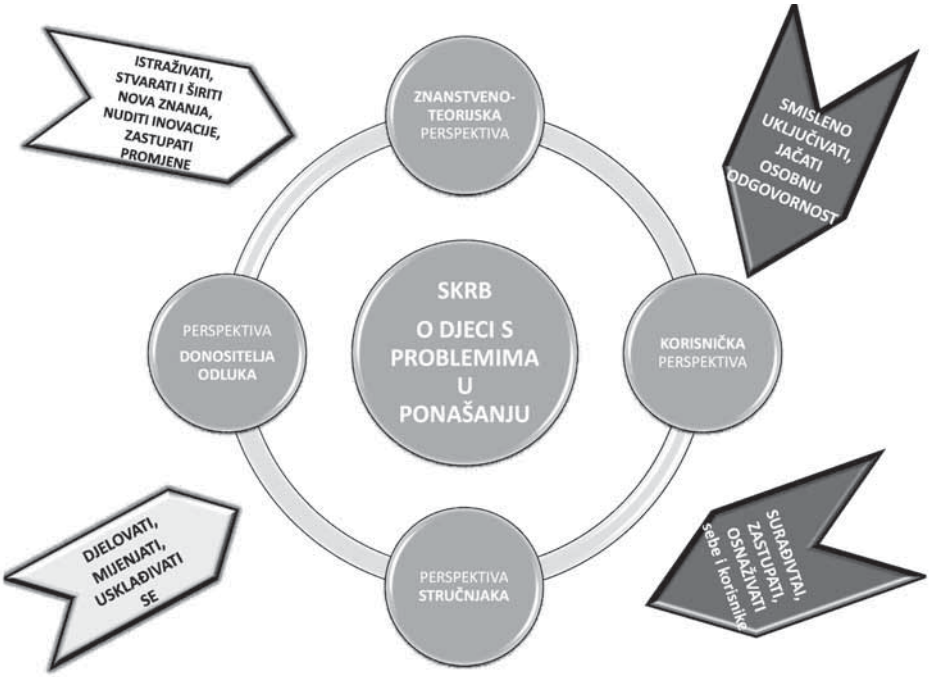

Slika 4. Prikaz smjernica za djelovanje u sustavu skrbi o djeci s problemima u ponašanju

Zadaće dionika iz sfere znanosti usmjerene su na istraživanje društvenih fenomena, ali i prenošenje i širenje spoznaja te na zastupanje i zagovaranje promjena zasnovanih na istraživanju (promicanje praksi utemeljenih na dokazima). U tom smislu, znanstvenici moraju imati na umu da djeluju na način koji je prihvatljiv praksi (Žižak i sur., 2011.), ali

i donositeljima odluka. Važno djelovanje znanstvenika je i ono usmjereno posredovanju znanja poučavanjem budućih (ali i sadašnjih) stručnjaka. Mittelstrass (1982., prema Čović, 2006.) naglašava kako znanost i sveučilišta nisu samo institucije koje proširuju znanje nego i institucije koje pružaju orijentaciju u društvenom životu. Donositelji odluka, svoju zadaću mogu ostvarivati tako da djeluju na osnovi evaluacija usluga i istraživanja, ali i usklađivanja s praksom i korisnicima. U tom smislu potrebne su fleksibilnost i relativna brzina u odgovaranju na nove društvene trendove i potrebe različitih socijalno osjetljivih skupina. Puljiz (2004.) govori, u ovom kontekstu, o trendu „individualizacije socijalnih prava“, pri čemu se sustav socijalne skrbi usmjerava na konkretne životne situacije i potrebe pojedinaca. Kako bi to bilo moguće, svakako je najistaknutija pozicija stručnjaka, onih koji su u svakodnevnom kontaktu s korisnicima, pri čemu je njihov zadatak istodobno surađivati, zastupati i osnaživati i sebe i korisnike. To njihovu radnu ulogu čini vrlo složenom i nezavidnom (Polovina, 2009.) jer se nalaze između sustava koji je opterećen brojnim zahtjevima (birokratskim i formalnim) te korisnika koji su opterećenim brojnim problemima i rizicima. I to napokon dovodi i do same korisničke perspektive, koja je s postmodernizmom dobila na značenju i postala preduvjetom svakoga neposrednog rada, što se sve jasnije vidi i u novim zakonima u području socijalne skrbi (tako, primjerice, novi Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“, br. 57/2011., propisuje uključivanje i osobnu odgovornost korisnika u nekoliko članaka) i maloljetničkog pravosuđa (Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011. propisuje kao svrhu poduzetih mjera „jačanje osobne odgovornosti“).

Na Slici 4. prikazane su različite mogućnosti i odgovornosti koje može preuzeti svaka pojedina skupina sudionika, ali važno je reći da nije riječ o isključivim i neprenosivim zadaćama, već je riječ o primarnom „opisu posla“. Kako bi se društvena odgovornost povećala, potrebno je sinergijsko djelovanje i međusobna suradnja svih navedenih sudionika te u tom smislu i „dijeljenje“ primarnih poslova i odgovornosti. U tom smislu slažemo se s Ajduković (2008., str. 412) kada govori o ograničenjima jedne, u ovom slučaju korisničke, perspektive: „Smatram da korisnička perspektiva ima ograničenja ako se temelji jedino na osobnom angažmanu samih korisnika, ako izostane djelovanje i socijalni aktivizam socijalnog rada i socijalne politike na razvoju resursa zajednice prilagođenih potrebama korisnika. Stoga je … ključno da se uz sustavno zastupanje korisničke perspektive i usmjeravanja na osnaživanje pojedinaca, usmjerava i na strukturne probleme i razumijevanje utjecaja nekih globalnih trendova (npr. osjećaja nesigurnosti) na ponašanje svih uključenih – i korisnika, i donositelja odluka na razini socijalne politike i samih stručnjaka.“

Vjerujemo da i ovaj rad može biti doprinos razmišljanju i djelovanju usmjerenom ka većoj društvenoj odgovornosti kada su u pitanju djeca s problemima u ponašanju, posebice djevojke.

Literatura

- Agnew, R. (2009.), The Contribution of „Mainstream“ Theories to the Explanation of Female Delinquency, u: Zahn, M. A. (ur.), The Delinquent Girl. Philadelphia, Temple Univerity Press, str. 7-29.
- Ajduković, D. (2008.), Odgovornost istraživača i valjanost kvalitativne metodologije, u: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.), Kvalitativni pristup u društvenim znanostima, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 37-55.
- Ajduković, M. (1988.), Samoiskaz i izučavanje delinkventnog i društveno neprihvatljivog ponašanja mladih u nas, Penološke teme, 3, str. 15-37.
- Ajduković, M. (2008.), Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad, Revija za socijalnu politiku, 15 (3), str. 395-414.
- Anglin, J. (2008.), Agonija i ekstaza: kreiranje teorije u društvenim znanostima pomoću kvalitativnih metoda, u: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.), Kvalitativni pristup u društvenim znanostima, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 37-55.
- Appignanensi, L. (2008.), Mad, Sad, and Bad: Women and Mind Doctors, W. W. Norton&Company Ltd., London
- Bašić, J. (2001.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište, u: Bašić, J., Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, str. 31-45.
- Batchelor, S. A., Burman, M. J. (2004.), Working With Girls and Young Women, u: Women who offend, Jessica Kingsley, London
- Bloom, B. E., Covington, S. S. (2001.), Effective Gender-Responsive Interventions in Juvenile Justice: Addressing the Lives of Delinquent Girls, Paper presented at the 2001 Annual Meeting of the American Society of Criminology Atlanta, Georgia, studeni 7-10. Preuzeto s mrežne stranice www.centerforgenderandjustice.org/pdf/7.pdf. Kolovoz 2010.
- Brennan, T., Breitenbach, M., Dieterich, W. (2010.), Unraveling Women's Pathways to Serious Crime: New Findings and Links to Prior Feminist Pathways, American Probation and Parole Association
- Chesney-Lind, M., Irwin, K. (2008.), Beyond Bad Girls – Gender, Violence and Hype, Routledge, Taylor&Francis Group, New York, London
- Chesney-Lind, M., Shelden, R. G. (2004.), Girls, Delinquency and Juvenile Justice (treće izdanje), Thomson, Wadsworth
- Čačinovič Vogrinčič, G., Mešl, N. (2007.), Uspostavljanje suradnog odnosa u socijalnom radu, u: Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (ur.) Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu, Biblioteka socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 3-49.

- Čović, A. (2006.), Pluralizam i pluriperspektivizam, Filozofijska istraživanja, 26 (1), str. 7-12.
- Dick, B. (2005.), Grounded Theory: a Thumbnail Sketch, Resource Papers in Action Research, preuzeto s mrežne stranice www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/grounded.html. Rujan 2007.
- Emeka, T. Q., Sorensen, J. R. (2009.), Female Juvenile Risk: Is There a Need for Gendered Assessment Instruments? Youth Violence and Juvenile Justice, 7 (4), str. 313-330.
- Etički kodeks istraživanja s djecom (2003.), Vijeće za djecu Vlade RH, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb
- Glaser, B. G., Holton, J. (2004.), Remodeling Grounded Theory, The Grounded Theory Review, 4 (1), Forum: Qualitative Social Research. Preuzeto s mrežne stranice http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/viewArticle/607/1315. Listopad 2006.
- Goodkind, S. (2005.), Gender-Specific Services in the Juvenile Justice System: A Critical Examination, Affilia Spring, 20, str. 52-70.
- Jeđud, I. (2010.), Problemi u ponašanju i emocijama kod djece i mladih u institucionalnom tretmanu, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 46 (1), str. 13-32.
- Jeđud, I. (2011.), Doprinos perspektive korisnica odgojnog doma Bedekovčina u razumijevanju rizičnosti kod djevojaka, doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Kanduč, Z. (2001.), Žene, zločini, zatvori: pregled nekih od središnjih kriminologijskih problemskih cjelina, u: Grozdanić, V., Šelih, A. (ur.), Žene i kazna zatvora, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, str. 5-48.
- Keenan, K., Loeber, R., Green, S. (1999.), Conduct Disorder in Girls: A Review of the Literature, Clinical Child and Family Psychology Review, 2(1), str. 3-19.
- Killen, K. (2001.), Izdani – Zlostavljanja djecu su odgovornost svih nas, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb
- Koller-Trbović, N. (1996.), Dijagnosticiranje kao pretpostavka tretmana, Kriminologija i socijalna integracija, 4 (1), str. 61-73.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2012.), Problemi u ponašanju djece i mladih i odgovori društva: višestruke perspektive (u tisku)
- Leeper Piquero, N., Gover, A. R., MacDonald, J. M., Piquero, A. R. (2005.), The Influence of Delinquen Peers on Delinquency Does Gender Matter? Youth Society, 36 (3), str. 251-275.
- Lokas, M., Bouillet, D. (2006.), Rodne razlike u manifestiranju rizičnih ponašanja učenika zagrebačkih osnovnih škola: procjene razrednika, Kriminologija i socijalna integracija, 14 (2), str. 1-11.
- Loper, A. B. (1999.), Female Juvenile Delinquency: Risk Factors and Promising Interventions, preuzeto s mrežne stranice http://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=183499. Kolovoz 2010.

- Maschi, T., Schwalbe C. S., Morgen, K., Gibson, S., Violette, N. M. (2009.), Exploring the influence of gender on adolescents' service needs and service pathways. Children and Youth Services Review, 31, str. 257-264.
- Mason, J. (1996.), Qualitative researching, Sage publications, London, Thousand Oaks, New Delhi
- Matić, R. (2010.), Sažeti prikaz radova u odjeljku Nasilje i uloga institucija, u: Kolesarić, V. (ur.), Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku, str. 586-587.
- Matić, R., Matić, M. (2010.), Nasilje među djecom i institucionalna neodgovornost, u: Kolesarić, V. (ur.), Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku, str. 649-662.
- Mejovšek, M., Žakman-Ban, V. (1986.), Razlike maloljetnih delinkvenata u devijantnom ponašanju u postpenalnom razdoblju s obzirom na spol i težinu zavodske mjere, Defektologija, 22 (2), str. 43-56.
- Miller, J., Mullins, C. W. (2009.), Feminist Theories of Girls' Delinquency, u: Zahn, M. A. (ur.), The Delinquent Girl, Temple Univerity Press, Philadelphia, str. 30-49.
- Moffit, T., Caspi, A., Rutter, M., Silva, A. P. (2001.), Sex Differences in Antisocial Behaviour – Conduct Disorders, Delinquency and Violence in the Dunedin Longitudinal Study, Cambridge University Press
- Muršič, M. (2011.), Intervju s kolegom, Bilten Združenja za socijalno pedagogiko, Moči stroke, Ljubljana, listopad 2011.
- Owen B., Bloom B. (1997.), Profiling the Needs of Young Female Offenders: A Protocol and Pilot Study, preuzeto s mrežne stranice www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/179988.pdf. Kolovoz 2010.
- Polovina, N. (2009.), Model za analizu sustava implementacije supervizije u sektoru obrazovanja i socijalne zaštite društava u tranziciji, u: Ajduković, M. (ur.), Refleksije o superviziji – međunarodna perspektiva, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb, str. 101-157.
- Puljiz, V. (2004.), Socijalna prava i socijalni razvoj Republike Hrvatske, Revija za socijalnu politiku, 11 (1), str. 3-20.
- Rapuš-Pavel, J. (1999.), Samoprezentacija mladostnikove življenske lege – pomen aktivne participacije mladostnika v procesu socialnopedagoške diagnoze, magistarski rad, Pedagoška fakulteta, Ljubljana
- Singer, M., Kovčo Vukadin, I., Cajner Mraović, I. (2002.), Kriminologija, treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Zagreb
- Steffensmeier, D., Allan, E. (1996.), Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending, Annual Review of Sociology, 22, str. 459-487.
- UNICEF (2000.), Poverty Reduction Begins with Children, UNICEF, New York

- Van Voorhis, P., Salisbury, E., Wright, E., Bauman, A. (2008.), Achieving Accurate Pictures of Risk and Identifying Gender Responsive Needs: Two New Assessments for Women Offenders
- Wong, T., Slotboom, A., Bijleveld, C. (2008.), Risk Factors of Girl Delinquency, How Are They Different from those of Boys? European Society of Criminology
- Zahn, M. A., Agnew, R., Brown, A. (2009.), Introduction, u: Zahn, M. A. (ur.), The Delinquent Girl, Temple University Press, Philadelphia, str. 1-6.
- Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“, br. 57/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.
- Žakman-Ban, V. (1986.), Razlike u sociološkim karakteristikama i efikasnosti resocijalizacije maloljetnih delinkvenata muškog i ženskog spola na području SR Hrvatske, magistarski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu
- Žakman-Ban, V. (1993.), Žene-povratnice u Republici Hrvatskoj i neka socijalnodemografska i kriminološka obilježja, Kriminologija i socijalna integracija, 1 (2), str. 185-199.
- Žižak, A, Ratkajec Gašević, G., Maurović, I., Mirosavljević, A. (2011.), Kakva znanost je prihvatljiva praksi?, Kriminologija i socijalna integracija, 19 (1), str. 27-37.

Dr. sc. Ivana Sekol*

PREMA SVEOBUHVATNOJ STRATEGIJI SUZBIJANJA VRŠNJAČKOG NASILJA U INSTITUCIONALNOM TRETMANU DJECE I MLADIH

Sažetak

U radu su opisane na dokazima utemeljene strategije suzbijanja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu djece i mladih proizašle iz nedavnoga nacionalnog istraživanja u Hrvatskoj. Kako je navedeno istraživanje ispitalo samo osobne rizične činitelje vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu, opisane se strategije pretežno odnose na one usmjerene korisnicima institucionalnog tretmana kao pojedincima. Ostale intervencije na institucionalnoj i grupnoj razini predložene u literaturi vezanoj uz vršnjačko nasilje u školskom i zatvorskom okruženju također su opisane. Kombiniranjem strategija utemeljenih na empirijskim dokazima i usmjerenih pojedinim korisnicima s ostalim strategijama iz literature, u ovom se radu razmatra kako bi obećavajuća strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu mladih trebala biti sveobuhvatna, odnosno istodobno ciljati na ustanovu kao cjelinu, odgojnu skupinu i korisnike kao pojedince.

Uvod

Kako je prikazano na Slici 1., bilo koja učinkovita preventivna strategija, pa tako i učinkovita strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja trebala bi: a) biti zasnovana na detaljnom opisu stanja i kretanja vršnjačkog nasilja, b) ciljati na znanstveno utemeljene uzroke ili rizične činitelje vršnjačkog nasilja, c) biti zasnovana na teorijama vršnjačkog nasilja, i d) biti kontinuirano evaluirana. U društvenim znanostima udovoljavanje svim kriterijima učinkovite strategije suzbijanja vršnjačkog nasilja velik je izazov zbog poteškoća u razgraničavanju uzroka različitih društvenih pojava od korelata njihovih uzroka (Farrington i Welsh, 2007.).

S obzirom na jedinstveni kontekst institucionalnog tretmana koji žrtvu vršnjačkog nasilja čini „zatočenom“, udovoljavanje svim kriterijima učinkovite prevencije u institucionalnom tretmanu poseban je izazov. Vršnjačko nasilje u institucionalnom smještaju određeno je dinamičnom međuigrom osobnih karakteristika pojedinih korisnika, vršnjačkom skupinom i njezinom “domskom“ subkulturom, kao i jedinstvenim obilježjima relativno

* Odsjek za poremećaje u ponašanju, na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

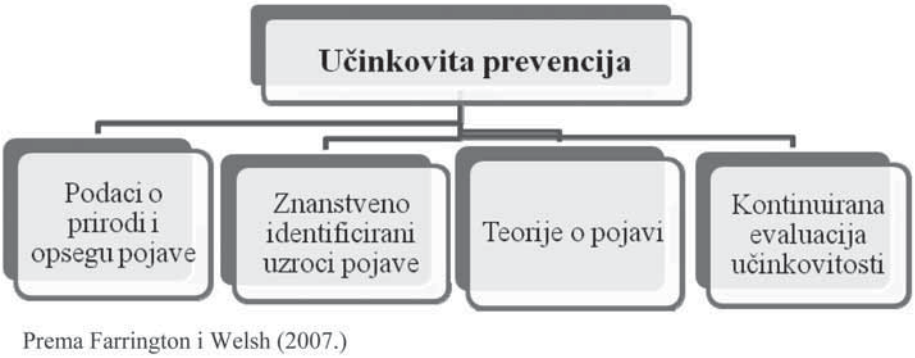

Prema Farrington i Welsh (2007.)

Slika 1. Principi učinkovite prevencije

zatvorene fizičke i socijalne okoline. Predlaganje učinkovite strategije suzbijanja vršnjačkog nasilja stoga zahtijeva istraživanja koja će se posvetiti svakom od navedenih triju skupina činitelja, utvrditi koja od njih igra odlučujuću ulogu u svom doprinosu vršnjačkom nasilju, kao i na koji su način navedene tri skupine činitelja međusobno povezane.

Prema Ireland (2002.)

Slika 2. Činitelji vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu

Do danas se niti jedno istraživanje vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu mladih nije fokusiralo na ispitivanje svih činitelja navedenih na Slici 2. Točnije, samo se jedna kvalitativna studija (Barter, Renold, Berridge i Cawson, 2004.) fokusirala isključivo na vršnjačko nasilje među institucionaliziranom mladeži. Kvalitativna priroda navedene studije, kao i njezin mali uzorak, međutim, nisu dopustili uspostavu pouzdanih pokazatelja vršnjačkog nasilja te kao takvi nisu imali ni praktičnu važnost. Navedeno istraživanje provedeno u Hrvatskoj stoga je prvo istraživanje koje je uspostavilo racionalan, kvantitativan uvid u vršnjačko nasilje među institucionaliziranom mladeži koje može poslužiti kao osnova strategije suzbijanja takvog ponašanja.

Hrvatsko istraživanje

Ciljevi

Uzimajući u obzir spolne razlike ciljevi istraživanja bili su sljedeći: a) ispitati **prirodu i opseg** vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu djece i mladih u Republici Hrvatskoj, b) ispitati **psihološke rizične činitelje** za vršnjačko nasilje korisnika institucionalnog tretmana mladih kao i **rizične činitelje prethodnog života** korisnika i c) predložiti **na empirijskim dokazima zasnovane intervencije** suzbijanja vršnjačkog nasilja usmjerene k individualnim korisnicima institucionalnog tretmana.

Metode

Uzorak: Uzorak je uključivao 601 mladu osobu u starosti od 11 do 21 godine iz 22 hrvatske ustanove institucionalnog tretmana. Od 601 mlade osobe uključene u istraživanje, 67,2% bili su mladići, a 32,8% činile su djevojke. Prosječna dob mladića bila je 15,9 godina, dok je prosječna dob djevojaka bila 15,8 godina.

Instrumenti: Vršnjačko nasilje mjereno je anonimnim upitnikom vršnjačkog nasilja zasnovanog na samoprocjeni korisnika. U primijenjenom upitniku, zlostavljač ili žrtva definirani su samoprijavom najmanje jednog ponašanja koje upućuje na zlostavljanje drugih ili na vlastitu viktimizaciju, s učestalošću takvog ponašanja od dva do tri puta mjesečno ili češće. Empatija je mjerena pomoću *Basic Empathy Scale* (Jolliffe i Farrington, 2005.), samopoštovanje je mjereno pomoću Rosenbergove skale samopoštovanja (Rosenberg, 1965.), dok je za mjerenje osobina ličnosti korišten *Big Five Inventory* (Benet-Martínez & John, 1998.).

Procedura: Upitnici su popunjeni u skupinama od tri korisnika u dnevnom boravku ili blagovaonici ustanova. Korisnici su pritom bili pažljivo razmješteni tako da nisu mogli vidjeti odgovore jedni drugih. Također, korisnicima su bili objašnjeni ciljevi istraživanja, način popunjavanja upitnika te im je rečeno da je priroda istraživanja anonimna.

Rezultati

a) Opseg

Ispitanici su bili klasificirani kao zlostavljači ili žrtve ako su prijavili najmanje jedno ponašanje koje upućuje na zlostavljanje drugih ili na vlastitu viktimizaciju s učestalošću od dva do tri puta mjesečno ili češće. Polazeći od navedene definicije, 73,4% ukupnog uzorka (N = 601) bilo je uključeno u vršnjačko nasilje, bilo kao žrtva, bilo kao zlostavljač. Gotovo 60% svih žrtava također je zlostavljalo druge, a 75,1% zlostavljača ujedno je bilo i žrtvom

vršnjačkog nasilja. Većina ispitanika pripadala je stoga takozvanoj skupini zlostavljača/žrtava (36,1%). Ostali ispitanici mogli su se klasificirati kao „neuključeni u vršnjačko nasilje“ (26,6%) ili kao „čiste žrtve“ odnosno čisti zlostavljači (12,0%). U smislu spolnih razlika u zastupljenosti vršnjačkog nasilja, podjednak broj mladića (46,8%) i djevojaka (50,7%) bili su zlostavljači (71,5%, uključujući i one koji su istodobno bili žrtve), dok je više djevojaka nego mladića bilo žrtvom (56,5%, uključujući i one koji su istodobno bili zlostavljači).

Vršnjačko nasilje najčešće se odvijalo tijekom noći u spavaonicama. Ostala manje privatna mjesta zajedničkog boravka korisnika (primjerice dnevni boravci, blagovaonice, hodnici, dvorišta) također su bile česte lokacije vršnjačkog nasilja. Direktni oblici vršnjačkog nasilja kao što su prijetnje, zastrašivanje i fizičko nasilje bili su podjednako zastupljeni kao i indirektni oblici, koji uključuju ogovaranje, socijalnu ekskluziju, širenje neistinitih glasina i slično.

b) Osobine zlostavljača

Tablica 1. i Tablica 2. pokazuju statistički značajne individualne rizične činitelje za vršnjačko nasilje mladića i djevojaka uključenih u uzorak. Kao što je prikazano u tablicama, zlostavljači obaju spolova neugodni su u kontaktu s drugima, nesavjesni, neurotični, imaju stajališta kojima podržavaju vršnjačko nasilje i omalovažavaju žrtve, kao i sklonost k vršnjačkom nasilju u školi. Zlostavljači muškog spola također su institucionalizirani zbog problematičnog ponašanja češće nego ostali korisnici, imaju nisku emocionalnu empatiju te povijest vršnjačkog nasilja u prethodnom institucionalnom smještaju.

Tablica 1. Korelati zlostavljačkog ponašanja mladića (N = 404)

	r	p
Zlostavljačko ponašanje u školi	.35	<.001
Niska ugodnost	.34	<.001*
Zlostavljačko ponašanje u prethodnom smještaju	.21	<.01
Negativan stav prema žrtvama	.19	<.001*
Visok neuroticizam	.18	<.001
Institucionaliziran zbog problematičnog ponašanja	.15	<.05
Niska afektivna empatija	.14	<.01
Niska savjesnost	.12	<.05*
Pozitivan stav prema vršnjačkom nasilju	.12	<.05

* nezavisni prediktori

Tablica 2. Korelati zlostavljačkog ponašanja djevojaka (N = 197)

	r	p
Zlostavljačko ponašanje u školi	.27	<.01*
Niska ugodnost	.32	<.001
Pozitivan stav prema vršnjačkom nasilju	.27	<.01*
Niska savjesnost	.26	<.001
Visok neuroticizam	.16	<.05
Negativan stav prema žrtvama	.15	<.10

* nezavisni prediktori

c) Osobine žrtava

Tablica 3. i Tablica 4. pokazuju statistički značajne individualne osobine žrtava obaju spolova. Kao što je prikazano u tablicama, žrtve obaju spolova imaju nisko samopoštovanje, visok neuroticizam kao i pozitivan stav prema vršnjačkom nasilju. Žrtve ženskog spola također su nesavjesne i neugodne u socijalnim kontaktima. Žrtve muškog spola, s druge strane, također su mlade, bile su zlostavljane tijekom prijašnjeg smještaja te su zlostavljane i u školi.

Tablica 3. Osobne karakteristike žrtava muškog spola (N = 404)

	r	p
Žrtva tijekom prethodnog smještaja	.54	<.001*
Žrtva u školi	.24	<.01
Niska kronološka dob	.14	<.01*
Pozitivan stav prema vršnjačkom nasilju	.14	<.05*
Nisko samopoštovanje	.12	<.01*
Visok neuroticizam	.11	<.05

* nezavisni prediktori

Tablica 4. Osobne karakteristike žrtava ženskog spola (N = 197)

	r	p
Nisko samopoštovanje	.22	<.001*
Pozitivan stav prema vršnjačkom nasilju	.18	<.05
Visok neuroticizam	.14	<.05
Niska ugodnost	.12	<.05
Niska savjesnost	.12	<.10

*nezavisni prediktori

Praktične implikacije istraživanja – prema sveobuhvatnoj strategiji suzbijanja vršnjačkog nasilja

a) Implikacije zasnovane na empirijskim dokazima

Opisano istraživanje u Hrvatskoj uputilo je na:

i) nužnost povećane kontrole korisnika tijekom onih dijelova dana i na onim mjestima na kojima se vršnjačko nasilje najčešće događa

Osoblje bi trebalo biti prisutno u svim grupnim aktivnostima korisnika te posebnu pozornost usmjeriti adekvatnom nadzoru spavaonica tijekom noći. Dnevni boravci, dvorišta i hodnici ustanova također trebali bi biti adekvatno nadzirani. Pri provođenju nadzora osoblje bi, međutim, trebalo voditi računa o činjenici da pretjerana kontrola korisnika može biti kontraproduktivna, odnosno smanjiti osjećaj obiteljske atmosfere te stvoriti dojam kako su ustanove institucionalnog tretmana opasna mjesta na kojima se svaki korak korisnika mora pratiti. Da bi se osjećali sigurnima, korisnici moraju percipirati prisutnost osoblja kao prirodan dio života u instituciji, što prije svega zahtijeva dobar odnos izme-

đu korisnika i osoblja, a zatim i napore osoblja u uspostavi adekvatne razine kontrole i nadzora te njihova pažljivog i suptilnog provođenja. Sama prisutnost osoblja u što većem broju grupnih aktivnosti na mjestima na kojima se vršnjačko nasilje najčešće događa, stoga, neće biti dovoljna. Osoblje mora biti spremno na promptnu, neizostavnu i dosljednu intervenciju u svim situacijama vršnjačkog nasilja (Olweus, 1993.). Pritom, posebna se pozornost treba dati prepoznavanju manje vidljivih indirektnih oblika vršnjačkog nasilja, koji mogu biti pogubniji po žrtve nego fizičko nasilje (Ireland, 2005.).

ii) nužnost uspostave što homogenijih odgojnih skupina

S obzirom na to da je hrvatsko istraživanje pokazalo kako su stariji korisnici koji su u ustanovi zbog problematičnog ponašanja češće zlostavljači, odgojne skupine trebale bi se sastojati od korisnika približno iste kronološke dobi i razloga njihova smještaja u ustanovu. Također, kako su zlostavljači često korisnici s više "domskog" iskustva i s prethodnom poviješću zlostavljačkog ponašanja, korisnici koji su već prije bili institucionalizirani trebali bi biti odvojeni od korisnika koji su prvi put u ustanovi, dok bi korisnici koji imaju povijest zlostavljačkog ponašanja u prethodnom smještaju i školi trebali biti odvojeni od korisnika koji su bili zlostavljani bilo tijekom prethodnog smještaja, bilo u školi. Ako homogenost odgojne skupine zbog tehničkih razloga nije moguće u potpunosti ostvariti, osoblje bi trebalo posebnu pozornost pokloniti zaštiti korisnika koji su među mlađima u odgojnoj skupini, koji imaju povijest prethodne viktimizacije kao i onima koji su prvi put institucionalizirani ili su kratko u ustanovi.

iii) potencijalnu korist strategija usmjerenih na mijenjanje osobnih karakteristika zlostavljača i žrtava

Rezultati hrvatskog istraživanja upućuju na to kako bi četiri osnovne razine intervencija na individualnoj razini mogle pridonijeti suzbijanju vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu mladih.

1. Intervencije na individualnoj razini

Programi usmjereni na promjenu stavova koji podržavaju vršnjačko nasilje

Budući da i zlostavljači i žrtve imaju pozitivno stajalište o nasilju te da uvjerenja i ponašanje utječu jedno na drugo (Gottheil i Dubow, 2001.), kognitivno-bihevioralni programi mogli bi imati obećavajući učinak u smislu promjene stajališta zlostavljača i žrtava obaju spolova. Pri razvoju takvih kognitivno-bihevioralnih intervencija usmjerenih na promjenu stajališta korisnika institucionalnog tretmana, važno je uzeti u obzir činjenicu da su stručnost i pouzdanost nositelja takvih intervencija krucijalni za njihov uspjeh (Hovland, 1953.). S obzirom na to da je kvaliteta odnosa između korisnika institucionalnog tretma-

na mladih i osoblja u hrvatskom tretmanu upitna (Kusturin, 2002.) te da mnogi članovi osoblja ili nemaju adekvatne kvalifikacije za rad u institucionalnom tretmanu mladih ili također imaju stajališta kojima podržavaju vršnjačko nasilje, osoblje zaposleno u ustanovi ne bi trebalo biti inicijator kognitivno-bihevioralnih napora u promjeni stajališta[1]. Kako su stručnjaci na području nasilja među institucionaliziranim pojedincima povjerljiv i pouzdan izvor informacija, upravo bi oni, kao „vanjski" i objektivni akteri mogli biti adekvatni inicijatori programa promjene stajališta prema vršnjačkom nasilju i u korisnika, i u osoblja (Hovland, 1953.). Nakon što „vanjski" stručnjaci iniciraju promjenu pozitivnog stajališta prema vršnjačkom nasilju osoblja i korisnika i podignu opću razinu svijesti o problemu u ustanovi, osoblje bi i samo trebalo pridonositi održavanju kontinuirane promjene pozitivnih stajališta korisnika prema vršnjačkom nasilju putem dosljednog upućivanja korisnika na to da vršnjačko nasilje *nije* prirodan dio života u ustanovi.

Uspostava jasnih pravila o vršnjačkom nasilju u ustanovi može poslužiti kao dobra osnova takve komunikacije. U tom smislu, nužno je predložiti dva osnovna pravila: 1) vršnjačko je nasilje neprihvatljivo i uvijek će biti sankcionirano i 2) prijava slučajeva vršnjačkog nasilja osoblju nije „drukanje" odnosno „cinkanje", već način pomaganja žrtvama, zaštite odgojne skupine kao cjeline i kreiranja sigurnog okruženja (Olweus, 1993.). Dodatna pravila, u skladu sa specifičnim potrebama određene ustanove, kao i aktivno sudjelovanje korisnika u njihovu donošenju, također su poželjni. Zajednički donesena pravila korisnici bi tad mogli uobličiti u poster koji bi se mogao staviti u dnevni boravak ili u neku drugu zajedničku prostoriju ustanove. Poster s pravilima o vršnjačkom nasilju tako bi služio kao podsjetnik da svaka reakcija osoblja u slučajevima vršnjačkog nasilja nije kazna, već prirodna posljedica kršenja zajednički dogovorenih pravila. Samim tim, uspostavljena pravila i promjena stajališta ne bi smjeli biti samo deklarativni. Važno je da je osoblje svjesno kako se uvjerenja i stajališta korisnika stalno ojačavaju, oslabljuju ili na drugi način modificiraju ovisno o tome jesu li u skladu sa samim iskustvom korisnika. Primjerice, korisnici koji uspješno zlostavljaju druge vjerojatno će razviti snažnije pozitivno stajalište prema vršnjačkom nasilju, koji će biti otpornije na promjenu (Gottheil i Dubow, 2001.). Važno je stoga da je osoblje eksplicitno u kontinuiranom prenošenju poruke korisnicima da je vršnjačko nasilje neprihvatljivo i neučinkovito putem konzistentnog, pravodobnog i adekvatnog sankcioniranja svakog, čak i najmanjeg slučaja vršnjačkog nasilja.

Programi smanjivanja impulzivnosti i nepažljivosti

Rezultati hrvatskog istraživanja upućuju na to kako bi zlostavljači obaju spolova mogli imati koristi od intervencija koje će ciljati na njihovu nepažljivost, neuroticizam i neugod-

[1] Podatak da osoblje također često ima stavove kojima podržava vršnjačko nasilje baziran je na odgovorima upitnika o vršnjačkom nasilju koje je u sklopu ovog istraživanja ispunilo 150 članova osoblja iz navedene 22 ustanove institucionalnog tretmana. Točnije, 25,7% od ukupnog broja osoblja koje je ispunilo upitnik vjerovalo je ili da je vršnjačko nasilje prirodan dio procesa odrastanja u ustanovi, ili je držalo neutralan stav o njemu.

nost u socijalnim kontaktima. S obzirom na to da sve tri navede osobine zlostavljača uključuju tendenciju nedostatka samokontrole, tehnika STANI-RAZMISLI-KRENI, koja se uspješno primjenjuje za kontrolu impulzivnosti zlostavljača u školskom okruženju (Petersen, 1995.) kao i „program promišljanja i rehabilitacije“ (Tong i Farrington, 2008.), koji se pokazao učinkovitim u smanjenju recidivizma putem kontrole impulzivnosti maloljetnih prijestupnika, oboje bi moglo pridonijeti povećanju samokontrole zlostavljača u hrvatskom institucionalnom tretmanu. Takve tehnike, međutim, trebale bi se primjenjivati u skladu s individualnim potrebama korisnika jer još nije utvrđeno je li baš nedostatak samokontrole ili neki drugi element uključen u nisku ugodnost, nesavjesnost i neuroticizam, najsnažnije povezan sa zlostavljačkim ponašanjem. Primjerice, ugodnost u socijalnim kontaktima također uključuje element suradnje s drugima. Zlostavljači bi stoga također mogli imati koristi od programa usmjerenih na unaprjeđivanje suradnje s drugim članovima odgojne skupine. U literaturi su dostupne mnoge tehnike unaprjeđenja suradnje s članovima vršnjačke skupine (pregled tehnika dostupan je u Mosley i Sonnet, 2008.) koje bi osoblje moglo lako uključiti u svakidašnje aktivnosti korisnika. Slično, ugodnost u socijalnim kontaktima također sadržava element empatije. Kako je nedostatak afektivne empatije povezan sa zlostavljačkim ponašanjem mladića, zlostavljači muškog spola također bi mogli imati koristi od programa unaprjeđenja empatije opisanih u nastavku teksta.

Programi unaprjeđenja empatije

Kako su i ukupna (izostavljeno iz Tablice 1.) i afektivna empatija negativno povezane s vršnjačkim nasiljem mladića u korelacijama nultog reda, zlostavljači muškog spola imali bi koristi od programa unaprjeđenja empatije. Činjenica da niska empatija nije bila povezana s vršnjačkim nasiljem mladića neovisno o ostalim individualnim činiteljima uključenima u istraživanje, međutim, upućuje na to da ostale strategije predložene u ovom radu mogu imati većeg učinka na ponašanje zlostavljača muškog spola nego programi unaprjeđenja empatije, tim više što je, za razliku od kognitivne empatije, mogućnost unaprjeđenja afektivne empatije upitna (Jolliffe i Farrington, 2006.).

Programi unaprjeđenja samopoštovanja

Kako žrtve obaju spolova imaju iznimno nisko samopoštovanje, tehnike unaprjeđenja samopoštovanja bile bi korisne i mladićima i djevojkama izloženima vršnjačkom nasilju. Dok programi suzbijanja vršnjačkog nasilja koji specifično ciljaju na samopoštovanje žrtava nisu uobičajeni, ohrabrujući rezultati u smislu unaprjeđenja samopoštovanja žrtava zabilježeni su u programima kojima je primarni cilj bio unaprijediti socijalne vještine žrtava (DeRosier, 2004.; Fox i Boulton, 2003.). Kako je osnovni cilj treninga socijalnih vještina naučiti žrtve korisnim strategijama adekvatne i pozitivne interakcije s vršnjacima,

ne čudi da unaprjeđenje odnosa s vršnjacima posljedično može voditi i do razvoja osjećaja vlastite adekvatnosti i samopoštovanja. Samokoncept žrtava nije izoliran od njihova socijalnog funkcioniranja. Naprotiv, žrtve stabiliziraju svoj samokoncept putem socijalnih situacija i konteksta koji podržavaju njihov koncept o sebi samima (Egan i Perry, 1998.). Pokušaji unaprjeđenja samopoštovanja žrtava stoga bi najvjerojatnije najviše obećavali kad bi bili zasnovani na promjeni onih aspekata socijalnog funkcioniranja žrtava koji potkrjepljuju njihov doživljaj osobne neadekvatnosti. Trening asertivnosti, koji bi žrtve podučio kako adekvatno reagirati u situacijama vršnjačkog nasilja, mogao bi pomoći u razbijanju takvoga zatvorenog kruga potkrjepljivanja osjećaja vlastite neadekvatnosti. Također, podučavanjem ranjivih korisnika kako se zauzeti za sebe, trening asertivnosti mogao bi spriječiti da velik broj korisnika uopće postane žrtvama. Osim treninga asertivnosti, u literaturi su dostupne i brojne druge tehnike unaprjeđivanja socijalnih vještina koje osoblje može primjenjivati i uključiti u svakidašnji život korisnika (pregled tehnika dostupan je u Farrington i Ttofi, 2009.).

b) Ostale praktične implikacije

Kako je već opisano, vršnjačko nasilje u institucionalnom tretmanu određeno je ne samo osobnim karakteristikama njegovih korisnika već i obilježjima same ustanove i vršnjačke (odgojne) skupine. S obzirom na složenost i međusobnu isprepletenost činitelja koji pridonose vršnjačkom nasilju u institucionalnom tretmanu, opisane intervencije na individualnoj razini neće ostvariti svoj puni potencijal ako su implementirane u ustanovu obilježenu nestimulativnom fizičkom i socijalnom okolinom, neadekvatnim vodstvom i snažnom „domskom“ subkulturom. Obećavajuća prevencija stoga mora biti višerazinska (engl. *multilevel*) te holistički i simultano ciljati na sve tri skupine rizičnih činitelja, odnosno institucionalnu, vršnjačku (grupnu) i individualnu razinu (Baker, Cunningham i Male, 2002.). Takva strategija osigurala bi takozvani pristup „cijele ustanove“ (*a 'whole institution' approach*), koji vršnjačkom nasilju pristupa holistički i koji je prepoznat kao najučinkovitiji pristup suzbijanju vršnjačkog nasilja u školskom i zatvorskom okruženju (Ireland, 2002.; Robson, 1997.; Tattum i Tattum, 1997.).

Prvi korak pri implementaciji bilo kakve strategije suzbijanja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu trebao bi stoga biti uspostava ustanova koje imaju adekvatno vodstvo i koje s vrha zagovaraju nenasilnu filozofiju. Pritom, od vitalne je važnosti da ravnatelj svake ustanove institucionalnog tretmana mladih, zajedno s ostalim osobljem, uloži stvarne napore u podizanju sveukupne kvalitete života korisnika. Samo životni uvjeti ustanove koji potiču ostvarenje punih potencijala njezinih korisnika mogu stvoriti osnovu pozitivnih i prosocijalnih odnosa među korisnicima (Kahan, 1994.). U tom smislu, na razini ustanove mogu se poduzeti brojni koraci radi stvaranja poticajne fizičke i socijalne okoline ustanove.

2. Intervencije na razini ustanove

Dobro upravljanje ustanovom i nenasilna filozofija ustanove

Upravljanje ustanovom i cjelokupna filozofija na kojoj se ustanova zasniva, kao i način na koji se filozofija ustanove prenosi i osoblju i korisnicima, određuje cijelu psihosocijalnu klimu ustanove, koja onda posljedično određuje sveukupne odnose među korisnicima, pa tako i razinu nasilja među njima. Ako se cjelokupna ustanova zasniva na uvjerenju da je vršnjačko nasilje normalan, odnosno sastavni dio odrastanja u ustanovi, tada će bilo kakav pokušaj suzbijanja tog nasilja biti nemoguća misija. Ako s druge strane ustanova zagovara i jasno prenosi nenasilnu filozofiju, scenarij bi mogao biti drugačiji.

Kako je već naznačeno, prije svega nužna je uspostava ustanova koje su dobro organizirane, koje imaju jasne ciljeve i u kojima se nenasilna filozofija prenosi s vrha. Istraživanja domskog smještaja upućuju na to da je dobro upravljanje ustanovom najbolji prediktor uspješnosti institucionalnog tretmana te da je kontrola neprihvatljivog ponašanja korisnika uspješnija u ustanovama koje imaju kvalitetno vodstvo, jasne ciljeve i u kojima tretmansko osoblje točno zna svoju ulogu. Također, odnos između korisnika i osoblja kvalitetniji je u ustanovama u kojima je spriječena fluktuacija osoblja tako što su im osigurani razumno radno vrijeme, adekvatne plaće i ostali oblici pomoći pomagačima. Osiguravanje kontinuiranosti osoblja stoga bi pridonijelo razvoju odnosa povjerenja između korisnika i osoblja. Budući da je vršnjačko nasilje u institucionalnom smještaju vrlo osjetljiv problem koji je često povezan sa strahom od prozivanja „drukerom“ ili „cinkarošem“, da bi prijavili slučajeve nasilja osoblju, korisnici moraju imati povjerenje u to isto osoblje, što je nemoguće ostvariti ako se osoblje stalno mijenja.

Unaprjeđenje fizičkih uvjeta ustanove

Osim dobrog upravljanja ustanovom, nužno je i unaprijediti fizičke uvjete te ustanove. U tom smislu, stvaranjem homogenih i malih odgojnih skupina te okoline koja podsjeća na obiteljsko okruženje i osigurava dovoljno privatnosti važno je stvoriti osnovne uvjete za adekvatan rast i razvoj korisnika ustanove kao i razvoj kvalitetnih i prisnih odnosa među njima. U smislu suzbijanja vršnjačkog nasilja, uspostava homogenih vršnjačkih skupina od iznimne je važnosti jer su upravo različitosti među korisnicima osnova izrugivanja, isključivanja ili čak fizičkog nasilja. Također, uspostava manjih odgojnih skupina odlučujuća je za razvoj prisnijih i kvalitetnijih odnosa među samim korisnicima kao i za lakši nadzor korisnika od strane osoblja.

Podizanje razine svijesti osoblja o problemu

Naposljetku, na razini ustanove važno je podići razinu svijesti o problemu vršnjačkog nasilja edukacijom osoblja. Naime, prije svega potrebno je da je osoblje svjesno da se

vršnjačko nasilje u njihovoj ustanovi najvjerojatnije događa, i to vjerojatno češće nego što su to oni skloni vjerovati, te da ima vrlo ozbiljne posljedice čak i u slučajevima kad je „nevidljivo“, odnosno kada nije riječ o fizičkom nasilju. Također, posebno je važno poraditi na prilično raširenom uvjerenju da je vršnjačko nasilje normalan dio života u ustanovi i da je takozvani „štićenički red“ prirodno obilježje vršnjačkih skupina. Da su takva nastojanja uistinu važna svjedoče i mnogi primjeri iz prakse u kojima osoblje u nedostatku vremena ili zbog preopterećenosti zadužuje starije i jače korisnike da pripaze na odgojnu skupinu ili katkad čak rješavaju probleme, čime se samo produbljuje grupna hijerarhija i nesrazmjer moći među korisnicima. Osoblje bi, nadalje, trebalo biti osposobljeno za prepoznavanje ranih simptoma vršnjačkog zlostavljanja kao i njegovih najsuptilnijih oblika. Pritom je važno da je osoblje svjesno da ono što se inicijalno može činiti kao dobrovoljna aktivnost (primjerice konstantno činjenje usluga jednog korisnika drugom) zapravo može biti oblik vršnjačkog iskorištavanja. Napokon, kako zlostavljači sudjeluju u vršnjačkom nasilju u različitim okruženjima, važno je da osoblje institucionalnog tretmana na suzbijanju vršnjačkog nasilja radi zajedno sa stručnjacima drugih sredina svojih korisnika, kao što su primjerice škole. U smislu edukacije osoblja kao jedne od strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja, ohrabruje podatak da je osoblje hrvatskoga institucionalnog tretmana mladih spremno učiti. Naime, 60% od ukupno 150 odgajatelja koji su uz korisnike sudjelovali u opisanom istraživanju kao odgovor na pitanje što bi njihova ustanova trebala učiniti u vezi s vršnjačkim nasiljem, predložilo je upravo edukaciju osoblja.

3. Intervencije na grupnoj razini

Kao i na razini ustanove i individualnoj razini, brojni koraci mogu se poduzeti na razini vršnjačke odnosno odgojne skupine radi suzbijanja vršnjačkog nasilja. U tom smislu, osnovna svrha svih nadalje nabrojenih intervencija usmjerenih na vršnjačku skupinu jest podizanje grupne kohezije, stvaranje pozitivnih odnosa među korisnicima te uklanjanje devijantnih normi, vrijednosti i pravila domske „subkulture“.

Edukacija korisnika i razvoj prosocijalne „domske“ kulture

Uz edukaciju osoblja nužna je i edukacija samih korisnika o vršnjačkom nasilju. Prije svega, korisnicima je kao skupini nužno objasniti što je vršnjačko nasilje, koji su njegovi pojavni oblici te kako ih prepoznati. Posebno je važno da su korisnici u stanju prepoznati vrlo suptilne oblike vršnjačkog nasilja kao što su socijalno isključivanje ili iskorištavanje činjenjem „usluga“ drugim korisnicima, uključujući obavljanje tuđih zaduženja ili odricanje od vlastitih pogodnosti ili osobnih stvari za druge. Također, s obzirom na to da je opisano istraživanje uputilo na postojanje snažne devijantne „štićeničke“ subkulture u hrvatskom institucionalnom tretmanu mladih, nužno je poticati razvoj prosocijalnih normi,

pravila i vrijednosti, na kojima će se štićenička subkultura zasnivati, a koji će zamijeniti one devijantne. Primjerice, ako vršnjačka kultura ne odobrava vršnjačko nasilje, malo je vjerojatno da će agresivni pojedinci biti u stanju uspješno zlostavljati druge a da vršnjačka skupina ne odgovori na to. Upravo je zbog toga nužno ne podcijeniti moć koju vršnjačka skupina kao cjelina ima nad pojedinim korisnicima. Pritom je dužnost osoblja stvoriti prosocijalnu osnovu takve moći vršnjačke skupine.

Predlaganje jasnih pravila o neprihvatljivosti vršnjačkog nasilja

Stvaranje prosocijalne i nenasilne osnove utjecaja vršnjačke skupine velik je, ali ne i nemoguć izazov koji prije svega zahtijeva skupinu konkretnih grupnih pravila povezanih s vršnjačkim nasiljem. Sama pravila kao i način njihova donošenja opisani su već u okviru intervencija na individualnoj razini koje se odnose na promjenu stajališta korisnika.

Poticanje grupnih aktivnosti i smanjivanje dosade

S daljnjim ciljem razvoja grupne kohezije, prosocijalnih vrijednosti vršnjačke skupine kao i smanjenja dosade, dan korisnika trebao bi biti ispunjen svrhovitim aktivnostima. Istraživanja upućuju na to da su mladi s niskim pragom dosade znatno zastupljeniji u institucionalnom tretmanu nego u općoj populaciji (Kahan, 1994.) te da, među ostalim, vršnjačko nasilje može biti jedan od pokušaja smanjenja dosade i stvaranja uzbuđenja institucionalnog života (Olweus, 1993.). Uključivanje korisnika u aktivnosti u kojima uživaju i na koje će biti ponosni može imati pozitivnog učinka na njihovu opću dobrobit i samopoštovanje, što može uroditi pozitivnijom psihosocijalnom klimom kao i smanjenim prostorom za traženje neprihvatljivih načina postizanja uzbuđenja. Iako bi neke od tih aktivnosti, kao što su hobiji, trebale biti individualno krojene ovisno o interesima pojedinih korisnika, naglasak bi trebao biti na aktivnostima koje će unaprijediti grupnu povezanost. U tom smislu, brojne su aktivnosti svakidašnjeg života u ustanovi koje korisnici mogu obavljati zajedno kao grupa i upravo su to aktivnosti koje bi se trebale ohrabrivati. Pritom, već vrlo jednostavne aktivnosti kao što su zajedničko pripremanje obroka ili preuređenje fizičke okoline ustanove mogu biti od koristi, posebice ako se članovi skupine osjećaju važnima za njihovo uspješno obavljanje. Kako bi se postiglo da su svi članovi odgojne skupine uključeni u zajedničke aktivnosti, važno je da ih osoblje adekvatno nadzire.

Osim neformalnih oblika grupnih aktivnosti, različiti formalni oblici grupnog rada koji se, nažalost, nedovoljno često primjenjuju u hrvatskom institucionalnom tretmanu, također bi mogli biti korisni za podizanje grupne povezanosti općenito, kao i za specifičnije rasprave o vršnjačkom nasilju (Barter i sur., 2004.). Takvi formalniji oblici grupnog rada mogli bi uključivati tematske razgovore o vršnjačkom nasilju kao i radionice na kojima bi

se primjenjivale ekspresivne tehnike. Ekspresivne tehnike mogu biti posebno korisne za grupni rad s institucionaliziranom mladeži, jer njihova indirektna priroda ne zahtijeva visoku verbalnu kompetentnost, kao ni onu u komunikacijskim vještinama općenito. Mediji kao što su knjige, kratke priče, film i crtež mladima često olakšavaju otvaranje pri osjetljivim temama. Primjena ekspresivnih tehnika u grupnom radu pokazala se učinkovitom u mijenjanju pozitivnih stajališta zlostavljača i žrtava o vršnjačkom nasilju u školama i maloljetničkim zatvorima (Boulton i Hawker, 1997.; German i Kumary, 1997.; Howard League, 1995.) te bi trebala biti češća i u institucionalnom tretmanu mladih.

Zaključak

Istraživanje opisano u ovom radu prvo je istraživanje koje je utvrdilo individualne rizične činitelje vršnjačkog nasilja i viktimizacije u institucionalnom tretmanu mladih. Kao takvo, ono je rezultiralo vrijednim praktičnim implikacijama na individualnoj razini, odnosno razini usmjerenoj na mijenjanje osobnih karakteristika korisnika kao pojedinaca. Od praktičnih implikacija na individualnoj razini u radu je opisano mijenjanje stajališta o vršnjačkom nasilju, kontrola impulzivnosti, unaprjeđenje empatije i samopoštovanja. S ciljem ostvarivanja holističkog pristupa „cijele ustanove“, međutim, uz intervencije na individualnoj razini nužne su i opisane intervencije na razini cijele ustanove te intervencije na razini odgojne skupine. Iako bi predložene strategije na razini ustanove i vršnjačke skupine vjerojatno bile od koristi u suzbijanju vršnjačkog nasilja, buduća istraživanja moraju se fokusirati na ispitivanje institucionalnih i vršnjačkih rizičnih činitelja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu mladih.

Točnije, buduća bi istraživanja prije svega trebala replicirati opisano hrvatsko istraživanje u drugim zemljama, kao i longitudinalno pratiti utjecaj individualnih, institucionalnih i vršnjačkih rizičnih činitelja za zlostavljačko ponašanje i viktimizaciju kako bi se utvrdila uzročnost. Također, buduća istraživanja trebala bi utvrditi do koje se mjere vršnjačko nasilje može predvidjeti: a) osobnim karakteristikama korisnika, b) kontekstualnim varijablama (institucionalnim i vršnjačkim) i c) interakcijom između osobnih i kontekstualnih činitelja. Naposljetku, buduća istraživanja trebala bi kvalitativno ispitati strukturu i dinamiku odgojnih skupina, kao i osnove njezine subkulture te razviti teorije vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu mladih.

Zaključno, obećavajuća strategija suzbijanja vršnjačkog nasilja u institucionalnom tretmanu trebala bi biti zasnovana na empirijskim dokazima i teoriji vršnjačkog nasilja te holistički ciljati na ustanovu kao cjelinu, njezino osoblje i korisnike ne samo kao pojedince već i kao skupinu. Udovoljavanje svim uvjetima učinkovite strategije, međutim, neće biti moguće dok buduća istraživanja ne zauzmu sve opisane smjerove. Dotad, strategije predložene u ovom radu mogu poslužiti kao vodič praktičarima i misao vodilja u planiranju nužnih i urgentnih budućih istraživanja znanstvenika.

Literatura

- Baker, L., Cunningham, A., Male, C. (2002.), Peer-to-peer aggression in residential settings: Increasing understanding to enhance intervention, Centre for Children and Families in the Justice System, LondonBarter, C., Renold, E., Berridge, D., Cawson, P. (2004.), Peer violence in children's residential care, New York Palgrave
- Benet-Martínez, V., John, O. P. (1998.), Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the big five in Spanish and English, Journal of Personality and Social Psychology, 75(3), str. 729-750.
- Boulton, M., Hawker, D. (1997.), Verbal bullying: The myth of „sticks and stones", u: Tattum, D., Herbert, G. (ur.), Bullying: Home, school and community, David Fulton, London, str. 53-64.
- DeRosier, M. E. (2004.), Building relationships and combating bullying: Effectiveness of a school-based social skills group intervention, Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33(1), str. 196-201.
- Egan, S. K., Perry, D. G. (1998.), Does low self-regard invite victimization? Developmental Psychology, 34(2), str. 299-309.
- Farrington, D. P., Ttofi, M. M. (2009.), School-based programs to reduce bullying and victimization, Campbell Colaboration, Oslo
- Farrington, D. P., Welsh, B. C. (2007.), Saving children from a life of crime: Early risk factors and effective interventions, Oxford University Press, Oxford
- Fox, C., Boulton, M. J. (2003.), Evaluating the effectiveness of a social skills training (SST) programme for victims of bullying, Educational Research, 45(3), str. 231-247.
- German, G., Kumari, S. (1997.), Tackling bullying and racial harassment in schools, children's homes and youth clubs, u: Tattum, D., Herbert, G. (ur.), Bullying: Home, school and community, David Fulton, London, str. 137-149.
- Gottheil, N. F., Dubow, E. F. (2001a), Tripartite beliefs models of bully and victim behavior, Journal of Emotional Abuse, 2(2-3), str. 25-47.
- Hovland, C. I. (1953.), Communication and persuasion: psychological studies of opinion change, Yale University Press, New Haven
- Howard League for Penal Reform (1995.), Banged up, beaten up, cutting up: Report of the Howard League Commission of Inquiry of violence in penal institutions for teenagers under 18, Howard League for Penal Reform, London
- Ireland, J. L. (2002.), Bullying among prisoners: evidence, research and intervention strategies, Brunner-Routledge, Hove
- Ireland, J. L. (2005b), Bullying among prisoners: The need for innovation, u: Ireland, J. L. (ur.), Bullying amongst prisoners: Innovations for theory and research, Willan, Cullompton, Devon, str. 3-23.
- Jolliffe, D., Farrington, D. P. (2005.), Development and validation of the Basic Empathy

Scale, Journal of Adolescence, 29(4), str. 589-611.
- Jolliffe, D., Farrington, D. P. (2006.), Examining the relationship between low empathy and bullying, Aggressive Behavior, 32(6), str. 540-550.
- Kahan, B. (1994.), Growing up in groups, HMSO, London
- Kusturin, S. (2002.), The needs of young people in state residential homes, Annual of Social Work, 9(2), str. 321-348.
- Mosley, J., Sonnet, H. (2008.), 101 Activities to help children get on together, LDA, New Jersey
- Olweus, D. (1993.), Bullying at school: What we know and what we can do, Blackwell, Oxford
- Petersen, L. (1995.), Stop, think, do! Treating and preventing social-behavioural problems in school, Pastoral Care in Education, 13(2), str. 17-22.
- Robson, M. (1997.), Developing pupil counseling and peer support initiatives, u: Tattum, D., Herbert, G. (ur.), Bullying: Home, school and community, David Fulton, London, str. 88-99.
- Rosenberg, M. (1965.), Society and the adolescent self-image, NJ: Princeton
- University Press, Princeton
- Tattum, D., Tattum, E. (1997.), From home to school, u: Tattum, D., Herbert, G. (ur.), Bullying: Home, school and community, David Fulton, London, str. 37-47.
- Tong, L. S. J., Farrington, D. P. (2008.), Effectiveness of “reasoning and rehabilitation” in Reducing reoffending, Psicothema, 20(1), str. 20-28.

Krunoslav Borovec*

KRŠENJA PRAVA DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU U MEDIJIMA (S POSEBNIM OSVRTOM NA ODGOJNE USTANOVE)

Sažetak

Kršenje prava i privatnosti djece u medijima i u Hrvatskoj prisutna je pojava kojoj je posvećena velika pozornost stručne javnosti. Međutim, bez obzira na tu činjenicu te na brojna upozorenja medijima kako pretvaranje osobnih i obiteljskih tragedija u zabavu za mase ima ozbiljne posljedice, posebno za djecu, kršenje etičkoga kodeksa hrvatskih novinara često se događa.

Ovaj rad, koji se temelji na analizi slučaja, prikazuje slučaj kršenja prava djece koja su smještena u odgojnu ustanovu i koja zbog svojih osobnih, ali i obiteljskih karakteristika čine posebno ranjivu skupinu. Analiza je pokazala kako autori čiji su tekstovi analizirani ne poznaju populaciju djece i mladih o kojima pišu te kako je senzacionalističkim prikazivanjem slučaja „prostitucije u osječkom Domu za odgoj djece i mladeži" narušena i tajna i privatna sfera djece, štićenika doma. Medijska slika djece u ovom slučaju pridonijela je stigmatizaciji i sekundarnoj viktimizaciji štićenika doma, a negativne medijske procjene i interpretacije za posljedicu imaju stvaranje negativne slike djeteta o samom sebi. Uz nužno poštivanje etičkog kodeksa, novinari moraju procijeniti moguće negativne posljedice svog izvještavanja te odvagnuti jesu li posljedice objavljivanja veće od važnosti informacije za javnost.

Uvod

Rasprave o novinarskom etičkom kodeksu često su tema brojnih znanstvenih i stručnih radova (Benedict, 1992.; Goddard i sur., 2001.; Gaber, 2011.; Cantrell, Newman, 2006.; Mikić, Rukavina, 2006.) tribina i okruglih stolova[1], a posebno kada je u pitanju etički kodeks i zaštita privatnosti djece u medijima. Međutim, bez obzira na to koliko se o ovoj temi govorilo, i što znanstvenici i stručnjaci o njoj kažu, može se govoriti o velikom

* savjetnik ministra, Ministarstvo unutarnjih poslova

[1] http://www.slobodnadalmacija.hr/Zadar/tabid/73/articleType/ArticleView/articleId/142278/Default.aspx

http://www.cenzura.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=131:zakljuci-okruglog-stola-u-zagrebu1&catid=40:izjave-za-javnost-&Itemid=85

http://www.index.hr/vijesti/clanak/djeca-se-u-medijima-najvise-zloupotrebljavaju-kao-usputne-zrtve/385764.aspx

stupnju slaganja kako se ne poštuje etički kodeks te kako su djeca, a posebno ona koja spadaju u ranjive skupine, vrlo često žrtve nepoštivanja novinarskoga etičkoga kodeksa. Unatoč tako visokom stupnju slaganja, u medijima se ne primjećuje nikakav pomak nabolje. Iz tog razloga Zgrabljić Rotor (2009.) tvrdi da je pitanje zaštite prava privatnosti jedan od najsloženijih problema suvremenog novinarstva jer je na tom području očit pad etičkih standarda koji vode u krizu novinarstva. Stoga, cilj je i ovog rada ponovo uputiti na kršenje etičkoga kodeksa, posebno u slučajevima prikazivanja institucionalizirane djece u medijima te potvrditi tezu kako svjesno ili ne pojedini mediji stigmatiziraju djecu s poremećajima u ponašanju. U radu će biti dana kritička analiza pisanja „Jutarnjeg lista“ i drugih novina grupacije Europa Press Holding o slučaju „Prostitucija u osječkom Domu za odgoj djece i mladeži“.

Istražujući novinarsku etiku Đorđe Obradović (2010.) utvrdio je kako vodeći hrvatski dnevni listovi ne prežu ni pred kršenjem osnovnih principa novinarskih etičkih kodeksa samo kako bi senzacionalističkim prikazivanjem ljudske tragedije poboljšali prodaju. On tvrdi da pojedine događaje koji spadaju u crnu kroniku mediji namjerno preuveličavaju i daju im veću važnost od one koju za javnost stvarno imaju kako bi reklamirali sami sebe. Čine to i po cijenu kršenja osnovnih ljudskih prava djeteta koje od žrtve obiteljske tragedije postaje i medijskom žrtvom. U pisanju „Jutarnjeg lista“ u spomenutom slučaju također se tražila potvrda obiju teza.

S obzirom na utjecaj i posljedice koje mediji mogu imati na život pojedinca, svako je neopravdano zadiranje u privatnost i intimu građana moralno i etički nedopustivo. Međutim, upravo je to najprofitabilniji dio sadržaja nekih novina ili vijesti, pa objaviti takve priloge za novinare postaje stvar prestiža ili uspjeha. Motiv zarade u vremenu korporativnog novinarstva najčešće nadilazi etička pravila profesije, čak i onda kada je riječ o djeci (Schor, 2006., prema Zgrabljić Rotar, 2009.). Upravo iz tog razloga svrha je ovog rada naglašavanje štetnosti senzacionalizma u medijima i pretvaranja tragičnih događaja u zabavu za mase. U dokazivanju teze o kršenju etičkoga kodeksa te o stigmatiziranju institucionalizirane djece bit će korištena studija slučaja pomoću kvalitativne analize sadržaja, i tekstualnog i fotomaterijala, jer će se tako dokazati kako su vizualni elementi zlorabljeni u senzacionalističke svrhe u izvještavanju u jednom konkretnom slučaju.

Slučaj prostitucije u osječkom Domu za odgoj djece i mladeži

Dana 13. lipnja 2009. „Jutarnji list“ objavljuje velik tekst o maloljetničkoj prostituciji u osječkom Domu za odgoj djece i mladeži. Radi prikaza kako je „Jutarnji list“ tretirao ovaj slučaj, izdvojeni su dijelovi teksta koji će biti predmetom daljnje analize.

„Jutarnji list“, 13. lipnja 2009.

Ugledni Osječani cigaretama kupuju ‘usluge’ štićenica Doma za odgoj djece[2]

OSIJEK – U Osijeku postoji organizirani lanac maloljetničke prostitucije u kojem su žrtve maloljetnice iz Doma za odgoj djece i mladeži, a prema iskazima štićenica, među korisnicima su i vrlo poznate osobe iz osječkih političkih, poduzetničkih i pravosudnih krugova. Četiri štićenice Doma na Vinkovačkoj 61 u Osijeku opširno su, u više razgovora, ispričale Jutarnjem listu detalje užasa u kojeg su zbog neiskustva i lakomislenosti uvučene i iz kojeg ne vide izlaz. Pored imena osoba kojima su pružale usluge, detaljno su opisale svodnike, njihove automobile i mjesta na kojima su se prostituirale.

„Samo sam čekala da sve to što prije završi, a kad smo izašli iz sobe, svodnik koji me doveo upitao je mušteriju je li zadovoljna. On je rekao da nije potpuno, jer sam odbila analni seks. Tada me svodnik ošamario i rekao kako sam mogla više zaraditi da sam bila pametna. Za uslugu sam dobila kutiju Marlbora i 50 kuna”, priča štićenica koja je u studenome 2008. navršila 17 godina.

„U prostituciju nas često vodi osoba čije je dijete također u Domu. Traži da se prije izlaska okupamo, našminkamo i lijepo obučemo. Ona od mušterija naplaćuje usluge, a dok mi radimo sjedi u kafiću”, priča djevojčica kojoj je 15 godina. Slabo je razvijena, a na njenom ljepuškastom licu povremeno se, dok ispovijeda svoje gorko iskustvo, ocrtava grč.

Djevojčice imaju brojeve telefona nekih od mušterija s kojima sms porukama, s vremena na vrijeme i samostalno dogovaraju sastanke. Znaju i registracijske brojeve automobila – od Audija i Passata, BMW-a i Peugeota, do kombija cigla boje kojima ih voze njihovi svodnici i klijenti. Najčešće ih odvoze u prostorije jednog osječkog sportskog kluba u kojima postoji nekoliko soba za prostituciju.

„Onamo nas najčešće vode vikendom. Neke od djevojaka tijekom noći budu i s više mušterija. Usluge obično pružamo bez kondoma. Klijenti su uglavnom od 40 godina naviše. Zahtijevaju različite stvari, a D. iz Vinkovaca traži da po njemu i mokrimo, za što nam plaća 50 kuna”, priča jedna od djevojčica iz Doma.

„U stan u Vukovarskoj, pored Saponije, odvodi nas muškarac koji ondje očito ne živi. Dolazi po nas crnim Audijem. Uglavnom traži da nas oralno zadovoljava, tek rijetko i seksualni odnos. Ondje je veliki plazma televizor, DVD-ovi s porno-filmovima, različita seksualna pomagala, ali i lisice za ruke i noge, te nekakva omča za vrat”, priča jedna od djevojčica.

„Posprdno nas zovu domobranke, zato što živimo u Domu, na Vinkovačkoj 61”, govori

[2] http://www.jutarnji.hr/ugledni-osjecani-cigaretama-kupuju--usluge--sticenica-doma-za-odgoj-djece/3064/

druga, žaleći se na okrutnost R. R., za kojeg kaže da je bivši policajac. On ih često šamara, a jednoj od djevojaka zaprijetio je kako će je – ne bude li nastavila pružati seksualne usluge – strpati u zatvor u Požegu i kako dobro zna tko su joj mama i sestra. „Jednom je na nas potezao i pištolj", kaže.

Štićenice priznaju kako im svodnici, za novac kojeg zarade prostitucijom, nude i drogu.

„Znaju dolaziti u sitne sate u moju radnju, kad se vraćaju iz grada", kaže osoba koja radi u prodavaonici nedaleko Doma u Vinkovačkoj ulici.

„Djevojčice izgledaju omamljeno, ali ne vonjaju na alkohol. Sigurna sam da su drogirane. Uz sebe imaju više novca kojeg su očito zaradile tu noć."

Jedna bivša štićenica, koja je ranije bila uključena u lanac maloljetničke prostitucije u Osijeku, danas radi u ilegalnom bordelu na zagrebačkoj Trešnjevci.

Druga je, kao maloljetnica, rodila i ne zna tko je otac djeteta.

Treća, za koju naše sugovornice tvrde da je u trećem mjesecu trudnoće, prebačena je u Odgojni dom u Bedekovčini, jednu od 11 takvih ustanova čiji je osnivač Republika Hrvatska, a koje spadaju u nadležnost Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi.

Neke od djevojčica uključene u lanac maloljetničke prostitucije u Osijeku imaju izraziti poremećaj ponašanja zbog čega su se liječile ili se još liječe na odgovarajućim bolničkim odjelima.

Radi se o djeci iz krajnje problematičnih obitelji koja ne uživaju nikakvu zaštitu, ni roditeljsku, ni društvenu, a institucije koje bi o tome trebale brinuti imaju skučene mogućnosti i nadležnosti.

Objavljeni članak uglavnom se temelji na iskazima štićenica Doma za odgoj djece i mladeži, iskazima koji su uzeti bez nazočnosti roditelja, odnosno odgajatelja ili djelatnika Centra za socijalnu skrb. U članku su opisani načini pružanja seksualnih usluga, a za štićenice Doma korišten je pogrdni naziv „Domobranke". Uz sve navedeno, iznesena je i tvrdnja da je riječ o djevojčicama koje imaju izraziti poremećaj ponašanja, zbog čega su se liječile ili se još uvijek liječe na odgovarajućim bolničkim odjelima, čime se djecu s poremećajima u ponašanju svrstava u kategoriju bolesnika. Ovo posljednje posebno govori o nepoznavanju autora populacije djece i mladih o kojima piše.

Tjednik „Arena", 1. srpnja 2009.

Tjednik Arena koji također pripada grupaciji EPH na naslovnici objavljuje fotografiju seksualnog odnosa tvrdeći da se na fotografiji nalazi jedan osječki policajac i bivša štićenica Doma za odgoj djece i mladeži u Osijeku. Također, navode da su podaci o identitetu policajca poznati samo redakciji.

U tekstu „Stravično svjedočanstvo: Brutalni seks osječkih moćnika s maloljetnicama“, „Arena“ na čak šest stranica razvlači priču o prostituciji u osječkom Domu. Tekst je opremljen nizom fotografija obnaženih djevojaka, navodno štićenica osječkog Doma, snimljenih u iznajmljenim stanovima. Djevojkama na fotografijama zamagljene su samo oči. U opisu udarne fotografije s naslovnice objavljuje i inicijale bivše štićenice, čije, kako opisuju u Areni, „zgrčeno lice najbolje opisuje pakao u kojem djevojke žive“.

Uz eksplicitne opise seksualnih odnosa u članku objavljenom u tom tjedniku nadasve su sporne fotografije prikaza seksualnih odnosa za koje je utvrđeno da nisu autentične, već preuzete sa stranih pornografskih stranica, o čemu su pisali i drugi mediji. Istog dana internetski portal T-portal osvrnuo se na pisanje tjednika „Arena“. Otkrio je kako je fotografija navodnog policajca i bivše štićenice Doma zapravo fotografija poznate pornoglumice.

Na Areninoj naslovnici je porno glumica Ashley[3]

EPH-ov tabloid Arena objavio je fotografiju spolnog čina mlade djevojke i postarijeg, zapuštenog muškarca, koji 'iz limenke jede kikiriki'.

Ista fotografija odavno je, međutim, obišla svijet, a na njoj je, po svoj prilici, porno glumica Ashley Jordan čije ime kad stavite u Google tražilicu dobijete na većini utjecajnijih porno stranica.

Između ostalog, fotografija s Arenine naslovnice objavljena je još 2004. godine na stranici funpic.hu, pa potom i 2005. na internet stranici nickscipio.com, kao 'slika dana'.

Glavni urednik Arene Mark Cigoj tvrdi da je fotografija, koliko su oni provjerili, autentična, iz Osijeka. 'Štićenici doma prepoznali su malu na slici i to potvrdili našim novinarima koji su bili u Osijeku', rekao je Cigoj. Po njegovoj ocjeni, riječ je o degutantnoj fotografiji, no važno je da se 'nešto kreće dalje' po pitanju afere koja se 'vrlo brzo zataškala'.

Drago Hedl, novinar koji je prvi pisao o seksualnom iskorištavanju maloljetnica iz osječkog Doma, kaže da je autentičnost fotografije provjeravao u razgovorima s trojicom umirovljenih osječkih policajaca. Dvojica su tvrdila da na slici nije policajac s čijim se identitetom spekuliralo, dok je jedan s velikom vjerojatnošću zaključio da je na slici – kolega policajac iz Osijeka.

„Nacional“

Portal Nacional.hr objavljuje tekst pod naslovom „Arena dosegnula dno: Slike maloljetne prostitucije preuzete s porno stranica“[4].

[3] http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/27122/Na-Areninoj-naslovnici-je-porno-glumica-Ashley.html

[4] http://www.nacional.hr/clanak/61364/arena-dosegla-dno-slike-navodne-maloljetne-prostitucije-preuzete-s-porno-stranica

„Jutarnji list“, 29. studenog 2009.

„Jutarnji list“ pet mjeseci nakon objavljenog prvog teksta o prostituciji u osječkom Domu objavljuje nastavak priče pod naslovom „Zatvorili su me jer sam otkrio dječju prostituciju“[5]. Autor teksta prenosi izjave Dragutina Pocrnića, roditelja čiji je sin također štićenik osječkog Doma. Pocrnić je u lipnju 2009. uhićen zbog kaznenog djela lažnog prijavljivanja kaznenog djela i širenja uznemirujuće glasine.

„Jutarnji list“, 20. ožujka 2010.

Direktor iz Hrvatskih cesta iskorištavao maloljetnice[6]

Umirovljeni časnik HV-a mjesecima upozorava na nemoralne radnje u osječkom Domu za odgoj djece i mladeži. I neki roditelji svjedočili su o strahotama koje prolaze štićenici Doma u kojem caruju seks, droga i alkohol.

Zlostavljanje djece

On već mjesecima piše prijave i obilazi urede socijalnih ustanova, policije, tužiteljstva kako bi dobio pravnu bitku protiv bivše supruge koja mu je sudskim putem oduzela skrbništvo nad djecom. Već na prvi pogled nije riječ o običnoj parnici. Pocrnić, naime, optužuje suprugu Biljanu i zbog organiziranja maloljetničke prostitucije u osječkom Domu za odgoj, zanemarivanja i zlostavljanja djece, posjedovanja i prodaje droge.

Sve su te prijave odbačene, tvrdi Pocrnić, jer njegova bivša supruga „opslužuje” i dužnosnike policije, pravosuđa, lokalne moćnike i direktore i vlasnike tvrtki. Istovremeno, sudovi su procesuirali svih 9 tužbi koje je Biljana Pocrnić podigla protiv bivšeg supruga: za nemoral, posjedovanje oružja, prijetnju ubojstvom, širenje lažnih glasina...

Sin pokušao samoubojstvo

Naplaćena su mu sva psihijatrijska vještačenja, čije troškove prema zakonu snose sud ili tužitelj. Odlukom Centra za socijalnu skrb oduzeta su mu djeca, a 14-godišnji sin nezakonito smješten u Dom za odgoj, iako nije prekršajno ni kazneno evidentiran. Iz Doma je danima slao pisma ocu tražeći da ga izvuče, a kad je saznao da mu i otac boravi u pritvoru, pokušao se ubiti.

Iskaz malodobne kćeri protiv majke

U novoj prijavi protiv bivše supruge Biljane Pocrnić Dragutin Pocrnić je priložio i iskaz svoje kćeri, u kojem se potvrđuju navodi o prostituciji.

Prema tom je iskazu Biljana Pocrnić u svoj stan dovodila muške osobe i zadovoljavala

[5] http://www.jutarnji.hr/pocrnic--zatvorili-su-me-jer-sam-otkrio-djecju-prostituciju/378617/

[6] http://www.jutarnji.hr/dragutin-pocrnic--direktor-iz-hrvatskih-cesta-iskoristavao-maloljetnice/647594/

ih u sobi, dok je maloljetna kći bila prisiljena slušati njihovo glasanje.

- Zatvarala sam uši i na njih stavljala slušalice kako ih ne bih čula - priznaje kći Dragutina Pocrnića.

U iskazu navodi i ime jednog osječkog policijskog službenika koji je, navodno, bio redoviti klijent njegove bivše supruge. Kći sada živi s ocem u unajmljenom stanu. S njima je i sin koji je neko vrijeme proveo u Domu.

Autor ponovo jednostrano iznosi tvrdnje utemeljene na iskazu oca čija su djeca smještena u Dom i koji je u sporu i s ustanovom i s bivšom suprugom. Navodeći puni identitet oca posredno je otkriven i identitet njegove djece, pri čemu je posebno etički upitan dio članka u kojemu se govori o pokušaju samoubojstva njegova 14-godišnjeg sina, kao i tvrdnje o promiskuitetnom ponašanju njegove bivše supruge, čemu je svjedočila i kći. Ovime se **nedvojbeno pridonosi sekundarnoj viktimizaciji djece** čiji je otac dao iskaz.

„Jutarnji list", 9. rujna 2010.

Prostitutka (16) iz Osijeka: Silovali su me. Znam tko je to učinio![7]

G. V., majka šesnaestogodišnjakinje, prijavljena je u Centru za socijalnu skrb, potvrđeno je u toj ustanovi. Jedini prihod dolazi iz tog izvora. Osim šesnaestogodišnjakinje, koja je sada smještena u dom, G. V. ima iz dva braka još troje djece. Živi u malom nekomfornom dvorišnom stanu u centru Osijeka, sada u istospolnoj, izvanbračnoj zajednici. Ni njezina nekoliko godina starija prijateljica nigdje ne radi, pa žive u oskudnim uvjetima. Susjedi kažu da je šesnaestogodišnjakinja, najstarije dijete u obitelji, i prije bila problematičnog ponašanja, te da su nesređene obiteljske prilike u formativnim godinama zacijelo bile uzrok takvog ponašanja.

Članak od 9. rujna 2010. karakterističan je jer obiluje pojedinostima o obiteljskim prilikama štićenice Doma i time predstavlja povredu privatnosti zbog iznošenja obiteljskih prilika u javnosti.

Psihološki i pravni aspekti prikazivanja djece u medijima

U raspravi o etičkim principima te stigmatizaciji djece u medijima nezaobilazno je pitanje koji su to psihološki aspekti senzacionalističkog prikazivanja djeteta u medijima te kako je to pitanje pravno regulirano. Radi lakšeg razumijevanja ovih pitanja potrebno je ukratko opisati i populaciju korisnika domova za odgoj djece i mladeži. Ovdje će biti prikazane

[7] http://www.jutarnji.hr/16-godisnja-prostitutka--znam-tko-me-je-silovao/884769/

njihove opće karakteristike koje, među ostalim, vrijede i za korisnike osječkog Doma. Riječ je o populaciji kronološki izjednačenoj s djecom u osnovnim i srednjim školama, dakle djeci i maloljetnicima u dobi od 7 do 18 godina. U domovima se nalazi i ženska i muška populacija kod koje su prisutne odgojno-obrazovne teškoće, diskrepancija između obrazovne i kronološke dobi, školski neuspjeh, specifične teškoće u učenju. Osim toga prisutni su i poremećaji u ponašanju, primjerice agresivnost, činjenje kaznenih djela, skitnja, bježanje iz kuće, škole ili ustanove, otpori i borba protiv autoriteta, zlouporaba sredstava ovisnosti, druženje s osobama asocijalnog i antisocijalnog modela ponašanja. Kod ove populacije prisutni su i psihički poremećaju: neurotski razvoj ličnosti, emocionalne teškoće, nezrelost, nestabilnost, traumatiziranost, dok je obiteljska klima opterećena sociopatološkim pojavama poput nerada, skitnje, delinkventnog ponašanja i alkoholizma. Usto, djeca nerijetko dolaze iz nepotpunih obitelji, niskog socioekonomskog statusa, obitelji u kojima je prisutno nasilje i drugo. Dakle, riječ je o vrlo osjetljivoj, ranjivoj skupini djece koja zbog svojih osobnih i obiteljskih karakteristika i prilika trebaju pojačanu brigu i skrb, i to ne samo institucija države već i medija.

Hoćemo li ostvariti odgovornost prema djeci ovisi o tome koliko znamo o njima i njihovoj ranjivosti. O tome što smatramo privatnošću i zašto ju je uopće potrebno čuvati, kao i tome što smatramo ulogom i zadaćom medija (Gabelica Šupljika, 2009.). Analizirajući tekstove objavljene u izdanjima EPH-a, „Jutarnjem listu“ i „Areni“, možemo zaključiti kako autori ne poznaju populaciju koju stavljaju u središte priče te ne vode računa o njihovoj ranjivosti kao i o mogućim štetnim posljedicama objavljenih sadržaja na štićenike Doma za odgoj djece i mladeži. Ova tvrdnja potkrijepljena je i upozorenjima na stigmatizaciju djece koja se nalaze u ustanovama, jer je tu djecu ovaj slučaj navodne prostitucije i pozornost medija dodatno ugrozio. Riječ je o djeci koja trebaju pomoć, a ne odbacivanje od društva i stigmatizaciju.

Gostujući u HTV-ovoj emisiji „Otvoreno“ na ovu temu, pravobraniteljica za djecu Mila Jelavić rekla je: „One su žrtve bez obzira na ishod postupka. Tko ima pravo manipulirati njima? Koristiti ih? Iskorištavati njihovu ranjivost? Ta djeca su došla u ustanovu iz različitih životnih situacija, ona imaju pravo na skrb i zaštitu. Tko je taj tko ima pravo zloupotrebljavati ih i činiti sve da se tako osjećaju? Činjenica je da su izmanipulirane, tko se drznuo učiniti to?“ Ova pitanja bila su upućena svima onima koji na bilo koji način iskorištavaju djecu, a u ovom konkretnom slučaju i medijima.

Objavljenim tekstovima povrijeđena je i tajna i privatna sfera djece. Privatni život uključuje različite životne činjenice koje bi trebale biti nedostupne ostalim ljudima (tajna sfera) ili dostupne točno određenim ljudima (privatna sfera) (Gabelica Šupljika, 2009.). Povreda privatnosti ostvaruje se na dva načina: doznavanjem činjenica iz privatnog života iz znatiželje ili sličnih razloga i iznošenjem činjenica iz privatnog života u javnosti. Bez obzira na to što u analiziranim tekstovima identitet djece nigdje nije objavljen u cijelosti, ipak

je, zbog same činjenice da su se objavljeni tekstovi odnosili upravo na djecu osječkog Doma, rezultat njihova etiketizacija. Naime, štićenici Doma integrirani su u život zajednice: školu, vršnjačke grupe, grad, pa i obitelji, iako su iz njih privremeno izdvojeni, i svi oni, bez obzira na to odnosi li se konkretna priča na njih, nose teret i negativnu stigmu svega onoga što je objavljeno. Šupljika Gabelica (2009.) na pitanje o čemu je točno riječ kada govorimo o privatnosti, govori da je riječ o djetetovu privatnu životu, njegovu identitetu, duševnom integritetu, slici u javnosti, sudjelovanju u stvaranju slike o njemu, razumijevanju interpretacije i tumačenja njegova života i njega samog. U kontekstu ovog tumačenja posebno je dvojbeno korištenje autentičnih izjava štićenica Doma, koje su, među ostalim, dane bez pristanka roditelja ili odgajatelja, jer su kroz to opisane kao prostitutke te su dani eksplicitni opisi pružanja seksualnih usluga. U suprotnosti je s etičkim kodeksom prenositi ovakve izjave, čija je autentičnost usto dvojbena, posebice ako uzmemo u obzir osobne karakteristike štićenica Doma, koje su prethodno opisane.

Može se tvrditi da je medijska prezentacija osječkog slučaja pridonijela i sekundarnoj viktimizaciji štićenika Doma jer osim traumatskog iskustva na dijete djeluje i sam medijski prikaz tog njegova iskustva. Prikaz o sebi dijete može doživjeti kao poruku o sebi i svojemu mjestu u svijetu, taj prikaz može pojačati traumatsko iskustvo ili izložiti dijete za njega opterećujućim tuđim procjenama i interpretacijama (Šupljika Gabelica, 2009.). Izvještavanje utječe na djetetovu sliku o sebi (samopoimanje i samopoštovanje), kognitivne procese (percepciju samog sebe, doživljaju vlastite kompetentnosti, lokus kontrole i atribucijski stil), na količinu stresa te socijalne posljedice kao što su izolacija i stigmatizacija od vršnjaka ili odraslih iz djetetove okoline (Šupljika Gabelica, 2009.). Socijalna stigma koja je štićenicima osječkog Doma kroz medijsku interpretaciju EPH-a nametnuta sasvim sigurno čini ozbiljan izvor stresa i utječe na smanjenje samopoštovanja te pridonosi obeshrabrivanju djece u vjerovanju u sebe i svoju snagu. Upravo je to u velikoj suprotnosti s ciljevima rada s djecom u ustanovi u kojoj su smješteni.

U analiziranim tekstovima prekršen je Kodeks časti hrvatskih novinara, i to sljedeće njegove odredbe:

Članak 14. Novinar treba štititi čovjekovu intimu od senzacionalističkog i svakog drugog neopravdanog otkrivanja u javnosti. Obvezan je poštovati svačije pravo na privatnost. Nedopustivo je bez njihovog dopuštenja snimati osobe u okruženju u kojem se opravdano očekuje privatnost. Narušavanje nečije privatnosti mimo njegove volje i znanja dopušteno je samo ako je opravdano iznimnim javnim interesom.

Članak 15. Posebna se pozornost, obazrivost i odgovornost zahtijeva pri izvještavanju o samoubojstvima, nesrećama, osobnim tragedijama, bolestima, smrtnim slučajevima i nasilnim djelima. Novinar treba izbjegavati intervjuiranje i prikazivanje osoba koje su izravno ili neizravno pogođene tim događajima, osim kada je riječ o iznimnom javnom interesu. U

tom je slučaju novinar dužan voditi računa o časti, ugledu i dostojanstvu osoba o kojima izvještava.

Članak 19. Novinar ne smije intervjuirati niti fotografirati dijete (do 14 godina) bez njegovog pristanka i bez nazočnosti i pristanka roditelja ili druge odrasle osobe odgovorne za dijete. Ako takav pristanak i postoji, nedopustivo je intervjuiranje ili fotografiranje djeteta kojim bi mogla biti ugrožena njegova dobrobit. Isto vrijedi i za bilo koji drugi postupak kojim se izravno ili neizravno otkriva identitet djeteta. Dobrobit djeteta nadređena je javnom interesu.

Članak 20. Novinar ne smije otkriti identitet djeteta ili maloljetnika uključenog u slučajeve seksualnog zlostavljanja ili bilo kojeg drugog oblika nasilja ili kaznenog djela, bez obzira je li dijete ili maloljetnik svjedok, žrtva, osumnjičenik ili okrivljenik. Medijski prilozi o takvim slučajevima ne smiju omogućiti identifikaciju djeteta ili maloljetnika. Identitet djeteta ili maloljetnika dopušteno je otkriti samo iznimno, kada je to u javnom interesu i ne ugrožava dobrobit djeteta ili maloljetnika, te uz pristanak roditelja ili skrbnika djeteta ili maloljetnika, ili kada to radi dobrobiti djeteta traže državna tijela.

Kodeksi svjetskih nacionalnih novinarskih udruga naglašavaju važnost obzirnog izvještavanja o djeci. Tako Američko društvo profesionalnih novinara iz 1996. (Malović i sur., 2007., prema Gabelica Šupljika, 2009.) tvrdi da novinari moraju pokazati sućut prema onima koji mogu biti pogođeni izvještavanjem, te se posebno osjetljivost mora pokazati kada je riječ o djeci i neiskusnim izvorima informacija ili protagonista novinarskih priča. Međunarodna federacija novinara (1998.) u dokumentu *Djeca i mediji: Smjernice za novinare* nadopunjuje pravila o ponašanju novinara o izvještavanju o djeci s ciljem što bolje zaštite njihove privatnosti. U tom dokumentu, među ostalim, ističe se da su novinari dužni pokazati posebnu osjetljivost u temama o djeci, dužno izbjegavati stereotipe i senzacionalizam te ne rabiti erotizirane dječje fotografije. Svi ovi principi prekršeni su u konkretnom slučaju. Pravila međunarodne federacije novinara (IFJ) o izvještavanju o djeci uključena su i u Kodeks časti hrvatskih novinara, u člancima 19. i 20. Uz spomenuto, na nacionalnoj se razini zaštita privatnosti djece osigurava i medijskim zakonima, prije svega Zakonom o medijima, („Narodne novine“, br. 59/2004.), Zakonom o elektroničkim medijima („Narodne novine“, br. 122/2003., 79/2007.) te Zakonom o Hrvatskoj radioteleviziji („Narodne novine“, br. 137/2010.).

U predgovoru knjige *Etika novinarstva* (Malović, Ricchiardi, Vilović, 2007.) Božidar Novak ističe kako profit kao jedini pokretački motiv u medijskoj industriji upućuje na nove ugrozbe etici, neovisnosti i profesionalizmu novinarstva. Zaokupljenost profitom, etika i vjerodostojnost informacije sve su više u konfliktu. Osim toga osvrće se i na sustav tabloidizacije medija citirajući Thomasa A. Bauera, koji kaže da su mediji u većini preuzeli strani koncept te da je tabloidizacija medija u tim zemljama poprimila razmjere koji se nisu mogli

naslutiti, a u slučaju Hrvatske, s posebno primitiviziranim oblicima. Sve su agresivnije specijalizirane kuhinje koje proizvode skandale i afere koji dominiraju zbog profita na prvim stranicama listova i udarnim terminima elektroničkih medija. Govoreći u prilog tabloidizaciji medija Gordana Vilović (2004.) objašnjava taj proces činjenicom da se relevantne, vrijedne vijesti počinju prezentirati na lakši način, s više ilustracija i većim fotografijama, s više kraćih tekstova, a sve manje onih duljih analitičkih. Prevladavaju zanimljivosti koje katkad imaju marginalnu vrijednost, ali su atraktivne najširem čitateljstvu. Čitatelji su zbunjeni jer im nije jasna oprema teksta, što je naslov, što nadnaslov ili podnaslov.

Zaključak

Zaključno se može tvrditi kako je potvrđena teza da su „Jutarnji list“ i „Arena“ prekršili etički kodeks hrvatskih novinara te pridonijeli etiketizaciji i stigmatiziranju štićenika osječkog Doma za odgoj djece i mladeži. Pod stigmatizacijom[8] se podrazumijeva postupak socijalnog obilježavanja neke osobe, udaranje moralnog žiga da bi se osoba degradirala i svrstala u društveno nepoželjnu kategoriju nemoralnih, štetnih i opasnih osoba. Sve to, naravno, ima nepovoljan efekt po stigmatiziranu osobu koja postaje socijalno obilježena, socijalno izolirana, a što sve naposljetku otežava socijalnu integraciju. Sve rečeno ima posebnu težinu ako se odnosi na djecu smještenu u instituciju čija je socijalna integracija zbog osobnih i obiteljskih obilježja ionako otežana. Mediji stvaraju sliku djeteta, utječu na percepciju javnosti o tome tko su djeca, kakva su i kako se ponašaju. Ta slika može u javnosti poticati i razvijati poštovanje prema djetetu i njegovim snagama i ograničenjima, kao što se iz nje mogu širiti predrasude i stereotipi (Gabelica Šupljika, 2009.). Stoga onaj tko izvještava o djeci ili čiji izvještaj na bilo koji način uključuje dijete mora biti svjestan vlastite odgovornosti za svako pojedino dijete koje je direktno ili indirektno dio medijskog prikaza (Gabelica Šupljika, 2009.). Upravo iz ovog razloga, u UNICEF-ovim načelima za etičko izvješćivanje o djeci naglašeno je kako u nekim slučajevima izvješćivanje o djeci dovodi njih same ili drugu djecu u opasnost od odmazde ili obilježavanja. Iako je Ured pravobraniteljice za djecu Hrvatske još 2006. godine medijima uputio preporuke (Malović i sur., 2007.) u kojima se, među ostalim, navodi da osobitu pozornost treba obratiti na „ranjive skupine djece“, primjerice mlade počinitelje prekršaja ili kaznenih djela. Nedopustivo je objavljivanje njihova identiteta ili drugih podataka o djetetu kao i interpretacija i tumačenje uzroka njegova negativnog ponašanja i slično. Nedvojbeno se može konstatirati kako se ova preporuka u medijskoj prezentaciji „Jutarnjeg lista“ i „Arene“ nije uvažavala. Novinari moraju odvagnuti moguće posljedice svog izvještavanja. To bi morao biti proces donošenja odluke o tome je li uopće javnost potrebno izvijestiti o nekom događaju. Je li važnije objaviti informaciju ili su posljedice objavljivanja mnogo veće od značenja za javnost (Malović i sur., 2007.).

[8] Wikipedia (2011) - Social stigma, <http://en.wikipedia.org/wiki/Stigmatization>. Pristupljeno 2. veljače 2011.

Literatura

- Benedict, H. (1992.), Virgin or vamp: How the press covers sex crimes, Oxford University Press, New York
- Cantrell, C., Newman, E. (2006.), Children and Media Coverage of Trauma, Dart Center for Journalism & Trauma, < http://dartcenter.org/content/children-and-media-coverage-trauma>, pristupljeno 17. studenoga 2011.
- Gabelica Šupljika, M. (2009.), Psihološki aspekt prikaza djeteta u medijima, u: Flego, M., Zaštita privatnosti djece u medijima, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, str. 19-26, 30-31.
- Gaber, I. (2011.), Child abuse: the media must listen, British Journalism Review, 22, str. 57-63.
- Goddard, C., Bernadette, J., Saunders, B., J. (2001.), Child abuse and the media, Child Abuse Prevention Issues Number 14., <http://www.aifs.gov.au/nch/pubs/issues/issues14/issues14.html>, pristupljeno 17. studenoga 2011.
- Hrvatsko novinarsko društvo (2009.), Kodeks časti hrvatskih novinara <www.hnd.hr/uploads/20090120051103KODEKS_ČASTI_HND-a.doc.>, pristupljeno 13. studenoga 2011.
- Malović, S., Ricchiardi S., Vilović, G. (2007.), Etika novinarstva, Izvori, Zagreb, str. 10-12, 28, 48-49, 175, 182, 203-204.
- Mikić, K., Rukavina, A. (2006.), Djeca i mediji, Zapis“ - bilten hrvatskog filmskog saveza, <http://www.hfs.hr/hfs/zapis_clanak_detail.asp?sif=1604> , pristupljeno 17. studenoga 2011.
- Obradović, Đ. (2010.), Pretvaranje ljudske tragedije u medijsku zabavu, Medijski dijalozi, 5, str. 40-42, 44, <http://www.med-dij.com/MedDij5/039-050%20MD5%20Obradovic.pdf>, pristupljeno 1. veljače 2011.
- Vilović, G. (2004.), Etički prijepori u Globusu i Nacionalu 1999. - 2000., Biblioteka Politička misao, Zagreb, str. 35.
- Zakon o elektroničkim medijima, „Narodne novine“, br. 122/2003., 79/2007-
- Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji, „Narodne novine“, br. 137/2010.
- Zakon o medijima, „Narodne novine“, br. 59/2004.
- Zgrabljić Rotar, N. (2009.), Pravo na privatnost: Standardi za zaštitu prave djece u medijima, u: Flego, M., Zaštita privatnosti djece u medijima, Pravobranitelj za djecu, Zagreb, str. 33-36, 38-41.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Stigmatization>. Pristupljeno 2. veljače 2011.
- <http://www.jutarnji.hr/ugledni-osjecani-cigaretama-kupuju--usluge--sticenica-doma-za-odgoj-djece/3064/> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/27122/Na-Areninoj-naslovnici-je-porno-glumica-Ashley.html >Pristupljeno 1. veljače 2011.

- <http://www.nacional.hr/clanak/61364/arena-dosegla-dno-slike-navodne-maloljetne-prostitucije-preuzete-s-porno-stranica> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.jutarnji.hr/pocrnic--zatvorili-su-me-jer-sam-otkrio-djecju-prostituciju/378617/> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.jutarnji.hr/dom-za-odgoj-osijek--uspjela-sam-svoje-dijete-spasiti-od-prostitucije/612991/> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.jutarnji.hr/dragutin-pocrnic--direktor-iz-hrvatskih-cesta-iskoristavao-maloljetnice/647594/> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.jutarnji.hr/imala-sam-13-godina--zvali-su-me-iz-doma-i-rekli---zaradit-ces--pisala-sam-po-musteriji-za-300-kuna/884387/?keepThis=true&TB_iframe=true&height=600&width=800> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.jutarnji.hr/16-godisnja-prostitutka--znam-tko-me-je-silovao/884769/> Pristupljeno 1. veljače 2011.
- <http://www.slobodnadalmacija.hr/Zadar/tabid/73/articleType/ArticleView/articleId/142278/Default.aspx> Pristupljeno 20. studenog 2011.
- <http://www.cenzura.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=131:zaljuci-okruglog-stola-u-zagrebu1&catid=40:izjave-za-javnost-&Itemid=85> Pristupljeno 20. studenog 2011.
- <http://www.index.hr/vijesti/clanak/djeca-se-u-medijima-najvise-zloupotrebljavaju-kao-usputne-zrtve/385764.aspx> Pristupljeno 20. studenog 2011.

Mr. sc. Jugoslav Gojković*

DOSTUPNOST SUSTAVA ZAŠTITE MENTALNOG ZDRAVLJA MLADIMA S POTEŠKOĆAMA U PONAŠANJU

Sažetak

Cilj je rada sagledati težnje i praktične poteškoće u organizaciji i provedbi sustava zaštite mentalnog zdravlja mladih. Autor u radu iznosi poglede na uočene probleme hospitalne obrade maloljetnih pacijenata zbog intoksikacije psihoaktivnim tvarima, karakterizirane psihičkim poremećajem koji onesposobljuje pacijenta za izražavanje svoje volje prema hospitalnom tretmanu. Taj problem nastoji rasvijetliti s tri aspekta: pacijenta i njegovih prava, s gledišta moralne odgovornosti struke prema medicinskoj obradi pacijenta u ustanovi u koju je primljen, kao i s aspekta problema stručne obrade.

U radu su izneseni primjeri koji upućuju na velike poteškoće i propuste u razvoju sveobuhvatnog sustava zaštite mentalnog zdravlja djece i mladeži, a posebice mladih s poteškoćama u ponašanju i globalnim razvojnim poremećajima. Prikazana su aktualna nastojanja u društvenoj zajednici kao i mogućnosti razvoja timskog rada i unaprjeđenja aktivnosti psihijatrije u zajednici i ostvarenja nacionalne strategije u smislu funkcionalnog sustava za zaštitu mentalnog zdravlja mladih.

Uvod

Sustav zaštite mentalnog zdravlja mladih dostupan je tek tada kada postoji, ako je iskoristiv i prilagodljiv osobi koja se njime koristi. Vrijeme u kojemu živimo obilježeno je tranzicijom, tj. neodređenostima, diktatom gospodarskih kriznih okolnosti, ali i inertnih nazora u društvu i zdravstvu. Sve to reducira uspostavu sustava. Administrativno uspostavljanje sustava ovisi o znanju koje osobe imaju, poznavanju prilika na terenu i uskoj suradnji u planiranju i provedbi. Angažiranje najiskusnijih stručnjaka na tom polju, barem kao savjetnika, omogućuje procjene kojima se ostvaruju uštede, ali i otvaraju perspektive za budući rad, jer sustav postoji tek ako se potvrđuje u praksi tijekom vremena.

Managed care (ekonomski vođen pristup obradi pacijenta) osnova je pristupa, a s obzirom na to da djeca ne donose financijske koristi ona neposredno ostaju zanemarena grupa, iako ih se stalno ističe kao prioritet. Sustav zaštite mentalnog zdravlja treba obu-

* dr. med., psihijatar, Opća bolnica „Dr. Josip Benčević“ u Slavonskom Brodu

hvatiti potrebe svih razdoblja odrastanja mladih od predškolskog i osnovnoškolskog do srednjoškolskog i studentskog. On kao takav danas ne postoji. Postoje dezorganizirani začeci, za koje se teško vidi kamo vode, a koje bi netko tko ne poznaje zahtjeve prakse mogao nazvati sustavom. Fragmenti mogućeg sustava postoje u velikim centrima, no ne niti u svim većim gradskim središtima. Organizacija, i edukacijska i provedbena, nije određena iz jednog stručnog centra, niti je uklopljena u promišljenu i ujednačenu strategiju i provedbu na nacionalnoj razini.

No, i ovakva situacija otvara prostor za organizirana stručna nastojanja i borbu za uspostavu jasnih ciljeva i djelokruga zaštite mentalnog zdravlja mladih. U raspravi o ovom problemu vodit ću se klijentocentričnim pristupom, poglavito zbog toga što smo u praksi i javnosti suočeni sa svim drugim pristupima. Isto tako, zbog toga što smatram da je etička odrednica našeg puta u polju zaštite mentalnog zdravlja jedino na taj način doista humana i zdrava. Da bi bilo lakše sagledati problem, kao i to kako razvijati rad, nastojao sam prikazati neka od područja praktičnog rada s njihovim nedostacima i manjkavostima kao i mogućim rješenjima.

Primjer 1.

Šesnaestogodišnji mladić se izvijao svezan remenima na krevetu psihijatrijskog odjela za odrasle. Zbog vrućice iznad 40 °C bio je drhtav i mokar od znoja. Vikao je, očito halucinirao, potpuno iskidanoga deliričkog doživljaja stvarnosti. Psovke, urlici, vapaji… Opijen velikom dozom čaja od dature.
Ostali su se pacijenti navirivali prolazeći hodnikom do dnevnog boravka, gdje najčešće puše i piju kavu…

U razdoblju 2002. do 2005. godine proveo sam istraživanje u Županijskoj općoj bolnici u Slavonskom Brodu o načinu obrade adolescenata intoksiciranih alkoholom. Istraživački klinički rad ''Dijete u nevolji – etički pristup i prava nemoćnog pacijenta u hospitalnoj obradi'' usmeno je predstavljen na Kongresu dječje i adolescentne psihijatrije u Zagrebu 2005. godine. Analizirajući povijesti bolesti, promatrao sam način na koji su obrađivani u bolničkom tretmanu maloljetni pacijenti u stanjima koja su zahtijevala hitan prijam bez pristanka osobe, određen neophodnošću medicinskog zahvata. Dobiveni rezultati i praksa upućuju i danas na iste probleme, prisutne i u bolnicama drugih gradova, sudeći prema usmenim reakcijama kolega.

U takvim stanjima maloljetne su osobe posebno ranjiva skupina, jer prema zakonskim odredbama dijete nije "etički subjekt" i nije sposobno odlučiti o potrebi zadržavanja na liječenju. U takvoj situaciji posebno je podložno ugrožavanju prava jer je izloženo nepo-

srednom podvrgavanju medicinskoj proceduri liječenja, o kojoj na jednoj strani odlučuje zakonski zastupnik – najčešće bez izražavanja mišljenja maloljetne osobe (a na što bi, prema zakonu, imala pravo), i na drugoj strani dežurni liječnici, koji vrlo često postupaju prema zakonima prakse, a ne prema stručno zadanim pravilima postupanja (algoritmima), jer ih u toj formi nema.

Rezultati

Istraživački klinički rad obuhvatio je 46 maloljetnika u stanju narušene svijesti zbog trovanja psihoaktivnim tvarima od 2002. do 2005. godine. Promatrali smo pacijente obrađene na tri odjela naše bolnice:

- Službi za duševne bolesti
- Službi za dječje bolesti
- Službi za anesteziologiju i reanimaciju.

Nastojali smo sagledati:

- suradnju pojedinih službi u obradi maloljetnog pacijenta
- potrebu suradnje u odnosu na zahtjevnost stanja u kojemu se pacijent nalazi
- mogućnosti suradnje u odnosu na prava pacijenta i specifičnosti njegova stanja.

Analizirali smo broj konzilijarnih pregleda pri primanju, tj. tijekom neposredne obrade pacijenta.

Graf 1. Broj obrađenih pacijenata prema pojedinoj službi

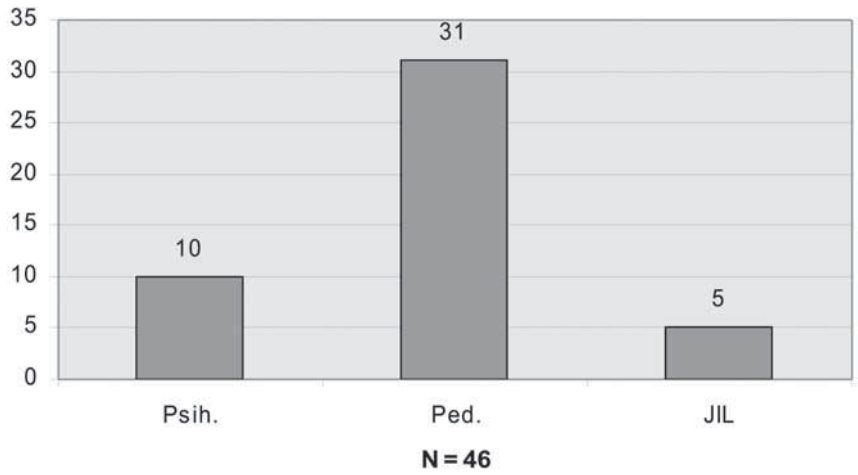

Tumačenje: Psih. = psihijatrija; Ped. = pedijatrija; JIL = jedinica intenzivnog liječenja

Kliničko istraživanje:

- 41 pacijent ili 89% liječen je izvan JIL-a.
- 23 pacijenta u stanju dubokog poremećaja svijesti (razina alkohola u krvi veća od 30 mmol/l).
- Pet pacijenata liječeno je u JIL-u.
- 31 pacijent liječen je na pedijatrijskom odjelu.
- Deset pacijenata liječeno je na psihijatrijskom odjelu.
- Troje od 46 pacijenta (6,7%) pregledala su pri prijmu u bolnicu tri dežurna specijalista.

Graf 2. Broj konzilijarnih pregleda tijekom postupka obrade pacijenata pri Službi za dječje bolesti

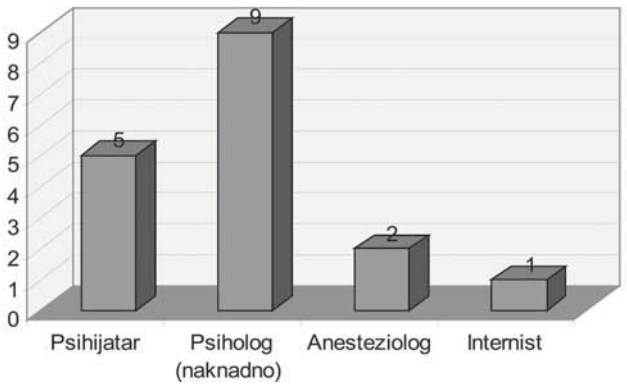

Tumačenje*:*

- Riječ je o pojedinačnim konzilijarnim pregledima u kojima se poziva liječnik drugog odjela radi zajedničkog odlučivanja.
- Konzilijarni pregledi psihologa obavljani su naknadno, kada je završena obrada hitnog stanja.
- Troje od 46 pacijenata pregledala su tri dežurna liječnika pri prijmu, radi procjene stanja i odluke o nastavku obrade.

Tri aspekta sagledavanja problema:

Etički aspekt:
– etičke odrednice problema u odnosu na dijete kao nemoćnog pacijenta i medicinska etika

Profesionalni aspekt:
– specifičnost i zahtjevi hitnog postupka obrade pacijenta s odnosima medicinskih specijalnosti (stručne odgovornosti)

Pravni aspekt:
– dijete kao pravno nemoćna osoba i potreba određivanja pristanka na liječenje

Pravno je svaka osoba mlađa od osamnaest godina nesposobna odlučiti o svom prijmu u bolnicu, a posebno o potrebi liječenja na psihijatrijskom odjelu, i može se nazvati djetetom. Zakon nekih zemalja (npr. u SAD-u) daje pravne odrednice:

– Djeca mlađa od sedam godina ne moraju biti ispitana.
– Od djece stare između 7 i 14 godina važno je čuti mišljenje.
– Mišljenju djece starije od 14 godina daje se važnost.
– Mišljenje djece starije od 16 godina znatno se uvažava.

Ako osoba nije u stanju sagledati potrebe liječenja zbog svoje dobi ili stanja koje ju u tome onemogućuje, važan je pristanak pravnog zastupnika, tj. roditelja, ili zakonskog zastupnika – skrbnika, ili, ako ga nema, etičkog povjerenstva ustanove (članak 8. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, iz 1999. godine). Traženje pristanka nije nužno u slučaju da je zbog pribavljanja mišljenja neposredno ugrožen život osobe (članak 9. Zakona).

U takvoj situaciji urgentnost stanja liječniku daje za pravo učiniti obradu i bez pristanka osobe ili zastupnika postupati radi zbrinjavanja zdravstvenog stanja osobe. Takva uloga liječnika povlači i specifične odgovornosti. Rad na poboljšanju zdravstvenog stanja osobe prema medicinskim principima nameće potrebu razmišljanja o načinu pružanja pomoći kao i o potrebi zaštite dostojanstva i prava osobe koja se nalazi na liječenju.

Nemoćni pacijent:
– Nemoćno stanje pacijenta odnosi se na stanje kvantitativnog narušenja svijesti pacijenta do stupnja znatnije somnolencije, sopora ili plitke kome, kada se teško uspostavlja kontakt s pacijentom i on nije u stanju sagledati mogućnosti i potrebe liječenja.
– Maloljetnost osobe

Pisani pristanak na hospitalnu obradu koji bi roditelj ili zastupnik trebao potpisati podrazumijeva:
– informacije o svrsi intervencije
– procedure koje će biti korištene
– vremenski okvir za opskrbu stanja
– alternative u liječenju i obradi
– cijenu koštanja obrade
– odgovornosti klijenta i terapeuta
– obavijest o mogućim rizicima, nuspojavama postupaka i metoda
– način prekida suradnje.

Kompetentnost za davanje pristanka:

– mogućnost da osoba shvati prirodu medicinskog problema
– mogućnost da razmotri alternative, uključujući i odbijanje liječenja, kao i prednosti i mane svake opcije
– sposobnost da izrazi izbor
– sposobnost da pritom pokaže stabilne osobne vrijednosti.

Poteškoće u obradi:

– Županijske bolnice nemaju punktove hitne obrade.
– Nema psihijatrijskih odjela za mladež.
– Pedijatrijski odjeli nisu dostatno opskrbljeni.
– Jedinice intenzivne skrbi zbrinjavaju krajnje zakazivanje vitalnih funkcija.
– Intenzivne jedinice odjela za unutarnje bolesti ne primaju maloljetne.
– Psihijatrijski odjeli za odrasle neadekvatni su za maloljetne pacijente i takva stanja, a zakonski je dopušteno, ako je neizbježno, zadržavanje maloljetnog pacijenta do 72 sata.

U takvim okolnostima prijam u bolnicu pacijenta često se odvija kao postupak argumentiranja o potrebi prijma na bilo koji drugi odjel, osim onoga na koji je pacijent upućen, što često produžava postupak obrade pacijenta, ovisno i o odjelu za koji se odlučio liječnik hitne medicinske pomoći, koji se isto tako nalazi u nezavidnom položaju procjene i straha za pacijenta i straha od reakcije kolega.

Rasprava

– Stječe se dojam nedostatne suradnje između medicinskih specijalnosti.
– Naglašava se potreba za suradnjom i određivanjem plana obrade pacijenata s odlukom o primarnosti smještaja, vremenskim odrednicama tretmana i dogovor o praćenju pacijenta za vrijeme liječenja do stabilizacije.
– Razlike u kliničkoj slici, tj. stupanj agitiranosti i narušenja svijesti znatno utječe na mjesto prijma i obrade.

Praksa pokazuje potrebu određivanja skupa pravila o postupanju na razini ustanove:

– plan opskrbe pacijenta
– obaveza konzilijarne procjene i praćenja
– obavijest o stanju i obradi pacijenta potreba timske obrade pacijenta pri prijmu.

Ovi rezultati upućuju na odnos zdravstvenog sustava prema mladima u kojemu se njihovi aktualni problemi obrađuju kao višak posla, bez dostatne pripreme i sustavnosti za stanja hitne zdravstvene ugroženosti, te bi se na taj način moglo konstatirati da se u nekoj mjeri potrebe i prava maloljetnika zanemaruju. Inzistiranje na etičkim odrednicama u praksi se

prima kao dodatno opterećenje pri obavljanju posla.

U kliničkom se istraživanju stječe dojam o nedostatnoj suradnji između medicinskih specijalista pri obradi ugroženih maloljetnih pacijenata, što se može uočiti iz malog broja konzilijarnih pregleda tijekom neposredne obrade.

Uvažavajući složenost kliničkog stanja intoksiciranog pacijenta, kada je znatno prisutan poremećaj svijesti kao i zbog promjena u kliničkoj slici, pokazuje se potreba za suradnjom kliničara pri obradi pacijenata. Tom bi se suradnjom mogao odrediti neposredni plan obrade pacijenta koji bi sadržavao odluku o primarnosti smještaja, vremenske odrednice tretmana kao i dogovor o praćenju pacijenta za vrijeme liječenja do stabilizacije stanja, kao i odluka o nastavku liječenja ili otpustu i načinu naknadnog praćenja.

Diskusija o ovom problemu zadire dosta često u pacijentova građanska prava i slobode. Teoretičari dijete nazivaju "tihim pacijentom" i upravo zbog toga djeca i maloljetne osobe imaju osobit status. Tu se nameće važno pitanje pristanka osobe (pisani pristanak na hospitalizaciju) na tretman i uvjete liječenja i obrade, kao i pristanka roditelja kao zakonskih zastupnika, uz koje se ističe pravo maloljetne osobe starije od 14 godina starosti da iskaže svoju volju.

U urgentnim stanjima obrade taj pristanak nije uvjet zbog neodložnosti potrebe za pomoći koja opravdava medicinski postupak, već se zbog promijenjenog stanja svijesti djeteta i njegove ugroženosti nameće pitanje davanja za pravo roditelju da se složi s načinom obrade, tj. uvjetima obrade i pružanja medicinske pomoći svom djetetu, kao i pitanje prihvaćanja određenja službe pri kojoj se opskrba odvija. Sve to postaje posebno važno kada je moguće naknadno ostvariti komunikaciju s pacijentom.

Dijete je pravno posebno osjetljiva osoba i nesmotren ili nepravilan postupak prema djetetu u procesu obrade zadire u građanska i općeljudska prava, a u nekim se zakonima tretira, povijesno gledano, i kao kriminalni čin.

Uočljiva je potreba timske obrade pacijenta pri prijmu s odlukom o smještaju i o načinu obrade, kao i potrebi konzilijarnog praćenja naknadno. Timska bi obrada pri prijmu mogla obuhvatiti pregled u hitnom prijmu službe u koju je pacijent upućen ili u prijemnom punktu bolnice, gdje se konzilijarni specijalisti dogovaraju o načinu obrade i određuju naknadno praćenje te se stvara pisani plan obrade.

Iz dosadašnje prakse kao da se ne raspoznaje kome takav pacijent pripada te se opskrba svodi na mogućnosti službe u kojoj je primljen do nastanka komplikacija, što stvara nepotreban rizik i opterećenje, i odjelnog specijalista, i cijele ustanove koja je odgovorna za nastanak komplikacija. Očito je da pacijent pripada ustanovi u koju je primljen, a time i zajedničkoj odgovornosti pojedinih službi, što bi bilo dobro uskladiti.

Američka akademija za dječju i adolescentnu psihijatriju 1982. godine objavila je vodič za psihijatrijsku hospitalizaciju mladih, kojemu je cilj osigurati djecu u tom postupku. U tom vodiču pod sintagmom "plan tretmana" podrazumijeva se individualni plan za tretman osmišljen za pojedinog pacijenta koji odgovara njegovim specifičnim potrebama. Važna je odredba o osiguranju odgovarajuće medicinske skrbi za koje je potrebno vrijeme za stvaranje plana tretmana.

Prema S. Kenedyju pri pregledu obraća se pozornost na:

1. abnormalnosti vitalnih znakova koje upućuju na intoksikaciju ili organsku bolest
2. ispitivanje psihičkog statusa
3. stvaranje pisanog plana obrade.

Odjel za urgentno zbrinjavanje pruža neposrednu sigurnost i odluku o daljnjoj obradi. Obrada ovisi o znanju liječnika pri hitnom prijmu i opremljenosti odjela na koji se pacijent prima. Hoće li pacijent biti premješten s hitne obrade ovisi o njegovoj medicinskoj stabilnosti te osposobljenosti i adekvatnosti drugih odjela. Pacijenti ostaju u obradi sve dok se njihovo fizičko stanje ne stabilizira. U američkoj državi Illinoisu postoji protokol o obradi prije odluke o premještaju. Ključne su komponente tog algoritma:

– je li prisutna abnormalnost vitalnih znakova
– odrednice psihičkog statusa
– odrednice somatskog statusa
– laboratorijski nalazi i hitna medicinska obrada.

Prema algoritmu, ako pacijent nije sasvim somatski stabilan, nakon primarne obrade na odjelu za urgentno zbrinjavanje moguć je prijam na pedijatrijski odjel s konzilijarnim pregledom psihijatra, s mogućnošću premještaja na psihijatrijski odjel nakon stabilizacije stanja, ako su prisutni pokazatelji psihičkog poremećaja i ako postoji pristanak za to ili se razmatraju kriteriji za vanjsku obradu pacijenta s odrednicama praćenja od strane odrasle osobe i liječnika.

S obzirom na to da u nas nema punktova za hitnu obradu, uočava se potreba formiranja odsjeka neuropsihijatrijske obrade djece i mladeži, na županijskoj razini, s četiri do pet kreveta koji bi se nalazili ili u sklopu odjela za dječje bolesti ili negdje u sklopu bolnice, jer smještaj u sklopu psihijatrijskih odjela za odrasle niti je adekvatan, niti je po zakonu dopustiv. Osim intoksikacija pitanje je liječenja i drugih kriznih stanja maloljetnika s problemom THC-a ili u suicidalnim krizama.

U našim bolnicama hitni prijam često nije u jednom punktu niti je dostatan za obradu i praćenje do stabilizacije stanja pacijenta. Upravo to upućuje na potrebu konzilijarne

obrade pacijenta.

U Izraelu postoji zakonska odredba da se u svakoj bolnici formira Odbor za dijete u riziku (*Child at risk committee*), koji obuhvaća pedijatra, psihijatra, socijalnog radnika i medicinsku sestru, a čiji djelokrug obuhvaća rizična stanja djece i stanja zlostavljanja.

U našem Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama u članku 60. regulira se osnivanje povjerenstava za zaštitu osoba s duševnim smetnjama koja se osnivaju pri bolnicama i psihijatrijskim ustanovama, kao i glavnog povjerenstva pri Ministarstvu zdravstva. Članak 61. Zakona regulira njihov djelokrug, pri čemu se posvećuje pozornost unaprjeđivanju postupanja prema osobama s psihičkim smetnjama i razvoju ljudskih prava, kada na prijedlog treće osobe povjerenstva mogu ispitivati pojedine slučajeve prisilnog zadržavanja ili smještaja bez pristanka djece i maloljetnih osoba.

Moguće je da bi razvoj rada tih povjerenstava mogao utjecati na unaprjeđenje suradnje u praksi.

Sagledavanje aktivnosti na uspostavi sustava zaštite mentalnog zdravlja mladih i rasprava o tom problemu

Problemi s kojima se mladi susreću u javnosti su prisutni djelomično. Pozornost se okupira ovisnostima o THC-u i teškim drogama odvojeno od problema zloporabe alkohola. Pivo se naveliko reklamira na nacionalnoj televiziji s protagonistima studentske populacije. Uspješni sportaši i glazbenici reklamiraju alkohol. U isto se vrijeme govori o zabranama pušenja u javnom prostoru, pri čemu je državna administracija nepopustljiva. Sustavi prevencije krcati su programima protiv nasilja ili drugih selektiranih problema, što ima svoju svrhu, no ne vidi se u što je ta svrha uklopljena te se ne obuhvaća cjelina problema. Bullying i poremećaji u ponašanju izdvajaju se iz ukupne problematike. Maloljetničko nasilje, seksualno zlostavljanje djece i nasilje u obitelji tek su popularne teme u medijima. To se isto uočava i s problemima gerijatrijskih pacijenata, koji isto tako u zdravstvenom sustavu ne pripadaju nigdje i svuda smetaju (nedostaju gerijatrijski odjeli i hospiciji, dok su dnevni prihvati za stare osobe u povojima). Na taj način je i adolescent, koji je intoksiciran, a nalazi se u obradi u bolničkom sustavu, svima smetnja i suvišan pacijent, a odjeli ga prebacuju jedni drugima bez zakonski određenog plana opskrbe, bez etičkog pristupa i shvaćanja delikatnosti problema i obrade.

Stručne osobe koje djeluju na polju zaštite mentalnog zdravlja mladih nisu uključene u javne rasprave i planiranje, ako one i postoje, te se stječe dojam da mi nemamo jasnu predodžbu i plan što želimo postići, a to je potrebno za ostvarenje nacionalnog sustava.

Održivost, isplativost, barem uz ona izdvajanja koja djelatne radne osobe optimalno žele i mogu ostvariti, čine sustav koji djeluje kao mreža Centara za mentalno zdravlje mladih. Takva se fragmentirana težnja uočava u sada određenim smjernicama djelovanja Zavoda za javno zdravstvo, koji bi prema uputama Ministarstva trebao razvijati rad s mladima i na taj bi način nastali budući centri za zaštitu mentalnog zdravlja mladih, iako, prema predloženim smjernicama, u isto će se vrijeme baviti pitanjima odraslih, pa i starih osoba!?

Da bi takav sustav bio djelotvoran, treba imati profil kao i jasne mogućnosti stručne timske suradnje koja je efikasna i učinkovita već sa stručnjacima koje imamo u polju rada, a ne da treba čekati preustroj Zavoda za javno zdravstvo i formiranje novih timova koji bi trebali započinjati pionirsku praksu bez ikakvih iskustava u tom polju rada.

Primjer 2.

Šesnaestogodišnja učenica vrlo iskreno i s patnjom opisuje probleme u obitelji. Otac – branitelj, invalid, razveden, ne kontaktira s majkom. Baka najistaknutija osoba u obitelji. Bježi iz škole, ne može učiti, koristila marihuanu s bivšim dečkom. Sada značajno depresivna, u svađi razbila stol kod kuće. Uviđa sve i prihvaća liječenje u bolnici.

Zamolba za prijam na Odjel za dječje bolesti; u razgovoru s dvije kolegice odbijena. Dva dana provodi na Psihijatrijskom odjelu za odrasle, zatim po dogovoru premještena u Osijek na Odjel za adolescente. Nakon liječenja stanje se ne poboljšava, odbija živjeti kod kuće, želi u dom. Procjena smještaja u Rijeci. Donesena preporuka za smještaj u Dom.

U kratkom periodu do smještaja boravi kod kuće i baca se pod vlak.

(primjer objavljen s dopuštenjem skrbnika)

Zaštita mentalnog zdravlja u zajednici – postojeći problemi:

– Suradnja stručnjaka u ustanovama nije ni potaknuta ni objedinjena – svi se bave svojim poslom!?
– Gorući problemi se ne rješavaju, već prekrivaju zaboravom.
– Nitko ne organizira postojeći broj stručnjaka u sustav suradnje.
– Zavod za javno zdravstvo, koji je Ministarstvo odredilo za provedbu, funkcionira u sklopu institucionaliziranog i centraliziranog rada.
– Rad se odvija u minimalno neizbježnom okviru s angažiranjem i prekvalifikacijom djelatnika.
– Nema mobilne interdisciplinarne suradnje na razini grada i županije.
– Pitanje mobilnosti interdisciplinarne suradnje u hitnim stanjima.

Primjer 3.

Dječak, 12 godina, kod kuće nastupa pokorno, prihvatljivo, rasplače se pri suočavanju da postoje problemi u ponašanju u školi. Roditelji sumnjaju da pedagoginja ne voli njihovo dijete. Proteste drugih roditelja primaju s naporom i dojmom da su se svi udružili protiv njega. Opis ponašanja pisan iz dana u dan u protekla tri mjeseca u imenik govori da pod nastavom psuje, prostači, dira djevojke po intimnim dijelovima tijela, izlazi iz razreda, lažno optužuje druge, ne prati nastavu, vrijeđa nastavnike, tuče slabije, provocira i ruga se.

Radi izrazitog interesa za erotizirano ponašanje postoje sumnje da je seksualno zlostavljan. Takovo ponašanje i odnosi između institucija zadržavaju status quo tijekom cijele godine. Nakon liječenja u Zagrebu sugerira se da ne postoje dublje smetnje, osim poremećaja prilagodbe, te je otpušten bez medikamentne terapije. Problemi u školi nastavljaju se jednako. Kontakti sa socijalnom radnicom koja, u suradnji s nastavnicima, provjerava sve navode i utječe na roditelje, uz komunikaciju pedagoginje, psihijatra i roditelja dovode do perioda kućnog oblika liječenja i školovanja s mogućnostima naknadnog uključivanja u redovitu nastavu.

Ni zdravstveni ni školski sustav nisu dostatno elastični ni usklađeni da bi bez otpora po poželjnom algoritmu rješavali pojedine slučajeve. Učenik ne može drugačije, ali sustavi mogu… ako hoće. No, u sustavima zapažamo trome reakcije, nedostatak komunikacije, nedostatak kompetentnog postavljanja prema problemu, nedostatak mobilnih multidisciplinarnih timova koji se dogovaraju (pedagog, socijalni pedagog, liječnik opće prakse, psihijatar, psiholog, defektolog, socijalni radnik, eventualno župnik).

Primjer 4.

Dječak, 11 godina, smješten je u SOS selo nakon značajnog zapuštanja odgoja i brige kod tete koja pije i živi promiskuitetno. Učestalo bježi iz SOS kuće, teško ga zadržavaju. Agresivan na osujećenja. Odbija psihoterapijski rad. Otkriva se da je mlađeg štićenika iz iste kuće počeo svlačiti, u više navrata tražio da ustima i jezikom dira njegovo spolovilo, što se dogodilo nekoliko puta. Negira otkriveno, o čemu je posvjedočio napadnuti štićenik.

Upućen na liječenje u bolnicu. Kod otpusta nema navoda o seksualnom zlostavljanju. Zbog potrebe zaštite drugih štićenika SOS sela izvršena procjena smještaja. Godinu dana nakon procjene dječak boravi u privremenom smještaju bez dugoročnije riješenog smještaja i tretmana.

Ovo je primjer trome suradnje institucija, prebacivanja problema drugome, odbijanja da se uvidi težina problema.

Poteškoće u ponašanju, problemi u ponašanju, poremećaji u ponašanju mladih u školskom sustavu i zajednici: mladi s takvim smetnjama nisu obuhvaćeni nikakvim razrađenijim pristupom, osim tzv. vatrogasnih mjera i standardno tromog djelovanja centara za socijalnu skrb, koji isto tako djeluju nepovezani u ukupni sustav i očito opterećeni ukupnošću zahtjeva.

Sustav zaštite mentalnog zdravlja mladih u zajednici, koji nije klasično centraliziran i institucionaliziran, trebao bi omogućavati mladim osobama s takvim poteškoćama prihvat, timski rad između institucija, rješavanje unutarobiteljskih problema (uz ciljane aktivnosti određenih institucija). Takav bi pristup obuhvaćao i probleme u obitelji i u školi. Prijedlozi protokola timske suradnje koji su dostupni u nacrtima radnih grupa preopćeniti su, a u intencijama teže ostvarivi. Težnja je, prema tim nacrtima, ostvariti administrativno strukturirane multidisciplinarne timove nalik sadašnjim županijskim povjerenstvima za prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti, koja su upravo zbog prejake birokratiziranosti i političkih uplitanja u izboru u svom dosadašnjem radu pokazala u kako velikoj mjeri birokratizacija može dovesti do slabe učinkovitosti, pa se neka povjerenstva sastaju dva puta godišnje sa stalnim ponavljanjem istih tendencija. Aktivnosti se svode na nužnu formu manifestacijskog tipa, poput Mjeseca borbe protiv ovisnosti, kada se koncentriraju aktivnosti koje su i tada često prigodničarskog tipa, da bi se javnosti pokazalo da intencije sustava naizgled postoje, pri čemu razvijene sustavne aktivnosti tijekom godine ne postoje.

Primjer 5.

Dječak, 8 godina, s problemima pervazivnoga razvojnog poremećaja (izrazito kašnjenje govora i uspostave socijalnih relacija, impulsivno-agresivno reagiranje u situacijama osujećenja, stereotipno ponašanje i simbiotska vezanost za majku), u protekle tri godine psihoterapijskog rada s primjenom lijekova, manifestira značajno bolje stanje. Proteklih godinu dana u grupnom radu prednjači u improvizacijama scenske igre. Poteškoće s govorom i socijalnim relacijama samo povremeno prisutne.

Uključuje se u prvi razred osnovne škole s mogućnostima rada po posebnom programu i asistencijom u nastavi. Mjesec i pol dana od početka prilagodbe bez asistenta, nakon nekih situacija samovoljnijeg ponašanja bez bitnije agresivnosti, kada je hodao po razredu i zagrlio jednu djevojčicu, biva označen kao nenormalno dijete. Učiteljica je rezignirana, navodi da je to primjer neodgojenosti djeteta. Dječak sljedećih dana odbija ulaziti u razred. Trenutno se nakon kućnog liječenja i upoznavanja s asistentom u nastavi pokušava ponovo uklopiti u razrednu nastavu i sredinu, a u grupnom radu i dalje vrlo vrijedno sudjeluje.

Tko bi trebao povezati pozitivna iskustva individualnih nastojanja?

***

U zaključnom dijelu rasprave potrebno je spomenuti trajnogoruć teški problem mentalne zaštite i rada s djecom i mladim osobama koje trpe teške razvojne poremećaje iz autističnog spektra kao i globalne poremećaje psihološkog razvoja. Riječ je o grupaciji djece potpuno onesposobljene da tijekom dana žive bez stalne i potpune pomoći roditelja, koji tijekom vremena emocionalno postaju potpuno iscrpljenima i zdvojnima. Narav tih teških oboljenja obilježena je potpunim oštećenjem prijenosa emocija, trajnim i dubokim promjenama u procesu odrastanja s teškim oštećenjem komunikacije te djeca i roditelji trpe izoliranost, pa i nedostatak emotivne nagrade i zadovoljstva za sav uloženi trud, a u perspektivama se osjećaju odbačeni od društva. Rad s takvom djecom i obitelji sveden je na određene stručnjake u nekoliko punktova u zemlji. Karitativne ustanove i građanske udruge također se mogu svesti na male brojeve, tako da sustav nije niti tu prisutan svojim sveobuhvatnim nastojanjima koja bi stvorila pristup i pokazala da postoji nacionalna strategija zaštite mentalnog zdravlja mladih.

Bez ukupnog zahvaćanja svih problema koji opterećuju naraštaje mladih, nemoguće je govoriti o postojanju sustava za zaštitu mentalnog zdravlja mladih. Postoji neodgodiva potreba za uvođenjem specijalizacije iz dječje i adolescentne psihijatrije te da se iz jednog edukacijskog centra usklade edukacije psihologa i psihijatara kao i rehabilitatora, koji bi, ubuduće, trebali raditi u stručnim zajedničkim timovima.

Primjeri organiziranosti i rada koji u europskim razvijenim zemljama imaju tradiciju dugu nekoliko desetljeća govore o stručnim iskustvima koja treba sumirati, a prisutna su od šezdesetih godina prošlog stoljeća sve do danas. Ekonomski organiziran pristup servisima mentalnog zdravlja za mlade tih zemalja moguće je prilagoditi našim potrebama i mogućnostima. Naša iskustva iz 70-ih godina povezana su s vrijednim nastojanjima cijenjenih stručnjaka Klinike za psihološku medicinu u Zagrebu, koji su tada počeli razvijati sustav zaštite mentalnog zdravlja mladih u zajednici, sve do zahvata u polju školstva, no ta vrijedna nastojanja naposljetku su zanemarena i nisu razvijana od centara moći koji su donosili odluke u polju zdravstva, a odnosile su se na pitanja razvoja sustava mentalnog zdravlja za mladež.

Zbog tih je iskustava i danas jasno da imamo cijenjene i vrlo sposobne stručnjake koje navedeni centri moći nisu pozvali u radne grupe koje bi osigurale i donijele provedivu i optimalnu nacionalnu strategiju djelovanja u navedenom polju. Pojedini stručnjaci na županijskoj razini ostaju nepovezani kao aktivni članovi multidisciplinarnih i intersektorskih timova (koji nisu okupljeni), a često, nažalost, ostaju nepovezani i na razini pojedinih institucija, gdje djeluje i, primjerice, pet-šest iskusnih stručnjaka koji mogu biti povezani u multidisciplinarni mobilni tim, a u praksi služe partikularnim interesima pojedinih odjela ili sektora rada.

Zaključci

- U sustavu koji je fragmentiran i ne postoji u svojoj cjelovitosti, ne postoji niti ispravan i povezan pristup gorućim problemima zaštite mentalnog zdravlja djece i mladih, tako da se njihove poteškoće zbrinjavaju stihijski – kako gdje i ovisno o okolnosti, a ne prema stručnim odrednicama koje poštuju dostojanstvo i prava djeteta. Nisu određena pravila kojih bi se stručnjaci morali pridržavati u institucionalnoj (posebice hospitalnoj) obradi maloljetnika s komorbiditetom konzumiranja psihoaktivnih tvari ili se nalaze u potrebi obrade konfliktnih kriznih hitnih stanja. Pristup zbrinjavanju tih problema na razini županijskih bolnica manjkav je, s nedovoljno utvrđenim smjernicama o suradnji stručnjaka i omogućenih kapaciteta za rad.
- Potrebno je uvesti obvezu konzilijarnog dogovora nadležnih specijalnosti, kao i plan obrade maloljetne osobe u stanjima intoksiciranosti psihoaktivnim supstancijama s poremećajem svijesti, kao i u kriznim suicidalnim stanjima.
- Potrebno je omogućiti mobilnu timsku suradnju postojećih djelatnih stručnjaka na razini županijske bolnice i u prostoru grada radi formiranja funkcionalne povezanosti u ostvarenju neuropsihijatrijskog odsjeka pri pedijatriji ili neovisno u sklopu županijske bolnice, sa sudjelovanjem psihijatra, neuropedijatra, defektologa, psihologa i socijalnog radnika i više medicinske sestre u timskoj opskrbi odsjeka s najviše četiri do pet kreveta. U široj je zajednici potrebno na razini grada i županije mobilnom timskom suradnjom omogućiti neovisnost i snažniji razvoj centara za mentalno zdravlje mladih u sklopu Zavoda za javno zdravstvo s nužnom težnjom jake decentralizacije.
- Potrebno je razviti cjelovit nacionalni sustav Centara za mentalno zdravlje mladih s tendencijom deinstitucionalizacije.
- Takav sustav djelomice može biti samoodrživ, a drugim dijelom ovisi o ekonomskim odrednicama u zemlji, a ne u županiji i regiji, upravo zbog toga što je tu riječ o pitanjima od iznimnog i općeg interesa za društvenu zajednicu, tj. cijelu zemlju.
- U tako organiziranom sustavu Centara za mentalno zdravlje djece i mladih neizostavno su potrebni županijski i gradski punktovi rada s djecom i obiteljima koja trpe globalne razvojne poremećaje autističnog spektra.

Uspostava jasne vizije sustava može biti i jasan poticaj za nastajanje logičnih dijelova koji se naknadno sklapaju u konačnu cjelinu, a to je funkcionalan sustav zaštite mentalnog zdravlja mladih.

Literatura

- Brewer, T., Faitak, M. T. (1989.), Ethical Guidelines for the Inpatient Psychiatric Care of Children, Professional Psychology: Research and Practice, Vol. 20, No. 3, str. 142-147.
- Fortunati, F. G., Jr, MD, JD, Zonana, H. V., MD (2003.), Legal Considerations in the Child

Psychiatric Emergency Department, Child Adolesc. Psychiatric Clin. N. Am., 12, str. 746-761.

- Gojković, J., Nikolić, S. (1999.), Model terapijske igraonice za djecu, Socijalna psihijatrija, 27, str. 143-149.
- Goreta, M. i Jukić, V. (2000.), Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama – ideje, norme, implementacija, evaluacija, Medicinska naklada, Biblioteka posebna izdanja, Zagreb
- Guidelines for the Psychiatric Hospitalization of Minors (1982.), Am. J. Psychiatry, 139, str. 7. July
- Hattab J. Y. (1994.), Ethics & Child Mental Health, Scientific Publication Division, Jerusalem, 5754
- Kennedy, S. P., Baraff, L. J., Suddath, R. L., Asarnow, J. R. (2004.), Emergency Department Management of Suicidal Adolescents, Annals of Emergency Medicine, 43, str. 4., April
- Kipnis, K. (2004.), Gender, Sex and Professional Ethics in Child and Adolescent Psychiatry, Child Adolesc. Psychiatric Clin. N. Am., 13, str. 695-708.
- The Mental Hospitalization of Children and the Limits of Parental Authority (1978.), The Yale Law Journal, Vol. 88, str. 186.
- Nikolić, S. i sur. (1992.), Mentalni poremećaji u djece i omladine 3 – terapija i rehabilitacija, mediko-psiho-pedagoški pristup zaštiti mentalnog zdravlja djeteta i adolescenta i sociolegalna prevencija, Školska knjiga, Zagreb
- Stalker, K., Carpenter, J., Connors, C., Phillips, R. (2004.), Ethical Issues in Social Research: Difficulties Encountered Gaining Acess to Children in Hospital for Research, Blackwell Publishing Ltd, Child: Care, Health & Development, 30, 4, str. 377-383.
- Young, J. G., Ferrari, P. (1998.), Designing Mental Health Services and Systems for Children and Adolescents: Observations and Recommendations, u: Young,J. G., Ferrari, P. (ur.), Designing Mental Health Services and Systems for Children and Adolescents: A Shrewd Investment. Philadelpia Brunner/Mazel, str. 397-439.

ZAŠTITA PRAVA I INTERESA DJECE U SUKOBU SA ZAKONOM

Gordana Filipović, Sanja Vladović*

DJECA U SUKOBU SA ZAKONOM – PRAVOSUĐE PO MJERI DJECE?

Sažetak

Suvremeni pristup maloljetničkoj delinkvenciji napustio je načelo društvene odmazde za neprihvatljivo ponašanje te pozornost usmjerio na pomoć i podršku, uvažavajući specifične razvojne potrebe djece, koje ih čine bitno različitima od odraslih počinitelja kaznenih djela. Maloljetničko pravosuđe podrazumijeva postupanje u kojemu se uzima u obzir djetetova dob, promiče djetetova reintegracija i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu. Temelj za takav pristup djeci koja su u sukobu sa zakonom postavili su brojni međunarodni dokumenti kojima međunarodna zajednica upućuje na važnost uređenja različitih aspekata maloljetničkog pravosuđa. Poznavanje međunarodnih standarda i načela iznimno je važno za one koji se bave pitanjima maloljetničkog pravosuđa u praksi te za one koji određuju pravila i kreiraju politiku u ovom području. Oni obvezuju ili daju smjernice državama u kreiranju maloljetničkog pravosuđa te postavljaju minimalne standarde zaštite kao jamstvo da će djeca u sukobu sa zakonom biti tretirana u skladu s postavljenim standardima zaštite ljudskih prava i da će postupanje prema njima biti usmjereno ponajprije na njihovu zaštitu i resocijalizaciju.

Međunarodni dokumenti međusobno su usklađeni i podudarni u jedinstvenom cilju – zaštiti dostojanstva i prava djeteta uz istodobno utjecanje na djetetovo poštivanje ljudskih prava i sloboda drugih. Provođenje osnovnih načela iz ovih dokumenata osigurava se utvrđenim međunarodnim standardima. Ona nalažu da u postupanju prema djeci u sukobu sa zakonom sudovanje ustupi mjesto alternativnim mjerama te da institucionalna skrb bude samo krajnje rješenje, dok prednost treba dati usmjeravanju, nadzoru, savjetovanju, uvjetnom kažnjavanju, zbrinjavanju kod udomitelja i drugim mjerama. Postupanje policije mora biti jasno propisano te svako uhićenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta mora biti u skladu sa zakonom, kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme. Dijete pritom mora biti smješteno odvojeno od odraslih i u skladu s utvrđenim standardima, a za vrijeme ograničavanja slobode moraju mu se osigurati redoviti kontakti s obitelji i pravo na obrazovanje. Standardi zahtijevaju poštivanje djetetova prava na presumpciju nevinosti, prava na neodgodivu pravnu i drugu odgovarajuću pomoć, prava na neodgodivo donošenje odluke te prava na zaštitu privatnosti.

Kad govorimo o djeci u sukobu sa zakonom, najčešće mislimo na djecu koja su dosegnula određenu dob u kojoj se očekuje da preuzmu odgovornost za svoje postupke i ponašanja. Međutim, upravo ih njihova dob i psihosocijalna nerazvijenost čini ranjivima te stoga prema njima treba postupati s posebnom pozornošću. Sukob sa zakonom za

* savjetnice pravobraniteljice za djecu

mnoge od njih posljedica je životnih okolnosti. Nerijetko su mladi počinitelji prekršaja i kaznenih djela i sami žrtve zlostavljanja, zanemarivanja, roditeljske nebrige ili nesnalaženja i ekonomskih nevolja. Svojim odstupajućim ponašanjem ova djeca zapravo skreću pozornost na sebe želeći na taj način pokazati da su im potrebne pomoć i podrška. Maloljetnička delinkvencija svjedoči o neuspjehu obitelji i o neuspjehu društva da svoj djeci osigura zaštitno i sigurno okruženje. Zato odgovor na maloljetničku delinkvenciju mora biti usmjeren na pružanje pomoći djetetu, pristupom koji je usmjeren na restituciju, preodgoj i rehabilitaciju.

Suvremeni pristup maloljetničkoj delinkvenciji napustio je načelo društvene odmazde za neprihvatljivo ponašanje te pozornost usmjerio na pomoć i podršku djeci dok su ona još djeca, uvažavajući njihove specifične razvojne potrebe, koje ih čine bitno različitima od odraslih počinitelja kaznenih djela. Maloljetničko pravosuđe podrazumijeva postupanje u kojemu se uzima u obzir djetetova dob, promiče djetetova reintegracija i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu. Ono polazi od toga *da je mladenačko ponašanje ili postupanje koje nije u skladu s općim društvenim normama i vrijednostima često dio sazrijevanja i odrastanja te obično spontano nestaje kada mlada osoba odraste (*Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delinkvencije iz 1990. godine, tzv. Rijadske smjernice). Njegova je specifičnost u tome što mu je prvi cilj odgoj i zaštita djeteta, a tek potom zaštita društva od pojedinca koji svojim ponašanjem odstupa od uvriježenih normi ponašanja.

Temelj za takav pristup djeci koja su u sukobu sa zakonom postavili su brojni međunarodni dokumenti kojima međunarodna zajednica upućuje na važnost uređenja različitih aspekata maloljetničkog pravosuđa. Poznavanje međunarodnih standarda i načela iznimno je važno, i za one koji se bave pitanjima maloljetničkog pravosuđa u praksi, i za one koji određuju pravila i kreiraju politiku u ovom području. Oni obvezuju ili daju smjernice državama u kreiranju maloljetničkog pravosuđa te postavljaju minimalne standarde zaštite kao jamstvo da će djeca u sukobu sa zakonom biti tretirana u skladu s postavljenim standardima zaštite ljudskih prava i da će postupanje prema njima biti usmjereno ponajprije na njihovu zaštitu i resocijalizaciju. Međunarodni dokumenti "razrađuju potrebu kreiranja socijalne politike koja će se ponajprije usmjeriti na prevenciju i zaštitu djece i mladih od mogućeg odabira delinkventnog ponašanja, ustrojavanja progresivnog pravosuđa za maloljetne delinkvente, osiguravanja zaštite temeljnih prava za vrijeme boravka maloljetnika u socijalnim i pravosudnim institucijama, ali i osiguravanja mehanizama za socijalnu reintegraciju mladih kojima je privremeno oduzeta sloboda, bez obzira radi li se o izdržavanju kazne zatvora ili o boravku u drugim institucijama" (Dejana Bouillet, 2005.).

Koji su to međunarodni dokumenti koji postavljaju standarde u zaštiti prava djece u sukobu sa zakonom? To su prije svega dokumenti Ujedinjenih naroda, posebice Konvencija o pravima djeteta, kao prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne kao pasivnom objektu koji treba posebnu zaštitu. U kontekstu Konvencije

dijete se promatra kao ljudsko biće koje ima svoje potrebe i svoje mišljenje te kao takvo treba aktivno sudjelovati u svim aktivnostima i pitanjima koja ga se tiču. Uz Konvenciju o pravima djeteta tu su i njezini pripadajući protokoli[1], Opći komentar UN Odbora za prava djeteta br. 10 o pravima djece u maloljetničkom pravosuđu, zatim Pekinška[2], Tokijska[3] i Havanska pravila[4] te Bečke[5] i Rijadske smjernice[6].

Od europskih dokumenata standarde maloljetničkog pravosuđa postavljaju: Smjernice Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci, Program Vijeća Europe „Gradimo Europu za djecu i s djecom“, Preporuka broj 20 iz 2003. godine o novim načinima rješavanja maloljetničke delinkvencije i ulozi maloljetničkog pravosuđa, Preporuka broj 11 iz 2008. godine o Europskim pravilima za maloljetne prijestupnike na koje se primjenjuju kazne ili mjere te Rezolucija Vijeća Europe broj 2 o pravosuđu prilagođenom djeci. Svi ti dokumenti međusobno su usklađeni i podudarni u jedinstvenom cilju – zaštiti dostojanstva i prava djeteta uz istodobno utjecanje na djetetovo poštovanje ljudskih prava i sloboda drugih.

Osnovna **načela** koja postavljaju međunarodni dokumenti u maloljetničkom pravosuđu su sljedeći:

- zabrana diskriminacije
- zaštita najboljeg interesa djeteta
- pravo na život, opstanak i razvoj
- pravo na izražavanje vlastitog mišljenja i aktivnog sudjelovanja u postupku
- pravo na informaciju te
- pravo na zaštitu djetetova dostojanstva.

Konvencija o pravima djeteta obvezuje države na osiguranje **jednakog postupanja** prema svoj djeci u sukobu sa zakonom. Posebna se pozornost mora posvetiti diskriminaciji i nejednakostima, koje mogu biti posljedica pomanjkanja dosljedne politike, a pogađaju ranjive skupine djece poput djece s ulice, djece pripadnika rasnih, etničkih, vjerskih ili jezičnih manjina, ženske djece, djece s invaliditetom i djece koja su više puta došla u sukob sa zakonom (povratnici). U tom je smislu važna izobrazba svih stručnjaka uključenih u provedbu maloljetničkog pravosuđa kako bi se izbjegli diskriminatorni postupci.

[1] Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (Republika Hrvatska potpisala 8. svibnja 2002., a ratificirala 13. svibnja 2002.) i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta glede uključivanja djece u oružane sukobe (Republika Hrvatska potpisala 8. svibnja 2002., a ratificirala 1. studenog 2002.)

[2] Standardna minimalna pravila UN-a za primjenu sudskih postupaka prema maloljetnicima (1985.)

[3] Standardna minimalna pravila UN-a za mjere alternativne institucionalnom tretmanu – Tokijska pravila (1990.)

[4] Pravila UN-a za zaštitu maloljetnika lišenih slobode iz 1990.

[5] UN-ova Rezolucija 1997/30 o organizaciji maloljetničkog pravosuđa (Bečke smjernice) iz 1997.

[6] Vodeća načela za prevenciju maloljetničke delinkvencije (tzv. Rijadske smjernice) iz 1990.

Konvencija o pravima djeteta (članak 3.) zahtijeva da se pri donošenju odluka ili izvršenju postupaka koji utječu na dijete, ili na djecu kao skupinu, ponajprije mora imati na umu kriterij **dobrobiti djeteta**. Odbor za prava djeteta u UN-u, kao vrhovni svjetski autoritet za interpretaciju Konvencije i nadzor nad njezinim provođenjem, u svojem Općem komentaru br. 10 ističe da se u svim odlukama koje se donose u kontekstu maloljetničkog pravosuđa mora u prvom redu voditi računa o najboljem interesu djeteta. Odbor ističe da se djeca od odraslih razlikuju prema svome tjelesnom i psihičkom razvoju te emocionalnim i odgojnim potrebama. Zbog tih se razlika djeca u sukobu sa zakonom, prema mišljenju Odbora, smatraju manje krivima te je to i razlog postojanja posebnog sustava maloljetničkog pravosuđa koje zahtijeva drukčije postupanje prema djeci. Prema mišljenju Odbora, u zaštiti najboljeg interesa djeteta klasični ciljevi kaznenoga pravosuđa, poput represije i kažnjavanja, u postupanju s djecom počiniteljima kaznenih djela moraju ustupiti mjesto ciljevima rehabilitacije i restorativne pravde.

Pravo na život, opstanak i razvoj jedno je od temeljnih načela Konvencije. U kontekstu maloljetničkog pravosuđa ovo načelo polazi od činjenice da delinkvencija veoma negativno djeluje na razvoj djeteta te se stoga prema maloljetničkoj delinkvenciji treba odnositi na načine koji potiču pozitivan razvoj djeteta. Kako svako lišenje slobode ima izrazito negativne posljedice za uravnotežen razvoj djeteta i ozbiljno ugrožava njegovu reintegraciju u društvo, svaki oblik lišenja slobode, uključujući uhićenje, pritvaranje ili zatvaranje, treba primijeniti samo kao krajnju mjeru i na najkraće moguće vrijeme, jer se samo na taj način može u potpunosti osigurati djetetovo pravo na razvoj.

Pravo djeteta na slobodno izražavanje svoga mišljenja od temeljne je važnosti za pošteno suđenje. Ovo pravo mora se potpuno poštivati i primjenjivati u svim fazama procesa maloljetničkog pravosuđa. Međutim, ono se ne smije tumačiti na način da dijete treba prisiljavati na konzumaciju tog prava, jer djetetovo pravo na saslušanje uključuje i pravo djeteta da se brani šutnjom ako to želi (Smjernice VE o pravosuđu prilagođenom djeci).[7] Da bi moglo djelotvorno sudjelovati u postupku i konzumirati pravo na izražavanje svog mišljenja, dijete ima pravo na pravodobnu i potpunu informaciju. Ono mora biti obaviješteno ne samo o optužbama koje mu se stavljaju na teret već i o samom postupku te mora razumjeti optužbe kao i sve moguće posljedice i kazne koje iz toga slijede (Pekinška pravila, točke 44. i 46.)[8]. Dijete treba biti obaviješteno na jeziku koji razumije te je stoga potrebno "prevesti" formalni pravni žargon, kojim se koristi u optužbama za kaznena

[7] Smjernice VE o pravosuđu prilagođenom djeci - točka 3/3: "Pravo na saslušanje je djetetovo pravo, a ne dužnost, ono podrazumijeva pravo braniti se šutnjom; djecu nikad ne treba siliti na izražavanje mišljenja."

[8] Pekinška pravila, točke 44. i 46.: „Da bi dijete moglo djelotvorno sudjelovati u postupku, mora biti obaviješteno ne samo o optužbama koje mu se stavljaju na teret već i o samom postupku i mogućim posljedicama, i to na njemu razumljiv način."

djela ili maloljetničke prekršaje, na jezik koji dijete razumije. Na nadležnim tijelima (npr. policija, državno odvjetništvo, sudac) leži odgovornost da se pobrinu da dijete razumije sve optužbe koje mu se stavljaju na teret.

Pravo na dostojanstvo neotuđivo je pravo na koje se preambula Konvencije izričito poziva. Ovo pravo treba se poštivati i štititi tijekom cijeloga procesa postupanja s djetetom, od prvoga kontakta s tijelima za prisilnu provedbu pa sve do provedbe svih mjera za postupanje s djetetom. Poštivanje dostojanstva djeteta nalaže da se poštuje **jamstvo poštenog suđenja**. Da bi se stvorile pretpostavke za ostvarenje ovog načela, od presudne je važnosti izobrazba stručnjaka, poput policijskih službenika, državnih odvjetnika, pravnih i ostalih zastupnika djeteta, sudaca, probacijskih službenika, socijalnih radnika i ostalih, koja bi trebala biti sustavna i trajna. Ti bi stručnjaci trebali biti dobro upućeni u tjelesni, duševni i socijalni razvoj djeteta, posebno adolescenta, kao i u posebne potrebe najranjivije djece, poput djece s invaliditetom, prognane djece, djece s ulice, djece izbjeglica i tražitelja azila te djece pripadnika rasnih, etničkih, vjerskih, jezičnih i ostalih manjina.

Provođenje ovih osnovnih načela osigurava se utvrđenim **međunarodnim standardima**. Oni nalažu da u postupanju prema djeci u sukobu sa zakonom sudovanje ustupi mjesto alternativnim mjerama te da institucionalna skrb bude samo krajnje rješenje, dok prednost treba dati usmjeravanju, nadzoru, savjetovanju, uvjetnom kažnjavanju, zbrinjavanju kod udomitelja i drugim mjerama. Postupanje policije mora biti jasno propisano te svako uhićenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta mora biti u skladu sa zakonom, kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme. Dijete pritom mora biti smješteno odvojeno od odraslih i u skladu s utvrđenim standardima, a za vrijeme ograničavanja slobode moraju mu se osigurati redoviti kontakti s obitelji i pravo na obrazovanje. Standardi zahtijevaju poštivanje djetetova prava na presumpciju nevinosti, prava na neodgodivu pravnu i drugu odgovarajuću pomoć, prava na neodgodivo donošenje odluke (tako Odbor za prava djeteta u UN-u preporučuje državama strankama da utvrde rokove u vezi s razdobljem između počinjenja kaznenoga djela i okončanja policijske istrage, odluke državnog odvjetnika, ili drugog nadležnog tijela, o podizanju optužnice protiv djeteta i konačne presude i odluke suda ili drugoga nadležnoga pravosudnog tijela, te da se tih rokova pridržavaju, ističući da bi ti rokovi trebali biti mnogo kraći od rokova koji su utvrđeni za odrasle osobe)[9] te prava na zaštitu privatnosti[10].

[9] Opći komentar UN-ova Odbora za prava djeteta, br. 10.

[10] Smjernice VE o pravosuđu prilagođenom djeci: „Privatnost djece i privatnost osobnih podataka djece koja se uključuju ili su već uključena u sudski ili nesudski postupak i druge intervencije, mora biti potpuno zaštićena. To podrazumijeva da ne smiju biti stavljane na raspolaganje ili objavljene, osobito u medijima, nikakve informacije ili osobni podaci koji bi mogli otkriti ili neizravno omogućiti otkrivanje djetetova identiteta, poput slika, detaljnih opisa djeteta ili djetetove obitelji, imena ili adrese, audio i video zapisi itd.“

Kakva je naša stvarnost? Jesmo li ispunili preuzete obveze?

Odbor za prava djeteta u UN-u periodično provjerava ispunjava li država članica preuzete obveze iz Konvencije o pravima djeteta razmatrajući državna izvješća o stanju prava djece. Na osnovi provedene analize Odbor donosi zaključna razmatranja i daje odgovarajuće preporuke državi. Nakon podnošenja drugoga periodičnog izvješća Republike Hrvatske o implementaciji Konvencije o pravima djeteta 2004. godine, Odbor za prava djeteta iskazao je zabrinutost zbog kvalitete institucija i izvješća o pojavi nasilja u zatvorima te činjenice da se djeca smještaju u zatvor ili pritvor sa zatvorenicima starima do 27 godina. Uočavajući probleme u provođenju konvencijskih načela u području maloljetničkog pravosuđa, Odbor je našoj državi dao određene preporuke. Odbor je Republici Hrvatskoj preporučio (preporuka Odbora, točka 69.)[11] da osigura potpuno provođenje standarda pravosuđa za maloljetnike, osobito da se pobrine da lišavanje slobode bude samo krajnje rješenje, i to na najkraće moguće vrijeme, da se u potpunosti poštiva jamstvo poštenog suđenja, da se osobe mlađe od 18 godina ne smještaju s odraslim zatvorenicima, da poboljša uvjete u pritvorima i zatvorima, da provede programe obuke svih stručnjaka s područja pravosuđa za maloljetnike o bitnim međunarodnim standardima te da zatraži tehničku pomoć na području pravosuđa za maloljetnike i policijske obuke od ureda Visokog povjerenika UN-a za ljudska prava i UNICEF-a.

Od podnošenja I. i II. periodičnog izvješća prošlo je sedam godina te se opravdano postavlja pitanje koliko smo u tom razdoblju napredovali i jesmo li otklonili uočene nedostatke, proveli preporuke Odbora i ispunili preuzete međunarodne obveze.

Odgovarajući na to pitanje možemo reći da u zakonodavnom smislu možemo donekle biti zadovoljni. Imamo nacionalne planove, strategije, programe[12]. Donesen je novi Zakon o sudovima za mladež, usklađen s međunarodnim standardima, a napokon je donesen i Zakon o izvršenju maloljetničkih sankcija s pripadajućim podzakonskim propisom (Pravilnik o načinu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, „Narodne novine“, br. 84/2011.). No, naša je vječna boljka provedba propisa u praksi.

Ured pravobraniteljice za djecu je, prateći implementaciju konvencijskih načela i provođenje međunarodnih standarda maloljetničkog pravosuđa te ostvarivanje prava djece u sukobu sa zakonom, uočio brojne propuste u praksi, i to posebice u dijelu lišenja slobode, izvršenja institucionalnih sankcija i zaštite privatnosti djece.

[11] Zaključci Odbora za prava djeteta (CRC/C/15/Add.243 1 iz 2004.)

[12] Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine, koji je donijela Vlada Republike Hrvatske na sjednici održanoj 22. ožujka 2006.; Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine; Program aktivnosti za prevenciju nasilja među mladima za 2009.

Lišenje slobode

Lišenje slobode maloljetnog počinitelja kaznenog djela, prema međunarodnim standardima, mora biti krajnja mjera, koja se primjenjuje samo iznimno, na kratko vrijeme i mora se redovito preispitivati njezina opravdanost. Preporuka Vijeća Europe (2003.) br. 20 o novim načinima rješavanja maloljetničke delinkvencije i ulozi maloljetničkog pravosuđa govori o tome da pritvor maloljetnika ne smije trajati dulje od 48 sati, a samo u iznimnim okolnostima može trajati šest mjeseci. Opći komentar Odbora za prava djeteta br. 10 o pravima djece u maloljetničkom pravosuđu zahtijeva da se svaka odluka o pritvoru mora preispitati u roku od 24 sata dok se zakonitost pritvora mora redovito preispitivati, po mogućnosti svaka dva tjedna. Formalna optužnica protiv djeteta treba se podići najkasnije u roku od 30 dana od pravomoćnosti odluke o pritvoru, a pravomoćna odluka povodom optužnice donijeti najkasnije u roku od šest mjeseci od njezina podizanja. Za vrijeme lišenja slobode djetetu mora biti omogućen brz pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, ono mora biti na njemu razumljiv način, primjereno dobi, informirano o optužbama koje mu se stavljaju na teret, o postupku koji će uslijediti te o svim svojim pravima. Dijete lišeno slobode ima pravo na kontakte s obitelji, kao i pravo na obrazovanje, a međunarodni standardi jasni su i u pogledu standarda smještaja (Havanska pravila i Preporuka CM/Rec (2008)11 Vijeća ministara). Dijete tako ne smije biti zatvoreno s odraslim osobama, prostorije u kojima ono boravi moraju biti sigurne i primjerene potrebama djece, spavaonice moraju biti individualne ili u njima može biti smještena mala grupa djece, a za vrijeme spavanja mora biti organizirano nadgledanje spavaonica radi zaštite maloljetnika (Havanska pravila t. 33). Smještaj djeteta uz odraslog pritvorenika moguć je samo kao iznimka kad je procijenjeno da je to u najboljem interesu djeteta. Ova iznimka, kako se to naglašava u Općem komentaru br. 10 UN-ova Odbora za prava djeteta, treba se usko tumačiti jer „djetetov najbolji interes ne znači da je to ono što je praktično državama strankama“. Djetetov najbolji interes nije smještaj uz odraslu osobu za koju se pretpostavlja da mu neće naškoditi, već smještaj uz odraslu osobu onda kada je to potrebno zbog zaštite djetetova interesa, a ne kao „nužno zlo“ u situaciji kad nema drugog odgovarajućeg smještaja.

A kakva je naša stvarnost?

U ovom izlaganju osvrnut ćemo se samo na neke od uočenih problema, i to ponajprije na osiguranje uvjeta smještaja u pritvoru i zaštitu privatnosti djeteta.

Pritvorski uvjeti

Prema Izvješću Ministarstva pravosuđa o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. godinu, tijekom te godine u pritvoru su bila 44 maloljetnika i šest maloljetnica. Najkraći pritvor trajao je sedam dana, najduži devet mjeseci i pet dana, a zbog povećanog

broja svih kategorija zatvorenika u cijelom zatvorskom sustavu, kako se navodi, „u iznimnim i pojedinačnim slučajevima dolazi do privremenog i povremenog smještaja manjeg broja zatvorenika u neodgovarajuće uvjete“[13].

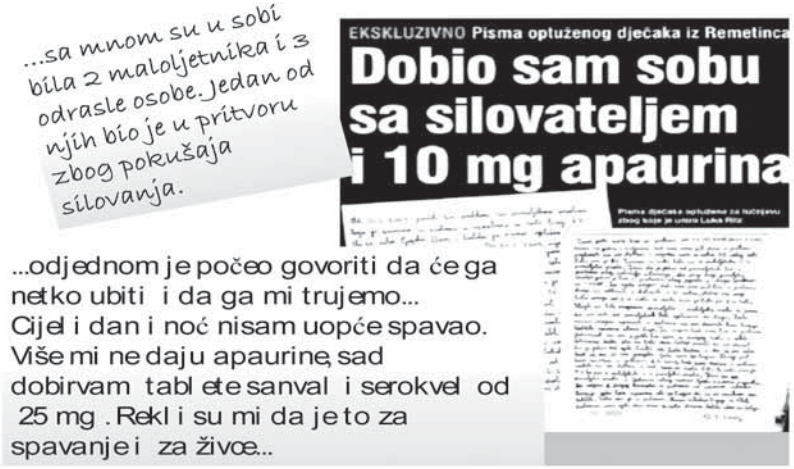

Zbog nedostatka prostora, opreme i stručnjaka u zatvorskom sustavu događa se da se dijete smještava u uvjete koji u potpunosti odstupaju od onih propisanih međunarodnim dokumentima. Nažalost, pritvorski smještaj uz odrasle osobe postao je pravilo, a ne izuzetak. Poznat nam je slučaj četrnaestogodišnjeg dječaka koji je pritvoren, a da ni njemu ni njegovim roditeljima nije objašnjen razlog pritvaranja. Pritvoren je neposredno nakon što je pušten iz pritvora koji je trajao tri mjeseca i zbog kojeg je isključen iz škole. Tek je bio počeo pohađati nastavu u drugoj školi te mu je novo izostajanje s nastave moglo onemogućiti nastavak školovanja. Kad nam se obratio, bio je već dva tjedna u pritvoru, smješten s osam odraslih osoba.

Drugi je četrnaestogodišnjak dva dana proveo u pritvoru s jednim ubojicom, jednim napadačem na autobus u kojemu su bili navijači i jednim pljačkašem, jer sudovi za mladež ne rade vikendom.

Nažalost, doznajemo i da se smještajem djeteta u pritvor najčešće prekida njegovo obrazovanje, ako pritvor potraje više mjeseci.

Zaštita privatnosti

Pravo djeteta na puno poštivanje njegove privatnosti u svim fazama postupka proizlazi iz prava na zaštitu privatnosti ugrađenog u članak 16. Konvencije o pravima djeteta. Izraz

[13] Izvješće Ministarstva pravosuđa o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. godinu, str. 80, poglavlje „Aktivnosti Uprave za zatvorski sustav na smanjenju negativnih posljedica prenapučenosti“

"sve faze postupka" obuhvaća postupak od početnoga kontakta s tijelima za prisilnu provedbu zakona (npr. zahtjev za informacije i identifikacija) sve do pravomoćne odluke nadležnoga tijela ili okončanja mjere nadzora ili puštanja iz pritvora ili zatvora (Opći komentar br. 10 Odbora za prava djeteta, točka 64.). Međunarodni dokumenti osobitu pozornost posvećuju zaštiti privatnosti djeteta koje je u sukobu sa zakonom, u namjeri da se spriječi šteta koju djetetu može prouzročiti nepotreban publicitet ili „etiketiranje". Stigmatizacija djeteta može utjecati na mogućnost njegova pristupa obrazovanju, radu, smještaju ili sigurnom okruženju. Stoga je Odbor za prava djeteta nesklon objavljivanju priopćenja za tisak koja se odnose na kaznena djela za koja su osumnjičena djeca te je mišljenja da takvo objavljivanje treba ograničiti na uistinu izvanredne slučajeve, pri čemu se moraju poduzeti mjere kojima će se zajamčiti da se iz tih priopćenja ne može utvrditi identitet djece.

Nažalost, u medijima gotovo svakodnevno vidimo kršenje prava na zaštitu privatnosti djece u sukobu sa zakonom. Identitet maloljetnika štiti se zamagljenom slikom, ali se iznose podaci koji omogućuju njegovu potpunu identifikaciju, a čak se prenose i dijelovi maloljetnikova iskaza.

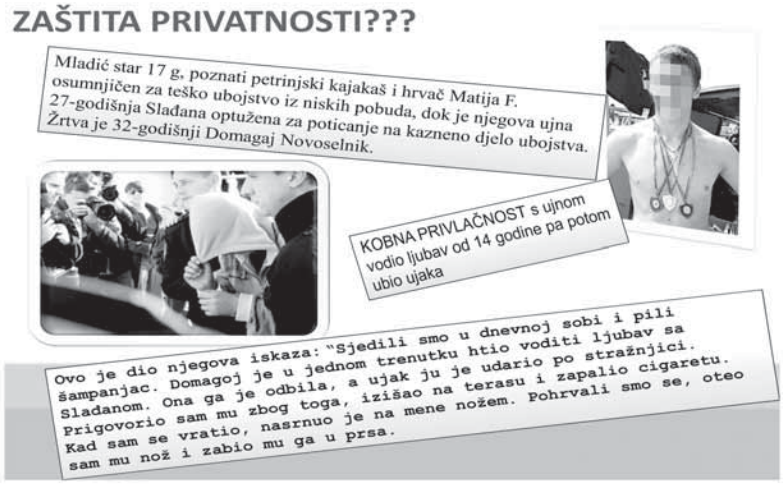

Djeca počinitelji kaznenih djela često dobivaju negativan publicitet u medijima, što pridonosi stvaranju diskriminirajućih i negativnih stereotipa o toj djeci, a često i o djeci općenito. Takvo negativno prikazivanje ili kriminalizacija djece počinitelja kaznenih djela često se zasniva na pogrešnom tumačenju i/ili nerazumijevanju uzroka maloljetničke delinkvencije i redovito dovodi do poziva na oštriji pristup djeci (npr. zahtijeva se nulta tolerancija za odstupajuće ponašanje, obvezne sudske osude, stroge zatvorske kazne i ostale represivne mjere). Mediji vrlo često svojim senzacionalističkim napisima o djeci koja su „prijetnja društvu" i „okorjeli kriminalci" izazivaju strah javnosti, koji katkad poprima

neslućene razmjere. „Strogo kazniti, zatvoriti, eliminirati iz društva!“ – poručuju mediji, a pritom se interes djeteta u sukobu sa zakonom gubi iz fokusa. Proteklih godina učestalo se pojavljuju i vrlo negativni, nekritični napisi u medijima o ustanovama u kojima djeca izvršavaju odgojne mjere. Potaknuti pojedinačnim slučajevima, neki mediji ove ustanove opisuju kao mjesta na kojima „caruju droga, nasilje i seks“, gdje su djeca izložena nebrizi i zanemarivanju od strane djelatnika i cjelokupnog sustava koji ih je dužan štititi. Takvi su napisi uglavnom puni predrasuda i stigmatizirajući, a senzacionalistički pristup problemima u radu s ovom djecom, kojih zasigurno ima, neprofesionalan je, neetičan i višestruko štetan, i za samu djecu, i za cijelu sliku zaštite i skrbi o ovoj iznimno osjetljivoj i ranjivoj populaciji.

Upravo zbog važnosti zaštite privatnosti djeteta i odgovornosti novinara za kreiranje javne svijesti o djeci u sukobu sa zakonom, Odbor za prava djeteta u svom Općem komentaru br. 10 (točka 64.) zahtijeva da novinare koji prekrše pravo na privatnost djeteta u sukobu sa zakonom treba kazniti izricanjem stegovnih, a kad je to potrebno (npr. ako se djelo ponovi), i kaznenopravnih sankcija.

Osim kršenja prava djeteta vezanog uz lišenje slobode i zaštitu privatnosti, uočili smo i niz nedostataka u postupanju prema djeci. Zabrinjavaju nas učestale prijave roditelja koji se žale na neprimjereno postupanje policije prema djeci osumnjičenoj za počinjenje kaznenog djela ili prekršaja. Riječ je uglavnom o neprimjerenoj komunikaciji, katkad i fizičkom nasilju. Na naše upite policija najčešće negira optužbe roditelja. Unatoč različitim iskazima i mogućoj dvojbenosti prijava, njihov broj upućuje na potrebu bolje edukacije posebnih službenika za postupanje s djecom, kao i na potrebu da s djecom postupaju isključivo kvalitetno educirani djelatnici.

Premda zakon propisuje žurnost sudskih postupaka, oni su u pravilu dugotrajni. Zbog toga dijete često predugo čeka intervencije i za to vrijeme uglavnom nije obuhvaćeno nužnim tretmanom, što dodatno pospješuje djetetov nepovoljni razvoj. Imamo saznanja i da se zakonom propisana kontrolna ročišta ne zakazuju redovito, na njih se dugo čeka i kad sud treba odlučiti o prijedlogu za obustavu ili izmjenu odgojne mjere, a svako takvo odlaganje je sociopedagoški neopravdano i protivno djetetovim interesima. Nedostaju i resursi za provođenje mjere pritvora u zatvorenoj zavodskoj ustanovi, što je novi institut u Zakonu o sudovima za mladež usmjeren na zaštitu prava i interesa djece. Zabrinjava nas i nedovoljna educiranost stručnjaka pravne struke iz osnovnih područja socijalne pedagogije, psihologije, prava i potreba ranjivih skupina djece. Kao nedostatak uočili smo i da suci za mladež ne rade isključivo na kaznenim predmetima maloljetničkog pravosuđa već i na predmetima druge vrste, tako da ovi maloljetnički predmeti gube nužni prioritet. Ni dežurstva sudaca za mladež nisu svuda organizirana, pa se događaju situacije, kao u navedenom primjeru, da dijete vikend provede u pritvoru zato što nema dežurnog suca.

Također imamo saznanja da suci za mladež pojedinih sudova ne obilaze redovito djecu kojoj su izrekli institucionalne odgojne mjere, iako ih zakon obvezuje na to.

Na teškoće nailazimo i u izvršenju odgojnih mjera i mjera u pretkaznenom postupku, od nedovoljnih resursa za provođenje posebnih obveza psihosocijalnog tretmana i posredovanja putem izvansudske nagodbe, do niza teškoća u tretmanu djece na izvršenju odgojne mjere upućivanja u odgojnu ustanovu. U odgojnim ustanovama nema dovoljno individualnog i grupnog rada, nema psihoterapijske podrške, a posebno zabrinjava nedostatak resursa za tretman djece s poremećajima u ponašanju i psihičkim teškoćama. Bilježimo i nedovoljan broj educiranih stručnjaka, kao i neprimjeren postinstitucionalni prihvat djeteta.

Pri obilasku odgojnog zavoda za mušku populaciju naišli smo na niz primjera kršenja prava djece na smještaj, od neprimjerenih higijenskih i loših smještajnih uvjeta, nedovoljne diferencijacije i strukturiranosti tretmana, nejasnih kriterija za izricanje disciplinskih sankcija do nedovoljne ponude obrazovnih i posebnih programa te neprimjerenog postupanja djelatnika osiguranja.

Ovo su samo neki od uočenih problema. Sve to upućuje na zaključak da smo daleko od ostvarivanja međunarodnih standarda. Svjesni smo da je za stvaranje sustava koji će odgovoriti na sve postavljene zahtjeve potrebno osigurati financijska sredstva, a njih najčešće nema dovoljno. No nedostatak novca nikada ne smije biti opravdanje za narušavanje ili nepoštivanje ljudskih prava maloljetnika.

Očuvanje javne sigurnosti legitiman je cilj svakoga pravosudnoga sustava. Međutim, Odbor za prava djeteta ističe da će se taj cilj najbolje ostvariti uz puno poštivanje i provedbu vodećih i temeljnih načela maloljetničkog pravosuđa koja su ugrađena u Konvenciju. Konvencija o pravima djeteta, kao i drugi spomenuti međunarodni dokumenti, postavljaju minimalne standarde koje treba zadovoljiti, no istodobno pozivaju i potiču države stranke da pokušaju uvesti i poštivati više standarde.

Literatura

- Bouillet, D. (2005.), Primjena međunarodnih standarda i preporuka u djelovanju hrvatskog društva prema djeci i mladima s poremećajima u ponašanju, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 12,1, 107-131.
- Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta glede uključivanja djece u oružane sukobe, „Narodne novine - Međunarodni ugovori“, br. 5/2002.
- Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, „Narodne novine - Međunarodni ugovori“, br. 5/2002.)

- Izvješće Ministarstva pravosuđa o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2010. godinu, www.vlada.hr/hr/content/download/176656/.../file/147-%207.a.pdf
- Konvencija o pravima djeteta, „Narodne novine - Međunarodni ugovori“, br. 12/1993.)
- Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine, „Narodne novine“, br. 98/2009.
- Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine (2006.) Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb
- Opći komentar UN-ovog Odbora za prava djeteta br. 10 o pravima djece u maloljetničkom pravosuđu, http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm
- Pravila UN-a za zaštitu maloljetnika lišenih slobode iz 1990., tzv. Havanska pravila, www.uszm.hr/zakoni-propisi-smjernice-i-strategije/
- Preporuka Vijeća Europe 20 (2003.) o novim načinima rješavanja maloljetničke delinkvencije i ulozi maloljetničkog pravosuđa, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id= 70063
- Preporuka Vijeća Europe CM/Rec (2008.) 11 o europskim pravilima za maloljetne prijestupnike na koje se primjenjuju kazne ili mjere, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site =CM
- Program aktivnosti za prevenciju nasilja među mladima za 2009., www.vlada.hr/hr/content/download/93012/1324908/file/02-85.
- Program Vijeća Europe „Gradimo Europu za djecu i s djecom“, www.coe.int/t/dg3/children/news/...files/BrochureCR_Cro.pdf
- Rezolucija Vijeća Europe broj 2 o pravosuđu prilagođenom djeci (Lanzerot 2007.), https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197&Site=CM
- Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delinkvencije iz 1990., tzv. Rijadske smjernice, www.uszm.hr/zakoni-propisi-smjernice-i-strategije
- Smjernice Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci iz 2010., www.coe.int/t/dghl/.../CJ-S-CH%20(2010)%201%20CROATIAN.doc
- Standardna minimalna pravila UN-a za mjere alternativne institucionalnom tretmanu iz 1990., tzv. Tokijska pravila, www.mobms.hr/media/7708/un%20tokio.doc
- UN-ova Rezolucija 1997/30 o organizaciji maloljetničkog pravosuđa iz 1997., tzv. Bečke smjernice www.un.org/documents/.../res/.../eres1997-30.ht
- Zaključci UN-ovog Odbora za prava djeteta, Hrvatska (CRC/C/15/Add.243 1 iz 2004.), www.unicef.hr/upload/file/300/150220/.../Zakljucne_primjedbe.pdf

Mr. sc. Renata Odeljan*
Marijana Valjan Harambašić**

POSTUPANJE POLICIJE PREMA DJECI I MALOLJETNICIMA POČINITELJIMA PREKRŠAJA I KAZNENIH DJELA – PROBLEMI I IZAZOVI

Sažetak

Cilj stručnog članka je prikazati koje zakonske odredbe donosi novi Zakon o sudovima za mladež, objavljen u „Narodnim novinama“, br. 84 od 20. srpnja 2011. godine, koji se primjenjuje od 1. rujna 2011. godine, a koje su važne za postupanje policije prema djeci i maloljetnicima, počiniteljima kaznenih i prekršajnih djela kao i odgovoriti na pitanje hoće li i na koji način te novine utjecati na metodologiju postupanje policije.

U radu je također detaljno prikazano stanje i kretanje broja prijavljenih maloljetnika u sukobu sa zakonom.

1. Uvod

Novi Zakon o kaznenom postupku u cijelosti je stupio na snagu 1. rujna 2011. Istodobno je stupio na snagu i novi Zakon o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 84/2011.), koji je donio određene izmjene u odnosu na Zakon iz 1998. godine u dijelu koji se odnosi na odredbe o mladim počiniteljima kaznenih djela (maloljetnicima i mlađim punoljetnim osobama) u materijalnom kaznenom pravu, odredbe o sudovima, kaznenom postupku, izvršavanju sankcija te na odredbe o kaznenopravnoj zaštiti djece.

Zakon o sudovima za mladež kao poseban zakon (lex specialis) propisuje da će se odredbe Kaznenog zakona, Zakona o kaznenom postupku, Zakona o sudovima, Zakona o osobama s duševnim smetnjama, Prekršajnog zakona, zakona kojima se uređuje izvršenje

* voditeljica Odsjeka maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji u Ravnateljstvu policije Ministarstva unutarnjih poslova

** policijska službenica Odsjeka maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji

sankcija za kaznena djela i drugi opći propisi primjenjivati samo kada specijalnim zakonom nije drugačije propisano.

U duhu izmjena koje donosi novi Zakon o sudovima za mladež od osobite su važnosti za policiju odredbe o mladim počiniteljima kaznenih djela i odredbe o kaznenopravnoj zaštiti djece, čija provedba zahtijeva i određene izmjene dosadašnje metodologije postupanja policijskih službenika uključenih u provedbu izvida, i/ili kriminalističkog istraživanja kaznenih djela počinjenih od strane mladih počinitelja, odnosno kaznenih djela počinjenih na njihovu štetu.

2. Odredbe o mladim počiniteljima kaznenih djela

a) Odredbom 1. stavka 55. članka Zakona o sudovima za mladež propisano je da se maloljetnik poziva preko roditelja, zakonskog zastupnika, osim ako to nije moguće, zbog hitnog postupanja ili drugih važnih okolnosti, što je na isti način propisano i Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima u 42. članku.

b) Odredbom 2. stavka 55. članka Zakona o sudovima za mladež, u daljnjem tekstu Zakona, propisano je da maloljetnika bez vezivanja dovode policijski službenici u civilnoj odjeći i u vozilu bez policijskih oznaka, osim ako to zbog okolnosti nije moguće, dok je 3. stavkom istoga članka propisana iznimka u primjeni ove policijske ovlasti.

„Zakonodavac u 3. stavku nije propisao drugu mogućnost osim kumulativne mogućnosti vezivanja maloljetnika, uvjetujući primjenu navedene policijske ovlasti okolnošću da se radi o opasnom počinitelju koji je počinio kazneno djelo s elementima nasilja."

Prema maloljetniku koji nije počinio kazneno djelo s elementima nasilja, zbog kumulativnog uvjeta iz 3. stavka 55. članka, ne bi se mogla primijeniti policijska ovlast vezivanja, unatoč policijskoj procjeni da je riječ o opasnom počinitelju kaznenog djela. Isto tako 133. članak Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika propisuje da će se maloljetnu osobu vezati samo ako izravno ugrožava život policijskog službenika, život druge osobe ili vlastiti život. U skladu s tim, postavlja se pitanje je li takav počinitelj opasan i može li se prema njemu primijeniti policijska ovlast vezivanja.

Smatramo kako je 2. stavak 50. članka Zakona o sudovima za mladež iz 1998. godine, kojim je bilo propisano da maloljetnika dovode službenici redarstvenih vlasti u civilnoj odjeći, osim u slučajevima opasnih počinitelja ili najtežih djela, bio bolje rješenje s obzirom na to da i mlađe maloljetne osobe, s obzirom na svoju konstituciju i druge stvarne okolnosti, mogu predstavljati potencijalnu opasnost pri dovođenju.

c) Novi Zakon donosi određene posebnosti i u odnosu na izvide kaznenih djela u pred-

metima kaznenopravne zaštite djece i u predmetima maloljetničke delinkvencije. 60. člankom novog Zakona, osim tajnosti kaznenog postupka, izrijekom je propisana i tajnost izvida kaznenih djela.

Članak 55. Zakona o sudovima za mladež iz 1998. godine propisivao je tajnost kaznenog postupka navodeći kako se bez odobrenja suda ne smije objaviti tijek kaznenog postupka prema maloljetniku niti odluka donesena u tom postupku. Objaviti se mogao samo onaj dio postupka odnosno samo onaj dio odluke za koji postoji odobrenje, bez navođenja maloljetnikova imena i ostalih podataka na osnovi kojih bi se moglo zaključiti o kojem je maloljetniku riječ.

Odredbe članka 55. kao i članka 60. novog Zakona odnose se i na predmete kaznenopravne zaštite djece te se analogno primjenjuju i na izvide koje policija obavlja u pretpripremnom postupku, prije pokretanja formalnoga kaznenog postupka.

U cilju zaštite privatnosti djece žrtava kaznenih djela, jednako kao i maloljetnih počinitelja kaznenih djela, potrebno je tijekom policijskih izvida i/ili kriminalističkog istraživanja kaznenih djela, osobe od kojih se prikupljaju podaci o djetetu žrtvi kaznenog djela ili maloljetnom počinitelju, te osobe koje prisustvuju dokaznim radnjama, na odgovarajući način upoznavati s odredbama 60. članka Zakona o sudovima za mladež, čijim kršenjem se ostvaruju elementi kaznenog djela povrede tajnosti postupka.

d) Zakon o sudovima za mladež u članku 63. ovlašćuje policiju da uhiti maloljetnika pod uvjetima iz članka 107. Zakona o kaznenom postupku, kojeg mora odmah, a najkasnije u roku propisanom u članku 19. Stavku 2. istog Zakona, dovesti pritvorskom nadzorniku ili ga pustiti na slobodu. O uhićenju maloljetnika pritvorski nadzornik mora odmah obavijestiti suca za mladež, državnog odvjetnika, maloljetnikove roditelje, odnosno skrbnika i zavod za socijalnu skrb, i to istodobno unijeti u odgovarajuću evidenciju. Maloljetnik će u pritvorskoj jedinici biti odvojen od punoljetnih uhićenika. Pritvorski nadzornik maloljetnika će odmah pustiti na slobodu ako to naloži državni odvjetnik ili ako maloljetnika u roku od 12 sati nije ispitao sudac za mladež.

Jedna od važnijih novina koje donosi novi Zakon o sudovima za mladež odnosi se na kategoriju policijskih službenika ovlaštenih za poduzimanje pojedinih radnji u skladu s odredbama ovoga Zakona. Naime, Zakon o sudovima za mladež u članku 69. propisuje ovlasti „posebno osposobljenih policijskih službenika“ da provode izvide kaznenih djela u postupku prema maloljetnicima. Novi Zakon u odnosu na Zakon o sudovima za mladež iz 1998. godine postavlja terminološke i sadržajne razlike s obzirom na policijske ovlasti koje se primjenjuju prema mladim počiniteljima kaznenih djela, prema kojima postupaju „posebno osposobljeni policijski službenici“, u odnosu na policijske ovlasti koje se primjenjuju u predmetima kaznenopravne zaštite djece, kada postupaju „specijalizirani

policijski službenici za mladež“.

Imajući na umu odredbe novog Zakona o sudovima za mladež, glavni je izazov policije da tijekom 2012. godine provede „sustavnu edukaciju policijskih službenika koji bi, uvažavajući nadležnosti svoje linije rada, postupali i u predmetima kaznenih djela djece, maloljetnika i mlađih punoljetnika, a koji bi nakon završene edukacije dobili uvjerenje posebno osposobljenog policijskog službenika, te svojim supotpisom prijavnih akata i drugih službenih podnesaka jamčili zakonitost policijskih postupanja prema mladim počiniteljima kaznenih djela“, dok bi specijalizirani policijski službenici za mladež svojim supotpisom jamčili zakonitost postupanja u predmetima kaznenopravne zaštite djece.

Linija rada maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji i nadalje će pratiti, usmjeravati i koordinirati rad sustava policije u predmetima kaznenih djela djece, maloljetnika i mlađih punoljetnih osoba u cilju osiguranja pravodobnog, zakonitog i cjelovitog postupanja, ostvarivanja međuresorne suradnje tijekom postupanja, zaštite prava i interesa mladih osoba, te utvrđivanja teritorijalne rasprostranjenosti, učestalosti, karakteristika, pojavnih oblika i uzroka kažnjivih radnji počinjenih od strane mladih osoba.

U planiranu edukaciju uključit će se policijski službenici onih linija rada kriminalističke policije, u policijskim upravama i policijskim postajama, koji provode izvide i kriminalistička istraživanja kaznenih djela u predmetima maloljetnih i mlađih punoljetnih počinitelja kaznenih djela, osim linije rada gospodarskoga kriminaliteta i korupcije, a koji su u dosadašnjem radu pokazali interes i primjerene osobine i sklonosti za rad s mladim osobama.

Zakon o kaznenom postupku ovlastio je policiju, odnosno kriminalističke istražitelje za provođenje određenih dokaznih radnji, pa tako i dokazne radnje ispitivanja žrtve i okrivljenika. Međutim, Zakon o sudovima za mladež, kao poseban zakon, provedbu dokazne radnje ispitivanja maloljetnika i djeteta žrtve nije povjerio kriminalističkim istražiteljima.

Pri primjeni drugih policijskih ovlasti, koje nisu uređene Zakonom o sudovima za mladež, primjenjuju se odredbe Zakona o policijskim poslovima i ovlastima („Narodne novine“, br. 76/2009.) i Pravilnika o načinu postupanja policijskih službenika („Narodne novine“, br. 89/2010.), pa tako:

Zakon o policijskim poslovima i ovlastima:

1. U članku 47. stavku 2. propisuje da će policijski službenik o dovođenju ili privođenju djeteta ili maloljetne osobe odmah obavijestiti roditelja, skrbnika, udomitelja, osobu kojoj je dijete povjereno na čuvanje i odgoj ili stručne osobe centra za socijalnu skrb.
2. U članku 69. propisuje da je policijski službenik ovlašten provesti poligrafsko ispitivanje samo nakon što osoba dade pisanu suglasnost. Pisanu suglasnost za poligrafsko

ispitivanje maloljetnika daje roditelj ili skrbnik. Ako su roditelj ili skrbnik mogući počinitelji kaznenog djela na štetu maloljetnika, suglasnost za poligrafsko ispitivanje daje nadležni centar za socijalnu skrb.

***Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika*:**

1. U članku 41. propisuje da se podaci o djeci i maloljetnicima prikupljaju obazrivo, tako da primjena ove ovlasti ne šteti razvoju njihove ličnosti.
2. U članku 49. propisuje da se provjera identiteta djeteta ili maloljetnika, koji ne posjeduje nikakvu javnu ispravu s fotografijom, provodi na temelju vjerodostojnog iskaza njegova roditelja ili skrbnika, odnosno odgovorne osobe kojoj je dijete ili maloljetnik povjereno na brigu i skrb. U tu svrhu roditelja, skrbnika ili odgovornu osobu može se pozvati da pristupe u službene prostorije policije. U cilju provjere identiteta za stranca te dijete ili maloljetnika stranog državljanina moguće je iskoristiti obavijesti dobivene posredstvom diplomatskog predstavništva zemlje podrijetla odnosno podatke dobivene u međunarodnoj policijskoj suradnji.
3. U članku 70. propisuje se da dovođenje ili privođenje djeteta ili maloljetnika obavljaju policijski službenici u građanskoj odjeći u službenom vozilu bez policijskih obilježja. Iznimno od toga privođenje mogu obaviti policijski službenici u odori u vozilu s policijskim obilježjima.
4. U članku 105. propisuje se da se braniteljuhićenog ispitanika i roditeljima, odnosno skrbnicima ili zakonskim zastupnicima maloljetnika treba omogućiti praćenje poligrafskog ispitivanja iz odvojene prostorije, putem transparentnog ogledala ili zatvorenog sustava za snimanje i prijenos slike i zvuka, ako za to postoje tehnički uvjeti.

3. Kratki prikaz primjene policijskih ovlasti u predmetima maloljetnih osoba počinitelja prekršaja i kaznenih djela

Ravnateljstvo policije je radi podizanja razine profesionalnog i zakonitog postupanja svih policijskih službenika provelo analizu primjene policijskih ovlasti prema maloljetnim osobama tijekom 2010. godine i prvih devet mjeseci 2011. godine, pri čemu je utvrđeno da je u samo devet slučajeva došlo do nezakonite primjene policijskih ovlasti, dok je u osam slučajeva utvrđeno da su predstavke bile neutemeljene.

Najčešće neutemeljene primjedbe na policijsko postupanje su sljedeće:

- ispitivanje bez nazočnosti roditelja, tj. zakonskog zastupnika
- nepravodobno izvješćivanje roditelja

- iznuđivanje iskaza – podnošenje kaznene prijave za djelo koje maloljetna osoba nije počinila
- bezrazložno dovođenje u prostor policije
- vrijeđanje, vikanje na maloljetnu osobu te postavljanje sugestivnih pitanja
- nepotrebna primjena sredstava prisile
- nedovoljno poduzimanje mjera i radnji od strane policije.

4. Stanje i kretanje broja prijavljenih prekršaja i kaznenih djela počinjenih od strane djece i maloljetnika[1]

Na osnovi podataka Odjela za analitiku Ministarstva unutarnjih poslova iz Tablice 1. vidljivo je da se u posljednje tri godine ostvaruje pad broja maloljetnika počinitelja prekršaja. Zabilježen je samo porast broja maloljetnika koji su zatečeni u kršenju odredbi Zakona o osobnoj iskaznici, dok je broj prekršaja iz Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, kojim se sankcionira cijeli niz asocijalnih i nasilničkih ponašanja u padu, i to za 13,1%.

Tablica 1. Prikaz broja prekršajno prijavljenih maloljetnika prema vrsti prekršaja na području RH

NAZIV ZAKONA	GODINA		
	2008.	**2009.**	**2010.**
Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira	1990	1875	1631
Zakon o oružju	53	28	31
Zakon o javnom okupljanju	6	2	0
Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima	72	110	79
Zakon o eksplozivnim tvarima	12	13	12
Zakon o suzbijanju zlouporabe opojnih droga	168	120	40
Zakon o osobnoj iskaznici	379	369	399
Zakon o prebivalištu i boravištu građana	10	25	20
Zakon o strancima	68	61	36
Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji	238	257	262
Ostali zakoni	261	209	209
UKUPNO	**3257**	**3069**	**2719**

[1] Podaci Informacijskog sustava MUP-a (pripremio Danko Salopek, policijski službenik Odsjeka maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji)

Grafikon 1. Prikaz udjela broja prekršajno prijavljenih maloljetnika u ukupnom broju svih prijavljenih osoba na području RH u razdoblju 2008. - 2010.

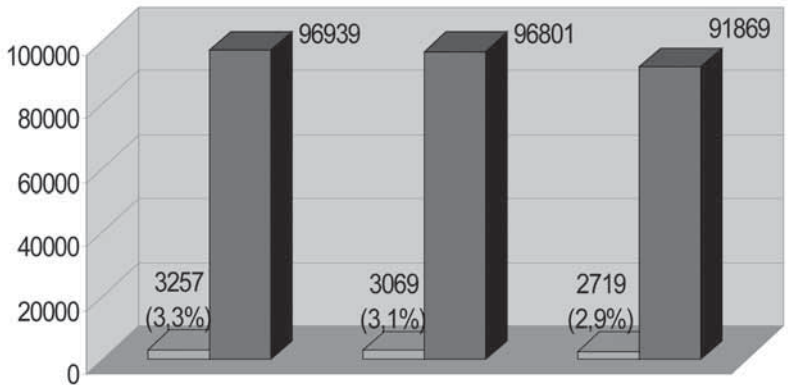

Iz Grafikona 1. očito je da je udio maloljetnih počinitelja prekršaja relativno mali u odnosu na ukupan broj prijavljenih počinitelja prekršaja.

U posljednjih nekoliko godina policija je u prevenciju maloljetničke delinkvencije i asocijalnog ponašanja mladih ulagala dodatne napore, a jedan od mehanizama prevencije bilo je i intenziviranje policijskog postupanja u skladu s odredbama članka 95. Obiteljskog zakona. Iz grafikona 2. vidimo znatno povećanje broja maloljetnih osoba zatečenih u vremenu između 23 sata i 5 sati ujutro bez pratnje roditelja, skrbnika ili osobe u koju roditelji imaju povjerenja.

Grafikon 2. Prikaz broja maloljetnika zatečenih u vremenu između 23 sata i 5 sati ujutro bez pratnje roditelja, skrbnika ili osobe u koju roditelji imaju povjerenja

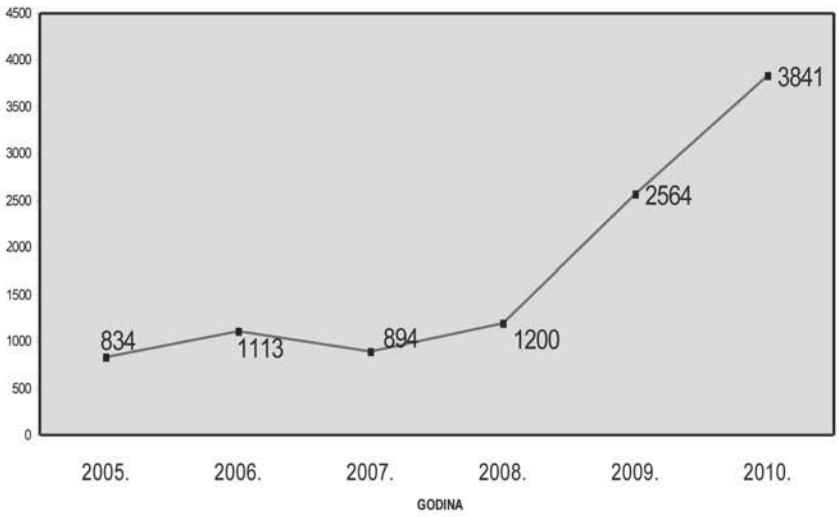

Tablica 2. Prikaz postupanja policije po članku 95. Obiteljskog zakona u razdoblju 2005. - 2010.

		2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Broj zatečenih osoba po dobnoj skupini	Ukupan broj zatečenih maloljetnih osoba	834	1113	894	1200	2564	3841
	Djeca	86	109	104	114	251	372
	Mlađi maloljetnici	748	1004	790	1086	2313	3469
	Broj djece i maloljetnika prema kojima je već ranije postupala policija	69	116	105	111	214	250
	Broj djece i maloljetnika za koje je naknadnim radom policije utvrđeno da su zapuštana ili zlostavljana	11	18	15	8	5	5
Razlozi propuštanja roditeljske skrbi	Dozvola roditelja	451	712	450	629	1123	1757
	Neposlušnost roditelju	329	319	381	521	1297	1895
	Prepuštenost sebi	23	39	36	20	56	57
	Ostalo	31	43	27	30	88	132

Iz Tablice 2. vidimo da je u ukupnom broju zatečenih maloljetnih osoba ipak relativno manji broj djece zatečene u nedopuštenom noćnom izlasku, iako je, promatrajući razdoblje 2008. - 2010., očit trend rasta djece koja se zatiču na ulicama, u kafićima i otvorenim prostorima nakon 23 sata bez nadzora roditelja. Također, možemo vidjeti da je najčešći razlog zatečenosti djece i maloljetnika neposluh roditeljima, ali je i velik broj slučajeva kod kojih postoji dozvola roditelja, iz čega možemo zaključiti da velik udio roditelja ne cijeni i ne poštuje ovu zakonsku odredbu kao dobrodošlu pomoć u odgoju djeteta.

Nadalje, iz tablice je razvidno da je broj slučajeva, u kojima policija, nakon što zatekne dijete ili maloljetnu osobu, naknadnim radom utvrdi da je dijete ili maloljetna osoba žrtva kaznenog djela zapuštanja ili zlostavljanja, u padu zadnjih nekoliko godina.

Grafikon 3. Prikaz stanja i kretanja broja kaznenih djela počinjenih od strane djece i maloljetnika na području Republike Hrvatske u razdoblju 2008. – 2010.

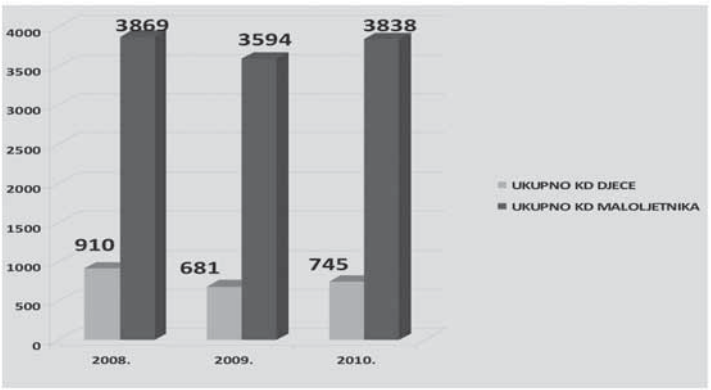

Podaci iz Grafikona 3. upućuju na optimističnu činjenicu da je broj kaznenih djela koja su počinila djeca u 2009. i 2010. godini u padu u odnosu na 2008. godinu, dok broj kaznenih djela koja su počinili maloljetnici u navedenom razdoblju nema većih odstupanja.

Tablica 3. Prikaz stanja i kretanja broja najčešćih kaznenih djela koja čine maloljetnici na području Republike Hrvatske u razdoblju 2008. – 2010.

MALOLJETNICI - NAJČEŠĆA KAZNENA DJELA	2008.	2009.	2010.
Tjelesna ozljeda	326	278	314
Teška tjelesna ozljeda	96	77	88
Zlouporaba opojnih droga	284	298	369
Krađa	**712**	**702**	**818**
Teška krađa	**1.296**	**1.235**	**1351**
Razbojništvo	103	109	54
Oduzimanje tuđe pokretne stvari	86	54	41
Uništenje ili oštećenje tuđe stvari	208	213	153
Ukupno svih kaznenih djela	3869	3594	3838

Iz Tablice 3. vidljivo je da maloljetnici i nadalje najčešće čine imovinska kaznena djela, i to: teške krađe i krađe, a potom slijede zloporaba opojnih droga i tjelesne ozljede, razbojništva, tjelesne ozljede te uništenja i oštećenja tuđih stvari.

Tablica 4. Prikaz stanja i kretanja broja najčešćih kaznenih djela koja čine djeca na području Republike Hrvatske u razdoblju 2008. – 2010.

DJECA - NAJČEŠĆA KAZNENA DJELA	2008.	2009.	2010.
Tjelesna ozljeda	142	121	117
Teška tjelesna ozljeda	17	15	14
Krađa	207	147	160
Teška krađa	278	192	280
Razbojništvo	23	21	6
Oduzimanje tuđe pokretne stvari	18	13	6
Uništenje ili oštećenje tuđe stvari	62	57	62
Ukupno svih kaznenih djela djece	910	681	745

U ukupnom broju kaznenih djela, a u vezi s njihovim počinjenjem od strane djece, najzastupljeniji su imovinski delikti, odnosno teške krađe i krađe, a potom tjelesne ozljede, dok je zloporaba opojnih droga vrlo rijetka.

Tablica 5. Prikaz stanja i kretanja broja najčešćih nasilnih kaznenih djela koja čine djeca i maloljetnici na području Republike Hrvatske u razdoblju 2008. – 2010.

VRSTA KAZNENOG DJELA		2008.	2009.	2010.
MALOLJETNICI	Ubojstvo	2	0	1
	Ubojstvo u pokušaju	2	0	1
	Teško ubojstvo	0	0	1
	Teško ubojstvo u pokušaju	0	1	4
	Teška tjelesna ozljeda	96	77	88
	Tjelesna ozljeda	326	278	314
	Sudjelovanje u tučnjavi	5	1	2
	Nasilničko ponašanje	92	71	69
	UKUPNO	523	428	480
D J E C A	Ubojstvo	0	0	0
	Ubojstvo u pokušaju	0	0	0
	Teško ubojstvo	0	0	0
	Teško ubojstvo u pokušaju	0	0	0
	Teška tjelesna ozljeda	17	15	14
	Tjelesna ozljeda	142	121	117
	Nasilničko ponašanje	22	20	18
	UKUPNO	181	156	149
	UKUPNO DJECA I MALOLJETNICI	704	584	629

Iz Tablice 2. vidimo da pri počinjenju nasilnih kaznenih djela maloljetnici i djeca najčešće čine tjelesne ozljede, teške tjelesne ozljede i kaznena djela nasilničkog ponašanja, dok u vrlo malom broju bilježimo maloljetne osobe kao počinitelje najtežih kaznenih djela ubojstava.

5. Zaključak

U izloženom radu dan je kratak prikaz policijskih ovlasti koje se primjenjuju na djecu i maloljetnike počinitelje kažnjivih radnji s usporednim prikazom odredbi iz Zakona o sudovima za mladež. Možemo zaključiti je da unatoč činjenici da je Zakon o sudovima za mladež stupio na snagu 1. rujna 2011., a zakon i podzakonski akti kojima se propi-

suje primjena policijskih ovlasti 2009. i 2010. godine, nema većih novina u odnosu na dosadašnji način primjene policijskih ovlasti prema mladim počiniteljima kaznenih djela. Naime, novi Zakon o sudovima za mladež u odnosu na stari iz 1998. godine najviše je izmijenjen u odredbama maloljetničkog postupka.

Najveći izazov policiji bit će, kako je i navedeno u radu, da se tijekom 2012. godine provede sustavna edukacija policijskih službenika koji bi postupali u predmetima kaznenih djela djece, maloljetnika i mlađih punoljetnika, a što bi bilo u skladu s odredbom članka 69. Zakona o sudovima za mladež.

Literatura

- Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika, „Narodne novine“, br. 89/2010.
- Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009., 80/2011.
- Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, „Narodne novine“, br. 76/2009.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

Lana Petö Kujundžić*

NOVI ZAKON O SUDOVIMA ZA MLADEŽ

Sažetak

Novim Zakonom o sudovima za mladež trebalo je uskladiti postupovno pravo s novim Zakonom o kaznenom postupku („Narodne novine“, br. 152/2008., 76/2009. i 80/2011.), pa je stoga glavna novina postupanje državnog odvjetnika tijekom pripremnog postupka i pretkaznenog postupka. Postupovno i suci za mladež i vijeća za mladež imaju drugačiju ulogu nego što su imali u dosadašnjem postupku, u kojemu je sudac za mladež ispitivao maloljetnika, vodio pripremni postupak, prikupljao obavijesti o osobnim i obiteljskim prilikama maloljetnika. Sve to sada je dodijeljeno državnom odvjetniku, a sudsko vijeće ostaje u pravom smislu sudsko tijelo koje odlučuje o kaznenoj odgovornosti maloljetnika i o pravilnoj primjeni maloljetničkih sankcija, rukovodeći se pravilima novog Zakona o kaznenom postupku, jedino s iznimkom da, ako to nije svrhovito, u primjeni prema maloljetniku može se odstupiti od tih postupovnih pravila. Veće ovlasti državnog odvjetnika omogućit će da većina postupaka prema maloljetnicima zastane u pripremnom postupku odnosno pretkaznenom postupku. Ovim Zakonom proširene su izvanzavodske odgojne mjere, i to posebne obveze, od kojih je jedna otvorena posebna obveza koju mogu kreirati suci za mladež. Odgojna mjera upućivanja u disciplinski centar sada je definirana kao odgojna mjera izvanzavodskih odgojnih mjera i zavodskih odgojnih mjera, a koja se može izvršavati i u vrijeme vikenda kako bi što više bila prilagođena potrebama maloljetnika. Velika novina ovog Zakona jest to da se istražni zatvor treba nalaziti u zatvorenoj zavodskoj ustanovi koja bi trebala imati dijagnostički odjel, odjel za odgoj i rad u malim skupinama gdje bi maloljetnik mogao raditi odnosno dobivati poduku korisnu za njegov odgoj i zanimanje. Naime, istražni zatvor i nadalje ostaje samo kao krajnja mjera i treba se primjenjivati u najkraćem nužnom trajanju, i to tek kada se njegova svrha ne može postići primjenom mjere opreza privremenim smještajem ili istražnim zatvorom u domu.

1. Uvodne odredbe

U članku 1. izmijenjeno je opisivanje sadržaja zakona tako da se sada govori o uređenju odredbi za mlade počinitelje kaznenih djela, odredbama o sudovima, o kaznenom postupku i o izvršenju sankcija te o kaznenopravnoj zaštiti djece.

U novom Zakonu iz 2011. sve odredbe govore o djeci kao osobama do 18 godina, koje su oštećenici, dok se za počinitelje kaznenih djela stare do 18 godina uvodi razlika između mlađih maloljetnika i starijih maloljetnika, a mlađi su punoljetnici osobe koje su u

* mag. iur., sutkinja za mladež Županijskog suda u Zagrebu

vrijeme počinjenja djela navršile 18 godina, a još nisu navršile 21 godinu.

Hitnost je naglašena u članku 4., koji je nov jer je važno u uvodnim odredbama naznačiti da su postupak prema maloljetniku, dakle osobi do 18 godina, postupak protiv mlađeg punoljetnika (osobe od 18 do 21 godine) kao i postupak u predmetima kaznenopravne zaštite hitni jer je nužno zaštititi i mladog počinitelja i dijete žrtvu od dugotrajnosti postupka i omogućiti mu socijalno-pedagošku, psihološku i medicinsku pomoć nakon dovršenoga sudskog postupka.

Stvarna hitnost postupka znači da od počinjenja kaznenog djela do pravomoćne odluke protekne najmanje moguće vrijeme, za maloljetnike do tri mjeseca, a za mlađe punoljetnike kao i u kaznenim predmetima na štetu djece do šest mjeseci. Statistički gledano najveći broj slučajeva trebao bi završiti hitno, a samo iz opravdanih razloga i zbog određenih smetnji ovaj rok ne bi bilo moguće održati.

2. Vrste sankcija

Odredbom članka 5. jednostavnije je izrečeno da se počiniteljima kaznenih djela koji su u vrijeme počinjenja djela djeca mogu izreći kaznene sankcije: odgojne mjere, maloljetnički zatvor i sigurnosne mjere.

Člankom 6. pojašnjena je svrha maloljetničkih sankcija, a to je da je cilj da maloljetnik ne počini ponovno kazneno djelo, tako što je razdvojeno koja je svrha odgojnih mjera, a koja je svrha maloljetničkog zatvora. Svrhe svih maloljetničkih sankcija objedinjene su u jednom članku.

2.1. Upućivanje u disciplinski centar

Odgojna mjera upućivanja u disciplinski centar odgojna je mjera koja je prije nosila naziv upućivanje u centar za odgoj i koja se svrstavala u izvanzavodske odgojne mjere, iako je po svojem sadržaju djelomično bila i institucionalna mjera. Sada je odgojna mjera upućivanja u disciplinski centar i po redoslijedu i po svrsi izricanja stavljena između izvanzavodskih i zavodskih odgojnih mjera te je za nju i rečeno da se izriče prema maloljetniku kada ga je potrebno na kraće vrijeme izdvojiti iz njegove životne sredine, a kako je navedeno u stavku 3. članka 7.

Dosadašnji Zakon o sudovima za mladež omogućavao je da se maloljetnik uputi u centar za odgoj na određen broj sati tijekom dana i na neprekidni boravak do najviše tri mjeseca. Prema izmijenjenom Zakonu o sudovima za mladež iz 2011. moguće je izreći boravak od šest sati dnevno, subotom i nedjeljom, u trajanju od najmanje tri, a najdulje osam tjedana zaredom ili neprekidni boravak subotom i nedjeljom u trajanju od najmanje

tri, a najdulje osam tjedana zaredom. Ovom izmjenom upućivanje u disciplinski centar moguće je tijekom vikenda, dakle subotom i nedjeljom, i to za one maloljetnike koji nisu u blizini disciplinskog centra kako ih putovanje do te institucije ne bi sprječavalo u njihovim obvezama u školi odnosno njihovoj normalnoj organizaciji života u nekom mjestu.

Članak 14. govori o discipliniranju maloljetnika, pridržavanju pravila, učenju o ponašanju maloljetnika, pa se zato i naziv upućivanje u centar za odgoj promijenio u naziv upućivanje u disciplinski centar, što je i naziv odgojne mjere iz članka 13.

2.2. Posebne obveze

Posebne obveze, kao odgojne mjere, proširene su u odnosu na prijašnji Zakon o sudovima za mladež; prije se moglo izreći 13 posebnih obveza, a sada je moguće izreći njih 16. Nove su posebne obveze te da maloljetnik raspolaže prihodima uz nadzor i savjet voditelja odgojne mjere, da se ne približava ili da ne uznemiruje žrtvu te druge obveze koje su primjerene s obzirom na počinjeno kazneno djelo te osobne i obiteljske prilike maloljetnika. Posebno je propisano da se maloljetniku ne smiju postavljati nerazumne i nemoguće obveze. Otvorene posebne obveze iz točke 16. obveze su koje će tražiti kreativnost sudaca za mladež.

2.3. Odlučivanje o obustavi ili zamjeni odgojne mjere

U stavku 3. članka 15. pojašnjeno je da sud mora svakih šest mjeseci na sjednici vijeća ispitati ima li osnove za obustavu izvršenja ove mjere ili za zamjenu, što je obveza suda za sve zavodske odgojne mjere (članci 15., 16. i 17.).

Novina je u obvezi suda (članak 18.) sljedeća: kada se od strane socijalne skrbi predloži hitna promjena mjere zbog ugrožene sigurnosti maloljetnika i sredine u kojoj se mjera izvršava, sud mora u roku od tri dana održati ročište na kojemu će se odlučiti o odgojnoj mjeri. Riječ je o prijedlogu socijalne skrbi o hitnoj promjeni mjere, a ne o svakom prijedlogu o obustavi izvršavanja odgojne mjere.

U stavku 2. članka 20. skraćeno je vrijeme neizvršavanja odgojne mjere, pa će tako, ako se odgojna mjera ne izvršava šest mjeseci, sud ponovo odlučivati o odgojnoj mjeri.

2.4. Maloljetnički zatvor

Novina je da se maloljetnički zatvor može izreći starijem maloljetniku za kazneno djelo za koje je zakonom propisana kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, a dosad je bilo moguće izreći maloljetnički zatvor tek za kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora

od pet godina ili teža. Iako je riječ o pooštravanju kaznenih sankcija zbog učestalih kaznenih djela koja su bila nasilnoga karaktera, ova zakonska izmjena mogući je odgovor na takva kaznena djela. Sigurno je da će sudska praksa i nadalje nalagati maloljetnički zatvor samo iznimno kod teških kaznenih djela s teškim posljedicama i kada se ne mogu primijeniti odgojne mjere jer se i nadalje treba primjenjivati princip postupovnosti.

Posebno je u stavku 4. članku 25. istaknuto da će se svako lišenje slobode u vezi s kaznenim djelom uračunati u izrečenu kaznu maloljetničkog zatvora (ovdje se pod lišenjem slobode ne misli samo na pritvor i istražni zatvor već i na institucionalne privremene mjere ili istražni zatvor u domu).

Izostavljeno je u članku 27. da se osuđenik na kaznu maloljetničkog zatvora može pustiti na uvjetni otpust tek nakon što je proveo šest mjeseci u kaznenom zavodu, iz razloga što je nekim maloljetnicima izrečena kazna maloljetničkog zatvora koja može trajati šest mjeseci, pa stoga takav maloljetnik nema mogućnost uvjetnog otpusta. Stoga je uređen uvjetni otpust iz maloljetničkog zatvora na način da je on moguć nakon izdržane trećine kazne, što je u odnosu na punoljetne osuđenike i kaznu zatvora povoljnije za maloljetnika.

Novina kod pridržaja izricanja maloljetničkog zatvora je u tome da je određeno da odgojne mjere koje su izrečene uz pridržaj ne mogu trajati dulje od vremena provjeravanja. Također je novina posebna mogućnost da se uz pridržaj izricanja maloljetničkog zatvora postavi uvjet da se maloljetnik podvrgne izrečenoj sigurnosnoj mjeri obveznog psihijatrijskog liječenja, obveznog liječenja od ovisnosti ili zabrani upravljanja motornim vozilom. Mogućnost suda da po isteku godine dana vremena kušnje izrekne konačni odustanak izricanja kazne, izostavljena je iz zakona, jer se to nije primjenjivalo od 1998., otkad je prvi Zakon o sudovima za mladež stupio na snagu.

Novina je da će sud koji vodi postupak zbog novoga kaznenog djela počinjenog prije isteka vremena provjeravanja izreći kaznu za prije počinjeno kazneno djelo, ako to ocijeni potrebnim, a neće, kako je dosad bilo, to činiti sud koji je pridržao izricanje maloljetničkog zatvora. Sud je osobito obvezan naknadno izreći maloljetnički zatvor ako se maloljetnik suprotstavlja provođenju odgojnih mjera ili se bez opravdanog razloga ne podvrgne sigurnosnoj mjeri.

Dulje je vrijeme unutar kojega se može naknadno izreći kazna jer je u prijašnjem zakonu to bilo unutar šest mjeseci nakon proteka vremena kušnje ili nakon dovršenja postupka zbog novoga kaznenog djela, a sada je propisano vrijeme od jedne godine nakon proteka vremena provjeravanja. Potpuno je izostavljeno vrijeme nakon dovršenja novog postupka jer se to vrijeme ne može predvidjeti, pa bi ono nekada bilo i neopravdano predugo.

2.5. Sigurnosne mjere

Izmjena u stavku 1. članka 31. glasi da se sve sigurnosne mjere uz odgojnu mjeru i kaznu maloljetničkog zatvora mogu primijeniti osim sigurnosne mjere zabrane obavljanja zvanja, djelatnosti ili dužnosti, a sigurnosna mjera zabrane upravljanja motornim vozilom može se i nadalje primijeniti samo na starijeg maloljetnika.

U stavku 2. članka 31. pojašnjena je mogućnost trajanja sigurnosne mjere psihijatrijskog liječenja i obveznog liječenja od ovisnosti, a što je za maloljetnike kraće vrijeme (tri godine) od vremena koje je moguće za primjenu u slučaju punoljetnih osoba (prema Kaznenom zakonu to je pet godina).

3. Kazneno djelo počinjeno u starijoj maloljetnosti

Stavkom 2. članka 33. za djela počinjena u starijoj maloljetnosti, kada je osoba u vrijeme suđenja navršila 23 godine života, i nadalje je propisana obveza da se umjesto maloljetničkog zatvora izrekne zatvor, međutim izričito se navodi da je moguće izreći i uvjetnu osudu po općim propisima. Pojašnjeno je da će pri izricanju kazne zatvora sud odmjeriti kaznu u granicama tako da zatvor ne može biti kraći od šest mjeseci ni dulji od pet godina, a za posebna kaznena djela do deset godina, te da se za stjecaj kaznenih djela izriče jedinstvena kazna maloljetničkog zatvora.

4. Nadležnost sudova i specijalizacija sudaca i državnih odvjetnika

U članak 37. umetnut je stavak 2., kojim se određuje da će se i u stalnim službama, i to u poimenično navedenih šest općinskih sudova, osnovati odjeli za mladež. Upitno je hoće li se u županijskim sudovima koji su stalne službe odvijati i obavljati poslovi sudova za mladež ili ova odredba znači da se smanjuje broj županijskih sudova za mladež, dakle da bi trebalo postojati 15 županijskih sudova nadležnih za mlade.

Nažalost, broj sudova za mladež nije smanjen, već je zadržan isti broj sudova, koji ne mogu i nisu usko specijalizirali suce, pa opet suci za mladež sude sve predmete, i kaznene, i predmete iz drugih pravnih grana.

Pojašnjena je obveza sudaca za mladež i državnih odvjetnika da moraju imati izraženu sklonost, a ne „nagnuće“, kako je u prijašnjem zakonskom tekstu bilo navedeno, što je dovodilo do nedoumice. Sada se jasnije traži ovladavanje osnovnim znanjima s područja kriminologije, socijalne pedagogije, psihologije mladih i socijalnog rada za mlade osobe, a to je dužnost edukacije u nadležnosti Ministarstva pravosuđa i Pravosudne akademije (članak 126. Zakona).

Suci porotnici po novom Zakonu moraju imati radnog iskustva u stručnom odgojnom radu s mladim osobama, a ne samo iskustva u odgoju mladih osoba, dakle traže se one osobe koje su radile u školi, kao nastavnici, odgajatelji u ustanovama s maloljetnicima, liječnici školske medicine i slično.

Kako je izmijenjena uloga državnog odvjetnika i suca za mladež u odnosu na pripremni postupak, tako je izmijenjena i uloga stručnih suradnika u sudu, pa se stoga u stavku 2. govori samo o radu vezano uz sjednicu vijeća ili raspravu, a ne više i o postupku u tijeku pripremnog postupka.

Od članka 37. do članka 47. određeni su odredbama ustrojstvo, nadležnost i sastav sudova za mladež u jednom slijedu, tako da se ne nalaze kao u prijašnjem Zakonu na dva različita mjesta, o ustrojstvu sudova i o nadležnosti i sastavu suda, što je koncepcijski jednostavniji tijek Zakona.

5. Postupak prema maloljetnicima

5.1. Tužitelj

U postupku prema maloljetniku određuje se da je ovlašteni tužitelj državni odvjetnik, dakle i nadalje oštećenik kao tužitelj iz Zakona o kaznenom postupku ne može biti ovlašteni tužitelj prema maloljetniku.

5.2. Branitelj

Pravo na branitelja maloljetnik ima od prvog ispitivanja do pravomoćnog okončanja kaznenog postupka, pri donošenju odluke o zamjeni odgojne mjere zavodskom odgojnom mjerom i pri naknadnom izricanju maloljetničkog zatvora. U sva tri slučaja obrana je obvezna. Izmjena dosadašnjega zakonskog teksta je ta što je obrana obvezna bez obzira za zapriječenu kaznu zatvora za pojedino kazneno djelo, a u prijašnjem Zakonu obrana je bila obvezna samo za kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora dulja od tri godine.

Novina je da se branitelj postavlja iz redova odvjetnika s izraženim sklonostima i osnovnim znanjima u području odgoja i skrbi za mlade s popisa odvjetnika za mladež Hrvatske odvjetničke komore. Nedozvoljen je dokaz ako je maloljetnik ispitan bez prisutnosti branitelja.

5.3. Dovođenje maloljetnika

Novina je da se maloljetnik dovodi bez vezivanja s policijskim službenicima u civilnoj odjeći i u vozilu bez policijskih oznaka, što nije bilo određeno navedeno u starom zako-

nu. Samo iznimno maloljetnik će se vezati ako je riječ o opasnom počinitelju za kojega se sumnja da je počinio kazneno djelo s elementima nasilja.

5.4. Prikupljanje podataka o ličnosti i objava postupka

Manja je izmjena članka 58., koja govori o psihičkoj razvijenosti maloljetnika, za razliku od dosadašnje ocjene duševne razvijenosti maloljetnika.

Novina je u izričaju da su izvidi kaznenih djela i postupak prema maloljetniku tajni to što je sada točno navedeno da sudac za mladež ili državni odvjetnik za mladež mogu odobriti objavljivanje dijela postupka ili dijela odluke o maloljetniku, s time da se i nadalje ne smije navesti ime maloljetnika i podaci na temelju kojih bi se moglo zaključiti o kojem je maloljetniku riječ.

Ovim zakonskim propisom u stavku 2. članku 61. pojašnjeno je da se postupak prema maloljetniku može iznimno spojiti s prethodnim ili kaznenim postupkom protiv punoljetne osobe, dakle u vrijeme kada postupak provodi državni odvjetnik za mladež.

Nova je odredba u stavku 4. članku 61. da je u jedinstvenom postupku za maloljetnika i punoljetne počinitelje nadležan sud za mladež.

5.5. Uhićenje

Nova odredba o uhićenju i pritvoru regulirana je na način da je moguće maloljetnika uhititi, dovesti pritvorskom nadzorniku, koji će obavijestiti suca za mladež, državnog odvjetnika, maloljetnikove roditelje, socijalnu skrb, a po nalogu državnog odvjetnika policija će uhićenog maloljetnika dovesti sucu za mladež radi ispitivanja. Ostavljena je mogućnost da sudac za mladež na obrazloženi prijedlog državnog odvjetnika odredi prema maloljetniku pritvor ili istražni zatvor ili da uhićenika pusti na slobodu. U policiji uhićenik će u pritvorskoj jedinici biti odvojen od punoljetnih uhićenika. Samo iznimno o uhićenju i pritvoru odlučuje sudac istrage.

5.6. Mjera opreza, privremena mjera

Po ovom posebnom zakonu za mladež mjeru opreza prema maloljetniku do podnošenja prijedloga određuje sudac za mladež, a nakon podnošenja prijedloga vijeće za mladež.

Privremene mjere prema maloljetniku po novom zakonu do prijedloga donosi sudac za mladež, nakon podnošenja prijedloga vijeće za mladež, a svaka dva mjeseca se ispituje osnovanost takve odluke, s time da se vrijeme provedeno u privremenom smještaju u ustanovi socijalne skrbi uzima kao vrijeme trajanja zavodske odgojne mjere. Kako će se

svako lišenje slobode uračunati i u maloljetnički zatvor, može se zaključiti da će se i vrijeme provedeno u privremenom smještaju uračunati u maloljetnički zatvor.

5.7. Istražni zatvor

Novina je da se istražni zatvor izvršava na način da se maloljetnik smješta u zatvorenu zavodsku ustanovu. U stavku 3. članka 66. opisano je kako treba izgledati zatvorena zavodska ustanova, a u stavku 4. rečeno je da se smještaj u zatvorenoj zavodskoj ustanovi uzima kao vrijeme trajanja zavodske odgojne mjere, s time da je dužnost suca za mladež da jedanput tjedno obilazi maloljetnike.

Ukupno trajanje istražnog zatvora za maloljetnike ne može prijeći polovinu vremena koje je propisano za odrasle osobe prema Zakonu o kaznenom postupku. U prethodnom postupku sudac za mladež određuje istražni zatvor na mjesec dana, a iz opravdanih razloga na prijedlog državnog odvjetnika produljuje ga za još mjesec dana, a ako se prema maloljetniku vodi pripremni postupak, na prijedlog državnog odvjetnika zatvor se može produljiti za još mjesec dana.

Nakon podnošenja prijedloga svakih se mjesec dana obavlja kontrolno ispitivanje postojanja uvjeta za primjenu mjere.

Novina je da će se o određivanju istražnog zatvora u domu zatražiti suglasnost od roditelja o primjeni tehničkih sredstava, a o nadzoru nad izvršenjem mjere izvijestit će se policijsko tijelo i služba za probaciju.

5.8. Izvidi kaznenih djela

Posebno specijalizirani policijski službenici provode izvide kaznenih djela u postupku prema maloljetniku i ti izvidi mogu obuhvatiti i podatke o osobnim i obiteljskim prilikama maloljetnika.

5.9. Svrhovitost

Novina je stavak 2. članka 71.: ako je maloljetnik prijavljen za više kaznenih djela, a svrhovito je da mu se izrekne maloljetnička sankcija samo za jedno kazneno djelo, jer pokretanje postupka za druga kaznena djela ne bi bitno utjecalo na odabir maloljetničke sankcije, državni će odvjetnik odlučiti da nema osnove za vođenje kaznenog postupka, ali samo za kaznena djela za koja je zapriječena kazna zatvora do pet godina.

Novina su nove uvjetovane spremnosti maloljetnika, pri odlučivanju o uvjetovanoj svrhovitosti, i to da se ispriča oštećeniku, da se uključi u postupak posredovanja kroz izvansudsku

nagodbu, da se podvrgne postupku odvikavanja od droge ili drugih ovisnosti (bez suglasnosti maloljetnikovih roditelja, kako je to prijašnji zakonski tekst tražio), da se uključi u pojedinačni i skupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade, da se radi provjere znanja prometnih propisa uputi u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača i druge obveze koje su primijenjene s obzirom na počinjeno kazneno djelo te osobne i obiteljske prilike maloljetnika.

6. Istražitelji za mladež, državni odvjetnici za mladež i suci za mladež

U novom postupovnom pravilu u postupku prema maloljetnicima postupaju državni odvjetnici za mladež i istražitelji za mladež. Radnje će iznimno poduzeti drugi državni odvjetnik ili istražitelj.

Kada je u Zakonu o kaznenom postupku propisano postupanje suca istrage u predmetima prema maloljetniku, postupaju suci za mladež, a samo iznimno sudac istrage, koji o tome mora obavijestiti suca za mladež.

6.1. Pripremni postupak

Novina je da pripremni postupak provodi državni odvjetnik za mladež, i to samo za najteža kaznena djela (zapriječena kazna zatvora dulja od 12 godina) donošenjem naloga o pokretanju pripremnog postupka.

Prema Zakonu o kaznenom postupku državni odvjetnik poduzima dokazne radnje za koje postoji opasnost od odgode ili koje su svrhovite za odlučivanje o podizanju optužnice. Dakle, u postupcima gdje se ne provodi pripremni postupak, državni odvjetnik poduzima te radnje, odnosno može dati prijedlog da se ispita dijete ili maloljetna osoba kao svjedok sucu za mladež.

Državni odvjetnik će ispitati maloljetnika na samom početku, osim ako ne postoji opasnost od odgode za provođenjem neke druge dokazne radnje. Takvo ispitivanje maloljetnika mora biti snimljeno jer se inače ne može upotrijebiti kao dokaz.

Ako je maloljetnik bio predveden po policiji nakon uhićenja, po nalogu državnog odvjetnika radi ispitivanja te ga je sudac za mladež ispitao, može se smatrati da je ovo prvo ispitivanje na samom početku i provedeno. Ispitivanje kod suca za mladež za razliku od ispitivanja kod državnog odvjetnika ne mora se snimati i nije dokaz koji bi bio nedozvoljen ako ne postoji snimka.

Zadiranje u tjelesni integritet maloljetnika moguće je jedino po obrazloženom prijedlogu državnog odvjetnika, a o čemu nalogom odlučuje sudac za mladež.

Dokazno ročište u postupku koji se vodi prema maloljetniku provodi sudac za mladež na prijedlog državnog odvjetnika ili maloljetnika i na tom dokaznom ročištu moraju biti prisutni državni odvjetnik i branitelj maloljetnika.

Dakle, u prethodnom postupku prema maloljetniku, npr. ispitivanje po članku 292. Zakona o kaznenom postupku, ispitivanje djeteta kao svjedoka ili djeteta kao oštećenika, provodi sudac za mladež. Takvom dokaznom ročištu, iako je obvezan prisustvovati odvjetnik i branitelj maloljetnika, iznimno je moguće da se o poduzimanju dokazne radnje ne obavijesti branitelj ako radnja ne trpi odgodu. Ujedno, na dokaznom ročištu može biti nazočan predstavnik socijalne skrbi, roditelj maloljetnika, žrtva ili oštećenik.

Međutim, i nadalje ostaje obveza da sud i tijela u postupku paze da postupak ne djeluje štetno na maloljetnika, pa stoga, ako su žrtva i oštećenik maloljetne osobe, samo u posebnim postupcima dozvoliti će im se prisustvovanje na dokaznom ročištu.

Nedozvoljen je dokaz uzeti iskaz, dan nalaz i mišljenje ako o zadiranju u maloljetnikov tjelesni integritet nije odlučio nalogom sudac za mladež, odnosno ako na dokaznom ročištu nije prisustvovao državni odvjetnik i branitelj, a nije riječ o izuzetku od članka 77. stavka 4. Zakona o sudovima za mladež.

U maloljetničkom postupku obveza je i državnog odvjetnika i suda da se prikupe svi podaci o maloljetniku, njegovoj obitelji, životu i radu (posebno rizični i zaštitni činitelji) kako bi se moglo procijeniti koja bi odgojna mjera ili maloljetnička sankcija najbolje ostvarila svrhu izricanja. Kako je pripremni postupak odnosno prethodni postupak dan u nadležnost državnom odvjetniku, već u toj fazi postupka prikupit će se svi podaci o maloljetniku i, ako je potrebno, dati i prijedlog sucu za mladež da nalogom odredi vještačenje ako je potrebna ocjena maloljetnikova zdravstvenog stanja, psihofizičke razvijenosti ili svojstava. U maloljetničkim predmetima, ako u domovima za odgoj, centrima za odgoj djece i mladeži ili drugim institucijama socijalne skrbi postoji osposobljen dijagnostički tim stručnjaka, socijalnih radnika, socijalnih pedagoga, psihologa i psihijatra, takvo se vještačenje u pravilu treba povjeriti superspecijalističkim ustanovama koja rade s djecom. Povjeravanje vještačenja psihijatrijskim ustanovama koje se isključivo bave odraslim počiniteljima kaznenih djela često ne dovodi do dobroga krajnjeg rezultata, a to je točno utvrđivanje odgojne mjere koja bi na maloljetnika najbolje djelovala.

Iako je riječ o instruktivnom roku od osam dana, državni je odvjetnik dužan po završenom pripremnom postupku, odnosno po prikupljanju svih podataka u prethodnom postupku dati prijedlog za izricanje maloljetničke sankcije ili obustaviti pripremni postupak. Zakonodavac je smatrao da jednako pravo na hitnost imaju i kazneni predmeti za koje se provodi pripremni postupak kao i oni za koje se pripremni postupak ne treba provesti. Obveza da se izvještava viši državni odvjetnik čini tu obvezu državnog odvjetnika obvezu-

jućom jer će u protivnom viši državni odvjetnik prozvati nižega državnog odvjetnika zbog propusta u radu.

U stavku 2. članka 79. propisan je način obustave pripremnog postupka, i to iz razloga zbog kojih se prema Zakonu o kaznenom postupku obustavlja istraga, ali i s dodatnom mogućnošću da se obustavlja postupak i zato što vođenje postupka prema maloljetniku nije svrhovito, dakle postoji kazneno djelo, maloljetnik ga je počinio, ali nije svrhovito izricati mu neku odgojnu mjeru.

Nakon što državni odvjetnik postupi po stavku 1. članka 79., dakle, dâ prijedlog za izricanje maloljetničke sankcije ili nalogom obustavi pripremni postupak, u roku od osam dana obavijestit će oštećenika i socijalnu skrb nadležnu za postupanje prema prebivalištu ili boravištu maloljetnika.

U kaznenim predmetima prema maloljetniku postupa isključivo državni odvjetnik, ali ako državni odvjetnik nalogom obustavi pripremni postupak, oštećenik može zahtijevati da vijeće za mladež odluči o nastavku postupka. Kako sud nije odlučivao u pripremnom postupku, zakonodavac se odlučio o istoj razini odlučivanja i državnog odvjetnika, i suda. Tako, primjerice, ako je općinski državni odvjetnik nalogom obustavio pripremni postupak, općinski će sud odlučivati o oštećenikovu zahtjevu za nastavak postupka.

Ako vijeće tog suda odluči da je zahtjev osnovan, donijet će rješenje o nastavku postupka, a državni odvjetnik taj će postupak i nastaviti jer i nadalje ostaje jedini tužitelj u postupku prema maloljetniku.

Većina postupaka prema maloljetnicima vodit će se bez provođenja pripremnog postupka jer je riječ o kaznenim djelima za koje je zapriječena kazna ispod 12 godina zatvora, pa je stoga zakonodavac odlučio da ne smije postojati nesigurnost maloljetnika hoće li se prema njemu voditi kakav postupak, zbog čega je državni odvjetnik dužan u roku od šest mjeseci od upisa kaznene prijave u upisnik kaznenih prijava, osim ako nije zatražio zbog uvjetovanog oportuniteta da maloljetnik nešto učini, pa to može trajati i više od šest mjeseci, donijeti odluku o kaznenoj prijavi, dakle ili odlučiti da nema osnove za vođenje kaznenog postupka ili dati prijedlog za izricanje maloljetničke sankcije.

U stavku 2. članka 81. navedena je iznimka dužine trajanja prethodnog postupka, koji vodi državni odvjetnik, i to da viši državni odvjetnik može produljiti taj rok za još tri mjeseca, dakle, sveukupno devet mjeseci od upisa kaznene prijave u upisnik kaznenih prijava.

U stavku 3. članka 81. navodi se zakonska pretpostavka da se odustaje od vođenja kaznenog postupka ako državni odvjetnik ne da prijedlog za izricanje maloljetničke sankcije u šest odnosno devet mjeseci.

6.2. Prijedlog za izricanje maloljetničke sankcije

Kada državni odvjetnik daje prijedlog za izricanje maloljetničke sankcije, smatra se da je prikupio podatke i u odnosu na kazneno djelo i u odnosu na maloljetnikovu osobnost, a prije davanja prijedloga mora ispitati maloljetnika, jer je to i prva dokazna radnja koju mora provesti prema članku 76. Zakona o sudovima za mladež.

U stavku 2. članka 82. navedeno je što sve prijedlog državnog odvjetnika treba sadržavati, a to su svi sadržaji koji su inače obvezni za optužnicu: ime i prezime maloljetnika, nadimak, ime i prezime roditelja, djevojačko obiteljsko ime majke, gdje je rođen, gdje stanuje, dan, mjesec i godina rođenja, narodnost, državljanstvo, zanimanje, zvanje, zaposlenost, koje je škole završio, OIB, obiteljske prilike, imovno stanje, vodi li se neki postupak za drugo djelo i tko mu je zakonski zastupnik. Ujedno se za prijedlog navodi da državni odvjetnik mora imati prikupljene podatke o ličnosti maloljetnika i dati prijedlog da se maloljetnik kazni, odnosno da se na njega primijeni odgojna mjera. Posebno je navedeno da se sadržaj o podacima o ličnosti maloljetnika mora izložiti tako da ne djeluje štetno na maloljetnikov odgoj.

6.3. Ispitivanje prijedloga

Predsjednik vijeća provodi zapravo postupak prethodnog ispitivanja prijedloga utvrđujući ima li osnova za vođenje postupka, dakle ima li dokaza, odnosno je li taj postupak svrhovit te, ako ustanovi da nema svih uvjeta, može rješenjem odbaciti prijedlog. Redovni pravni lijek mogu podnijeti državni odvjetnik i oštećenik i o tome će odlučivati viši sud u vijeću za mladež. Ako nakon prethodnog ispitivanja osnovanosti prijedloga rješenjem ne odbaci prijedlog, predsjednik vijeća u roku od osam dana sazvat će sjednicu vijeća.

6.4. Započinjanje kaznenog postupka

Važan je datum naloga predsjednika vijeća kojim saziva sjednicu vijeća jer time započinje kazneni postupak prema maloljetniku. Dotad je riječ samo o prethodnom postupku koji nema posebni postupak vođenja i koji ne ograničuje prava maloljetnika, osim onih predviđenim zakonom.

Nalogom koji je propisan u članku 83. ovog Zakona određuje se sjednica vijeća, taj nalog potpisuje predsjednik vijeća, odnosno sudac koji će biti predsjednik vijeća u sjednici vijeća, te će na temelju članka 45. vijeće za mladež općinskog suda suditi u sastavu od jednog suca za mladež i dva suca porotnika za mladež, kao i na županijskom sudu. Dakle, na tu sjednicu će se pozvati stranke, državni odvjetnik i maloljetnik, a uz njega branitelj, roditelji maloljetnika, žrtva i oštećenik, predstavnik centra za socijalnu skrb i stručni suradnik suda koji daje mišljenje vezano za prijedlog o maloljetničkoj sankciji.

6.5. Sjednica vijeća

Obvezni su na sjednici vijeća prisustvovati državni odvjetnik i branitelj jer se u protivnom sjednica vijeća neće održati. Ako se maloljetnik očitovao da je počinio kazneno djelo i ako su predložene izvanzavodske odgojne mjere, one se na toj sjednici mogu i izreći.

Rasprava se mora održati ako se maloljetniku izriče maloljetnički zatvor ili zavodska odgojna mjera, odnosno ako se očitovao da nije počinio kazneno djelo koje se navodi u prijedlogu.

Sjednica vijeća imat će sličan tijek kao početak rasprave jer se odmah utvrđuje istovjetnost maloljetnika te ga se obavještava o njegovim pravima i zapisnički se konstatira je li ta prava razumio. Potom će državni odvjetnik izložiti opis kaznenog djela, dakle, činjenični opis, pravni opis i pravnu kvalifikaciju i dokaze na kojima temelji prijedlog, pa će nakon toga predsjednik vijeća pozvati maloljetnika da se očituje o počinjenju kaznenog djela. Ako se maloljetnik ne želi očitovati, smatra se da poriče počinjenje djela.

Na prvoj sjednici vijeća maloljetnik koji se očitovao da je počinio kazneno djelo može dobiti izvanzavodsku odgojnu mjeru, međutim, iako je obveza da sjednici vijeća prisustvuju državni odvjetnik i branitelj, samo iznimno vijeće može izreći ovu izvanzavodsku odgojnu mjeru i kad maloljetnik ne dođe na sjednicu, ali uz pretpostavku da njegova prisutnost nije nužna i ako se očitovao da je počinio kazneno djelo u prisutnosti branitelja. Riječ je o iznimkama jer je važno da se maloljetniku obrazloži izrečena izvanzavodska odgojna mjera i pojasni što se očekuje u sljedećem razdoblju od njega. Ipak, ako maloljetnik otputuje zbog zdravstvenih razloga, a sjednica vijeća je bila odgođena zbog pribavljanja nekog dokumenta, a maloljetnik se očitovao o počinjenju djela uz branitelja, maloljetnikova nazočnost na sjednici nije nužna.

Međutim, ako je maloljetnik u prisutnosti branitelja naveo da nije počinio kazneno djelo, pozvat će se branitelj maloljetnika da odredi koji dio prijedloga poriče i iz kojih razloga, potom će se pozvati stranke, dakle državni odvjetnik, maloljetnik i oštećenik da obrazlože dokazne prijedloge koje namjeravaju izvesti na raspravi. Sastavit će se raspravni spis uz sudjelovanje stranaka.

U slučajevima maloljetnika odredbe Zakona o kaznenom postupku primjenjivat će se kada je riječ o pripremi za raspravu, upravljanju raspravom, pretpostavkama za održavanje rasprave, odgodi i prekidanju rasprave, zapisniku i tijeku rasprave, no vijeće za mladež može odstupiti od tih pravila ako njihova primjena u konkretnom slučaju ne bi bila svrhovita. U svakom pojedinom predmetu neće se donositi posebna odluka na temelju članka 86. stavka 1. Zakona o sudovima za mladež, već će se pretpostaviti, ako je postupak drugačiji od postupka prema Zakonu o kaznenom postupku, da je to odluka suda jer je u postupanju prema maloljetnicima svrhovitost vrlo važna.

6.6. Rasprava

Na raspravu će se osim tužitelja i oštećenika, zakonskih zastupnika i, opunomoćenika pozvati maloljetnik i njegov branitelj, po potrebi i tumač, što je u potpunosti u skladu sa Zakonom o kaznenom postupku, ali specifično je što će biti pozvani i roditelji maloljetnika, skrbnik, udomitelj, predstavnik socijalne skrbi i ustanove u kojoj se maloljetnik nalazi, ali i stručni suradnik suda koji daje mišljenje o maloljetničkim sankcijama. Rasprava se može održati i bez prisutnosti roditelja i predstavnika socijalne skrbi, međutim ne može se održati bez nazočnosti državnog odvjetnika i branitelja.

Zakonodavac je i nadalje predvidio da se tijekom rasprave mogu udaljiti sve osobe osim odvjetnika i branitelja, dakle maloljetnik i njegov roditelj, kako tijek rasprave ne bi štetno utjecao na odgoj djeteta. Predsjednik vijeća na primjeren će način obavijestiti maloljetnika nakon vraćanja u raspravu o provedenom postupku.

Za razliku od Zakona o kaznenom postupku, u maloljetničkom postupku na glavnoj raspravi maloljetnik će se ispitati na početku dokaznog postupka, osim ako ne zahtijeva drugačije, o čemu se maloljetnika mora poučiti. Tako maloljetnika prvi ispituje predsjednik vijeća, nakon toga branitelj, pa državni odvjetnik.

6.7. Odluka vijeća za mladež

Zakonodavac je u članku 88. ostao pri prijašnjim rješenjima Zakona o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 12/2002.). Posebno je važno istaknuti da se razlozi u rješenju ili presudi koji bi mogli imati negativan učinak na maloljetnikov odgoj neće izložiti, kao npr. obrazloženje asocijalnog ponašanja njegovih roditelja i iznošenje negativnih detalja.

Zakonodavac je ostavio ista zakonska određenja, a to je da se samo iznimno maloljetnik može osuditi na plaćanje troškova kaznenog postupka i na ispunjenje imovinskopravnog zahtjeva, i to samo kada mu je izrečena kazna, a ako ima vlastite prihode ili imovinu, i kada mu je izrečena odgojna mjera.

Posebna novina je da, ako je maloljetniku izrečena zavodska odgojna mjera, maloljetnik može biti rješenjem upućen u odgojnu ustanovu ili odgojni zavod, i to odmah nakon rasprave, kada tu odluku donosi raspravno vijeće ili kasnije, kada tu odluku donosi izvanraspravno vijeće, odnosno vijeće izvan sjednice. Nakon rasprave odluka se donosi nakon ispitivanja maloljetnika u prisutnosti branitelja, a naknadno, kada odluku donosi vijeće izvan rasprave, prije tog rješenja mogu biti ispitani roditelji, skrbnik ili udomitelj maloljetnika.

Stoga se može zaključiti da se maloljetnik može uputiti na izvršavanje zavodske odgojne mjere i prije pravomoćnosti, a nakon što ga se o tome ispita u prisutnosti branitelja, a o

tome se mogu ispitati i njegovi roditelji, s time da žalba na to rješenje ne zadržava izvršenje rješenja, pa će se maloljetnik prevesti u odgojni zavod odmah po donošenju tog rješenja. Iako je takvo rješenje bilo moguće i po dosadašnjem zakonu, sada je precizirano kako i kada te u kojim se uvjetima donosi rješenje.

Izmjena je u zakonskom tekstu i to da se u drugom stupnju može preinačiti prvostupanjska presuda i izreći kazna maloljetničkog zatvora ili zavodska mjera iako prvostupanjskom odlukom to nije učinjeno. Međutim, kako je riječ o težoj sankciji, dopuštena je žalba trećem stupnju, gdje će se odlučivati samo o kazni, odnosno primjeni mjere.

Novina je da, ako kazna ne bude naknadno izrečena u roku od jedne godine od dana prestanka vremena provjeravanja, donijet će se rješenje o brisanju te osude u postupku pri naknadnom odlučivanju o izricanju maloljetničkog zatvora i brisanju osude. Naime, dosadašnji zakon je propisivao da se može i u roku od šest mjeseci od dana prestanka vremena kušnje ili od dovršenja postupka zbog novog dijela, donijeti rješenje o utvrđivanju brisanja te osude, no tih šest mjeseci od prestanka vremena kušnje bilo je prekratko vrijeme da se sa sigurnošću može zaključiti da nije došlo do nove osude maloljetnika.

Novim zakonskim propisom utvrđeno je da se odredbe o izvršenju sankcija odnose samo na opće propise, a ne i na način izvršenja ili na određenje pojedinačnog programa jer je isto određeno Zakonom o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje („Narodne novine“, br. 153/2009.) (članak 5. i 7. navedenog Zakona), koji se odnose na zaštitu ljudskog dostojanstva i programiranje izvršavanja. Odgojne se mjere izvršavaju nakon pravomoćnosti sudske odluke, s time da se podrazumijeva da nema drugih zakonskih smetnji ili kada se to izričito zakonom navodi kao u članku 90. stavku 4. kod izricanja zavodskih odgojnih mjera. Tada će se odluka o izrečenoj odgojnoj mjeri u roku od osam dana od pravomoćnosti dostaviti centru za socijalnu skrb na čijem se području nalazi prebivalište maloljetnika. Dakle, za sve odgojne mjere nadležan je centar za socijalnu skrb, i to tako da se maloljetnik poziva i upućuje, tako da mu se dostavlja rješenje o upućivanju na izvršenje odgojne mjere.

Zakonodavac je ostao pri propisu da troškove izvršenja odgojnih mjera snosi državni proračun, međutim i nadalje ostaje obveza da dio troškova snose i roditelji i da o tome odlučuje sud pri donošenju odluke ili naknadno kada utvrdi sve podatke o imovini i svim prihodima roditelja. Odluku donosi u obliku rješenja i to se rješenje može izmijeniti ako se izmijene prilike u roditelja.

7. Nadzor nad izvršavanjem odgojnih mjera

Zakonodavac je izmijenio obvezu ustanova upravitelja i ravnatelja odgojnog zavoda i naložio da svaka tri mjeseca dostavljaju sudu izvješće o ponašanju maloljetnika, dok je

obveza suca za mladež i državnog odvjetnika ostala da dva puta godišnje obilaze maloljetnike koji su smješteni u ustanovama.

Kod izvršavanja izvanzavodskih odgojnih mjera socijalna skrb dužna je dostaviti svaka tri mjeseca izvješće o tijeku izvršenja mjera, a sudac može uvijek zahtijevati od socijalne skrbi i stručnog suradnika izvješće bez obzira na obvezu izvještavanja svaka tri mjeseca.

Člankom 99. utvrđuje se kako će se donositi odluka o obustavi ili zamjeni odgojne mjere. Obustavu i zamjenu mogu predložiti maloljetnik, njegov zakonski zastupnik, državni odvjetnik, ravnatelj ustanove, upravitelj odgojnog zavoda, služba koja provodi pojačani nadzor nad maloljetnikom, dakle socijalna skrb i sam sud po službenoj dužnosti, a što mu priprema stručni suradnik u sudu. Sjednica vijeća će se održati na način da će se ispitati maloljetnik, roditelj ili skrbnik ili druge osobe, a time se misli odgajatelj ustanove, udomitelj i druga osoba koja ima podatke o ponašanju maloljetnika, pročitat će se izvješća ustanove u kojoj maloljetnik izvršava zavodsku mjeru ili izvješće socijalne skrbi kada je riječ o izvanzavodskoj odgojnoj mjeri, s time da će o prijedlogu državni odvjetnik dati mišljenje. Stoga, sjednica može biti pripremljena na način da se unaprijed zatraži od državnog odvjetnika mišljenje ili da se državni odvjetnik pozove na sjednicu vijeća, pa usmeno iznese svoje mišljenje.

Obveza je vijeća za mladež da se sjednica vijeća, kojom se odlučuje o obustavi ili zamjeni odgojne mjere, održi u roku od 15 dana od podnesenog prijedloga, što je redovni postupak. Međutim, člankom 18. stavkom 3. Zakona o sudovima za mladež, kada se predlaže hitna promjena mjere odnosno daje prijedlog za zamjenu odgojne mjere po socijalnoj skrbi, jer nije svrhovito provođenje mjere, ugrožena je sigurnost maloljetnika ili sredine u kojoj se mjera izvršava, sjednica vijeća mora se održati u roku od tri dana.

Zakonodavac je ostavio pravo maloljetniku na pritužbu ravnatelju ustanove, a potom vijeću za mladež županijskog suda na čijem području se ustanova nalazi kako bi se takvo pravo moglo ostvarivati u vrlo hitnom postupku.

8. Izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora

Zakonom o sudovima za mladež ne propisuje se način izvršavanja maloljetničkog zatvora jer je to propisano Zakonom o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, s time da se na izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora odnose i odredbe zakona o izvršavanju kazne zatvora. Ovim je propisima određeno da se ta kazna izdržava u specijaliziranoj kaznionici za maloljetnike ili specijaliziranom odjelu kaznionice, a člankom 7. navedeno je da se kazna maloljetničkog zatvora izvršava u malim skupinama prema dobi maloljetnika, pri čemu se maloljetnicima mora omogućiti pohađanje redovitih školskih programa i organizirana izobrazba.

I nadalje postoji dužnost odlučivanja županijskog suda na čijem se području kazna izvršava o odlukama upravitelja kaznionice, a povodom sudske zaštite osuđenog maloljetnika.

O uvjetnom otpustu maloljetnika s izdržavanja kazne maloljetničkog zatvora odlučuje županijski sud za mladež koji je izrekao kaznu maloljetničkog zatvora, odnosno u čijem se sjedištu nalazi općinski sud koji je izrekao kaznu maloljetničkog zatvora, što će pridonijeti kvalitetnijim odlukama.

O uvjetnom otpustu odlučuje se povodom molbe maloljetnika, njegove obitelji, prijedloga ravnatelja kaznenog zavoda, državnog odvjetnika i po službenoj dužnosti dva mjeseca prije dvije trećine izdržane kazne. Prije zakazivanja sjednice vijeća sud će zatražiti mišljenje državnog odvjetnika, a na sjednici će ispitati maloljetnika, po potrebi predstavnika socijalne skrbi, maloljetnikova roditelja, odgajatelja kaznionice, odnosno pročitati izvješća socijalne skrbi, procjene sigurnosti policije i izvješće ravnatelja kaznenog zavoda. Ako se sud odluči da će uvjetno otpustiti maloljetnika, nije nužno njegovo ispitivanje. Ista je nadležnost suda i kada odlučuje o opozivu uvjetnog otpusta te je sličan i postupak sjednice vijeća.

Literatura

- Bašić, J. (2004.), Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Hirjan, F., Singer, M. (1998.), Komentar Zakona o sudovima za mladež i kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika, MUP RH, Zagreb
- Implementation Handbook for the Convention on the right of the child, UNICEF, 1998.
- Konvencija o pravima djeteta, UISC, Zagreb, 2000.
- Singer, M. (1998), Kaznenopravna odgovornost i zaštita mladeži, Globus, Zagreb
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 111/ 1997., 12/2002.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

Lidija Schauperl, Đurđica Križ, Lidija Čačić*

PRIMJENA ALTERNATIVNIH MJERA U POSTUPANJU PREMA MALOLJETNIM POČINITELJIMA KAZNENIH DJELA

Sažetak

Ovim radom nastoji se prikazati iskustvo stručnih savjetnica Općinskoga državnog odvjetništva u Zagrebu u radu s mladim počiniteljima kaznenih djela, maloljetnicima od 14. do 18. godine života i mlađim punoljetnicima od 18. do 21. godine života. Kod mladih osoba iznimno je važna reakcija društva nakon počinjenja kaznenog djela, pri čemu se posljednjih godina naglašava važnost alternativnih mjera u postupanju prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u skladu s preporukama Vijeća Europe i drugih međunarodnih dokumenata uključujući i Erevansku deklaraciju o postupanju državnih odvjetnika za mladež prema maloljetnicima, čije su preporuke ugrađene i u Zakon o sudovima za mladež u Republici Hrvatskoj. Autorice u radu daju statističke podatke primjene alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj s prikazom odluka državnih odvjetnika za mladež na osnovi kaznenih prijava protiv maloljetnika. Detaljnije se pojašnjava razlika u kriterijima odlučivanja pri primjeni načela svrhovitosti, bezuvjetnoj ili uvjetovanoj, te potom posebnih obveza koje se mogu naložiti u okvirima uvjetovane svrhovitosti. Daju se i zakonske odredbe Zakona o sudovima za mladež, koji je stupio na snagu 1. rujna 2011. u dijelu koji se odnosi na primjenu pretkaznenog postupanja. Nakon prikaza konkretnog rada autorice ističu važnost rada stručnjaka u državnim odvjetništvima i drugim institucijama, odnosno same prakse u kojoj se nailazi na teškoće u provođenju koje se mogu riješiti suradnjom i konkretnim dogovorima.

1. Uvod

Uvažavanje specifičnog položaja mladih osoba u društvu osnovna je pretpostavka valjane kaznenopravne reakcije na društveno neprihvatljivo ponašanje mladih, odnosno na maloljetničku delinkvenciju u užem smislu. Kod mladih osoba, maloljetnih i mlađih punoljetnih, nužno je stoga obuhvatiti sve činitelje koji utječu na njihovo ponašanje, jer u razdoblju odrastanja različiti utjecaji, katkad splet okolnosti, ali i naknadna reakcija na njihovo ponašanje, lako mogu usmjeriti daljnji razvoj mlade osobe u dva smjera: socijalnom i antisocijalnom. Stoga je „naknadna reakcija“ ili postupanje državnog odvjetništva nakon počinjenja kaznenog djela iznimno važna i nužno je dati joj veliku pozornost.

* stručne savjetnice u Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu

Posljednjih godina stalno se naglašava važnost i mnogo se govori o vrijednostima alternativnih mjera u postupanju prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u skladu s preporukama Vijeća Europe i drugih međunarodnih dokumenata uključujući i Erevansku deklaraciju o postupanju državnih odvjetnika za mladež prema maloljetnicima, čije su preporuke ugrađene i u naš Zakon o sudovima za mladež. Da bismo provjerili kako to izgleda u praksi, ukratko ćemo se osvrnuti na odluke državnih odvjetnika za mladež povodom kaznenih prijava prema maloljetnicima.

2. Podaci godišnjeg izvješća za maloljetne počinitelje kaznenih djela

Iz podataka godišnjeg izvješća Državnog odvjetništva Republike Hrvatske za 2010. proizlazi da je od ukupno 3624 donesene odluke za gotovo 50% ili 1780 maloljetnika prijava riješena odbačajem na temelju načela svrhovitosti. Nadalje, za 251 ili za 7% maloljetnika prijava je riješena odbačajem zbog beznačajnosti djela na temelju članka 28. Kaznenog zakona, a pretežno je riječ bila o odbačaju prijava zbog posjedovanja manjih količina marihuane. Samo za 36% (1296) maloljetnika pokrenut je kazneni postupak. Ako tome dodamo i podatak da su sudovi, od ukupno izrečenih odgojnih mjera za 1019 maloljetnika, čak za 32% ili 323 maloljetnika izrekli posebne obveze kao samostalne odgojne mjere, a što zapravo čini jedan širi oblik alternativnog postupanja, tada možemo reći da mi u Hrvatskoj itekako vodimo računa o implementaciji alternativnih mjera u kaznenu politiku prema maloljetnicima. Promatrajući sankcije koje su na sudovima izrečene maloljetnim osobama, može se zaključiti da su zavodske odgojne mjere izrečene za samo 14,3% maloljetnika, a kazna maloljetničkog zatvora za 2,7% maloljetnika.

Podaci o primjeni načela svrhovitosti u državnom odvjetništvu pokazuju da je za 38% ili 682 maloljetnika prijava riješena odbačajem po načelu bezuvjetne svrhovitosti, za 46% ili 822 maloljetnika odbačaj je uslijedio nakon spremnosti maloljetnika da izvrši jednu ili više obveza, dok je za 15% (276) maloljetnika razlog odbačaja kaznene prijave bilo izvršenje neke odgojne mjere koja je u tijeku ili je maloljetnik rješenjem službe socijalne skrbi smješten u ustanovu.

3. Primjena načela svrhovitosti

3.1. Primjena bezuvjetne svrhovitosti

U odnosu na primjenu bezuvjetne ili uvjetovane svrhovitosti može se postaviti pitanje kako razlikovati slučajeve kada je dostatno nakon obavljenog razgovora u državnom odvjetništvu s maloljetnikom i njegovim roditeljima kaznenu prijavu riješiti po bezuvjetnoj svrhovitosti na temelju članka 71. (bivši članak 63.) Zakona o sudovima za mladež (“Narodne novine”, br. 84/2011.), od onih kada bi bilo prikladnije naložiti neku od posebnih obveza i postupiti na

temelju članka 72. (bivši članak 64.) Zakona o sudovima za mladež. Riječ je o vrlo suptilnim razlikama koje za dobro educirane stručnjake ne bi trebale biti problem. Kada bi se govorilo o profilu maloljetnika prema kojima se kaznena prijava, nakon prikupljenih podataka o motivima i načinu počinjenja kaznenog djela te osobnim i obiteljskim prilikama, može odmah riješiti odbačajem, prije svega je važno obratiti pozornost na samo kazneno djelo u kojem ne smije biti elemenata drskosti, nasilja i upornosti. Uglavnom je riječ o blažem kaznenom djelu, situacijski uvjetovanom i uređenim životnim okolnostima maloljetnika. Katkad u praksi ima slučajeva kada maloljetnik počini blaže kazneno djelo, ekscesnoga karaktera i prema njemu zauzima kritičko stajalište, ali u njegovu osobnom i obiteljskom, odnosno školskom okruženju postoje rizični činitelji koji povećavaju vjerojatnost pojave delinkventnog ponašanja i koji zahtijevaju angažiranje službe socijalne skrbi. U tom slučaju prijava se odbacuje po bezuvjetnoj svrhovitosti, a nadležnom centru za socijalnu skrb dostavlja se obavijest o potrebi poduzimanja mjera pomoći u prevladavanju teškoća odrastanja maloljetnika ili savjetodavnog rada s roditeljima. U posljednje vrijeme povećava se broj maloljetnika prema kojima se odbačaj prijave uvjetuje izvršenjem jedne ili više posebnih obveza, ali ne na štetu maloljetnika za koje bi se prijava mogla riješiti po bezuvjetnoj svrhovitosti, već u korist onih maloljetnika za koje bi prije pokretali kazneni postupak i predlagali izricanje odgojnih mjera. Takvom načinu postupanja prema maloljetnicima zapravo je pridonijela i posebna obveza uključivanja u izvansudsku nagodbu, koja je omogućila proširenje kriterija za odabir predmeta čije se rješavanje smatra svrhovitim na ovaj način.

3.2. Primjena uvjetovane svrhovitosti

Kao što je već navedeno, tijekom 2010. u slučaju 822 maloljetnika ili 46% od ukupnog broja prijavljenih maloljetnika primijenjen je članak 64. Zakona o sudovima za mladež, odnosno uvjetovana svrhovitost.

Promatraju li se vrste posebnih obveza, očito je da je najčešće nalagana obveza uključivanja u rad humanitarnih organizacija ili u poslove ekološkog ili komunalnog karaktera (351 ili 42,7%). Riječ je o obvezi koja je zaživjela u praksi 2000., kada je Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi sastavilo popis ustanova u Republici Hrvatskoj u kojima se ova obveza provodi, s vrstama ustanova, imenima mentora – osoba koje provode obvezu u ustanovi, njihovim podacima i poslovima koji se mogu obavljati u pojedinim ustanovama.

Ova se obveza nalaže počiniteljima raznih kaznenih djela, npr. kod prometnih delikata bez težih posljedica ili težih okolnosti počinjenja djela (alkoholiziranost, bahatost, divljanje na cesti), često i kod tjelesnih ozljeda, uz prethodnu procjenu ponašanja mlade osobe općenito (ne smije biti riječ o nasilniku koji se iživljava ili nekog zlostavlja radi iskazivanja vlastite moći), također i kod imovinskih i drugih delikata, ako se procijeni da je takva obveza svrhovita.

Iskustva su u dosadašnjem provođenju ove obveze pozitivna, posebno u situacijama ako mladi počinitelj raspolaže velikom količinom slobodnog vremena (ne pohađa školu, ne radi), jer osjeća da radi nešto važno, tretira ga se kao zaposlenika, postaje dijelom kolektiva, zajedno s majstorom ili mentorom provodi vrijeme za užinu i tako stječe sliku o radnom čovjeku. Kod odabira ove obveze nužno je voditi računa o aktivnostima počinitelja vezanima uz školu, treninge, eventualnu zaposlenost i drugo. Broj sati određuje se prema vrsti kaznenog djela, motivima i načinu počinjenja, kao i stajalištu počinitelja prema tom događaju. Prema dosadašnjim iskustvima najčešće se određuje rad u trajanju od 60 do 100 sati, iznimno maksimalno 120 sati. Smatramo da ne bi bilo svrhovito nalagati izvršenje kraće od 30 sati.

Prema protokolu postupanja pri nalaganju ove obveze nakon sociopedagoške obrade počinitelj potpisuje izjavu o pristanku, potom se zahtjev za posredovanje šalje nadležnom centru za socijalnu skrb, koji bdije nad izvršavanjem obveze. U ustanovi u kojoj se izvršava obveza sastavlja se ugovor o obvezi, koji potpisuju predstavnik centra za socijalnu skrb, mentor i počinitelj. Dosad su počinitelji radili razne vrste poslova kao što su kosidba trave, održavanje cvijeća, čišćenje, poslovi s kućnim majstorom, dostava, pomoć korisnicima primjerice doma umirovljenika, pomoć u kuhinji i drugo, a poželjno je da vrsta rada bude povezana s maloljetnikovim zanimanjem ili interesima. Ova obveza može se izvršavati i u osnovnim školama u obliku pomoći djeci u učenju. Dosad smo imali pozitivnih iskustava s maloljetnicima i češće mlađim punoljetnicima koji su davali instrukcije učenicima s teškoćama u učenju.

Nakon početnog entuzijazma u provođenju posebne obveze rada za opće dobro posljednjih mjeseci, prema povratnim informacijama, prisutan je problem izvršenja ove posebne obveze, koja se najčešće izvršava u domovima umirovljenika, Caritasu ili različitim udrugama. Neke od navedenih ustanova odbijaju prihvatiti maloljetnike na humanitarni rad jer to iziskuje dodatne aktivnosti stručnog djelatnika – mentora. Naime, bilo bi nužno osigurati barem simboličnu naknadu mentorima – provoditeljima ove posebne obveze, čime bi ih se stimuliralo za veći angažman, ali i riješio problem osiguranja maloljetnika od ozljeda za vrijeme izvršenja rada, što je problem koji je već više puta istican.

Po učestalosti nalaganja u pretkaznenom postupku slijedi obveza popravka ili nadoknade štete počinjene kaznenim djelom. Riječ je o posebnoj obvezi kod koje treba pažljivo ocijeniti mogućnosti mladog počinitelja kaznenog djela da istu izvrši, pritom imajući na umu da je često riječ o nezaposlenim osobama, materijalno ovisnima o roditeljima, jer se školuju ili su završili školovanje, a još nisu zaposleni. Osim same nadoknade štete koja je najkonkretnija, jer se nalaže točno određeni iznos (dakle, isplata ili davanje novca u vrijednosti otuđenog ili oštećenog predmeta) određenom oštećeniku, ova obveza ima i šire značenje, vezano uz popravak štete. Popravak štete ne treba biti samo materijalni već se može provesti i na druge načine, ovisno o mogućnostima mladog počinitelja.

U praksi se ova obveza najčešće nalaže kod imovinskih delikata – krađe, teške krađe, oštećenja tuđe stvari, krivotvorenja isprava. U posljednjih pet godina ta se obveza nalagala uglavnom kroz postupak posredovanja u Službi za izvansudsku nagodbu. Prepoznata kao dobra i učinkovita praksa, izvansudska nagodba je od 1. rujna 2011. uvrštena u novi Zakon o sudovima za mladež kao zasebna obveza.

Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim osobama razvijen je u Hrvatskoj prema austrijskom modelu izvansudske nagodbe (ATA,-*Aussergerichtlicher Tatausgleich*) i njemačkom modelu nagodbe između počinitelja i žrtve (TOA,-*Toeter-Opfer-Ausgleich*). Uveden je u Hrvatskoj u okviru projektnih aktivnosti usmjerenih na poboljšanje alternativnih postupanja prema maloljetnicima, a ciljevi trogodišnjeg projekta (2000. – 2003.) bili su razvoj i implementacija modela izvansudske nagodbe u postupanju prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj. Projekt su zajednički provodili Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Udruga Neustart iz Graza.

Prema planu rada osposobljena je skupina stručnjaka – socijalnih pedagoga i socijalnih radnika – za primjenu postupka posredovanja u izvansudskoj nagodbi, uvedena je primjena izvansudske nagodbe u okviru uvjetovane svrhovitosti u Zakonu o sudovima za mladež – tada u okviru posebne obveze popravka ili nadoknade štete, te je objavljen Priručnik o modelu izvansudske nagodbe u Hrvatskoj. Stručna služba za izvansudsku nagodbu ustrojena je u centrima za socijalnu skrb u Zagrebu, Osijeku i Splitu. U planu je bilo i uvođenje izvansudske nagodbe u drugim državnim odvjetništvima, no to nije realizirano zbog nepostojanja stručnih službi u drugim gradovima.

Evaluacija svih dosadašnjih rezultata nedvojbeno upućuje na to da je riječ o visokoprofesionalnom i kvalitetnom te jasno strukturiranom modelu, čijom se primjenom postižu očekivani rezultati efikasnosti (približno 80% uspješno provedenih nagodbi). Rezultati su slični pokazateljima u Austriji.

Osnovna ideja i cilj izvansudske nagodbe jest da se konflikt, koji postoji između dviju ili više strana, a koji je nastao zbog počinjenja kaznenog djela, opet „vrati“ na sudionike i uz pomoć profesionalnih posrednika riješi. Polazi se od pretpostavke da osoba koja je počinila kazneno djelo treba preuzeti odgovornost za počinjeno djelo i biti spremna susresti se s oštećenikom te u skladu s mogućnostima i prema zajedničkom dogovoru popraviti ili nadoknaditi počinjenu štetu. Pritom treba biti jasno da izvansudska nagodba nije ekvivalent materijalnoj nadoknadi štete, već je u području kaznenog prava otvoreno mjesto gdje sudionici u sukobu aktivno sudjeluju u smanjivanju materijalnih i nematerijalnih posljedica kaznenog djela. Cilj je uspješan dogovor, prihvatljiv za obje strane, što čini dobar temelj za miroljubiv zajednički život u budućnosti i prevenciju recidivizma.

Budući da je od 1. rujna 2011. izvansudska nagodba uvedena kao zasebna posebna obveza u okviru članka 72. stavka 1. točke c Zakona o sudovima za mladež, potrebno je uvesti stručne službe za izvansudsku nagodbu na području cijele Hrvatske kako bi se omogućila šira provedba te obveze.

Treća je po redu obveza uključivanja u individualni ili skupni rad u savjetovalištu za mladež. Riječ je o najsloženijoj obvezi koja se nalaže mladim osobama, jer iziskuje posebno educirane stručnjake za provedbu. To je iznimno vrijedna obveza koja se može naložiti samostalno ili u kombinaciji s nekom drugom obvezom u odnosu na gotovo sva kaznena djela mladih počinitelja, koja zadovoljavaju zakonske pretpostavke za njezinu primjenu. Savjetovanjem se utječe na vrijednosni sustav mladog počinitelja, na preuzimanje odgovornosti za vlastito ponašanje, ublažavanje utjecaja osobnih i okolinskih činitelja rizika te naposljetku na sprječavanje ponavljanja kaznenog djela. Nalaže se osobama koje imaju određene teškoće u svom socijalnom prilagođavanju, odnosno adolescentne probleme različite vrste. Vrlo se često primjenjuje na osobe koje su počinile kaznena djela s elementima nasilja, ali i počinitelje drugih kaznenih djela ako se savjetovanje smatra nužnim. Savjetodavni tretman traje od šest mjeseci do godinu dana. Ova posebna obveza treba se izvršavati u savjetovalištima za mlade, a njezin sadržajni aspekt uključuje aktivno sudjelovanje i rad na sebi, a ne samo formalni dolazak savjetodavcu.

U odnosu na izvršenje obveze savjetodavnog tretmana već nekoliko godina postoji problem koji otežava provođenje ove obveze i u pretkaznenom postupanju i pri odgojnoj mjeri izrečenoj u sudskom postupku. Naime, do početka 2007. posebna obveza uključivanja maloljetnika u individualni ili skupni tretman u savjetovalištu za mladež provodila se u savjetovalištima za mladež osnovanima unutar mreže socijalne skrbi. Početkom 2007. osnivanjem obiteljskih centara u nadležnosti Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, navedena su savjetovališta ukinuta, a postojeći obiteljski centri nisu primali maloljetne počinitelje kaznenih djela u tretman, već su isticali da rade isključivo na primarnoj prevenciji. Iz tog se razloga obveza psihosocijalnog tretmana provodila na različite načine, ovisno o angažmanima i snalaženju pojedinih stručnih djelatnika i u državnim odvjetništvima i u centrima za socijalnu skrb (provode je sami stručnjaci u pojedinim centrima za socijalnu skrb ili upućuju maloljetnike u druga savjetovališta ili udruge, u Zagrebu najčešće u Službu za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti). Novim Zakonom o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, br. 57/2011.) obiteljskim centrima je proširena djelatnost te su dobili i javne ovlasti u dijelu izvršavanja posebnih obveza maloljetnika u pretpripremnom postupku. Tako se, dakle, ponovo ova obveza može izvršavati u obiteljskim centrima. Riječ je o jednoj od najsloženijih obveza iz spektra alternativnih sankcija u pretkaznenom i kaznenom postupku i njezina je važnost za mladu osobu i postupanje prema njoj vrlo velika.

Ovdje su dani pregled i postupanja kod najčešće nalaganih obveza u pretpripremnom postupku, a kojih po novom Zakonu o sudovima za mladež, koji je stupio na snagu 1.

rujna 2011., ima osam. U tom zakonu donesene su nove četiri obveze, koje su na neki način niknule iz prakse. Posebno je zanimljiva obveza iz članka 72. stavka 1. točke h, prema kojoj se mladoj osobi mogu naložiti „druge obveze koje su primjerene s obzirom na počinjeno kazneno djelo i osobne i obiteljske prilike maloljetnika". Ta je obveza izazov stručnjacima u smislu kvalitetnoga kreiranja obveze koja treba biti znakovita mladoj osobi kojoj se nalaže.

4. Načelo svrhovitosti u novom Zakonu o sudovima za mladež („Narodne novine", br. 84/2011.)

Slijedom dosad iznesenog dajemo uvid u zakonske odredbe primjene načela svrhovitosti prema novom Zakonu o sudovima za mladež:

Članak 71.

(1) Za kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju do pet godina ili novčana kazna, državni odvjetnik može odlučiti da nema osnove za vođenje kaznenog postupka iako postoji osnovana sumnja da je maloljetnik počinio kazneno djelo, ako smatra da ne bi bilo svrhovito vođenje postupka prema maloljetniku s obzirom na narav kaznenog djela i okolnosti u kojima je djelo počinjeno, prijašnji život maloljetnika i njegova osobna svojstva. Radi utvrđivanja tih okolnosti, državni odvjetnik može zatražiti obavijest od roditelja, odnosno maloljetnikova skrbnika, drugih osoba i ustanova, a može zatražiti da te podatke prikupi stručni suradnik u državnom odvjetništvu; kad je to potrebno, može te osobe i maloljetnika pozvati u državno odvjetništvo radi neposrednog prikupljanja obavijesti.

(2) Kad je maloljetnik prijavljen za više kaznenih djela, ali je svrhovito da mu se izrekne maloljetnička sankcija samo za jedno jer pokretanje postupka za druga kaznena djela ne bi bitno utjecalo na odabir maloljetničke sankcije, državni odvjetnik može odlučiti da nema osnove za vođenje kaznenog postupka za ta druga kaznena djela. Ovu odluku državni odvjetnik može donijeti samo u odnosu na kaznena djela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina.

(3) O odluci iz stavka 1. i 2. ovog članka obavijestit će državni odvjetnik, uz navođenje razloga, zavod za socijalnu skrb u županiji i oštećenika s uputom da svoj imovinskopravni zahtjev može ostvarivati u parnici, a ako je policija podnijela prijavu, obavijestit će i to tijelo.

Članak 72.

(1) Državni odvjetnik može odluku iz članka 71. stavka 1. ovog Zakona uvjetovati spremnošću maloljetnika:

a) da se ispriča oštećeniku (u smislu članka 10. stavka 2. točke 1.),
b) da prema vlastitim mogućnostima popravi štetu nanesenu kaznenim djelom (u granicama iz članka 10. stavka 2. točke 2.),
c) da se uključi u postupak posredovanja kroz izvansudsku nagodbu (u granicama iz članka 10. stavka 5. i 9.),
d) da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove komunalnog ili ekološkog značenja (u okvirima iz članka 10. stavka 2. točke 8.),
e) da se uz suglasnost maloljetnikovog zakonskog zastupnika podvrgne postupku odvikavanja od droge ili drugih ovisnosti (u smislu članka 10. stavka 2. točke 10.),
f) da se uključi u pojedinačni ili skupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade (u smislu članka 10. stavka 2. točke 11.),
g) da se radi provjere znanja prometnih propisa uputi u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača (u smislu članka 10. stavka 2. točke 14.),
h) druge obveze koje su primjerene s obzirom na počinjeno kazneno djelo i osobne i obiteljske prilike maloljetnika (u smislu članka 10. stavka 2. točke 16.).

(2) Nakon što, uz suradnju i nadzor zavoda za socijalnu skrb u županiji, maloljetnik ispuni obveze, državni odvjetnik donosi konačnu odluku o nepokretanju postupka prema maloljetniku.

(3) O odluci iz stavka 1. i 2. ovog članka obavijestit će državni odvjetnik, uz navođenje razloga, zavod za socijalnu skrb u županiji i oštećenika s uputom da svoj imovinskopravni zahtjev može ostvarivati u parnici, a ako je prijavu podnijela policija, obavijestit će i to tijelo.

(4) Potanje upute o primjeni odredbi stavka 1. i 2. ovog članka donosi Glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske.

Članak 73.

(1) Kad je izvršenje kazne ili odgojne mjere u tijeku ili su ove sankcije pravomoćno izrečene ili je maloljetnik odlukom zavoda za socijalnu skrb u županiji smješten u ustanovu socijalne skrbi, državni odvjetnik može odlučiti da nema osnove za vođenje kaznenog postupka za drugo kazneno djelo maloljetnika ako s obzirom na težinu i narav djela i pobude iz kojih je ono počinjeno vođenje postupka i izricanje sankcije za to djelo ne bi bilo svrhovito.

(2) O odluci iz stavka 1. ovog članka obavijestit će državni odvjetnik, uz navođenje razloga, zavod za socijalnu skrb u županiji i oštećenika s uputom da svoj imovinskopravni zahtjev može ostvarivati u parnici, a ako je prijavu podnijela policija, obavijestit će i to tijelo.

5. Umjesto zaključka

I sasvim na kraju treba još jednom naglasiti da je pri kreiranju načela svrhovitosti općenito zakonodavac u svakom slučaju imao na umu da sredstva i putove za suzbijanje asocijalnog i delinkventnog ponašanja maloljetnika treba tražiti „ispred i izvan“ Kaznenog zakona. U tom smislu državna odvjetništva razvijaju sustav takvog rada evaluiranjem uspješnosti pojedinih obveza i kreiranjem svog rada poštujući kriterije povezane s primjenom načela svrhovitosti općenito. Nažalost, promatrajući kretanja u praksi još se često bavimo osnovnim slabostima, organizacijom, kompetencijama pojedinih resora i očita je golema lepeza problema, kao i njihova složenost. Prisutne teškoće zahtijevaju našu posebnu pozornost i potrebno je vidjeti na koji način ih rješavati.

Literatura

- Godišnje izvješće Državnog odvjetništva Republike Hrvatske za 2010.
- Koller-Trbović, N., Cvjetko, B., Koren-Mrazović, M., Žižak, A. (2003), Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnicima, Ministarstvo rada i socijalne skrbi, RH, Državno odvjetništvo RH i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb
- Praktični vodič za rad stručnih suradnika u državnim odvjetništvima (2002.) - interni priručnik
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 11/1997. i 84/2011.
- Zakon o socijalnoj skrbi, „Narodne novine“, br. 57/2011.

Doc. dr. sc. Neven Ricijaš*

PRAVO MALOLJETNIKA NA PRIMJEREN TRETMAN U IZVRŠAVANJU ALTERNATIVNIH SANKCIJA

Sažetak

Ovaj je rad osvrt autora na kvalitetu izricanja i izvršavanja maloljetničkih alternativnih sankcija u kontekstu principa uspješnih kaznenopravnih intervencija u zajednici. Polazi se od pretpostavke da se prava djece/maloljetnika ostvaruju i preko njihova prava na tretman u skladu sa suvremenim dostignućima znanosti i prakse.

Problematizirana je složenost svih sankcija koje u sebi sadržavaju komponente retribucije i rehabilitacije, čiji su nositelji kompetentni praktičari, a koje trebaju imati svoje uporište u znanstveno dokazanim pokazateljima učinkovitih intervencija. Izdvojeni principi učinkovitih intervencija u zajednici zasnivaju se na sveobuhvatnom i postupnom pristupu, u skladu sa specifičnim obilježjima maloljetnika te mjerljivim ishodima.

Pritom je važno napomenuti kako je riječ o osobnoj autorovoj percepciji hrvatske prakse u najširem smislu te riječi – na nacionalnoj razini. Intencija ovog rada nije preispitivati pojedinačne primjere dobre prakse na lokalnoj razini, a nipošto osvrtati se na osobnu kompetentnost i kvalitetu rada praktičara ponaosob. Pođemo li od teze da sva djeca imaju pravo na primjeren tretman, tada gubimo granice lokalnih sredina, a usmjeravamo se na nacionalne standarde u alternativnim sankcijama prema maloljetnicima.

Uvod

Uobičajena je teorijska podjela kaznenopravnih sankcija na izvaninstitucionalne, poluinstitucionalne i institucionalne. U hrvatskom maloljetničkom pravosudnom sustavu moguće je na taj način kategorizirati sankcije definirane Zakonom o sudovima za mladež („Narodne novine“, br. 84/2011., u nastavku teksta: ZSM), shematski prikazane u Tablici 1.

* docent na Odsjeku za poremećaje u ponašanju, na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

Tablica 1. Teorijska podjela kaznenopravnih maloljetničkih sankcija u Hrvatskoj s obzirom na način izvršavanja

IZVANINSTITUCIONALNE SANKCIJE	POLUINSTITUCIONALNE SANKCIJE	INSTITUCIONALNE SANKCIJE
• posebne obveze • pojačana briga i nadzor • pridržaj maloljetničkog zatvora	• disciplinski centar (ovisno o modalitetu izvršavanja) • pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi	• disciplinski centar (ovisno o modalitetu izvršavanja) • odgojna ustanova • posebna odgojna ustanova • odgojni zavod • maloljetnički zatvor

Alternativnim sankcijama smatraju se one sankcije koje su alternativa svakom obliku institucionalizacije u neprekidnom boravku, odnosno one sankcije koje se provode a da se počinitelj kaznenog djela ne izdvaja iz obiteljske/životne sredine u kojoj je do izvršavanja boravio. Alternativnim pristupom također se u kaznenopravnom procesu smatraju postupci kojima se nastoji napraviti diverzija, odnosno odvraćanje (eng. *diversion*) od pravocrtnoga kaznenopravnog procesa koji podrazumijeva policiju – državno odvjetništvo – sud. Riječ je o alternativnim mjerama koje sud ili državno odvjetništvo mogu odrediti tijekom kaznenog postupka, a izvršavaju se u zajednici, kao što su primjerice privremeni nadzor centra za socijalnu skrb radi pružanja pomoći i zaštite, što izriče sud na prijedlog državnog odvjetnika (članak 65. stavak 1. ZSM-a) ili odluke državnog odvjetništva u kontekstu uvjetovanog oportuniteta prema članku 72. ZSM-a (primjerice popravljanje štete, posredovanje putem izvansudske nagodbe, humanitarni rad, pojedinačni ili skupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade i tako dalje).

Konvencija o pravima djeteta (2011.) naglašava u svojem članku 40. stavku 4. kako djeci (pa tako i onoj koja su u sukobu sa zakonom) moraju biti dostupne različite mogućnosti, kao što su pravila o skrbi, usmjeravanju i nadzoru nad njima; savjetovanje i uvjetno služenje kazne, hraniteljsko zbrinjavanje, obrazovanje i programi stručne izobrazbe te druge zamjenske mogućnosti institucionalne skrbi, kako bi se osigurao pristup primjeren njihovoj dobrobiti te u skladu s okolnostima u kojima se nalaze i počinjenom prekršaju.

Iz navedenog je vrlo jasna uputa državama potpisnicama kako je ulaganje u alternative pravocrtnoga kaznenopravnog procesa (alternativne mjere), kao i ulaganje u sankcije koje se izvršavaju u zajednici (alternativne sankcije) od iznimne važnosti. Hrvatska ima dugogodišnju praksu ovakvih sankcija, međutim nedovoljno znamo o njihovoj uspješnosti na konkretnim empirijskim pokazateljima. Do takvih pokazatelja moguće je doći znanstvenim evaluacijama koje podrazumijevaju međuodnos, odnosno integraciju znanosti i prakse u provođenju i praćenju intervencija.

Izvršavanje svih kaznenopravnih sankcija vrlo je složen i zahtjevan posao, koji u sebi nerijetko sadržava brojne proturječnosti. Na općenitoj razini moguće je definirati četiri temeljne komponente svih kaznenih sankcija, bez obzira na to o kojoj je vrsti riječ, a one su prikazane na Slici 1.

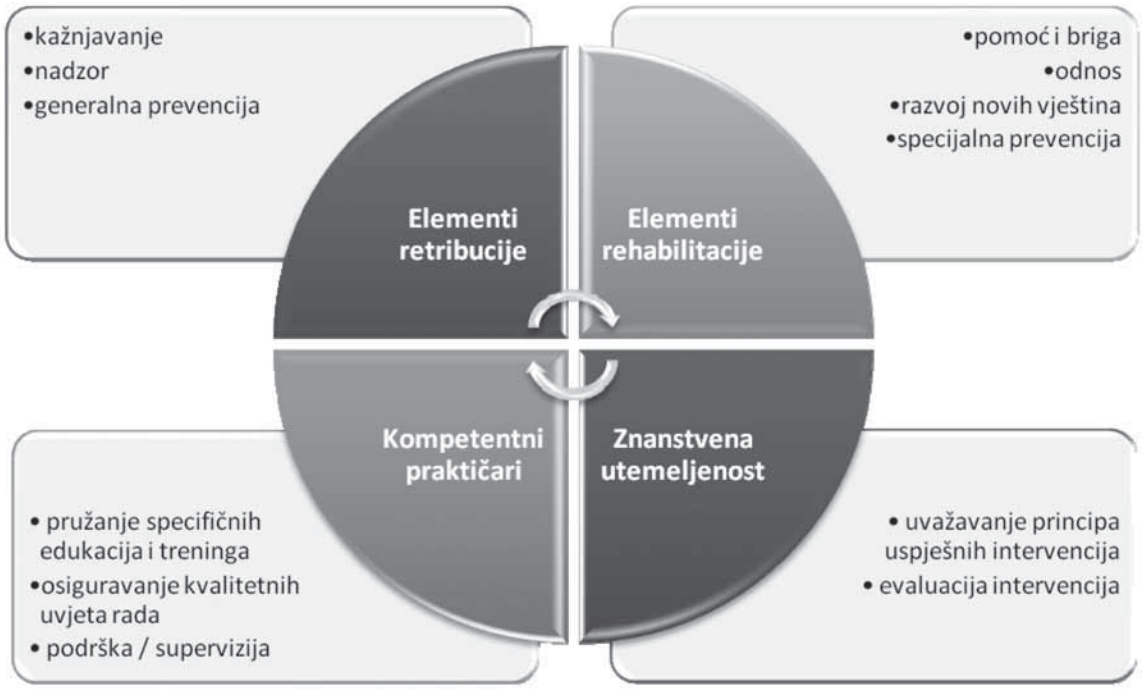

Slika 1. Shematski prikaz temeljnih komponenata kaznenopravnih sankcija

Prve dvije komponente odnose se na elemente retribucije i rehabilitacije, koje su u prošlosti činile suprotstavljene filozofske pristupe, a u modernijem pristupu u radu s počiniteljima kaznenih djela ova se dva principa nastoje integrirati. Walters i suradnici (2007.) kao retribucijske postupke navode one koji su usmjereni na kažnjavanje, financijske globe, ograničavanja i nadzore, dok su rehabilitacijski postupci oni koji naglašavaju ublažavanje i reduciranje nepoželjnog/kažnjivog ponašanja učenjem novih vještina i pružanjem mogućnosti za učenjem novih vještina. Elementi retribucije i rehabilitacije važne su komponente sankcija te obuhvaćaju generalno-preventivnu i specijalno-preventivnu svrhu kažnjavanja, koja je jasno naglašena u hrvatskim pozitivnim zakonima. Tako ovi elementi svoju zakonsku podlogu nalaze u članku 6. Kaznenog zakona („Narodne novine“, br. 110/1997., 27/1998., 50/2000., 129/2000., 51/2001., 111/2003., 190/2003., 105/2004., 84/2005., 71/2006., 110/2007., 152/2008., 57/2011., u nastavku teksta: KZ), koji navodi da je opća svrha propisivanja i izricanja (primjene) svih kaznenopravnih sankcija da svi građani poštuju pravni sustav i da nitko ne počini kazneno djelo te da se počinitelji kaznenih

djela ubuduće tako ne ponašaju. Prema članku 50. KZ-a svrha kažnjavanja jest to da se, uvažavajući opću svrhu kaznenopravnih sankcija, izrazi društvena osuda zbog počinjenog djela, utječe na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, utječe na sve ostale da ne čine kaznena djela i da se primjenom propisanih kazni utječe na svijest građana o pogibeljnosti kaznenih djela i pravednosti kažnjavanja njihovih počinitelja. Zakon o sudovima za mladež, uvažavajući svrhu sankcija i svrhu kažnjavanja definiranu Kaznenim zakonom, dodatno i specifično definira svrhu maloljetničkih sankcija u svojem članku 6. Tako je svrha odgojnih mjera (što alternativne sankcije i jesu) da se pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguravanjem opće i stručne naobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela, utječe na njegov odgoj, razvijanje njegove cjelokupne ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti zbog suzdržavanja od ponovnog činjenja kaznenih djela.

Iz prikazanih zakonskih tekstova potpuno su jasne intencija i praksa našeg zakonodavstva da pruži maloljetniku prijekor (odnosno neki oblik kazne, nadzora ili restrikcije) te istodobno pristup koji potiče i uči razvijanje novih, pozitivnijih oblika ponašanja, pruža brigu i pomoć, odnosno tretmanske intervencije koje ostvaruju svoju svrhu uspostavljanjem kvalitetnoga i profesionalnoga interpersonalnog odnosa, te da takvi postupci trebaju prije svega djelovati na promjenu ponašanja specifičnog maloljetnika u kontekstu specijalne prevencije.

Nositelji su svih sankcija praktičari koji su u neposrednom kontaktu s maloljetnim počiniteljem kaznenog djela. Bez obzira na to je li riječ o policijskom službeniku za mladež, državnom odvjetniku, sucu za mladež, stručnom suradniku na sudu ili stručnom djelatniku centra za socijalnu skrb, neosporna je važnost ulaganja u razvoj kompetencija specifičnih za ovu vrstu posla, posebno imajući na umu razvojnu dob i specifičnosti maloljetnika. Svi stručnjaci u lancu kaznenopravnog postupka te tijeka provođenja sankcije imaju velik utjecaj na ponašanje maloljetnika u budućnosti, odnosno djelovanje na smanjivanje vjerojatnosti recidivizma. U tom kontekstu, pružanje specifičnih edukacija i treninga jedan je od ključnih elemenata kompetentnih praktičara. O izraženoj potrebi stručnjaka za kontinuiranom podrškom, supervizijom i edukacijama pisao je Kovačić (2009.) na osnovi istraživanja o mogućnostima unaprjeđenja odgojne mjere pojačane brige i nadzora, u kojemu je formirao fokusne grupe s djelatnicima centara za socijalnu skrb. S druge pak strane, iskazivanje i primjena stečenih znanja i vještina u radu nerijetko su pod utjecajem činitelja koji nisu pod kontrolom samih praktičara. Jedan od tih činitelja vezan je uz osiguravanje kvalitetnih uvjeta rada, prije svega prostornih uvjeta. Danas je poznato kako prostorije policijskih postaja, sudova i centara za socijalnu skrb trebaju biti prilagođene suvremenim standardima, pri čemu bi trebali biti zadovoljeni minimalni standardi za nesmetan razgovor s maloljetnikom. Promatramo li samo prostorne uvjete djelatnika centara za socijalnu skrb koji rade na izvršavanju odgojnih mjera, znamo da u Hrvatskoj vrlo često nemaju svoje sobe u kojima sjede sami i uvjete u kojima mogu ostvariti primjeren profesionalni odnos s maloljetnikom.

Znanstvena utemeljenost intervencija četvrti je element suvremenog pristupa kaznenopravnim sankcijama. Velik broj empirijskih studija, uglavnom inozemnih, govori u prilog činiteljima koji pridonose uspješnim intervencijama, a uvažavanje tih principa pokazuje se sve važnijim za uspješan ishod intervencija. Zadatak je znanosti pružiti praksi teorijske postavke kvalitetnog rada, ali i postupke evaluacije konkretnih intervencija prema maloljetnicima, dok je izazov prakse da, uvažavajući te principe, odgovori na konkretne izazove različitih obilježja korisnika (u ovom slučaju maloljetnih delinkvenata i članova njihovih obitelji) te da aktivno sudjeluje u prikupljanju empirijskih podataka.

Svi navedeni elementi čine kontinuirani proces razvoja u svim društvima koja ulažu u intervencije prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. U ovom radu polazimo od teze da maloljetnici imaju pravo na primjeren tretman u izvršavanju alternativnih sankcija, u skladu s dosad poznatim principima uspješnih intervencija u zajednici. Naime, ako je suvremena znanost, na osnovi prakse utemeljene na dokazima (engl. *evidence-based practice*), postavila standarde kvalitete, tada je zadatak države, imajući na umu najbolji interes djeteta/maloljetnika, razvijati intervencije u tom smjeru.

Principi uspješnih intervencija u zajednici i hrvatska praksa

U današnjem svijetu brzih razmjena informacija te globaliziranih standarda u obavljanju mnogobrojnih djelatnosti moguće je poslužiti se inozemnim iskustvima i saznanjima radi unaprjeđivanja znanosti i prakse na našem području. Stoga je cilj ovog dijela rada pružiti uvid u ključne principe uspješnih sankcija prema počiniteljima kaznenih djela, s naglaskom na one koje se provode u zajednici, a na osnovi rezultata empirijskih istraživanja i metaanaliza koje su proveli Lipsey (1995.), Andrews (2005.), Andrews i Bonta (2006.), Van Nostrand (2007.) te *Crime and Justice Institute* (2009.) u Sjedinjenim Američkim Državama. Analitičkim pristupom principima koji se u navedenim referencijama ističu kao ključni za poboljšanje kvalitete alternativnih sankcija i povećanje vjerojatnosti njezina uspjeha (pri čemu su one uspješne ako ostvare svoju svrhu u smislu smanjivanja počiniteljeva recidivizma), ekstrahirano je deset općih principa, čija će zastupljenost, odnosno primjena, biti preispitana u hrvatskoj praksi. Pritom je važno napomenuti kako je riječ o osobnoj autorovoj percepciji hrvatske prakse u najširem smislu te riječi – na nacionalnoj razini. Intencija ovog rada nije preispitivati pojedinačne primjere dobre prakse na lokalnoj razini, a nipošto osvrtati se na osobnu kompetentnost i kvalitetu rada praktičara ponaosob. Pođemo li od teze da sva djeca imaju pravo na primjeren tretman, tada gubimo granice lokalnih sredina, a usmjeravamo se na nacionalne standarde u alternativnim sankcijama prema maloljetnicima.

Deset općih principa uspješnih kaznenopravnih intervencija u zajednici, s naglaskom na maloljetničkoj delinkvenciji, shematski su prikazani na Slici 2., pri čemu oni nisu prikazani

po važnosti, jer su međusobno isprepleteni i svi su ravnopravni. Možemo reći kako redoslijed više oslikava slijed radnji koje se odvijaju u procesu, počevši od procjene, biranja i planiranja intervencija, konkretnog provođenja intervencija, pa sve do evaluacije njezine uspješnosti.

Slika 2. Shematski prikaz deset općih principa uspješnih kaznenopravnih intervencija u zajednici (modificirano prema Lipsey, 1995.; Andrews, 2005.; Andrews i Bonta, 2006.; Van Nostrand, 2007.; *Crime and Justice Institute*, 2009.)

1. Bio-psiho-socijalni pristup

Ovaj se princip odnosi na sveobuhvatan pristup razumijevanja maloljetnika i njegova ponašanja, poštujući integrativne principe suvremene kriminologije koja promatra etiološke činitelje ključne za razvoj delinkventnog ponašanja iz biološke, psihološke i sociološke

perspektive. U Hrvatskoj cjelovita procjena (dijagnostika) ima dugogodišnju tradiciju te uključuje multidisciplinarni timski rad socijalnog pedagoga, socijalnog radnika, psihologa, psihijatra, liječnika opće prakse, neurologa i drugih važnih stručnjaka koji zbog svoje kompetencije mogu pridonijeti kvalitetnijem sagledavanju maloljetnika i njegovih užih i širih socijalnih prilika.

Ovaj princip eksplicitno je sadržan i u članku 78. Zakona o sudovima za mladež, u kojemu se kaže da se ocjena psihofizičke razvijenosti maloljetnika i prikupljanje podataka o osobnim i obiteljskim prilikama maloljetnika, osim od djelatnika centra za socijalnu skrb, može zatražiti i od liječnika, psihologa ili pedagoga, odnosno može se zatražiti mišljenje svih zdravstvenih, socijalnih ili drugih ustanova.

2. Princip kažnjavanja kao uvjeta intervencije

Ovaj se princip odnosi na činjenicu da svaka intervencija u području kaznenopravnog postupanja mora biti formalizirana od strane nadležne institucije. Bez obzira na to je li riječ o policijskoj opomeni, mjerama državnog odvjetništva ili suda za mladež, službeni prijekor koji predstavlja konkretnu reakciju, određenu vrstu kazne od strane države, mora biti prisutan. U okviru ovog principa također se naglašavaju i metode, odnosno stručno-pedagoški pristup u smislu načina na koji će službena osoba pristupiti maloljetniku i izreći svoju mjeru. U Hrvatskoj nedostaje sustavnih edukacija službenih osoba na svim razinama postupanja u predmetima maloljetničke delinkvencije u ovom kontekstu te je stoga moguće zaključiti kako je ovaj princip u hrvatskoj praksi djelomično zadovoljen.

3. Princip institucionalnog tretmana kao posljednjeg sredstva

Ovaj se princip odnosi na načelo postupnosti prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, koje je u hrvatskom zakonodavstvu prisutno dugi niz godina i koje se na našim prostorima poštuje. S ovim principom također su povezana brojna saznanja o tome kako tretman počinitelja u zajednici pokazuje više pozitivnih učinaka na promjenu ponašanja u odnosu na institucionalni tretman te da nije potrebno primjenjivati strože oblike sankcioniranja od onih koji odgovaraju kriminogenom riziku maloljetnika, o čemu će biti više riječi u analizi drugih principa.

4. Princip procjene rizičnih i zaštitnih činitelja

U Hrvatskoj je praksi procjena maloljetnika sastavni dio posla pri donošenju odluke o sankcioniranju, međutim ona je i nadalje u području socijalnih djelatnosti (rada socijalnih pedagoga i socijalnih radnika) između neformalne i formalne kliničke procjene (Ricijaš,

2005.). Inozemna praksa formalizirala je svoje procjene primjenom standardiziranih aktuarnih instrumenata koji stukturirano procjenjuju specifično one rizične činitelje koji su povezani s predikcijom recidivizma. Ovakvoga nacionalno unificiranog i strukturiranog pristupa na našim prostorima nedostaje te se može reći da je ovaj princip samo djelomično zadovoljen.

5. Princip klasifikacije rizičnosti počinitelja

Mogućnost zadovoljavanja ovog principa neposredno proizlazi iz primjene aktualnih instrumenata procjene kriminogenih rizika, pa ga stoga nije ni moguće zadovoljiti u Hrvatskoj. U suštini je ovog pristupa usklađivanje intervencija s identificiranom rizičnošću maloljetnika, odnosno usklađivanje intervencija s (kriminogenim) potrebama mladih počinitelja kaznenih djela na empirijski provjerljiv način. U Hrvatskoj je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu (uz financijsku potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa) proveden nacionalni znanstvenoistraživački projekt na ovu temu pod vodstvom prof. dr. sc. Antonije Žižak s naslovom „Usklađivanje intervencija s potrebama djece i mladih u riziku: izrada modela“ (više u Ratkajec i Jeđud, 2009. te Koller-Trbović, Nikolić i Ratkajec-Gašević, 2010.). Stoga je opravdano vjerovati kako će u skoroj budućnosti i hrvatska praksa na sustavniji način provoditi procjenu i pritom dobivati jasne informacije o razinama rizika maloljetnika, što će svakako pridonijeti kvalitetnijim intervencijama primjerenima obilježjima maloljetnika.

6. Princip individualiziranog pristupa

Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje („Narodne novine“, br. 153/2009.) eksplicitno navodi u svojem članku 7. kako se izvršavanje svih sankcija zasniva na pojedinačnom programu postupanja koji je u najvećoj mogućoj mjeri prilagođen procijenjenim kriminogenim rizičnim činiteljima povezanima s njegovom osobnošću te širom i užom socijalnom okolinom i usklađen sa suvremenim dostignućima znanosti i prakse. U Hrvatskoj se posebna pozornost posvećuje individualiziranom pristupu, pa možemo zaključiti da je ovaj princip zadovoljen.

7. Princip širokog spektra intervencija

Ovaj princip potiče raznovrsnost sankcija, i s obzirom na mjesto, odnosno način izvršavanja, i s obzirom na specifične skupine maloljetnika. Zakon o sudovima za mladež (2011.) zaista nudi široku paletu sankcija odnosno mjera koje sud ili državno odvjetništvo mogu izreći maloljetnicima, međutim nedostaje nam strukturiranih programa tretmana

(individualnih i/ili grupnih) specifičnih za maloljetnike s obzirom na vrstu kaznenih djela ili neka njihova obilježja. U svijetu su poznati posebni programi za trening kontrole ljutnje ili nasilnog ponašanja, tretman maloljetnih počinitelja seksualnih delikata i slično. Primjeri dobre prakse u Hrvatskoj svakako su izvansudska nagodba te psihosocijalni tretman nasilnika, ali oni su nedovoljno nacionalno zastupljeni i ne pokrivaju dovoljno širok spektar specifičnih potreba, zbog čega je moguće zaključiti da je ovaj princip u Hrvatskoj samo djelomično zadovoljen.

8. Princip opće i specifične responzivnosti

Intervencije, odnosno tretmanski programi trebaju biti usklađeni s općim i specifičnim elementima responzivnosti, odnosno činiteljima odgovora. Ovdje je također moguće navedene programe odnosno intervencije navesti kao primjere dobre prakse, a nedostaje nam posebnih programa s obzirom na psihološki odnosno emocionalni status maloljetnika, njegove akademske vještine i/ili intelektualne sposobnosti, stupanj motivacije i slično. O važnosti ovih obilježja kao etioloških činitelja, ali i činitelja odgovora koji imaju neposredan utjecaj na tijek tretmana, moguće je više pročitati u Ricijaš (2009.).

9. Princip tretmanskog/programskog integriteta intervencije

Ovaj se princip poziva na potrebu kvalitetno educiranih i dobro nadgledanih voditelja svih intervencija te ujednačenost u metodama rada s obzirom na sankciju koju provode, kao i s obzirom na specifična obilježja maloljetnika. U Hrvatskoj postoji velik nedostatak sustavnih i sistematičnih edukacija u provođenju pojedinih sankcija na nacionalnoj razini koje bi osigurale usklađenost pristupa između praktičara, ali i jačanje njihovih kompetencija na tehnikama rada koje su se pokazale uspješnima u praksi.

10. Princip evaluacije, strukturiranog praćenja i razvoja intervencija

U ovom području hrvatska znanstvena i stručna, ali i politička zajednica, vjerojatno je propustila učiniti mnogo koraka kako bismo imali jasne empirijske pokazatelje o recidivizmu maloljetnika nakon izvršenih odgojnih mjera, kao i o uspješnosti provedenih sankcija prema maloljetnicima u kontekstu njihova širega psihosocijalnog funkcioniranja. Bez takvih podataka ne možemo znati koliko kaznenopravne sankcije predviđene hrvatskim zakonodavstvom ostvaruju svoju svrhu te u kojim je područjima potrebno dodatno usmjeravati napore prema razvijanju, odnosno osiguravanju kvalitete intervencija. Temeljno pitanje na koje bismo trebali znati odgovor glasi: „Što djeluje?“, a nažalost takvih saznanja, koja su empirijski provjerena, još nemamo u dovoljnoj mjeri.

Zaključna razmatranja

Niti jedan kaznenopravni sustav nije u potpunosti uspješan u svojim nastojanjima za ostvarivanje pravnog poretka, te je neprestano prisutan prostor za unaprjeđivanje i zakonskih i tretmanskih postupaka. U ovom je radu, pomoću principa uspješnih sankcija na osnovi empirijskih dokaza, prikazana perspektiva autora u hrvatskoj praksi u području izricanja i izvršavanja alternativnih maloljetničkih sankcija, što otvara prostor za razmišljanje o jakim i slabim stranama naših prilika.

Pozitivnima se mogu smatrati neke od mjera čiji je razvoj započeo uz poticaj ili suradnju Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstva pravosuđa i znanstvene zajednice. To su poslovi vezani uz unificiranje načina rada u procjeni, planiranju i izvještavanju pri provođenju maloljetničkih alternativnih sankcija, postavljanje standarda za provođenje posebne obveze uključivanja maloljetnika u pojedinačni ili skupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade, diseminaciju i jačanje izvansudske nagodbe te uvođenje specifičnih programa tretmana za mlade počinitelje, kao što su Alati za vas (engl. *Tools4U*), Trening preusmjeravanja agresije (engl. *Aggression Replacement Training*/ART program) i slično.

Osuvremenjivanje prakse u skladu s modernim spoznajama o uspješnosti ne čini nas samo sastavnim dijelom šire međunarodne zajednice koja nudi mnogobrojne intervencije već ponajprije osigurava maloljetnicima pravo na primjeren tretman, što bi nam uvijek trebao biti glavni motiv – rad za korisnika, s ciljem unaprjeđivanja kvalitete njegova života i psihosocijalnog funkcioniranja.

Literatura

- Andrews, D. (1995.), The Psychology of Criminal Conduct and Effective Treatment, u: McGuire, J. (ur.), What Works: Reducing Reoffending – Guidelines from Research and Practice, John Wiley & Sons, Chichester, England, str. 35-62.
- Andrews, D. A., Bonta, J. (2006.), A Psychology of Criminal Conduct, Fourth Edition, LexixNexis Group
- Crime and Justice Institute (2009.), Implementing Evidence-Based Policy and Practice in Community Corrections, Second edition, U. S. Department of Justice
- Kazneni zakon, „Narodne novine“, br. 110/1997., 27/1998., 50/2000., 129/2000., 51/2001., 111/2003., 190/2003., 105/2004., 84/2005., 71/2006., 110/2007., 152/2008., 57/2011.
- Koller-Trbović, N., Nikolić, B., Ratkajec-Gašević, G. (2010.), Usporedba instrumenata za procjenu djece i mladih, Kriminologija i socijalna intergracija, 18, 2, str. 1-14.
- Konvencija o pravima djeteta (2011.), Pravobranitelj za djecu, Zagreb

- Kovačić, Z. (2009.), Mogućnost unapređenja odgojne mjere pojačane brige i nadzora, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada
- Lipsey, M. W. (1995.), What do We Learn from 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents?, u: McGuire, J. (ur.), What Works: Reducing Reoffending – Guidelines from Research and Practice, John Wiley & Sons, Chichester, England, str. 62-78.
- Ratkajec, G., Jeđud, I. (2009.), Razlike u procjeni razina rizika između dvije skupine korisnika institucionalnog tretmana, Kriminologija i socijalna integracija, 17, 2, str. 1-14.
- Ricijaš, N. (2006.), Instrumenti procjene djece i adolescenata – mogućnosti primjene kod probacije za maloljetnika, Ljetopis socijalnog rada, 13, 2
- Van Nostrand, M. (2007.), Legal and evidence based practicies: Application of Legal Priniples, Laws and Research to the Field of Pretrial Services, Crime and Justice Institute & National Institute of Corrections, Luminosity, Inc.
- Walters, S. T., Clark, M. D., Grigerich, R., Meltzer, M. L. (2007.), A Guide for Probation and Parole Motivating Offenders to Change, U.S. Department of Justice, National Institute for Corrections, Washington
- Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, „Narodne novine“, br. 153/2009.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine“, br. 84/2011.

Ljiljana Vukota*

TRETMAN MALOLJETNIKA – STANJE I PERSPEKTIVE

Sažetak

U zatvorskom sustavu izvršavaju se odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod, maloljetnički zatvor, istražni zatvor i sigurnosne mjere. Odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod izvršava se u Odgojnom zavodu u Požegi za maloljetnice i u Odgojnom zavodu u Turopolju za maloljetnike. Kazna maloljetničkog zatvora izvršava se u Kaznionici u Požegi na Odjelu tretmana maloljetničkog zatvora. Tijekom izvršavanja odgojne mjere i maloljetničkog zatvora postoji mogućnost ublažavanja uvjeta izvršavanja u skladu s rezultatima provedbe programa izvršavanja, odnosno programa postupanja. U razdoblju od 2009. do 2011. doneseni su Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, Pravilnik o načinu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod i Zakon o sudovima za mladež. Implementacija novih propisa i potreba za unaprjeđivanjem izvršavanja sankcija izrečenih maloljetnicima potaknule su analizu stanja osobito u dijelu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod. Rezultati upućuju na određene teškoće, ali i na postojanje resursa i želje da se učine promjene u smjeru ustrojavanja stručnih tijela, boljeg strukturiranja vremena i programa, poboljšavanja komunikacije i osnaživanja timskog rada u provedbi, praćenju, preispitivanju i procjenjivanju rezultata u programu postupanja, davanja aktivnije uloge maloljetniku u svim fazama odgojne mjere te razvijanja tretmanskog ozračja i dinamičke sigurnosti.

Uvod i zakonodavni okvir

Institucionalni tretman maloljetnika u Hrvatskoj ima dugu tradiciju, koja seže u početak 20. stoljeća, kad je u Glini otvoreno Kraljevsko zemaljsko popravilište.[1] Tijekom povijesti mijenjali su se nazivi Dom za preodgoj, Zavod za preodgoj i slično, a odgojna mjera se stalno izvršavala do 1991. u poluotvorenim uvjetima u Glini, u izdvojenom objektu u Sisku, gdje je bio ustrojen otvoreni odjel, i na Golom otoku, gdje je bio zatvoreni odjel. Objekti za smještaj maloljetnika sastojali su se od tzv. zgrade internata i dva nova paviljona te drugih objekata u kojima su se nalazile kuhinja, škola, sportska dvorana, radionice, ambulanta itd. Zavod je imao svu potrebnu logistiku za obrazovanje, rad i slobodno vrijeme maloljetnika. Početkom rata, maloljetnici su najprije iseljeni iz Gline, potom otpušteni, a 1993. ponovo se počinje izvršavati odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod. Jedan

* načelnica službe tretmana u Upravi za zatvorski sustav, Ministarstvo pravosuđa

[1] Dana 25. listopada 2002. u Kaznionici u Glini obilježena je stogodišnjica postojanja kaznene institucije za mlade. Prije više od stotinu godina otvoreno je u Glini Kraljevsko zemaljsko popravilište.

je dio poluotvorene Kaznionice u Turopolju pregrađen i tu je počeo s radom Odgojni zavod. Prostor je minimalno pripremljen za smještaj maloljetnika i dugo se vjerovalo da je to privremeno prijelazno rješenje, koje neće biti trajno.

Odgojna se mjera do 2009. izvršavala na temelju dijela odredbi iz Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija, Zakona o sudovima za mladež i Pravilnika o izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, a kazna maloljetničkog zatvora na temelju Kućnog reda za izvršavanje maloljetničkog zatvora. Neki su autori kao najveći problem u području izvršenja maloljetničkih sankcija isticali nepostojanje jedinstvenoga zakonskog akta koji bi cjelovito i sustavno uređivao svu problematiku izvršenja i odgojnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora (Carić, 2006.). Unazad dvije godine u cijelosti je promijenjeno maloljetničko zakonodavstvo stupanjem na snagu Zakona o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, 2009., koji je odredio da se odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod izvršava u Ministarstvu pravosuđa,u Upravi za zatvorski sustav, donošenjem Pravilnika o načinu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, i na kraju donošenjem Zakona o sudovima za mladež. Preostalo je jedino donošenje kućnog reda početkom 2012. Svaki od ovih propisa donio je određene promjene, a u svojoj sveukupnosti trebali su naše zakonodavstvo približiti pravnoj stečevini Europe, modernizirati te ugraditi određeni duh i vrijednosti međunarodnih akata[2] koji se tiču maloljetničkog zakonodavstva. Osim toga, na nacionalnoj razini doneseno je više dokumenata koji se obraćaju mladima[3], a zajednički im je cilj briga za mladež, prevencija

[2] Međunarodni dokumenti:
1. *Konvencija o pravima djeteta*
2. *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila)*
3. *Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delikvencije (Rijadske smjernice)*
4. *Standardna minimalna pravila za alternativne kaznene mjere (Tokijska pravila)*
5. *Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice*
6. *Recomendation CM/Rec(2008)11 of the Comittee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures*
7. *Recommendation no. r (92) 16 of the Committee of Ministers to Member States on the european rules on community sanctions and measures*
8. *Recommendation No. R(87)20 of the Committee of Ministers to member states on social reactions to juvenile delinquency*
9. *European Parliament resolution of 21 June 2007 on juvenile delinquency, the role of women, the family and society (2007/2011 (INI))*
10. *Opinion of the European Economic and Social Committee on the prevention of juvenile delinquency and the role of the juvenile justice system in the European Union (2006/C 110/13)*
11. *United Nation Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty*
12. *Recommendation Rec (2000)20 of the Committee of Ministers to Member States on the role early psychosocial intervention in the prevention of criminality*
13. *Recommendation No. R (97) 12 of the Committee of Ministers to Member States on staff concerned with the implementation of sanctions and measures*

[3] Nacionalni dokumenti:
1. Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine, donesen od strane Vlade Republike Hrvatske na sjednici održanoj 22. ožujka 2006.
2. Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine („Narodne novine“, br. 82/2009.), donesen od strane Vlade

problema u ponašanju, zaštita djece i mladih i njihovih prava.

U zatvorskom sustavu izvršavaju se odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod, kazna maloljetničkog zatvora, istražni zatvor i sigurnosne mjere. Ovaj će se rad u najvećem dijelu fokusirati na izvršavanje odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod.

Maloljetnički zatvor

Kazna maloljetničkog zatvora izvršava se u Kaznionici u Požegi na Odjelu tretmana maloljetničkog zatvora u zatvorenim uvjetima. Poluotvoreni odjel ustrojen je u Kaznionici na Odjelu tretmana zatvorenika, a otvoreni odjel nalazi se u Kaznionici u Valturi. Izvršavanje kazne i provedba pojedinačnog programa izvršavanja kazne gotovo je u cijelosti regulirana Zakonom o izvršavanju kazne zatvora, pa se može reći da novi Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje nije donio većih promjena u načinu izvršavanja kazne. Maloljetnici osuđeni na kaznu maloljetničkog zatvora prolaze postupak dijagnostičke obrade u Centru za dijagnostiku u Zagrebu, nakon kojega se upućuju na izdržavanje kazne u Kaznionicu u Požegu, na Odjel tretmana maloljetničkog zatvora, gdje se za svakog maloljetnika[4], odnosno zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora izrađuje pojedinačni program izvršavanja kazne koji obuhvaća sve aktivnosti i postupke koje je potrebno provoditi kao i ciljeve tretmana, odnosno promjene kojima se teži. Program se redovito preispituje i procjenjuje na četiri razine. U skladu s razinom procjene maloljetnika, odnosno zatvorenika u provedbi programa izvršavanja i procjenom rizika zloporabe, odobravaju se pogodnosti ublažavanja uvjeta unutar zatvora i pogodnosti češćih dodira s vanjskim svijetom[5]. Zatvorenici koji se nalaze na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora uglavnom su punoljetne muške osobe, a djevojaka, odnosno žena je vrlo malo (jedna do dvije) ili ih uopće nema. Odjel za izvršavanje maloljetničkog zatvora za maloljetnice ustrojen je također u Kaznionici u Požegi, na Odjelu tretmana

Republike Hrvatske na sjednici održanoj 2. srpnja 2009., Izvješće o provedbi Nacionalnog programa za mlade od 2009. do 2013. godine za 2010. godinu, doneseno na sjednici Vlade Republike Hrvatske održanoj 3. kolovoza 2011.
3. Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima
4. Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine („Narodne novine“, br. 98/2009.), donesena od strane Vlade Republike Hrvatske na sjednici održanoj 3. kolovoza 2009.
5. Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima

[4] Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje sve počinitelje naziva „maloljetnicima“. U praksi, većina maloljetnika dosegne punoljetnost i prije početka izvršavanja kazne, a ostali tijekom izdržavanja kazne. U kontekstu činjenice da je više od 95% osoba koje se nalaze na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora punoljetno, u ovom radu će se upotrebljavati izraz „zatvorenici na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora“. Zakon o izvršavanju kazne zatvora koristi se izrazom “zatvorenici“ za osuđene osobe koji se nalaze na izdržavanju kazne u zatvorima i kaznionicama, a izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora je (osim uvjetnog otpusta) regulirano Zakonom o izvršavanju kazne zatvora i izvršava se na Odjelu tretmana maloljetničkog zatvora te u zatvorima i kaznionicama.

[5] Procjenjivanje uspješnosti provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne maloljetničkog zatvora, vrsta i opseg pogodnosti, odobravanje pogodnosti i način korištenja regulirani su Zakonom o izvršavanju kazne zatvora, Pravilnikom o pogodnostima zatvorenika i Kućnim redom Odjela za tretman maloljetničkog zatvora.

za zatvorenice. Zatvorenika koji tijekom izdržavanja kazne maloljetničkog zatvora navrši 23 godine života premješta se na daljnje izvršavanje kazne u kaznionicu ili zatvor. Iznimka se može učiniti do 27 godine života ako se maloljetnik, odnosno zatvorenik školuje.

Odgojni zavodi

Stupanjem na snagu Zakona o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prijestupe (u nastavku tekstu: Zakon) odgojni su zavodi postali ustrojbene jedinice Uprave za zatvorski sustav. U Odgojnom zavodu Požega odgojnu mjeru upućivanja u odgojni zavod izvršavaju maloljetnice, a u Odgojnom zavodu Turopolje maloljetnici. Zavodi su ustrojeni kao poluotvorena tijela koja imaju ustrojene pozitivno poticajnu skupinu i odgojnu skupinu pojačanog nadzora i skrbi za maloljetnike koji nisu adaptirani za uredno izvršavanje programa postupanja u poluotvorenim uvjetima, koji ugrožavaju sebe i druge i kojima je potreban intenzivan individualan rad na izgradnji kapaciteta za prilagođeno ponašanje u zavodskoj zajednici.

Odgojni zavod Požega u cijelosti je prilagođen potrebama maloljetnica prostorno, mogućnostima za provedbu programa postupanja i kadrovski. Ukupno je u Zavodu deset do trinaest maloljetnica i sve odgojne skupine nalaze se na istoj lokaciji. U Zavodu je ustrojen Odjel tretmana, u okviru kojega djeluju svi službenici koji provode program postupanja. Odgojni zavod je lociran u krugu Kaznionice u Požegu, ali je samostalno kazneno tijelo. Posebnost ovog Zavoda je što nema ustrojen odjel osiguranja, već poslove dežurstva obavljaju dežurni koji nadziru provedbu dnevnih aktivnosti i tako djeluju kao pomoćno tretmansko osoblje. U slučaju potrebe za intervencijom pravosudne policije pozivaju se službenici Odjela osiguranja iz Kaznionice koji su educirani za intervencije kod maloljetnica. Nastavak školovanja provodi se u suradnji s vanjskim obrazovnim ustanovama.

Odgojni zavod u Turopolju nije arhitektonski prilagođen potrebama provedbe programa postupanja, kako to nalažu suvremeni uzusi struke. Nema dovoljno prostora za formiranje malih odgojnih skupina, a mogućnosti za rad su skromne. Zavod ima odjel u Sisku, gdje su smještene pozitivno poticajna skupina i odgojna skupina pojačane skrbi i nadzora. S obzirom na to da je maloljetnika između 70 i 80, uz druge, ustrojene su i organizacijske jedinice Odjel tretmana i Odjel osiguranja. Odjel tretmana ima tri odsjeka za poslove prijma i dijagnostike, provedbe programa postupanja i obrazovanja.

Dijagnostika maloljetnika na izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod provodi se u odgojnim zavodima, a pojedinačnim programom postupanja predviđaju se aktivnosti, postupci i mjere koje će se provoditi. Program postupanja redovito se preispituje, nadopunjuje te se procjenjuje uspješnost maloljetnika u njegovu provođenju, što je osnova za odobravanje pogodnosti i otpust.

Struktura populacije odgojnih zavoda i maloljetničkog zatvora

Tijekom 2010. godine 62 osobe su izvršavale kaznu **maloljetničkog zatvora**, od toga 61 muškarac i samo jedna žena. Na kraju 2010. godine bilo je 32 zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora i jedna zatvorenica.

Na izvršavanju **odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod** tijekom 2010. godine bilo je 135 maloljetnika i 16 maloljetnica. Tijekom 2010. godine primljeno je 55 maloljetnika na izvršavanje odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod i devet maloljetnica.

Slika 1. Struktura populacije s obzirom na vrstu kaznenih djela na dan 31. prosinca 2010.

KAZNENA DJELA PROTIV	Maloljetnički zatvor		Odgojni zavodi	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
života i tijela	6		7	
imovine	20	1	60	10
vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	2			
spolne slobode, ćudoređa	2		1	
opće sigurnosti ljudi i imovine i sig. prometa	1		1	
protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja	1			1
UKUPNO	**32**	**1**	**69**	**11**

Na kraju 2010. godine 62,50% zatvorenika izvršavalo je kaznu **maloljetničkog zatvora** zbog imovinskoga kaznenog djela, 18,75% zbog kaznenog djela protiv života i tijela i 18,75% imalo je izrečenu kaznu maloljetničkog zatvora zbog ostalih kaznenih djela. Jedina žena počinila je imovinsko kazneno djelo.

Kod muških maloljetnika koji su se 31. prosinca 2010. nalazili na izvršavanju **odgojne mjere** upućivanja u odgojni zavod, njih 86,95% počinili su imovinska kaznena djela, zatim slijedi manja skupina od 10,15% maloljetnika koji su počinili kazneno djelo protiv života i tijela, dok je samo 2,90% počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa i opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa. Na kraju 2010. godine na izvršavanju odgojne mjere bilo je jedanaest maloljetnica, od kojih je većini odgojna mjera izrečena zbog imovinskih kaznenih djela, a jednoj zbog kaznenog djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja.

Slika 2. Struktura populacije na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora s obzirom na duljinu kazne na dan 31. prosinca 2010.

DULJINA KAZNE	Maloljetnički zatvor	
	Muškarci	Žene
od 6 mjeseci do 1 godine	3	
1 do 3 godine	20	1
3 do 5 godina	4	
5 do 10 godina	5	
UKUPNO	**32**	**1**

S obzirom na duljinu izrečene kazne **maloljetničkog zatvora** na kraju 2010. godine 62,50% maloljetnika, odnosno zatvorenika izdržavalo je kaznu u trajanju od jedne do tri godine, 15,63% kaznu od pet do deset godina, dok je nešto manji broj počinitelja (12,50%) izdržavao kaznu u trajanju od tri do pet godina. Samo 9,37% imalo je kaznu u trajanju od šest mjeseci do jedne godinu. Jedina zatvorenica izdržavala je kaznu maloljetničkog zatvora od jedne do tri godine.

Prosječno trajanje **odgojne mjere** za maloljetnike u Odgojnom zavodu u Turopolju iznosi 14 mjeseci i 9 dana, u rasponu od 6 do 33 mjeseca, a prosječno trajanje odgojne mjere za maloljetnice u Odgojnom zavodu u Požegi je 13 mjeseci i 8 dana, u rasponu od 6 do 36 mjeseci.

Slika 3. Struktura populacije s obzirom na dob na dan 31. prosinca 2010.

DOB	Maloljetnički zatvor		Odgojni zavodi	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
14 – 16			3	2
16 – 18	1		27	6
18 – 21	24		39	3
21 – 23	6	1		
23 – 27	1			
UKUPNO	**32**	1	69	11

U **maloljetničkom zatvoru** samo je jedna osoba mlađa od 18 godina, a svi su ostali punoljetni, od čega su većina (75%) mlađi punoljetnici, manji dio (18,75%) pripada skupini starijih punoljetnika, a jedan je stariji od 23 godine.

Malo više od polovine osoba na izvršavanju **odgojne mjere** (56,52%) mlađi su punoljetnici, 39,13% stariji su maloljetnici, a 4,35% mlađi su maloljetnici. Djevojke su prosječno nešto mlađe, 27,27% su mlađe punoljetnice, 54,55% su starije maloljetnice, a 18,18% mlađe maloljetnice.

Slika 4. Struktura populacije s obzirom na stupanj obrazovanja na dan 31. prosinca 2010.

STUPANJ OBRAZOVANJA	Maloljetnički zatvor		Odgojni zavodi	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Ne zna pisati, čitati, ne poznaje osnovne računske operacije				
Bez školske izobrazbe			2	
Nezavršena OŠ	7		23	8
Završena OŠ	14		26	2
Nezavršena srednja ili obrtnička škola	3		8	1
Završena srednja ili obrtnička škola	5	1	2	
Završena viša škola	1			
Završena visoka škola				
Drugo	2		8	
UKUPNO	**32**	**1**	**69**	**11**

Čak 75% maloljetnika, odnosno zatvorenika na izvršavanju kazne **maloljetničkog zatvora** nema završenu srednju školu, odnosno nisu osposobljeni ni za kakvo zanimanje. Završenu samo osnovnu školu ima 43,75% maloljetnika, dok samo manja skupina maloljetnika (15,63%) ima završenu četverogodišnju srednju ili trogodišnju obrtničku školu. Jedina zatvorenica na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora ima završenu srednju školu.

Velik broj maloljetnika na izvršavanju **odgojne mjere** (36,23%) nema školsku izobrazbu ili nisu završili osnovnu školu, dok 37,68% ima završenu osnovnu školu. Upola manje maloljetnika (11,60%) ima djelomično završenu srednju, odnosno obrtničku školu, a samo 2,89% ima u cijelosti završenu neku srednju školu. Među maloljetnicama njih je 72,73% bez završene osnovne škole. Ovi podaci upućuju na lošu obrazovnu strukturu i važnost obrazovanja tijekom izvršavanja odgojnih mjera, ali i kazne maloljetničkog zatvora.

Tijekom 2010. godine 76 maloljetnika i 10 maloljetnica bilo je uključeno u različite programe izobrazbe. Od toga sedam je maloljetnika u programu opismenjavanja, 31 maloljetnik

i šest maloljetnica u osnovnoškolskom obrazovanju, a 32 maloljetnika i četiri maloljetnice u programima strukovnog osposobljavanja. Troje maloljetnika polazilo je srednju školu u vanjskoj obrazovnoj ustanovi.

Prosječan je profil maloljetnika osoba s navršenih 18 godina, završene osnovne škole, počinitelj je imovinskoga kaznenog djela i odgojna mjera će trajati jednu godinu i dva mjeseca.

Stanje u izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod 2011.

Sadašnje stanje u izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod za maloljetnice u Odgojnom zavodu u Požegi je povoljno. Uvjeti su prostorno, stručno i programski zadovoljavajući. Postoje uvjeti za individualizaciju i stručni tretmanski rad. S obzirom na kontinuitet izvršavanja odgojne mjere u ovom prostoru, određene poteškoće na širem planu nisu ostavile teže posljedice u ovoj instituciji.

Sadašnji uvjeti izvršavanja ove mjere u Odgojnom zavodu Turopolje rezultat su više činitelja, prije svega višegodišnjeg nepostojanja kompatibilne zakonske regulative, posebno Zakona o izvršavanju sankcija izrečenim maloljetnicima za kaznena djela i prijestupe. Do stupanja na snagu Zakona prošlo je previše vremena, odnosno previše se toga propustilo sustavno učiniti. Povrh svega, radi okupacije Gline tijekom rata, silom prilika kao privremeno sjedište Zavoda određen je dio Kaznionice u Turopolju. U odnosu na uvjete u kojima se izvršavala odgojna mjera u Glini, ovo je bilo teško nadoknadivo nazadovanje. To se odnosi prije svega na uvjete smještaja, mogućnosti za strukovno obrazovanje i praktičnu nastavu, kao i zapošljavanje tijekom izvršavanja odgojne mjere, rekreativne aktivnosti. Tijekom toga razdoblja institucionalni tretman maloljetnika nastojao se što bolje provoditi, u postojećim uvjetima i s postojećom podrškom. Odjel tretmana u Odgojnom zavodu Turopolje ima sljedeće odsjeke[6]: Odsjek prijma, programiranja odgojnog rada i matice, Odsjek provođenja pojedinačnog programa izvršavanja odgojne mjere, Odsjek za izvršavanje odgojne mjere u otvorenim uvjetima i Odsjek za osnovno i srednje strukovno obrazovanje. Maloljetnici su po dolasku u Zavod smješteni u Odjel za prijam, gdje provode do mjesec dana. Za to vrijeme obavi se opservacija ponašanja, primijeni se psihodijagnostički instrumentarij, a nalaze i mišljenja pišu psiholog, socijalni pedagog i socijalni radnik. Na temelju nalaza predlaže se pojedinačni program postupanja, koji se provodi tijekom odgojne mjere. Sustav procjenjivanja postavljen je prema poticajnim skupinama, a maloljetnici koji zbog većih problema u ponašanju ne funkcioniraju u svojoj skupini upućuju se u odgojnu skupinu pojačane skrbi i nadzora u Sisku, gdje se planira intenzivan rad, a nakon stabilizacije maloljetnik se vraća u svoju grupu.

Tijekom mjere surađuje se sa sudovima i drugim državnim tijelima, vanjskim obrazovnim

[6] Unutrarnje ustrojstvo propisano je Uredbom o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva pravosuđa iz 2010. godine.

ustanovama, zavodima za socijalnu skrb, organizacijama civilnog društva i obiteljima. Prethodni Pravilnik o izvršavanju odgojne mjere težište je stavljao na odgojitelja, koji je ocjenjivao postignuća maloljetnika i upravitelju predlagao donošenje odluka, a godišnji planovi i izvješća dostavljali su se ministru pravosuđa, tako da je Uprava za zatvorski sustav na određeni način bila po strani u cijelome procesu.

Sudovi su u skladu sa svojim obvezama manje-više redovito obilazili odgojne zavode, a činila je to i pravobraniteljica za djecu te Povjerenstvo za praćenje i unaprjeđivanje rada tijela kaznenog postupka i izvršenja maloljetničkih sankcija. S obzirom na uvjete Odgojnom zavodu Požega uglavnom su izricane pohvale i eventualno sugestije, a Odgojnom zavodu Turopolje upućen je niz primjedbi, koje bi se mogle sažeti grubo u dva zajednička nazivnika: uvjeti smještaja i strukturiranje aktivnosti. Uvjeti smještaja odnose se ne samo za prostor i arhitekturu kao takvu nego se traže uvjeti smještaja koji će omogućiti funkcionalno izvršavanje odgojne mjere u malim grupama. Strukturiranje aktivnosti je druga skupina primjedbi koja obuhvaća ljudske resurse za rad s maloljetnicima, jasnoću dnevnog rasporeda aktivnosti, radnoterapijske aktivnosti, grupni i individualni rad te posebne programe. Iako su službenici ulagali velike napore u radu s maloljetnicima, opći dojam prezentiran u nekim izvješćima upućivao je na nestrukturiranost tretmanskih aktivnosti i slobodnog vremena maloljetnika.

Perspektive

Tretman maloljetnika na izvršavanju maloljetničkog zatvora i odgojne mjere pratio se u Upravi za zatvorski sustav u sklopu Službe tretmana u Odjelu za tretman zatvorenika i maloljetnika sve do 2010., kada je ustrojen poseban Odjel za maloljetnike. Već pri izradi Pravilnika o načinu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod stvarala se osnova za određene promjene, prije svega u odnosu na stručna tijela u kojima se planiraju, prate, preispituju i procjenjuju rezultati. Tijekom 2011. provedena je analiza stanja u izvršavanju odgojne mjere te se pristupilo promjenama koje bi trebale dovesti do velikih pomaka u načinu izvršavanja. Posebno su analizirana izvješća sudova i pravobraniteljice za djecu, koja su bila dostavljena nakon obilazaka odgojnih zavoda tijekom 2011.

Istodobno se odvija adaptacija prostora glavnog objekta za smještaj maloljetnika u Turopolju. Iako ova adaptacija ne znači proširenje uvjeta smještaja, moguće je pristupiti promjenama u organizaciji rada i prije toga ne čekajući idealne uvjete u kojima će mala grupa maloljetnika imati svoju sobu za smještaj, boravak za odmor i grupne aktivnosti, sanitarije te ured za savjetnike za tretman.

Nova shema stručnih tijela naglasak stavlja na timski rad svih koji sudjeluju u provedbi programa postupanja. Timski rad na zajedničkim ciljevima pridonijet će jasnoći ciljeva i izgradnji bolje psihosocijalne klime (Mejovšek, 2000.), tretmanske klime u kojoj se potiče maloljetnika na aktivno sudjelovanje u svim programima te se postiže adekvatna

dinamička sigurnost zasnovana na međusobnom povjerenju i komunikaciji svih dionika programa postupanja.

Tim odgojne skupine stručno je tijelo službenika koji imaju najneposrednije zadaće u provedbi programa postupanja. Tim vodi savjetnik za tretman, a članovi su odjelni pravosudni policajci, nastavnici i strukovni učitelji. Članovi tima ocjenjuju postignuća maloljetnika, svaki u svojem djelokrugu rada. Ovisno o problematici koju treba analizirati, na sastanak tima mogu se pozvati i drugi službenici (provoditelj posebnog programa, psiholog, liječnik itd.). Tim se sastaje tjedno, sažima svoju svakodnevnu komunikaciju, ocjenjuje provedbu programa postupanja u svim segmentima, analizira postignuća i probleme i planira daljnje aktivnosti. Ovakav timski rad omogućuje da svi članovi sustavno rade na istim ciljevima, svaki u svojem segmentu rada (tretman, ponašanje, obrazovanje, slobodno vrijeme i rad). Tim odgojne skupine preispituje program postupanja, predlaže izmjene i dopune programa, uključivanje u posebne programe i predlaže ukupnu procjenu provedbe programa postupanja, koja je osnova za utvrđivanje pogodnosti koje maloljetniku mogu biti odobrene.

Stručni tim Zavoda je tijelo koje preispituje program postupanja i upravitelju predlaže donošenje svih odluka vezanih uz program postupanja: dopune programa, procjenu uspješnosti maloljetnika u provedbi programa, pogodnosti kojima će se maloljetnik koristiti, oblike suradnje s roditeljima i nadležnim tijelima i druge odluke kao i predlaganje obustave. Stručni tim čine načelnik odjela tretmana, načelnik odjela osiguranja, voditelji odsjeka u odjelu tretmana te savjetnici za tretman.

Upravitelj donosi odluke i preko svojih najbližih suradnika i neposredno nadzire njihovo provođenje i o svim važnim pitanjima izvještava Središnji ured, a posebno Službu tretmana, Odjel za maloljetnike u pitanjima koja se tiču tretmana maloljetnika. Jednako tako surađuje sa sudovima, zavodima za socijalnu skrb, akademskom zajednicom, strukovnim udrugama, obrazovnim ustanovama i organizacijama civilnog društva na unaprjeđenju odgojne mjere i stvaranju najbolje prakse.

Tretmanske potrebe

Već u tijeku prijma i opservacije maloljetnika najvažnije je analizirati ne samo poremećaje u ponašanju nego na temelju svih podataka, nalaza i mišljenja utvrditi rizike i tretmanske potrebe maloljetnika. Ova je procjena važna kako bi se izbjeglo suvišno uključivanje maloljetnika u programe za kojima ne postoji potreba, odnosno kako bi se postigla ravnoteža. Kako navode Ricijaš (2006.) i Ajduković (1999.), potrebno je procijeniti razinu kriminogenih rizika maloljetnika te definirati na koje kriminogene potrebe valja usmjeriti tretman, odnosno na koje se jake snage osloniti kako bi maloljetnik aktivno sudjelovao u transformaciji vlastitog ponašanja.

Nažalost, još uvijek nemamo u upotrebi instrumentarij za procjenu rizika koji se istodobno može primijeniti i za evaluaciju postignutog, odnosno za evaluaciju trenutne razine rizika maloljetnika tijekom izvršavanja odgojne mjere, no vjerujemo da će suradnja sa znanstvenim institucijama dovesti do implementacije i takvih instrumenata (Ricijaš, 2006.). Dotad će se na temelju kliničkog ispitivanja definirati rizični, i što je jednako važno, zaštitni činitelji, odnosno pozitivni resursi za promjene. Maloljetnik mora biti aktivno uključen u kreiranje svojega programa postupanja. Njegovo sudjelovanje u odabiru programa i aktivnosti u kojima će sudjelovati pojačavaju njegov osjećaj da je u središtu on sam, a ne program, te omogućuje razvijanje odgovornosti za rezultate u provedbi. Tretmanske potrebe obuhvaćaju egzistencijalne potrebe (liječenje, hrana, smještaj i dr.), obrazovne potrebe, ali i psihološke potrebe za sigurnošću i ljubavlju (pripadanjem, prijateljstvom, brižnošću, uključenošću), slobodom (izborom, neovisnošću, autonomijom), moći (važnosti, priznanjem, vještinom, kompetencijom) i zabavom (radosti, uživanjem, učenjem, smijehom). Uravnoteženo zadovoljavanje potreba olakšat će stabilizaciju u ponašanju i smanjiti eskalaciju i incidente. Stoga je strukturiranje aktivnosti u kojima će se zadovoljavati ove potrebe vrlo važno.

Pojedinačni program postupanja

Dijagnostika, opservacija te poznavanje maloljetnika i okruženja u kojemu je odrastao i formirao se pomažu u analizi tretmanskih potreba. Zavod je društvena zajednica u malom i od maloljetnika se traži da prihvati norme i pravila ponašanja u zajednici te mu se pomaže da i sam bude prihvaćen. Nakon što upravitelj donese program postupanja, maloljetnik dolazi u odgojnu grupu u kojoj ga preuzima savjetnik za tretman. Maloljetnika se upoznaje s njegovom grupom, koja je prije toga pripremljena za dolazak novog člana. Taj prijam vodi savjetnik za tretman radeći u grupi maloljetnika. Na prvom sastanku on će timu odgojne skupine predstaviti maloljetnika i njegov program postupanja. Program se provodi obrazovanjem, individualnim tretmanskim radom s maloljetnikom, grupnim tretmanskim radom u odgojnoj skupini i grupnim radom u malim terapijskim skupinama, odnosno općim i posebnim tretmanskim programima.

Opći programi

Opći programi odnose se na:

– obrazovanje (formalno obrazovanje u osnovnoj školi i strukovnoj školi, neformalne edukacije kao što je npr. zdravstvena edukacija, učenje rada na računalu i sl. te neformalan edukacija koju maloljetnik dobiva u interakciji sa svim sudionicima zavodske zajednice u kojoj živi)

– radne aktivnosti (radno angažiranje maloljetnika nekoliko sati dnevno u radionicama, provedba praktične nastave, uređivanje soba, dnevnih boravaka, prostorija i prostora zavoda)
– slobodne aktivnosti i radionice trebaju zauzimati velik dio vremena maloljetnika (sportske sekcije, informatička, likovna, glazbena, dramska, plesna) kao trajne sekcije ili kao *ad hoc* organizirane radionice, tribine, koncerti i dr. u kojima mogu sudjelovati i vanjski suradnici, sportaši, umjetnici i dr.

Potrebno je proširiti edukaciju osim formalnim i neformalnim sadržajima, povećati broj i raznolikost poslova koje mogu obavljati maloljetnici, a osobito raznovrsne moraju biti aktivnosti slobodnog vremena jer kroz njih na zanimljiv, zabavan i poticajan način maloljetnici uče, razvijaju komunikacijske vještine, pripadnost, stječu samopoštovanje, samopouzdanje, uče pomagati jedni drugima, razvijaju odgovornost, empatiju itd.

Posebni tretmanski programi

Analiza i procjena rizika kriminalnog ili drugog neprihvatljivog ponašanja pokazat će određene dinamičke činitelje rizika na koje se može djelovati ciljanim programima i tako smanjiti vjerojatnost recidiva, odnosno povećati kvalitetnu reintegraciju u obitelj i zajednicu. U ovoj populaciji to se prije svega odnosi na vršnjačko i drugo nasilno ili agresivno i nepromišljeno ponašanje, zloporabu psihoaktivnih sredstava, manjkavosti u području socijalnih vještina, razvoj sustava vrijednosti i moralnog rasuđivanja, potrebu za psihoedukacijom, učenjem o zaštiti i zdravom načinu života itd.

Stručna i znanstvena istraživanja odgovorila su na pitanje „what works“. Ono što jest učinkovito penalni je sustav koji odražava tri psihološka principa: postojanje programa za visoko rizične pojedince, programi usmjereni prema kriminogenim potrebama i korištenje stila i oblika tretmana (npr. kognitivni i bihevioralni) koji su kompatibilni s potrebama i stilovima učenja klijenata (Andrews i dr., 1990.). Ovi principi jednako su primjenjivi na tretman odraslih i maloljetnika. Neke analize su pokazale da se u određenoj mjeri razlikuje učinkovitost intervencije ovisno o tome primjenjuje li se u izvaninstitucionalnom ili institucionalnom tretmanu. Za nas je zanimljivo npr. da se kao učinkovita intervencija u institucionalnom tretmanu pokazao trening socijalnih vještina (prema Lipsey i dr., 2000.).

Već je gotovo notorna činjenica da su najučinkovitiji kognitivno bihevioralni programi i multimodalni programi u kojima su zastupljene bihevioralne i kognitivne komponente, psihoedukacija, teorija socijalnog učenja, trening socijalnih vještina (Bakić, 2001.). Stoga je jedan od temeljnih ciljeva uvođenje upravo takvih strukturiranih programa u tretman maloljetnika. Jedan dio programa preuzimat će se iz zatvorskih sustava u Europi[7], od-

[7] Programi su vlasništvo autora i njihovo preuzimanje znatna je financijska stavka. Preuzimanje npr. programa *Reasoning and Rehabilitation* bez licencije za edukaciju vlastitih službenika iznosi nekoliko desetaka tisuća dolara.

nosno autora programa, a jedan će se dio razvijati u hrvatskom zatvorskom sustavu u suradnji s vanjskim stručnjacima i akademskom zajednicom. Program koji je na takav način razvijen u zatvorskom sustavu je Prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja (za seksualne delinkvente), a program koji je preuzet je TKAP – Trening kontrole agresivnog ponašanja (*Aggression Replacement training*). Za program TKAP u tijeku je edukacija savjetnika za tretman u kojoj sudjeluju i službenici iz odgojnih zavoda.

Na kraju edukacije u svibnju 2012. u Odgojnom zavodu Požega bit će educiran jedan trenerski par, a u Odgojnom zavodu Turopolje tri trenerska para. Program traje oko tri mjeseca, provodi se u malim grupama, a sastoji se od komponenti kontrole reakcija, učenja socijalnih vještina i moralnog rezoniranja. Zatvorski sustav ima dva trenera za obuku novih trenera, koji su istodobno i supervizori u programu.

Osim TKAP-a, provodit će se programi za ovisnike i prevenciju ovisnosti, priprema za otpust i zapošljavanje, mali rehabilitativni programi osobnog rasta, psihološko savjetovalište i slično. Preuzimanje programa je iznimno skupo te je potrebno maksimalno iskoristiti znanja i stručnjake iz Hrvatske te raditi na vlastitim programima za zatvorski sustav i probaciju i izgradnju sustava njihove akreditacije. To podrazumijeva izradu programa, priručnika za edukaciju, provođenje edukacije službenika, izdavanje dopusnice za provedbu programa, superviziju provoditelja i evaluaciju rezultata.

Resursi za promjene

Kao što kod maloljetnika nalazimo zaštitne činitelje na kojima se temelje promjene, tako i u institucijama za maloljetnike postoje „zaštitni činitelji“ na kojima se temelje promjene. To su službenici i tradicija izvršavanja odgojne mjere, odnosno rada s mladima. U oba zavoda situacija vezana uz službenike tretmana je povoljna, s tim da u je Turopolju potrebno zaposliti još službenika. Odjeli su strukovno dobro isprofilirani (psiholozi, socijalni pedagozi, socijalni radnici, pedagozi i nastavnici), dio službenika ima dodatne edukacije (realitetna terapija, gestalt terapija, neurolingvističko programiranje i druge). Najzastupljeniji su u tretmanu socijalni pedagozi. To daje nadu da imamo stručnjake za analizu ponašanja, modifikaciju ponašanja, analizu tretmanskih potreba i provedbu općih i posebnih programa. Službenici zaposleni u zavodima permanentno sudjeluju na različitim edukacijama za stručno usavršavanje koje organizira Centar za izobrazbu službenika, strukovne organizacije ili znanstvene institucije. Nastavak edukacije službenika i zapošljavanje imperativi su i uvjeti promjena.

Središnji ured Uprave za zatvorski sustav i Odjel za maloljetnike pruža stručnu pomoć u implementaciji mjera koje su neizbježne da bi se u cijelosti provele željene promjene, a promjene se odnose na primjenu novog Pravilnika o načinu izvršavanja odgojne mjere,

izradu kućnog reda, funkcioniranje stručnih tijela, unaprjeđivanje timskog rada, uvođenje strukturiranih posebnih tretmanskih programa. To uključuje ne samo Odjel tretmana već i Odjel osiguranja i Odjel za rad i strukovno obrazovanje. Promjene se istodobno unose na nekoliko razina i sigurno je da će ovaj proces potrajati. Tijekom tog razdoblja potrebno je pokazati strpljenje, ali i upornost da se promjene provedu. Zato je potrebno nadalje unaprjeđivati uvjete smještaja maloljetnika kao i uvjete rada osoblja te prostorne uvjete i opremu za provedbu obrazovnih, radnih i tretmanskih aktivnosti. Nedjeljiva je važnost ljudskih, materijalnih i prostornih resursa.

Tijekom izvršavanja odgojne mjere u središtu pozornosti zavoda nalazi se maloljetnik. Međutim, novi Pravilnik kao i spoznaje struke upućuju na dosadašnje manjkavosti u radu s obiteljima. Treba se nadati da će zavodi za socijalnu skrb ovome području posvetiti veću pozornost. Učinci bilo kojeg tretmana i njihova održivost bit će upitni ako se zajedno s maloljetnikom ne bude mijenjala i njegova obitelj, odnosno obiteljsko okruženje.

Na kraju valja reći da određeni broj maloljetnika nije zakoračio samo u kronološku punoljetnost već i u „punoljetnost“ u smislu kriminalnog ponašanja i stupnja kriminaliziranosti. Taj dio populacije otvara prostor za razmišljanje što se može i treba učiniti da se postupnost u izricanju sankcija ne prometne u svoju suprotnost, tj. u zakašnjelo izricanje potencijalno učinkovitih sankcija.

Zaključno

Promjenom zakonodavnog okvira izvršavanja sankcija izrečenih maloljetnicima, posebno odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, Središnji ured Uprave za zatvorski sustav i odgojni zavodi (osobito Odgojni zavod u Turopolju) započeli su s analizom postojećeg stanja, implementacijom novih propisa, izradom kućnog reda zavoda i planiranju promjena u načinu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod. Također je započela i završit će se krajem godine djelomična adaptacija objekta za smještaj maloljetnika u Turopolju. U Odgojnom zavodu u Požegi adaptiran je primjeren prostor za odgojnu skupinu pojačanog nadzora i skrbi. U tijeku je provedba mjera koje imaju za cilj ustrojiti rad stručnih tijela zavoda, bolje strukturirati vrijeme maloljetnika i tretmanski rad s njima tijekom dana i tjedna, učinkovitije rasporediti poslove osoblja i poboljšati međusobnu komunikaciju, naglasiti i realizirati timski rad u provedbi, praćenju, preispitivanju i procjenjivanju uspješnosti provedbe pojedinačnog programa postupanja. Maloljetnik od prijma i oblikovanja programa postupanja treba imati aktivnu ulogu i biti upoznat sa svojim pravima i oblicima zaštite prava. Program postupanja sadržava opće programe i posebne programe tretmana u skladu s procjenom rizičnih i zaštitnih činitelja maloljetnika.

Naposljetku, cilj je poboljšanje psihosocijalnog i stvaranje tretmanskog ozračja u institu-

ciji i daljnji razvoj dinamičke sigurnosti. Također je potrebno nastaviti suradnju s vanjskim partnerima radi stvaranja najbolje prakse u provedbi odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod i izvršavanja kazne maloljetničkog zatvora. Učinkovitost odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod ne ovisi samo o kvaliteti institucionalnog tretmana već uključuje dobro maloljetničko zakonodavstvo, znanstveno praćenje i istraživanje, povezanost svih institucija sustava i suradnju s organizacijama civilnog društva koje se bave obiteljima i mladima i u preventivnom dijelu i u prihvatu nakon otpusta iz institucije.

Literatura

- Ajduković, M. (1999.), Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, u: Bašić, J., Janković, J. (ur.), Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži, Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, str. 47-62.
- Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., Cullen, F. T. (1990.), Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis, Criminology 28(3), str. 369-404.
- Bakić, D. (2001.), Evaluacija institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata, doktorska disertacija, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Carić, A. (2006.), Provedba standarda Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe u hrvatskom maloljetničkom kaznenom zakonodavstvu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 43, br. 1 (81)
- European Parliament resolution of 21 June 2007 on juvenile delinquency, the role of women, the family and society (2007/2011 (INI), www.europarl.europa.eu/.../getDoc.do?...2007... (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Konvencija o pravima djeteta, www.mobms.hr/media/7583/konvencija%20o%20pravima%20djeteta.pdf (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Kusturin, S. (2002.), Potrebe mladih u odgojnim domovima, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 9(2002[i.e. 2003]), 2; str. 321-348.
- Lipsey, M. W., Wilson, D. B., Cothern, L. (2000.), Effective Intervention for Serious Juvenile Offenders, Juvenile Justice Bulletin, travanj https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/181201.pdf
- Matica glinska, www.grad-glina.hr/docs/Matica (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Mejovšek, M. (2000.), Uvod u penološku psihologiju, Jastrebarsko, Naklada Slap
- Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine donesen od strane Vlade Republike Hrvatske na sjednici održanoj 22. ožujka 2006. , http://www.mobms.hr/media/19434/nacionalni%20plan.pdf
- Nacionalni program za mlade od 2009. do 2013. godine, „Narodne novine“, br. 82/2009.,

donesen od strane Vlade Republike Hrvatske na sjednici održanoj 2. srpnja 2009., Izvješće o provedbi Nacionalnog programa za mlade od 2009. do 2013. godine za 2010. godinu, doneseno na sjednici Vlade Republike Hrvatske održanoj 3. kolovoza 2011.

- Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine, donesena od strane Vlade Republike Hrvatske na sjednici održanoj 3. kolovoza 2009., „Narodne novine“, br. 98/2009.
- Opinion of the European Economic and Social Committee on the prevention of juvenile delinquency and the role of the juvenile justice system in the European Union (2006/C 110/13), Official Journal of the European Union, Volume 49, 9 May 2006, str. 75, www.transnazionalita.it/.../dictamen_prevention_...(preuzeto 25. 11. 2011.)
- Pravilnik o izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, „Narodne novine“, br. 97/2001.
- Pravilnik o načinu izvršavanja odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, „Narodne novine“, br. 84/2011.
- Pravilnik o pogodnostima, „Narodne novine“, br. 66/2010.
- Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima www.dijete.hr/.../83-program-aktivnosti-za-sprjeavanje-nasilja-meu-d...
- Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima www.dijete.hr/.../84-protokol-o-postupanju-u-sluaju-nasilja-meu-djec...
- Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063 (preuzeto 25.11.2011.)
- Recommendation Rec(2005)5 of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions. (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2005). www.coe.am/en/docs/priorities/child/3.pdf (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Recomendation CM/Rec(2008)11 of the Comittee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008). https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Recommendation no. r (92) 16 of the Committee of Ministers to Member States on the european rules on community sanctions and measures. (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008). https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Recommendation No. R(87)20 of the Committee of Ministers to member states on social reactions to juvenile delinquency. (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987). https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?...com...1... (preuzeto 25. 11. 2011.)

- Recommendation Rec (2000)20 of the Committee of Ministers to Member States on the role early psychosocial intervention in the prevention of criminality. (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003). https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063 (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Recommendation No. R (97) 12 of the Committee of Ministers to Member States on staff concerned with the implementation of sanctions and measures. *(*Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 1997). https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?...com...1... (preuzeto 25.11.2011.)
- Ricijaš, N. (2006.), Instrumenti procjene djece i adolescenata – mogućnosti primjene kod probacije za maloljetnike, Ljetopis socijalnog rada, Vol. 13, No. 2
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe ("Pekinška pravila"). www.mobms.hr/media/7702/un%20peking.doc (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delikvencije ("Rijadske smjernice"). www.mobms.hr/media/7705/un%20rijad.doc (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Standardna minimalna pravila za alternativne kaznene mjere ("Tokijska pravila"). www.mobms.hr/media/7708/un%20tokio.doc (preuzeto 25. 11. 2011.)
- United Nation Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty. http://www2.ohchr.org/english/law/res45_113.htm (preuzeto 25. 11. 2011.)
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine", br. 84/2011.
- Zakon o sudovima za mladež, „Narodne novine", br. 111/1997., 27/1998. i 12/02.
- Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, „Narodne novine", br. 153/2009.
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija, „Narodne novine", br. 21/1974.
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora, „Narodne novine", br. 190/2003., pročišćeni tekst, „Narodne novine", br. 76/2007., 27/2008., 83/2009. i 18/2011.

Republika Hrvatska
Pravobranitelj za djecu

STRUČNI SKUPOVI PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU O ZAŠTITI PRAVA I INTERESA DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU

1. „Potrebe i prava djece s poremećajima u ponašanju“

Rijeka, Vijećnica Grada Rijeke (Korzo 16), 30. svibnja 2008.

Program

Pozdrav i uvodna riječ
Danijela Žagar, savjetnica pravobraniteljice za djecu
Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Usklađivanje intervencija s potrebama djece i mladih s poremećajima u ponašanju
prof. dr. sc. Antonija Žižak, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Djelatnost i uloga centra za socijalnu skrb u prevenciji i tretmanu djece i mladeži s poremećajima u ponašanju
Miljenka Mikulec, voditeljica odjela tima za djecu, maloljetnike i mlađe punoljetnike s poremećajima u ponašanju Centra za socijalnu skrb Rijeka

Potrebe i prava djece s poremećajima u ponašanju s aspekta domova za odgoj djece i mladeži s poremećajima u ponašanju
Dubravka Marušić, voditeljica Odjela dijagnostike, prihvata i tretmana Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb

Djeca s poremećajima u ponašanju u kaznenom postupku
Tatjana Čargonja, sutkinja za mladež Općinskog suda u Rijeci

Liječenje djece i adolescenata hospitaliziranih zbog psihičkih poremećaja
mr. sc. Neda Grgić, dr. med., neuropsihijatar-psihoterapeut, subspecijalist dječje i adolescentne psihijatrije, ravnateljica Psihijatrijske bolnice za djecu i mladež u Zagrebu

Poremećaji ponašanja - od etiologije do prevencije i tretmana
Zoran Juretić, dr.med., spec.psihijatar., voditelj Bolničkog odjela u Psihijatrijskoj bolnici za djecu i mladež u Zagrebu

Krše li mediji dječja prava?
Krunoslav Borovec, Ministarstvo unutarnjih poslova, glasnogovornik Ravnateljstva policije

Rasprava i zaključci

2. „Prevencija poremećaja u ponašanju djece u školi“

Osijek, Županijska gospodarska komora Osijek (Europska avenija 13), 15. listopada 2010.

Program

Pozdrav i uvodno obraćanje

Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu
Ana Balaband, savjetnica potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske Slobodana Uzelca

Prevencija poremećaja u ponašanju u školi

prof. dr. sc. Josipa Bašić, Edukacijsko–rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pedagoška mjera odgojno-obrazovnog tretmana produženog stručnog postupka – prilika ili kazna?

prof. dr. sc. Dejana Bouillet, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Prevencija poremećaja u ponašanju

Ružica Pažin Ilakovac, Agencija za odgoj i obrazovanje

Rasprava i zaključci

3. „Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju“

Zagreb, Tribina Grada Zagreba (Kaptol 27), 15. i 16. studenoga 2011.

Program

Utorak, 15. studenoga 2011.

Pozdrav i uvodno obraćanje
Mila Jelavić, pravobraniteljica za djecu

Međunarodni standardi u zaštiti djece u sukobu sa zakonom
Gordana Filipović, savjetnica pravobraniteljice za djecu

Prevencija u zajednici kao odgovor na lokalne specifičnosti
dr. sc. Arijana Mataga Tintor, Grad Velika Gorica

Od prevencije do postinstitucionalnog prihvata; uloga i izazovi sustava socijalne skrbi u radu s mladima s problemima u ponašanju
Tatjana Katkić Stanić, dipl. soc. radnica, ravnateljica Uprave za socijalnu skrb, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi

Dostupnost sustava zaštite mentalnog zdravlja mladima s poteškoćama u ponašanju
mr. sc. Jugoslav Gojković, dr. med., psihijatar, Opća bolnica „Dr. Josip Benčević“ u Slavonskom Brodu

Zaštita dobrobiti djece s problemima u ponašanju i psihičkim smetnjama u odgojnoj ustanovi
Dubravka Marušić, dipl. defektolog soc. pedagog., voditeljica Odjela dijagnostike, prihvata i tretmana, Dom za odgoj djece i mladeži u Zagrebu

Vršnjačko nasilje među djecom i mladima u institucionalnom tretmanu
dr. sc. Ivana Sekol, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Sudjelovanje djece u procesu procjene potreba i planiranja intervencija
prof. dr. sc. Nivex Koller Trbović, Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Srijeda, 16. studenoga 2011.

Uloga roditelja u izradi i provođenju plana individualnih promjena kod djece s problemima u ponašanju

prof. dr. sc. Marina Ajduković, Predstojnica Zavoda za socijalni rad, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet u Zagrebu

Spremnost na promjenu kod mladih s problemima u ponašanju

Gabrijela Ratkajac Gašević, socijalni pedagog, znanstvena novakinja, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Kršenje prava djece s problemima u ponašanju u medijima

Krunoslav Borovec, Ministarstvo unutarnjih poslova, načelnik Odjela za odnose s javnošću

Postupanje policije prema djeci i maloljetnicima počiniteljima prekršajnih i kaznenih djela – problemi i izazovi

mr. sc. Renata Odeljan, Ministarstvo unutarnjih poslova, voditeljica Odsjeka maloljetničke delinkvencije i kriminaliteta na štetu mladeži i obitelji u Ravnateljstvu policije

Primjena alternativnih mjera u postupanju prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela

Lidija Schauperl, dipl. defektolog soc. pedagog, stručna savjetnica na Općinskom državnom odvjetništvu u Zagrebu

Pravo djeteta na primjeren tretman u izvršavanju alternativnih sankcija

doc. dr. sc. Neven Ricijaš, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Tretman maloljetnika u zatvorskom sustavu – stanje i perspektive

Ljiljana Vukota, prof. psiholog, Ministarstvo pravosuđa, načelnica službe tretmana u Upravi za zatvorski sustav

Djevojke u riziku: složene, potrebite, a zanemarene

dr. sc. Ivana Jeđud Borić, asistentica, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Rasprava i zaključci

Republika Hrvatska
Pravobranitelj za djecu

NA JEZIKU BLISKOM DJECI

Upoznaj svoja prava*

… pred sudom i policijom

Nitko nije sretan kad mu se to dogodi, ali može se dogoditi svakome: i dijete može postati žrtva ili počinitelj nekog kaznenog djela ili može biti svjedok takvoga djela.

Zatekneš li se u takvoj situaciji, vjerojatno ćeš doći u kontakt s policijom, državnim odvjetništvom, sudom, socijalnim radnikom, a budući da si dijete, imaš pravo da se s tobom postupa drukčije nego s odraslima.

- Svi koji s tobom budu razgovarali moraju biti osposobljeni za vođenje razgovora s djecom i poznavati prava djeteta; možeš im reći ako se zbog nečeg ne osjećaš ugodno ili te je strah.
- Trebaju ti jednostavnim riječima objasniti sve što ti nije jasno, tako da ih možeš razumjeti; trebaju te pitati što misliš o tome i uvažiti tvoje mišljenje.
- Nitko ti ne smije prijetiti, nitko te ne smije zlostavljati na bilo koji način niti te prisiljavati da svjedočiš ili priznaš krivnju.
- Ne smiju te saslušavati pred drugim ljudima ili novinarima niti objaviti u medijima tvoje svjedočenje.

Policija, državno odvjetništvo, sud i centar za socijalnu skrb mogu te pozvati na razgovor i važno je da se odazoveš tom pozivu. Moraju ti objasniti zašto su te pozvali i što će se dalje događati.

Dijete mlađe od 14 godina ne može završiti na sudu kad počini kazneno djelo, jer nije kazneno odgovorno. Može razgovarati s policijom i socijalnom službom, a mjere će se najčešće poduzimati prema njegovim roditeljima.

* Stranica pravobraniteljice za djecu azanas.dijete.hr

Na policiji

Kad policija istražuje što se dogodilo, nastoji razgovarati sa svakim tko im može pomoći u tome. Policija s tobom može razgovarati u tvome domu, u školi ili u policijskoj postaji. S tobom će razgovarati posebni policijski službenici osposobljeni za rad s djecom, iznimno to mogu biti i drugi službenici, koji također moraju postupati obazrivo prema tebi.

Na razgovoru u policiji s tobom će biti tvoji roditelji ili druge osobe koje se skrbe o tebi, osim u slučaju kad su ti oni sami učinili nešto nažao ili ako štite osobu koja ti je učinila nešto loše. Ako roditelji ne mogu ili ne žele doći na razgovor u policiju, uz tebe će biti netko iz centra za socijalnu skrb, tko se mora pobrinuti da se dobro osjećaš i da se poštuju tvoja prava. Policija ne smije s tobom razgovarati nasamo, bez prisutnosti osoba koje se brinu za tebe.

Ako policijski službenici razgovaraju s tobom u tvojoj školi, ne smiju doći u policijskoj odori. Moraju pričekati da dođu tvoji roditelji ili ravnatelj škole, odnosno školski pedagog ili psiholog.

Poslije policije

Nakon razgovora u policiji, neovisno o tome jesi li žrtva, svjedok ili počinitelj neke kažnjive radnje, može te pozvati državno odvjetništvo, sud ili centar za socijalnu skrb.

- Pozive ćeš dobiti preko svojih roditelja ili skrbnika.
- Na pozive se moraš odazvati u pratnji svojih roditelja ili skrbnika.
- Ako se zbog nečega ne možeš odazvati pozivu, roditelj je dužan o tome izvijestiti osobu koja je poslala poziv, kako bi se informirao o pravima i obvezama i o tome što je za tebe najbolje u toj situaciji.
- Ako moraš doći na sud ili državno odvjetništvo, potraži s roditeljima stručnog suradnika koji tamo radi (to su socijalni pedagozi ili psiholozi), jer oni imaju vrlo važnu ulogu u tvojoj zaštiti. Njima se slobodno možeš obratiti i prije odazivanja pozivu.
- Državni odvjetnici i suci moraju se osobito obazrivo odnositi prema tebi i trebaju biti posebno osposobljeni za rad s djecom.

Ako si žrtva ili svjedok nekog kažnjivog ponašanja

Sudac će te upozoriti da si dužan/na govoriti istinu, jer je lažno svjedočenje na sudu kažnjivo. Ako se bojiš se da će na sudu biti osoba koja je počinila kazneno djelo, to trebaš reći sucu, a on se može pobrinuti da se ne sretneš s tom osobom.

Ako imaš manje od 16 godina i žrtva si ili svjedok kažnjivog ponašanja koje šteti djeci:

- Psiholog, pedagog ili druga stručna osoba postavljat će ti pitanja po uputama suca u zasebnoj prostoriji suda, a druge osobe neće biti prisutne.
- Postoji mogućnost i da te ispitaju u tvojoj kući ili centru za socijalnu skrb.
- Ispitivanje će se snimati uređajem za audio-video snimanje i pohraniti.
- Na sudu možeš biti ispitan samo dva puta.

Ako si počinitelj kaznenog djela i imaš više od 14 godina

- Imaš pravo biti obaviješten/a o tome za što te se sumnjiči.
- Ako si prvi put počinio/la kazneno djelo, državni odvjetnik ti može ponuditi da problem riješiš izvan suda, ako ispuniš neke obveze koje će ti predložiti.
- Ako dospiješ pred sud, sud mora dokazati da si počinio/la kazneno djelo.
- Sud ti može izreći odgojne mjere (od sudskog ukora do upućivanja u ustanovu), uputiti te u maloljetnički zatvor, ako imaš više od 16 godina ili izreći sigurnosne mjere; svrha tih mjera je utjecati na tvoj odgoj i razvoj ličnosti te jačati tvoju osobnu odgovornost.
- Više o pravima djece koja su dospjela u sukob sa zakonom pročitaj na www.dijete.hr - Prava djece u sukobu sa zakonom.

Republika Hrvatska
Pravobranitelj za djecu

ZAŠTITA PRAVA I INTERESA DJECE S PROBLEMIMA U PONAŠANJU

Zbornik priopćenja sa stručnih skupova pravobraniteljice za djecu